ACADEMIA ROMÂNĂ
Institutul de Istorie „George Barițiu"

Biografii istorice transilvane III

Biografii paşoptiste transilvane

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

BIOGRAFII PAŞOPTISTE TRANSILVANE

BIOGRAPHIES OF OUTSTANDING 1848 PERSONALITIES

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ISTORIE „GEORGE BARIŢIU", CLUJ-NAPOCA

BIOGRAFII PAŞOPTISTE TRANSILVANE

Culegere de studii

Volum coordonat de Gelu Neamţu

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Bucureşti, 2009

Adresa: EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie, nr. 13, Sector 5
050711, București, România,
Tel: 4021-318 81 46, 4021-318 81 06
Fax: 4021-318 24 44
E-mail: edacad@ear.ro
Adresa web: www.ear.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Biografii pașoptiste transilvane / coord.: Gelu Neamțu. – București :
Editura Academiei Române, 2009
ISBN 978-973-27-1890-2

I. Neamțu, Gelu (coord.)

94(498.4):929

Redactor: GELU NEGREA
Tehnoredactor: MARIANA IONICĂ
Coperta: MARIANA ȘERBĂNESCU

Bun de tipar: 14.01.2009. Format: 16 / 70 × 100.
Coli de tipar: 11,5
C.Z. pentru biblioteci mari: 9(498.7)«1848»082
C.Z. pentru biblioteci mici: 9

PREFAȚĂ

Cu ocazia împlinirii a 160 de ani de la Revoluția românilor din 1848, Institutul de Istorie „George Barițiu" din Cluj-Napoca își continuă seria de „Biografii pașoptiste" începută cu volumul I în 2006, la aceeași prestigioasă Editură a Academiei Române.

Acest al doilea volum continuă cercetarea biografiilor unora dintre cele mei importante personalități implicate în revoluție.

Ca și în volumul I, aducem la lumină și punem în valoare aspecte noi și necunoscute ale vieții și activității unor individualități pe care noi le considerăm titani ai istoriei noastre moderne, cum au fost: Avram Iancu, Simion Bărnuțiu, George Barițiu, Ioan Buteanu, Ioan Maiorescu, Eftimie Murgu, Ștefan Moldovan ș.a. Important și influent este și Daniel Roth, care a intuit perfect esența revoluției românilor. O figură aparte și interesantă este și aceea a episcopului Horváth Mihály de Cenad, care nu înțelege lupta pentru libertate a românilor și a sârbilor, în schimb activează cu entuziasm pentru libertatea poporului ungar față de Austria. Chiar și deputații armeni din Gherla și Dumbrăveni prezintă interes pentru istoria Transilvaniei, deși ei sunt aproape complet maghiarizați și servesc interesele Ungariei kossuthiste.

Din alegerea personalităților pe care le analizăm se poate constata că aducem în discuție un nou trend care a fost lansat de valoroasa cercetătoare Ela Cosma în vara anului 2008 în comunicarea „Trei națiuni, trei revoluții în Transilvania la 1848". Este vorba de constatarea existenței a 3 (trei) revoluții în Transilvania: revoluția românilor, revoluția ungară cu prelungirea ei la maghiarii și secuii din Transilvania și revoluția sașilor ardeleni care, potrivit istoriografiei maghiare naționaliste, ar fi fost „reacționară", idee preluată la noi de Mihail Roller. Ulterior, din neștiință și din alte motive care nu au nicio legătură cu istoria, clișeul a rămas astfel înghețat și neclintit de nicio demitizare.

Este remarcabil și un merit al școlii istorice clujene că a început să clatine „tezele șovine" ale unei istoriografii care nu s-a bucurat nici măcar de adierea unor demitizări ale vreunor clișee ruginite, depășite și neștiințifice. Teza celor trei revoluții din Transilvania o susțin și eu ca fiind absolut ingenioasă și reală, demnă de a constitui o bază de discuții.

Şi în volumul II respectăm ineditul şi originalitatea materialelor selecţionate spre publicare, unele frizând chiar senzaţionalul. Un studiu extrem de important şi chiar captivant este *Daniel Roth şi proiectul său, vizând respingerea uniunii Transilvaniei cu Ungaria printr-o posibilă monarhie daco-română (mai 1848)* al d-nei dr. Ela Cosma, ce prezintă celebra şi vizionara lucrare a cărturarului sas, care reprezintă, cum ne asigură autoarea, exemplul cel mai concludent de militantism în favoarea unei alianţe între revoluţia saşilor şi cea a românilor. Alianţa viza şi valenţe de viitor. Poate doar atitudinea lui Stephan Ludwig Roth să fi concurat cu mesajul conţinut de broşura lui Daniel Roth (*Despre uniune şi alăturat un cuvânt despre o posibilă monarhie daco-română sub coroana Austriei*). De reţinut însă că Stephan Ludwig Roth şi-a exprimat opiniile într-o scrisoare particulară în octombrie 1848, pe când Daniel Roth a făcut-o într-o broşură deja în mai 1848 şi a fost dedicată exclusiv alianţei româno-săseşti, aşa încât este mai mult decât o obligaţie morală ca „multiplul scriitor", cum l-a caracterizat Septimiu Albini, să fie pe drept reabilitat atât de literatura şi publicistica săsească, cât şi de istoriografia românească.

Despre Dacoromânia am fost în măsură să aducem date noi în legătură cu Avram Iancu a cărui aspiraţie la unitate naţională ni s-a relevat din două grupe de documente: dintr-un manuscris de la Biblioteca Academiei române (Ms. rom. 1059) şi un grup de documente de la Kriegsarchiv din Viena, folosite pentru prima dată de istoricul Gheorghe I. Bodea.

Pe baza informaţiilor şi a documentelor sus-menţionate, am demonstrat fără putinţă de tăgadă că în tot timpul revoluţiei şi mai târziu, Avram Iancu a luptat cu tenacitate şi curaj pentru idealul realizării Dacoromâniei.

Punând acest fapt într-o lumină nouă, mai limpede şi mai documentată decât până acum, putem susţine că i-am conferit lui Avram Iancu o nouă dimensiune. În acest volum II al *Biografiilor paşoptiste*, ne bucurăm să-l avem alături de noi şi pe tânărul şi harnicul cercetător dr. Iosif Marin Balog care vine cu două studii excelente, dintre care *Ioan Maiorescu sau ipostaza revoluţionarului european la 1848* este de un interes deosebit, încadrând revoluţia în vastul context european.

Colegul nostru dr. Varga Attila, rodat deja în volumul I al *Biografiilor*, ne aduce şi el în cel de faţă date inedite despre Eftimie Murgu şi un studiu mai delicat despre episcopul Horváth Mihály, în care se dovedeşte un bun cunoscător al istoriografiei ungare, având totuşi înţelepciunea să separe pământul de ape şi să delimiteze poziţiile celor două istoriografii.

Mai precizăm ca un element de continuitate al culegerii noastre de studii faptul că dacă în volumul anterior d-ra Daniela Gui a scris despre *Rolul pictorilor din generaţia paşoptistă în orientarea artei româneşti spre modernitate*, în acest volum exemplificăm expunerea anterioară prin oferirea de această dată a *Portretelor paşoptiste* adunate cu multă migală şi care nu şi-au putut găsi locul în

volumul I, dar pe care acum le putem reproduce ca o necesară completare a studiului anterior.

Mai avem și alte studii interesante despre care am avea ce scrie, însă îi vom lăsa cititorului surpriza de a descoperi universul acestui nou volum pe care un întreg colectiv de cercetători și mai tineri și mai în vârstă s-au străduit să-l înfiripe cu multă pasiune și, cei mai mulți, cu dăruit har.

Am vrea ca și acest volum să fie închinat profesorilor noștri: Silviu Dragomir, Ioan Lupaș, Al. Lapedatu, Constantin Daicoviciu, David Prodan, Ștefan Pascu și Pompiliu Teodor, adevăratele noastre modele, la umbra cărora ne-am format. E totuși un sentiment special, aparte, să te simți slujitorul devotat al unei școli prestigioase de istorie.

Suntem convinși că și acest volum consacrat *Biografiilor pașoptiste* va fi bine primit în lumea științifică precum și de iubitorii de istorie, al căror număr se vede cu ochiul liber că sporește tot mai mult ca o reacție din ce în ce mai decisă la tăvălugul menit să ne anihileze identitatea națională.

În încheiere, sperăm că datele noi pe care le-am adus și în acest volum să fie receptate pozitiv de specialiști care să le introducă în circuitul științific pentru a spori valoarea și credibilitatea tratatelor noastre de istorie.

Gelu Neamțu

ŞTEFAN MOLDOVAN, PARTICIPANT LA REVOLUŢIA ROMÂNILOR DIN 1848-1849

Liviu Botezan

S-a născut la 6 august 1813 în familia preotului Nestor Moldovan din Ţicudu de Câmpie (Mezőczikud, comitatul Turda) care acum se numeşte Valea Largă şi aparţine judeţului Mureş, fiind situată în vecinătatea Luduşului şi a Zaului de Câmpie. Tatăl său, descendent dintr-o familie de grăniceri năsăudeni, s-a îngrijit ca fiul să urmeze şcoala primară şi gimnaziul la Cluj. Cei doi ani postgimnaziali de filosofie şi cei patru ani ai seminarului teologic i-a absolvit la Blaj în 1836. Şcolarizarea l-a ajutat să-şi însuşească maghiara, germana şi latina care se foloseau atunci în administraţia şi justiţia din Transilvania. Totodată, a acumulat şi cunoştinţe temeinice de filosofie, teologie, literatură, matematică şi din alte discipline specifice învăţământul vremii sale.

Cunoştinţele acumulate i-au asigurat lui Ştefan Moldovan o cultură generală caracteristică elitei intelectuale ce s-a format în deceniile premergătoare anului 1848. Un rol important în modelarea lui intelectuală l-au îndeplinit profesorii pe care i-a avut la Blaj. În rândurile lor au ajuns să se remarce prin prestigiul dobândit înainte de revoluţie Timotei Cipariu, Simion Bărnuţiu, Ioan Rusu etc., consideraţi reprezentanţi ai celei de a doua generaţii a Şcolii Ardelene. Ei au contribuit la definitivarea şi consolidarea ideologiei naţionale ce va fi însuşită de liderii revoluţiei paşoptiste. De altfel, şi unii dintre colegii lui Ştefan Moldovan îşi vor aduce contribuţia la propagarea ideologiei naţionale în rândurile ţăranilor prezenţi la cele trei Adunări consultative care se vor întruni în 1848 la Blaj. Între cei mai cunoscuţi vor rămâne George Bariţiu, Andrei Mureşianu şi Iacob Mureşianu.

Remarcat în timpul studiilor pentru inteligenţa şi cunoştinţele lui, la absolvire, în 1836, episcopul Ioan Lemeni îl va numi pe Ştefan Moldovan profesor de matematică la gimnaziul blăjan. Nu va rămâne profesor la Blaj decât până în 1838, când se va căsători. Întrucât înainte de revoluţie la şcolile blăjene nu puteau exercita această profesie decât cei necăsătoriţi, Ştefan Moldovan a trebuit să opteze pentru o parohie. I s-a oferit parohia din Câmpia Turzii (fostă Ghirişu Arieşului), situată nu departe de satul natal, unde se aflau părinţii săi.

La Câmpia Turzii a stat din 1838 până în 1847. În acest interval de timp a îndeplinit, pe lângă atribuţiile specifice preotului, şi pe cele administrative ale

protopopiatului de care aparţinea parohia sa cu sediul în localitatea Beiu, învecinată cu Cianu Mare. Preocupările lui intelectuale îl vor determina în aceşti ani să solicite şi să obţină aprobarea baronului Kemény József de a-i cerceta biblioteca şi arhiva cu documente păstrate în castelul de la Luncani (Aranyosgerend). Deoarece localitatea Luncani se afla în vecinătatea Câmpiei Turzii, s-a străduit şi a reuşit să copieze documente importante pentru istoria medievală a Ardealului pe care le va publica în anii de după revoluţie în revista Astrei „Transilvania"[1].

Experienţa acumulată în administrarea protopopiatului Beiului, dar şi cunoaşterea limbii germane, îl vor determina pe episcopul Lemeni să-l numească pe Ştefan Moldovan protopop al Mediaşului la 5 martie 1847. El va părăsi Câmpia Turzii şi se va stabili în Mediaş la 26 aprilie acelaşi an. La scurt timp după ce se va instala la noul domiciliu, el va sesiza diferenţa dintre starea materială şi culturală a saşilor şi aceea a românilor. De aceea, în august 1847, i-a propus episcopului I. Lemeni să intervină la împăratul de la Viena pentru a impune Dietei Transilvaniei, ce-şi desfăşura activitatea la Cluj, adoptarea unor legi referitoare la: ameliorarea stării materiale a preoţilor români prin donarea unei părţi a dijmelor ca şi celor saşi, precum şi prin numirea din rândurile lor a capelanilor pentru soldaţii ucraineni greco-catolici din unităţile militare galiţiene; uşurarea obligaţiilor ţăranilor iobagi faţă de stăpâni şi sprijinirea înfiinţării de şcoli comunale, în vederea îmbunătăţirii stării materiale şi culturale în lumea satelor; accesul fiilor de preoţi şi de ţărani la burse de studii din fundaţia romanţiană ş.a.m.d. În sprijinul propunerilor sale, Ştefan Moldovan invoca o recomandare a Guberniului de la Cluj făcută recent comunităţii săseşti din Agârbiciu de a împărţi dijma obţinută prin arendarea unei moşii cu consătenii lor români.

Vestea declanşării revoluţiei în Imperiul habsburgic la mijlocul lui martie 1848 i-a insuflat lui Ştefan Moldovan speranţa că principiile referitoare la libertate, egalitate şi frăţietate vor avea o influenţă benefică şi asupra românilor. Această speranţă reiese din scrisoarea pe care el i-a adresat-o la 29 martie episcopului Lemeni. O punea însă sub semnul întrebării, deoarece depindea de atitudinea patriciatului săsesc care a întreprins măsuri pentru a-şi păstra poziţia de stare privilegiată şi doar parţial în favoarea românilor. O astfel de iniţiativă o considera concretizată în organizarea de către patriciat a gărzii cetăţeneşti, pentru care a procurat arme. Recunoştea totuşi că şi românilor proprietari, care nu erau iobagi, li s-a adresat îndemnul de a se înrola în rândurile gardiştilor. Îl nemulţumea în special iniţiativa Magistratului sau Consiliului scăunal şi orăşenesc al Mediaşului de a-i asigura paza pe timpul nopţii fără a-l consulta. Nemulţumirea o motiva cu argumentul că supravegherea sa şi a învăţătorului a generat zvonul iniţierii ei cu scopul de a preveni eventuala intenţie a românilor de a se răscula împotriva saşilor. De aceea, îl ruga pe episcopul Lemeni să intervină la oficialităţile

---

[1] Coriolan Suciu, *Un erou de la 1848: protopopul Ştefan din Mediaş*, Blaj, 1933, p. 1–5; Ioan Raţiu, *Dascălii noştri*, Blaj, 1908, p. 88–89; *Necrologul lui Ştefan Moldovan*, în ziarul „Unirea" din Blaj, nr. 45 din 10 noiembrie 1900.

competente pentru a anihila posibilele acțiuni ale patriciatului săsesc contra românilor.

La 1 aprilie, comandantul poliției medieșene Friedrich Biedersfeld l-a informat pe Ștefan Moldovan despre organizarea gărzii civile din Mediaș. Informația se referea la constituirea unui comitet care avea îndatorirea de a-i înscrie în rândurile gardiștilor pe toți locuitorii cu drepturi cetățenești, fără deosebire de naționalitate, cu condiția să fie capabili să mânuiască arme. În încheierea intervenției sale, Biedersfeld îl ruga pe Ștefan Moldovan să vestească de la amvon enoriașilor că măsurile luate pentru organizarea și înarmarea gărzii aveau scopul de a apăra viața și averea tuturor locuitorilor din Mediaș prin menținerea ordinii publice.

Ștefan Moldovan l-a înștiințat, în 3 aprilie, pe episcopul Lemeni printr-o epistolă despre adresa comandantului poliției din Mediaș, prin care-i cerea să vestească în biserică înființarea gărzii civile, precum și condițiile impuse celor ce voiau să devină gardiști. Prin aceeași scrisoare îi aducea la cunoștință dorința comunității românilor din cele șapte vecinătăți ale Mediașului de a primi îndrumări privind invitarea de a se înrola în garda civilă a celor îndreptățiți. Îi justifica episcopului transmiterea acestei doleanțe cu argumentul ponderii deținute de români în ansamblul populației din Mediaș comparativ cu alte orașe. Referitor la uniunea Transilvaniei cu Ungaria, autorul scrisorii îi împărtășea lui Lemeni convingerea că sașii vor ajunge la o înțelegere cu maghiarii și astfel nu se vor înfăptui transformări radicale de pe urma cărora să beneficieze și românii dacă nu va interveni bunăvoința împăratului. Încheia epistola cu exprimarea speranței că noua uniune nu-i va nedreptăți pe români, cum se întâmplase cu aceea din 1437.

Ștefan Moldovan anexa scrisorii trimise episcopului Lemeni un manifest apărut înainte de 3 aprilie care se adresa tuturor românilor din Transilvania. Manifestul aborda cele 12 puncte ale proclamației tineretului pestan de la începutul revoluției și insera o serie de condiții pe care românii ardeleni trebuiau să le formuleze pentru a accepta uniunea Transilvaniei cu Ungaria. Cele mai importante se refereau la: anularea privilegiilor feudale; reorganizarea administrativă a Transilvaniei în unități teritoriale de câte 80-100.000 de locuitori pe naționalități; ele să se bucure de o largă autonomie și să aibă dreptul atât de a-și alege reprezentanți în organele locale ale puterii de stat, cât și deputați pentru parlamentul central de la Pesta; în noile districte administrative limba oficială să fie aceea a majorității populației ș.a.m.d.

Sub influența manifestului, reprezentanții comunității românilor din Mediaș au formulat, la 4 aprilie, următoarele condiții pentru a se înrola în garda cetățenească: a) reprezentarea lor în dietă și în Magistratul sau Consiliul orășenesc, proporțional cu ponderea deținută în ansamblul populației medieșene; b) alocarea unei părți din veniturile municipalității pentru bisericile și școlile românești „după numărul sufletelor”; c) preoților români să li se dea loturi bisericești ca și celor luterani. Condițiile au fost sintetizate de Ștefan Moldovan. În preambul, s-a îngrijit să proclame atașamentul românilor față de împărat și să asigure Consiliul orășenesc

că ei erau dispuşi să participe la suportarea sarcinilor publice în cazul îndeplinirii doleanţelor exprimate.

La 7 aprilie, Ştefan Moldovan i-a trimis episcopului Lemeni o scrisoare mult mai lungă în comparaţie cu epistolele anterioare. O începea cu exprimarea recunoştinţei pentru îndrumările pe care i le-a dat spre sfârşitul lunii martie. Va folosi însă prilejul pentru a-l informa pe episcop în legătură cu atitudinea saşilor faţă de solicitarea românilor din 4 aprilie. Deşi revendicările de la această dată au fost subscrise nu numai de românii din Mediaş, ci şi de cei din Aţel, Biertan, Moşna, Şeica Mare şi Şeica Mică, Magistratul orăşenesc şi scăunal nu le-a agreat, ci le-a tratat cu indiferenţă. Ca o dovadă în acest sens, Ştefan Moldovan evidenţia că în ziua redactării epistolei lui, saşii s-au întrunit în mijlocul pieţii Mediaşului şi şi-au înfiinţat garda civilă proprie, din aproximativ 100 de persoane, fără participarea românilor. El motiva că românii au refuzat să facă front comun cu saşii, deoarece nu erau mulţumiţi de situaţia în care se aflau. Refuzul îl considera şi o atenţionare a saşilor că românii n-au renunţat la revendicările formulate în memoriul episcopilor Moga şi Lemeni, înaintat Dietei Transilvaniei din 1841 cu privire la situaţia celor ce locuiau pe „pământul crăiesc" sau săsesc.

În continuarea epistolei sale, Ştefan Moldovan s-a străduit să-l convingă pe Lemeni că, dacă românii ar fi acceptat să facă front comun cu saşii fără condiţionări, aceştia ar fi putut invoca la viitoarea dietă că ei au renunţat la revendicările din 1841. Totodată, la apropiata dietă, reprezentanţii patriciatului săsesc, invocând perspectiva solidarităţii cu românii, vor avea posibilitatea să exercite presiuni asupra deputaţilor nobiliari pentru a renunţa la constituţia aristocratică. Acelaşi argument putea servi patriciatului săsesc pentru a pretinde că instituţiile de pe „pământul crăiesc" nu ar fi necesar să se reformeze, deoarece, prin participarea românilor la gărzile comune, ei ar dovedi că ar fi mulţumiţi cu ele.

Pentru a contracara politica patriciatului săsesc, Ştefan Moldovan îi sugera episcopului Lemeni să iniţieze, până la 23 aprilie, o petiţie în sprijinul revendicărilor din 1841 care să fie susţinută cu sute şi chiar mii de semnături ale românilor din toate scaunele şi districtele „pământului crăiesc". Recomanda ca semnăturile pentru întărirea petiţiei să fie strânse şi trimise la Blaj în termen de opt zile. El se angaja să obţină semnături din toate localităţile scaunelor Sighişoara şi Mediaş. Petiţia considera că trebuia dusă nu la dieta de la Cluj, ci la împăratul de la Viena de către o delegaţie formată din două sau patru persoane cu prestigiu. Dintr-o scrisoare primită de la cumnatul său din Braşov, a dedus că delegaţii puteau fi braşovenii I. Popasu şi I. Bran de Lemeni, cărora li s-ar fi putut alătura Turcu de la Blaj şi Balomiri de la Orăştie. Cumnatul său afirma că braşovenii ar fi fost dispuşi să suporte cheltuielile de călătorie ale delegaţiei. Înainte de a încheia epistola, Ştefan Moldovan exprima opinia ca petiţia să cuprindă şi revendicarea ameliorării situaţiei iobagilor, inclusiv a acelora de pe „Fundus regius", cum se mai numea teritoriul scaunelor şi districtelor săseşti. Delegaţia era de dorit să ajungă la Viena înainte de Paşti, care coincidea cu 23 aprilie[2].

[2] C. Suciu, *op. cit.*, p. 6-29.

La prima Adunare naţională din 30 aprilie, Ştefan Moldovan n-a participat, deoarece era un apropiat al episcopului Lemeni care a respectat ordinul gubernial ce interzicea întrunirea ei. A fost prezent însă la a doua Adunare, din 15–17 mai, la invitaţia episcopului. Alături de ceilalţi participanţi, în timpul desfăşurării Adunării, a rostit şi el jurământul de fidelitate faţă de împărat şi propria naţiune. A votat, de asemenea, programul revoluţionar în 16 puncte care urma să fie prezentat împăratului şi apropiatei Diete nobiliare de la Cluj de câte o delegaţie. În cadrul celei ce urma să prezinte programul revoluţionar sub forma unei petiţii Dietei, ce se va întruni în 29 mai, figura şi numele lui Ştefan Moldovan. Mai importantă poate fi considerată desemnarea sa între cei 25 de membri ai Comitetului naţional, căruia i s-a stabilit sediul la Sibiu. La alegerea în Comitet a contribuit domicilierea sa la Mediaş, dar mai ales prestigiul de care a ajuns să se bucure între conaţionali ca intelectual şi luptător pentru cauza emancipării naţionale[3].

Despre activitatea sa în intervalul dintre a doua şi a treia Adunare naţională de la Blaj, Ştefan Moldovan relatează în *Memoriile* ce se vor publica sub forma unui jurnal în revista „Transilvania" din 1875. Prioritate va acorda pentru lunile din vara anului 1848 relaţiilor dintre saşii şi românii din Mediaş şi din scaunul cu aceiaşi denumire. N-a neglijat însă nici evenimentele tragice ce s-au produs în aceste luni, cum au fost masacrele ţăranilor români de la Mihalţ şi Luna Arieşului, executate de grănicerii secui.

În legătură cu relaţiile dintre saşii şi românii din Mediaş, Ştefan Moldovan menţionează în *Memorii* că ele s-au menţinut tensionate din iunie până în august 1848. Atmosfera s-a datorat suspectării românilor că ar atenta la drepturile saşilor, întrucât au continuat să refuze participarea la garda civilă comună. Relaţiile tensionate au determinat reinstituirea pazei locuinţei protopopiale. Ea va fi însoţită de zvonul plănuirii unui atentat la viaţa lui şi a familiei sale. De aceea, la 7 august, se va prezenta la Magistratul sau Consiliul orăşenesc pentru a-l atenţiona asupra pericolului la care era expus. Cu această ocazie, i-a garantat judelui primar Grässer că-şi lua răspunderea pentru menţinerea unui comportament paşnic în comunităţile românilor din Mediaş şi din localităţile scaunului, fie ei greco-catolici, fie ortodocşi. Grässer a folosit prilejul pentru a-l asigura pe Ştefan Moldovan că va pune capăt pazei locuinţei sale. De asemenea, că va adresa saşilor un îndemn să convieţuiască în armonie cu românii. Zece zile mai târziu, la 17 august, autorul *Memoriilor* i-a făcut o nouă vizită primarului pentru a-l informa despre un alt zvon, potrivit căruia saşii ar intenţiona să se înţeleagă cu ungurii pentru a-i alunga pe români de pe „pământul crăiesc". Sesizat, Grässer a întreprins o anchetă care a dovedit că zvonul se datora unui ins aflat în stare de ebrietate[4].

---

[3] *Documente privind revoluţia de la 1848 în Ţările române. C. Transilvania*, vol. III, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1982 p. 198-199, 318-320 şi 485; *Ibidem*, vol. IV, Editura Academiei Romîne, Bucureşti, 1988, p. 36-46 şi 368-387.

[4] C. Suciu, *op. cit.*, p. 33-51; Ştefan Moldovan, *Extras din ziarul vieţii mele de la 15 martie 1848 până în martie 1849. Documente historice din 1848-1849*, în „Transilvania", 1875.

Evoluţia evenimentelor în pragul toamnei anului 1848 a favorizat o estompare a resentimentelor din timpul verii şi a facilitat o apropiere şi un început de colaborare între românii şi saşii din oraşul şi scaunul Mediaş. Ameliorarea relaţiilor cu saşii a devenit posibilă în urma unei consfătuiri a românilor medieşeni care a avut loc la 10 septembrie în faţa unei biserici. Cu această ocazie s-a reînnoit jurământul de fidelitate datorat împăratului şi s-a adoptat o declaraţie prin care participanţii s-au angajat să manifeste o atitudine de respect şi de încredere faţă de naţionalităţi şi, în primul rând, faţă de saşi.

Întrunirea a fost urmată, la 15 septembrie, de o propunere a intelectualilor medieşeni Teodor Calboreanu şi Ioan Trifa, înaintată Magistratului din Mediaş, referitoare la acceptul românilor de a deveni membri ai gărzii orăşeneşti. Întrucât propunerea a fost formulată în termeni prea elevaţi, primarul Grässer i-a solicitat protopopului Ştefan Moldovan s-o refacă în aşa fel încât să fie mai uşor înţeleasă. Protopopul a reformulat-o într-un limbaj popular şi în această formă a fost acceptată de oficialitatea scăunală cu satisfacţie. Drept urmare, în zilele următoare, 180 de români s-au înrolat în propria lor gardă civilă. Comandant al gărzii l-au ales pe Achim Bunea cu rangul de căpitan şi sub comanda lui au început să efectueze exerciţii cu armele.

Ziua de 15 septembrie a coincis cu începutul celei de a treia Adunări naţionale de la Blaj. Istoricilor le este cunoscut că ea s-a încheiat cu alegerea unui nou Comitet naţional şi cu hotărârea ca românii să-şi formeze gărzi cetăţeneşti şi să se înarmeze pentru a-şi apăra propriile interese, asemenea maghiarilor şi saşilor. Întrucât în septembrie revoluţia a evoluat înspre un război civil, generalul Puchner, comandantul armatei imperiale de la Sibiu, s-a emancipat de sub autoritatea Guvernului ungar şi a preluat guvernarea Transilvaniei. În aceste condiţii, a recunoscut noul Comitet naţional şi i-a permis să formeze gărzi cetăţeneşti în comitatele şi districtele unde românii reprezentau majoritatea populaţiei. Ele se vor organiza în legiuni sau prefecturi, iar în cadrul lor se vor constitui tribunate şi decurii. În scaunele Mediaş şi Sighişoara, organizarea unei legiuni a fost grăbită de încercarea unui detaşament de grăniceri secui de a le străbate teritoriul pentru a ajunge la Blaj. Încercarea s-a produs după ce grănicerii secui au obţinut, în a doua jumătate a lunii octombrie, victoria de la Sântioana de lângă Reghin contra celor din regimentul năsăudean şi al gardiştilor români din legiunea a III-a, comandaţi de locotenent-colonelul Urban. Coloanei de circa 6000 grăniceri secui care a înaintat spre Târnava Mică i s-a opus, spre sfârşitul lui octombrie, o unitate a armatei imperiale condusă de maiorul Kleiser, secondată de două companii de gardişti din scaunele Mediaş şi Sighişoara, precum şi din cei ce au rămas în legiunea a III-a din comitatul Târnava după dezastrul de la Sântioana. Înfruntarea s-a produs în hotarul Şaroşului Mic. Ea s-a soldat cu obligarea grănicerilor secui să se retragă spre Târgu Mureş, lăsând pe câmpul de luptă numeroşi morţi şi răniţi. În retragerea lor, au incendiat şi jefuit câteva sate, după cum rezultă din jurnalul lui Ştefan Moldovan[5].

---

[5] Idem, *op. cit.*, „Transilvania", 1875; C. Suciu, *op. cit.*, p. 33-51.

Operaţiunile militare de la sfârşitul lunii octombrie au grăbit conscrierea celor capabili să devină gardişti în localităţile scaunelor Mediaş şi Sighişoara. Aşa se explică de ce, când generalul Gedeon a sosit la Mediaş cu 6000 de ostaşi ai armatei imperiale, lor li se vor alătura 3000 de gardişti sau „glotaşi", cum li se spunea în limbajul epocii. Împreună au luptat în hotarul comunei Niraşteu (azi Ungheni) în 3 noiembrie şi confruntarea s-a încheiat cu înfrângerea secuilor, deşi efectivul lor a fost superior numeric.

De fapt, înainte de venirea generalului Gedeon cu detaşamentul său, „glotaşii" recrutaţi din satele celor două scaune au prestat jurământul de fidelitate în faţa maiorului Clococeanu care era comandantul garnizoanei din Mediaş. Jurământul a fost citit de protopopul Ştefan Moldovan, iar gardiştii l-au repetat după el. În urma victoriei de la Ungheni, maiorul Clococeanu va prelua comanda garnizoanei din Târgu Mureş şi o va deţine până la sfârşitul anului 1848.

La 3 noiembrie 1848, deci în aceeaşi zi în care s-a produs înfruntarea de la Ungheni, Comitetul naţional l-a numit pe protopopul Ştefan Moldovan viceprefect al legiunii menţionate din scaunele Mediaş şi Sighişoara. Ca prefect a rămas căpitanul Ackner, participant la lupta de la Ungheni. Iniţial misiunea încredinţată noului viceprefect a fost aceea de a coordona completarea efectivului gărzilor cu noi recruţi. În vederea îndeplinirii misiunii, i s-a dat dreptul de a numi comisari cu care să colaboreze, aceştia urmând să fie retribuiţi pentru activitatea lor cu 1 florin pe zi din bugetele satelor vizitate.

Dar, la 8 noiembrie, Comitetul naţional i-a indicat să se deplaseze la Târgu Mureş pentru a afla cauza dezertării majorităţii „glotaşilor" originari din scaunul Mediaş după bătălia de la Ungheni. Lăsând în sarcina comisarilor conscrierea şi recrutarea de noi „glotaşi", Ştefan Moldovan a plecat în 10 noiembrie spre Târgu Mureş, însoţit de trei gardişti înarmaţi pentru a-i asigura securitatea. La Târgu Mureş i-a consultat pe cei 300 „glotaşi" pe care i-a mai găsit acolo şi a constatat că principala cauză a dezertării s-a datorat dezinteresului faţă de aprovizionarea lor cu alimente, îmbrăcăminte şi încălţăminte. Cei cu care s-a consultat i-au relatat că, spre deosebire de gardiştii romani, cei saşi primeau, împreună cu hrana, şi 15 creiţari pe zi. Îndeplinindu-şi misiunea, Ştefan Moldovan s-a reîntors la Mediaş pe 13 noiembrie, iar trei zile mai târziu a raportat Comitetului naţional cele constate.

Ştefan Moldovan n-a putut să stea la Mediaş cu familia decât până în 19 noiembrie când Comitetul naţional i-a ordonat să trimită spre Blaj şi Mihalţ 1400 de „glotaşi", asiguraţi cu pâine şi sare pe trei zile. Ei urmau să-i secondeze pe ostaşii cu care generalul Gedeon se deplasa de la Târgu Mureş spre Aiud, urmând cursul Mureşului superior. Însă tribunii din fruntea gardiştilor i-au declarat lui Ştefan Moldovan că nu vor porni la drum dacă nu-i însoţea, fiindcă nu mai voiau să ajungă în situaţia de la Târgu Mureş, unde nimeni nu s-a îngrijit de ei. A acceptat condiţionarea şi i-a însoţit pe cei 1400 „glotaşi" până la Blaj. Acolo i-a încredinţat tânărului tribun Ioan Maior care a consimţit să-i conducă până la Aiud. Deoarece generalul Gedeon a pacificat Aiudul pe 20 noiembrie, în ziua următoare, cei

1400 de gardişti de la Mediaş au fost învoiţi să plece spre casele lor. La 22 noiembrie, sub semnăturile lui A.T. Laurian şi A. Florian, Comitetul naţional l-a înştiinţat pe Ştefan Moldovan că i-a primit raportul din 16 noiembrie referitor la cele constatate în tabăra de la Târgu Mureş şi în cele 13 sate vizitate. Pentru informaţiile raportate, Comitetul îi aducea mulţumiri şi-i exprima convingerea că, şi pe viitor, va accepta misiunile ce-i vor fi încredinţate în folosul emancipării naţionale.

După reîntoarcerea de la Blaj, Comitetul naţional i-a cerut mai întâi să se deplaseze în satele din vecinătatea Ibaşfalăului (azi Dumbrăveni), pentru a constata care era proporţia dintre români şi saşi în ansamblul populaţiei. I s-a încredinţat această sarcină, deoarece acolo acţiona preotul Ştefan Ludwig Roth pentru a anexa respectivele sate scaunului Mediaş în perspectiva desfiinţării comitatului Alba de Sus.

La 23 noiembrie însă, Ştefan Moldovan a fost înştiinţat de Comitetul naţional despre decizia Comandamentului suprem al armatei de la Sibiu de a-l numi vicecomite sau coadministrator civil al comitatului Târnava pentru satele româneşti. Aceeaşi funcţie i s-a încredinţat preotului luteran de la Moşna – Ştefan Ludwig Roth – pentru localităţile săseşti. Amândoi urmau să se subordoneze comandantului militar Carol Comendo care era căpitan pensionar şi, formal, îndeplinea atribuţiile comitetului suprem. Numirea lui Ştefan Moldovan şi Ştefan Ludwig Roth se explică prin încercarea Comandamentului armatei de a reinstaura o administraţie civilă, considerând că a restabilit pacea în urma dezarmării gărzilor civile maghiare din comitate.

Ştefan Moldovan a încercat să evite titularizarea ce i s-a propus, dar Comitetul naţional i-a impus s-o accepte. Iată de ce a încredinţat atribuţiile de viceprefect al legiunii tribunului Nicolae Medieşan, iar cele ale protopopiatului lui Ioan cel Bătrân din Şomoştelnic şi Ambrozie Blăjan din Proştea Mare. După îndeplinirea acestor formalităţi, pe 25 noiembrie, l-a însoţit pe căpitanul Comendo pentru a prelua noua funcţie administrativă în comitatul Târnava (sau Cetatea de Baltă cum i se spunea atunci). Ei vor fi secondaţi de Ştefan Ludwig Roth. De la 26 noiembrie, cei trei demnitari au început să-şi exercite prerogativele în aparatul administrativ comitatens, dând în acest sens o circulară pentru informarea populaţiei comitatului. Prin intermediul ei, au motivat că şi-au stabilit temporar sediul la Cetatea de Baltă, fiindcă la Târnăveni clădirea consiliului comitatens suferise deteriorări din partea grănicerilor secui. Pentru a constata ce reparaţii trebuiau efectuate la această clădire, pe 27 noiembrie Ştefan Moldovan şi Ştefan Ludwig Roth s-au deplasat la Târnăveni.

La începutul lui decembrie, noii dregători au convocat o şedinţă a Consiliului comitatens. Ea s-a ţinut în 4 decembrie în prezenţa lui Ioan Bran de Lemeni, trimis de Comitetul naţional de la Sibiu ca împuternicit al acestuia. Consfătuirea s-a încheiat cu hotărârea de a se proceda la înlocuirea funcţionarilor maghiari şi secui care au aderat la guvernarea antihabsburgică a lui Kossuth. Înlocuirea fiind necesară mai ales la nivelul plăşilor, s-a recomandat recrutarea lor din rândurile tinerilor

intelectuali români și sași, de preferință teologi. După cum relatează în *Memoriile* sale, lui Ștefan Moldovan i-au revenit sarcini multiple în funcția de vicecomite. Unele din ele s-au dovedit deosebit de dificile, solicitându-i continuu eforturi fizice și intelectuale. Dificultăți i-a provocat, de pildă, chestiunea delimitării teritoriului legiunii din scaunele Mediaș și Sighișoara și comitatul Alba de Sus de cele ale prefecților Vasile Moldovan și I. Axente Sever. Vasile Moldovan organizase la începutul lui octombrie în partea comitatului Târnava dinspre orașul Târgu Mureș legiunea a III-a cu centrul la Chirileu. Legiunea a suferit mari pierderi nu numai cu ocazia bătăliei de la Sântioana, ci și datorită incursiunii grănicerilor secui în satele situate pe partea stângă a râului Mureș până la Iernut. Dar, în noiembrie, Vasile Moldovan și-a refăcut efectivele legiunii prin recrutarea noilor gardiști din satele aflate înspre Târnava Mică. De aceea, spre sfârșitul lui noiembrie, Vasile Moldovan își va stabili temporar sediul legiunii sale la Cetatea de Baltă. La rândul ei, legiunea I-a fusese organizată de Axente Sever cu sediul la Blaj, în partea de șes a comitatului Alba de Jos. Ea se învecina cu comitatul Târnava înspre Iernut, precum și cu scaunul Mediaș înspre Copșa Mică. Vecinătatea a provocat inevitabil interferențe între obiectivele legiunii din scaunele Mediaș și Sighișoara și acelea ale prefecților Vasile Moldovan și Ioan Axente Sever.

O importanță aparte prezintă misiunea încredințată lui Ștefan Moldovan de Timotei Cipariu, membru al Comitetului național, de a cerceta distrugerile provocate de grănicerii secui în satele situate din jos de Târgu Mureș, pe partea stângă a râului Mureș până la confluența lui cu Arieșul. De fapt, Timotei Cipariu i-a trasat în mod special, în cadrul misiunii, îndatorirea de a descinde și la Luncani, unde se afla arhiva și biblioteca baronului Kemény, pe care Ștefan Moldovan a cercetat-o înainte de revoluție, cât timp a fost preot la Câmpia Turzii. El a pornit la drum pe 20 decembrie și până în preajma Crăciunului a ajuns la Luncani. Acolo a constatat cu amărăciune că, în timpul operațiunilor militare de la începutul războiului civil, biblioteca a suferit pierderi irecuperabile, deoarece cea mai mare parte a cărților fuseseră arse într-un incendiu. Pierderi similare s-au înregistrat și la arhiva baronului din cauza analfabetismului țăranilor. Ei au aruncat în Arieș multe documente, crezând că reprezentau contracte pentru împrumuturile în bani, cereale și furaje, pe care le-au încheiat înainte de revoluție cu fostul stăpân feudal.

Ștefan Moldovan a sărbătorit prima și a doua zi de Crăciun cu părinții săi. Aici a aflat de pătrunderea în Transilvania a unor importante forțe militare venite din Ungaria sub comanda generalului de origine polonă Iosif Bem. Întrucât în 25 decembrie acesta a ajuns cu armata lui la Cluj, ungurii din Turda au început să se agite și să pună la cale atacuri împotriva satelor românești din Câmpia Transilvaniei. Fiind informat că viața lui și a familiei sale puteau fi periclitate, în seara celei de a doua zi a Crăciunului, a hotărât să plece împreună cu părinții. Tatăl a refuzat să-l însoțească, însă mama a acceptat și, cu o căruță trasă de cai, a trecut prin Luncani, Hădăreni, Chețani, Luduș, Cuci, Iernut, Cipău, Șăulia, Sânpaul, Vidrasău, Chirileu și Adămuș și a ajuns în preajma Anului Nou la Cetatea de Baltă.

Ajuns aici, i s-a adus la cunoştinţă că forţele militare ale lui Bem înaintau spre Târnava Mică. De aceea s-a sfătuit cu Ştefan Ludwig Roth şi cu căpitanul Comendo. Acesta a fost de acord cu Ştefan Moldovan să părăsească Cetatea de Baltă şi să plece la Mediaş. Pe Ştefan Ludwig Roth n-au reuşit să-l convingă să-i urmeze. El a invocat cavalerismul nobilimii maghiare şi relaţiile ei cu patriciatul săsesc, afirmând că nu se temea de insurgenţi. Refuzul de a-i însoţi pe Ştefan Moldovan şi pe căpitanul Comendo se va dovedi fatal pentru viaţa lui Ştefan Ludwig Roth. Când „rebelii" unguri au intrat în Cetatea de Baltă, l-au arestat, l-au dus la Cluj, iar acolo un tribunal statarial l-a comandat la moarte prin împuşcare. Sentinţa va fi executată în primăvara anului 1849 pe dealul Cetăţuiei. Înainte de a fi executat i-a mărturisit ginerelui său regretul că nu i-a urmat sfatul lui Ştefan Moldovan. În amintirea acestui sfat i-a cerut ginerelui să-i cedeze din biblioteca sa Noul Testament tipărit la Smirna[6].

De fapt, după discuţia cu Ştefan Ludwig Roth, Ştefan Moldovan a plecat în grabă spre Mediaş, deoarece adjunctul său Ioan Pop i-a trimis, printr-o ştafetă o scrisoare, prin care-l informa că soţia lui era grav bolnavă. Anul Nou l-a petrecut astfel acasă împreună cu soţia care, datorită prezenţei lui, s-a însănătoşit în câteva zile. La 2 ianuarie 1849, însuşi feldmareşalul Puchner a poposit temporar la Mediaş, ceea ce i-a oferit prilejul lui Ştefan Moldovan de a-i face o vizită şi de a întreţine cu el o scurtă conversaţie.

După plecarea feldmareşalului Puchner, comandantul cetăţii Mediaş, baronul Uracca, i-a cerut să trimită prefecţilor Vasile Moldovan, Ioan Axente Sever şi Nicolaie Vlăduţiu invitaţia de a se deplasa cu legiunile lor (I-a, a III-a şi a V-a) spre Cetatea de Baltă. Deplasarea o considera necesară pentru a seconda armata lui Puchner în încercarea de a opri înaintarea insurgenţilor generalului Bem spre Sibiu.

Înainte de a pătrunde oştirea lui Bem în Cetatea de Baltă, Ştefan Ludwig Roth i-a adresat lui Ştefan Moldovan o epistolă, prin care-l invita să revină alături de el. În condiţiile plecării armatei lui Puchner din Mediaş şi a stabilirii temporare a cartierului său general la Jidvei, Ştefan Moldovan a avut intuiţia de a nu da ascultare chemării lui Ştefan Ludwig Roth. Refuzul s-a dovedit inspirat, deoarece forţele militare ale lui Puchner se vor confrunta cu cele ale lui Bem în 15 ianuarie la Gonfalău, în 16 ianuarie la Târnăveni şi în 17 ianuarie la Şomfalău, ultima localitate aflându-se în apropierea Mediaşului. Pericolul pătrunderii insurgenţilor victorioşi în Mediaş l-a determinat pe maiorul Clococeanu, revenit şi el în oraş, să-l sfătuiască pe Ştefan Moldovan să se refugieze cât mai grabnic pentru a se pune adăpost împreună cu familia sa.

Ştefan Moldovan a ţinut seama de îndemnul lui Clococeanu. Profitând de faptul că protopului Ilie Farago din Târgu Mureş îi oferise adăpost şi-a pus soţia şi copiii, împreună cu câteva provizii, în căruţa acestuia şi, în plină noapte, au părăsit Mediaşul. Împreună s-au îndreptat spre Agârbiciu, unde preotul Nicolae Pop a

[6] Şt. Moldovan, *op. cit.*, „Transilvania", 1875; C. Suciu, *op. cit.*, p. 33-51.

acceptat să-i găzduiască. Plecând grabnic în oraş, Ştefan Moldovan a putut astfel sărbători Boboteaza împreună cu cei doi parohi şi cu familia lor la Agârbiciu.

Aici n-a stat decât câteva zile, deoarece oştirea lui Bem se afla în apropiere. Împreună cu Farago au părăsit tot în plină noapte această localitate şi s-au îndreptat spre Şeica Mare, iar de acolo spre Sibiu, unde au ajuns pe 18 ianuarie. La Sibiu au făcut o vizită Comitetului naţional. Cu sprijinul Comitetului au obţinut de la Comandamentul suprem al armatei paşapoarte cu care s-au dus pe 21 ianuarie la Racoviţă. Aici au stat aproape o lună la o preoteasă văduvă, timp în care lui Ştefan Moldovan i-a născut soţia un băiat. Comandantul grănicerilor din Racoviţă, locotenentul Ursu (viitorul baron de Marginea) i-a ajutat să se adăpostească, între 18 februarie şi 8 martie 1849, în clădirea şcolii din această localitate.

Între timp, în ultimele zile ale lunii februarie şi la începutul lui martie, au venit din Ţara Românească unităţi militare ruseşti în sprijinul armatei imperiale habsburgice. Colaborând, au reuşit să provoace o înfrângere insurgenţilor lui Bem în lupta din 4 februarie de la Ocna Sibiului. Înfrângerea l-a obligat pe Bem să părăsească în următoarele două zile Sighişoara şi Mediaşul. Fiind informat, s-a sfătuit cu protopopul Farago şi au părăsit localitatea Racoviţă, îndreptându-se spre Slimnic, unde preotul local le-a oferit adăpost pentru o noapte.

La Slimnic a aflat că, pe 10 martie, Bem a reuşit să întoarcă soarta războiului în favoarea sa printr-o victorie obţinută la Mediaş contra armatei austriece. Izbânda i-a deschis calea spre Sibiu pe la Şeica Mare. În noua conjunctură, Ştefan Moldovan s-a decis să-şi lase mama, soţia şi copiii la preotul Ioan Decei din Slimnic, iar el, împreună cu Farago, s-au deplasat într-un sat învecinat. Încercând să revină la Sibiu au găsit porţile cetăţii închise, deoarece insurgenţii lui Bem se aflau în apropiere. Bararea intrării în oraş s-a dovedit salvatoare pentru ei, fiindcă în timpul nopţii Bem a forţat intrarea în cetatea sibiană. Bubuitul tunurilor i-au convins pe Ştefan Moldovan şi Farago să renunţe la intervenţia lor şi să se refugieze în Ţara Românească, după ce au trecut prin Şelimbăr, Tălmaciu şi Boiţa. Trecerea graniţei au realizat-o prin pasul Turnu Roşu. De fapt, ei s-au alăturat armatei austriece care a fost obligată de succesele lui Bem să treacă şi ea în Ţara Românească pe la Câineni. De aici, s-au îndreptat spre Râmnicu Vâlcea, unde au ajuns în 17 martie. Dar în acest oraş n-au găsit nici adăpost, nici hrană. De aceea au continuat drumul pe la mănăstirea Cozia până la Călimăneşti, în anturajul feldmareşalului Pfersmann.

La Călimăneşti, Ştefan Moldovan şi Ilie Farago şi-au putut procura temporar locuinţă şi hrană. Aici au avut surpriza de a se întâlni cu George Bariţiu care se refugiase ca şi ei. N-au stat totuşi decât o noapte la Călimăneşti. În 18 martie au revenit la Râmnicu Vâlcea, însă nici acum nu li s-a oferit cazare şi alimente. Au fost nevoiţi astfel să pornească spre Piteşti, unde au sosit în 21 martie. Iniţial, nici piteştenii n-au înclinat să le ofere protecţie sub pretextul că erau greco-catolici. I-a salvat totuşi unul dintre ei şi anume Gheorghe Petrescu care a declarat că-i primeşte să locuiască la el. El şi-a motivat decizia cu argumentul că refugiaţii

ardeleni au luptat pentru libertatea patriei lor, indiferent de confesiunea căreia îi aparţineau. Asemenea acestora, şi el a avut de suferit, cât timp a fost prizonier, pentru libertatea patriei sale.

Cu data de 21 martie 1849 încetează relatările din jurnalul-memoriu al lui Ştefan Moldovan despre evenimentele la care a participat şi despre peregrinările lui din timpul revoluţiei paşoptiste. O ultimă menţiune se referă la revenirea lui şi a familiei sale la Mediaş în august 1849. N-a ajuns bine acasă şi i s-a comunicat trista veste că tatăl lui a fost omorât de insurgenţii ce se retrăgeau după înfrângerea de la Sighişoara în urma instigării acestora de către un maghiar din Câmpia Turzii.

Prin conţinutul şi veridicitatea informaţiilor pe care le oferă, jurnalul-memoriu lăsat de Ştefan Moldovan poate fi considerat o importantă sursă documentară pentru istoria revoluţiei din 1848-1849[7].

Din august 1849 Ştefan Moldovan şi-a reluat atribuţiile de protopop al Mediaşului şi le-a îndeplinit cu demnitate şi perseverenţă până în 1852.

Revenit la Mediaş, Ştefan Moldovan a căutat să se adapteze dictaturii militare instituită de autorităţile habsburgice care va fi înlocuită în 1851 cu regimul neoabsolutist. A profitat, de exemplu, de condiţiile nefavorabile create de noile autorităţi pentru a înfiinţa şcoli în satele protopopiatului său. În eforturile sale s-a străduit să convingă sătenii să contribuie la construirea de şcoli şi la susţinerea şi retribuirea învăţătorilor, alături de preoţi, în condiţiile ameliorării situaţiei lor economice, ca urmare a desfiinţării iobăgiei în timpul revoluţiei.

Concomitent, a reluat şi activitatea de cercetător a istoriei locale începută înainte de revoluţie. De pildă a întocmit mici monografii ale celor 12 sate ale protopopiatului, pe care-l conducea, pe baza consemnărilor făcute cu prilejul vizitării acestora. Consemnările conţineau mai ales mărturii ale sătenilor şi ale preoţilor parohiilor, după cum rezultă din *Statutul şi strămutările religioase ale românilor din scaunul Mediaşului*, elaborat în 1852. Tot în 1852 a elaborat şi *Schiţe istorice despre starea bisericească a districtului greco-catolic al Mediaşului*[8].

În 1852 locţiitorul episcopului de la Blaj şi viitorul mitropolit Alexandru Şterca-Şuluţiu, l-a trasferat de la protopopiatul Mediaşului la vicariatul Haţegului. A îndeplinit prerogativele de vicar episcopal al Haţegului până în 1857. În acest interval de timp s-a străduit să stimuleze înfiinţarea de şcoli săteşti în localităţile ce aparţineau vicariatului, pentru a contribui la ridicarea nivelului cultural al ţăranilor, paralel cu progresul lor economic după desfiinţarea iobăgiei în 1848. Eforturi deosebite a depus pentru a obţine aprobarea înfiinţării şi subvenţionării unei preparandii la Haţeg din partea autorităţilor locale. O preparandie era necesară pentru calificarea învăţătorilor ce urmau să predea la şcolile elementare săteşti.

Strădania vicarului Ştefan Moldovan de a înfiinţa preparandia de la Haţeg pentru formarea învăţătorilor şi asigurarea lor cu manuale se reflectă în cele nouă

---

[7] *Ibidem.*

[8] Lucian Giura şi Mihai Racoviţan, *Fruntaşul revoluţionar de la 1848: Şt. Moldovan*, în „Sargetia", XIV, 1979, p. 416-417.

scrisori trimise directorului tipografiei blăjene, Timotei Cipariu, între 27 decembrie și 9 martie 1857. În cea dintâi, îl informa pe Cipariu că a apelat la primarii și preoții satelor pentru a colecta și trimite bani în vederea achiziționării unei clădiri necesare funcționării preparandiei de la Hațeg și a alteia ca locuință pentru cadrele didactice. Dar fiindcă cei mai mulți dintre tinerii doritori să urmeze preparandia nu erau știutori de carte, Ștefan Moldovan îl ruga pe Cipariu să-i trimită 50 de *Abecedare* tipărite la Blaj pentru ca ei să-și însușească scrisul și cititul. Pe lângă *Abecedare* mai solicita 50 exemplare ale *Gramaticii române*. Prețul lor să-l achite până în primăvara anului 1854. Dacă în epistola din 7 mai 1854, Ștefan Moldovan îl informa pe Cipariu despre hotărârea consiliului vicarial de a începe întâiul an de funcționare a preparandiei de la 1 noiembrie, chiar fără aprobare oficială, în următoarele două din același an implora să i se trimită manuale. Astfel, în scrisoarea din 21 noiembrie, după ce îi vestea că a reușit să cumpere casa pentru preparandia care era frecventată de 100 școlari, solicita să i se expedieze la Hațeg 30 *Abecedare*, 50 *Gramatici*, 50 *Istorii naturale* și 50 *Istorii biblice*. La 8 decembrie 1854, Ștefan Moldovan îl înștiința pe Cipariu că a primit cele 30 de *Abecedare* și 50 *Istorii naturale* comandate și-i mai solicita, pe lângă cele 50 *Gramatici* pe care încă nu le primise, alte 100 de *Abecedare*. El argumenta că avea nevoie de acest număr de *Abecedare*, deoarece preoții din parohii s-au angajat să suplinească lipsa învățătorilor până la formarea lor de către preparandie. Cererea de manuale figurează constant și în scrisorile din 1855-1857. În mod firesc, alături de manuale, a cerut și cărți de cult religios. Corespondența privind preparandia de la Hațeg se încheie cu o scrisoare trimisă de la Lugoj în 27 iunie 1857. Din ea rezultă că Gubemiul nu a aprobat finanțarea nici a preparandiei, nici a unui gimnaziu la Hațeg. Din această cauză, profesorii-învățători ai preparandiei Simion Ulpianu și Beniamin Densușianu se luptau cu o sărăcie lucie. Aceeași cauză a făcut ca, pentru a supraviețui, ei să folosească banii, pe care ar fi trebuit să-i trimită la Blaj în contul manualelor. Ștefan Moldovan îl asigura pe Cipariu că, după ce i se va ameliora situația materială, va achita el sumele datorate în cazul că nu se vor putea colecta din districtul Hațegului. Din epistolă reiese dezamăgirea autorului privind perspectiva desființării preparandiei pentru care a militat cu abnegație ca vicar episcopal. La Hațeg nu s-a limitat doar la strădaniile de a înființa școli sătești și preparandia, ci a continuat și activitatea științifică. Dovadă în acest sens este publicarea în „Foaie pentru minte, inimă și literatură" a studiului: *Documente vechi pentru istoria națională transilvană*. Celelalte studii referitoare la Țara Hațegului vor apărea în revista Astrei, „Transilvania", din 1875[9].

Ștefan Moldovan i-a adresat lui Cipariu scrisoarea din 27 iunie de la Lugoj, fiindcă la această dată se stabilise aici cu familia. Plecarea de la Hațeg s-a datorat

[9] L. Pataki, *Ștefan Moldovan și Timotei Cipariu. Știri inedite*, în *Mitropolia Banatului*, VIII, 1975, p. 1-81; Iacob Radu, *Istoria vicariatului Greco-catolic al Hațegului*, Lugoj, 1913, p. 127-128; Liviu Botezan, Ioana Botezan și Ileana Cuibuș, *Timotei Cipariu. Corespondența primită*, București, 1992, p. 434-447.

avansării lui la rangul de canonic şi deci de membru al Capitlului noii episcopii greco-catolice care şi-a stabilit sediul la Lugoj. De altfel, noua episcopie cuprindea şi fostele sate grănicereşti din districtul Haţegului, alături de acelea bănăţene care avuseseră comandamentul la Caransebeş.

De la Lugoj, noul canonic a continuat să corespondeze cu Timotei Cipariu din 1857 până în 1872. În scrisorile din 1857 şi 1858 abordează problema achitării datoriilor pentru cărţile şi manualele primite de la tipografia blăjană, cât timp a fost vicar la Haţeg. Pe de altă parte, ele reflectă strădaniile de a-i procura lui Cipariu cărţi şi manuscrise vechi din unele sate hunedorene, necesare pentru studiile sale filologice. De pildă, în epistola din 9 decembrie 1857 îi oferă filologului blăjan: *Cazania* tipărită în 1580 la Braşov; un manuscris cu litere slovene din 1651 copiat de el; *Învăţături creştineşti; Cărare spre fapte bune. Cazania* a găsit-o la Boiţa, iar *Cărare spre fapte bune* şi *Învăţăturile creştineşti* la biserica din Fărcădin, căreia i-au fost donate de baronul Nopcea. Spre finalul scrisorii Ştefan Moldovan îl informa pe Cipariu că-i putea procura *Ciaslovul de la Bălgrad* din Peşteana şi *Tipicul liturgiei* din Corceşti, pe care avea posibilitatea să i le trimită printr-un teolog moralist din Păuceneşti, când se va întoarce din vacanţă la Blaj. Referiri la *Învăţăturile creştineşti* face şi în epistola din 16 martie 1858, acum precizând că a fost tipărită în 1700, la Snagov. De fapt, prin această scrisoare, Ştefan Moldovan îl anunţa pe Cipariu că a pus deja la poştă *Învăţăturile creştineşti* împreună cu *Cărare pe scurt.* Într-o altă epistolă, din 24 august 1858, îl înştiinţa că vicariatul Haţegului dispunea de *Pravila de la Orăştie* din 1641 şi dacă o considera necesară i se va expedia la Blaj.

Scrisorile din martie şi august 1858 relevă că Ştefan Moldovan era abonat la *Cristomaţia sau Analectele literare* a lui Cipariu şi se angaja că-i va achita cei 95 de florini în contul abonamentului. Pentru el şi ceilalţi membri ai Capitlului îi comanda lui Cipariu 10 exemplare din *Cristomaţiei* la 8 septembrie. În epistola cu această dată menţiona că superiorul său, episcopul de la Lugoj, l-a însoţit pe nunţiul apostolic cu ocazia vizitei lui la Blaj. În ultima scrisoare din 1858, cu data de 2 decembrie, Ştefan Moldovan s-a străduit să justifice din nou întârzierea achitării datoriilor pentru manualele şi cărţile bisericeşti primite când a fost vicar la Haţeg. Această epistolă, ca şi scrisorile din 1859 şi 1872, conţin şi solicitări adresate lui Cipariu pentru a-l supraveghea şi îndruma pe fiul său Alimpiu, aflat la studiu în şcolile blăjene[10].

După ce a fost avansat la rangul de canonic al noii Episcopii greco-catolice de la Lugoj şi s-a stabilit în acest oraş, Ştefan Moldovan a prestat cea mai prodigioasă activitate ştiinţifică în domeniul istoriei. Ea se reflectă în continuarea corespondenţei cu Timotei Cipariu şi în publicarea în 1862 a lucrării *Descrierea Lugojului, istorică, geografică şi statistică.*

Un rol important în stimularea activităţii sale de publicare a documentelor şi a studiilor istorice l-a jucat înfiinţarea Astrei în 1861, Ştefan Moldovan situându-se

[10] L. Pataki, *op. cit.*, p. 1-81; C. Suciu, *op. cit.*, p. 41-51.

printre membrii ei fondatori. În acest sens, o contribuţie deosebită a adus hotărârea comitetului Astrei de a patrona apariţia unei reviste proprii care va rămâne cunoscută sub denumirea „Transilvania". Redactorul ei principal va deveni, pentru aproximativ un sfert de secol, George Bariţiu. Acesta a adresat un apel intelectualilor cu preocupări ştiinţifice de a colabora cu documente şi studii necesare elaborării unei istorii naţionale a poporului român. Ştefan Moldovan a răspuns apelului publicând în „Transilvania" din 1868-1870 menţionatele *Registre istorice din colecţia comitelui Kemény József*, copiate de el când a fost preot la Câmpia Turzii. Cooperarea s-a intensificat după ce, cu ocazia consfătuirii din 1872 de la Blaj a membrilor comitetului Astrei, s-a decis constituirea secţiilor de cercetare şi domeniile filologiei, istoriei şi ştiinţelor naturale. Coordonator al secţiei filologice a fost Timotei Cipariu, iar a celei istorice George Bariţiu, redactorul revistei „Transilvania". Printre colaboratorii secţiei istorice s-au evidenţiat Ştefan Moldovan, alături de I. V. Rusu, Iosif Sterca-Şuluţiu, Iosif Hodoş, N. Togan, T.V. Păcăţian, I. Antonelli, N. Densuşianu etc.

Ca membru al secţiei istorice, lui Ştefan Moldovan i s-a publicat în revista „Transilvania" din 1875: 1). *Anotaţiuni din Ţieara Haţegului studiu arheologico-istoric;* 2) *Indice cronologic de documente bisericeşti de la 1688-1792;* 3) *Statutul istoric al oraşului Haţieg;* 4) *Monografia oraşului şi a Ţierii Haţiegului. Monografie istorico-economică;* 5) *Extras din ziarul vieţii mele de la 15 martie 1848 până în ianuarie 1849. Documente istorice din 1848-1849.*

Motivele care l-au determinat pe Ştefan Moldovan să se dedice în preocupările şi realizările lui în domeniul istoriei le-a mărturisit în introducerea sau precuvântarea la volumul rămas în manuscris care însumează 430 de pagini şi cuprinde colecţia de documente şi diplome scrise în limba latină între 1096–1446, copiate de el. Din păcate, după cum remarcă I.V. Rusu, au rămas dispersate şi nepublicate, unele din ele aflându-se la Arhiepiscopia Caransebeşului, secţia manuscrise, iar altele la Biblioteca Filialei Academiei din Cluj-Napoca.

Preocupările ştiinţifice l-au determinat pe Ştefan Moldovan să se intereseze şi de scrieri cu caracter religios între care pot fi menţionate *Psaltirea lui Dosoftei, mitropolitul Sucevei, şi a toată Ţara Moldovei*, precum şi lucrarea *Antim Ivireanu din 1700 Miscelanee.*

După ce s-a stabilit la Lugoj, Ştefan Moldovan s-a remarcat şi ca un însufleţit bibliofil. Până la sfârşitul vieţii, a strâns în biblioteca sa personală aproximativ 1500 de volume, ceea ce reprezenta o raritate în acea vreme între intelectualii români bănăţeni. Prin toată activitatea lui ca membru al Capitlului Episcopiei de la Lugoj Şt. Moldovan a contribuit substanţial la consolidarea acesteia[11].

Ştefan Moldovan a încetat din viaţă la 1900. Contemporanii lui l-au considerat un intelectual de mare valoare şi un luptător consecvent pentru emanciparea naţiunii sale. De aceea a rămas un model nu numai pentru

[11] C. Suciu, *op. cit.*, p. 41-51; L. Giura şi M. Racoviţan, *op. cit.*, p. 416-418.

contemporani, ci şi pentru generaţiile următoare până în 1948, când dictatura comunistă a declarat desfiinţate episcopiile greco-catolice.

În concluzie, Ştefan Moldovan s-a afirmat în rândurile intelectualilor români ardeleni cu preocupări ştiinţifice în anii premergători revoluţiei din 1848 şi, mai ales, în deceniile din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În timpul revoluţiei şi a războiului civil din 1848-1849, a jucat un rol important în desfăşurarea evenimentelor pe teritoriul scaunelor săseşti Mediaş şi Sighişoara şi al comitatelor Alba de Sus şi Târnava. O contribuţie însemnată a adus la atenuarea diferendelor dintre patricienii saşi şi intelectualii români, ceea ce a permis colaborarea lor în menţionatul război civil. În cazul lui Ştefan Moldovan, ea s-a concretizat în relaţiile cordiale, bazate pe încredere şi respect reciproc, cu preotul luteran Stephan Ludwig Roth, eroul din 1848.

În anii imediat următori revoluţiei, Ştefan Moldovan s-a străduit să înfiinţeze şcoli săteşti în protopopiatul Mediaşului, până în 1852, iar între 1852-1857 în vicariatul Haţegului. Aici a apelat cu insistenţă la autorităţile locale pentru a obţine din partea forurilor superioare dreptul de a înfiinţa o preparandie şi chiar un gimnaziu la Haţeg, însă din păcate fără succes.

Concomitent la Haţeg, până în 1857, iar după această dată la Lugoj, unde a devenit canonic al Capitlului nou înfiinţatei Episcopii greco-catolice, Ştefan Moldovan s-a dedicat strângerii documentelor privind trecutul românilor din Transilvania, precum şi elaborării pe baza lor a unor studii istorice. Dovadă în acest sens este corespondenţa lui cu Timotei Cipariu şi cu George Bariţiu, după ce acesta a devenit redactor al revistei Astrei, „Transilvania". Dacă lui Cipariu i-a furnizat scrieri vechi necesare studiilor sale filologice, lui George Bariţiu i-a trimis o serie de studii şi colecţii de documente cu caracter istoric ce urmau să-i servească elaborării unei istorii naţionale a românilor ardeleni.

AVRAM IANCU
ŞI PROBLEMA DACOROMÂNIEI

Gelu Neamţu

În zbuciumata viaţă a lui Avram Iancu visul, aspiraţia creării Dacoromâniei a ocupat un loc mult mai important decât a fost relevat până astăzi.

Realizarea Dacoromâniei a costituit una dintre marile idei politice care a urmărit unitatea naţională şi pentru care au luptat românii din Transilvania, Banat, Părţile ungurene şi Bucovina, ei fiind susţinuţi de importante personalităţi din Muntenia şi Moldova.

Pe Avram Iancu, eroul legendar, nu ni-l putem imagina rupt de această idee-forţă care a alimentat cu atâta entuziasm revoluţia românească din Transilvania.

Infăptuirea Dacoromâniei s-a situat în revoluţie printre cele mai importante şi cutezătoare idei care au animat cercuri largi de patrioţi, pătrunzând până adânc în inima mulţimilor.

Ideea scobora din gândirea luminată a marilor corifei ai Şcolii Ardelene şi alimenta demult spaimele aristocraţiei maghiare.

Aspiraţia la unitate naţională a devenit, în timp, un proces în continuă devenire, punctat de succesive acumulări cantitative. Se impune treptat ca un impetuos curent subteran, un adevărat spectru care nu va scăpa atenţiei nobilimii maghiare.

Szechenyi şi Wesseleny se înspăimântau cu mult înainte de evenimentele de la 1848 numai la gândul unui posibil imperiu dacoromân. Izbândirea unui astfel de imperiu o bănuiau din simpla analiză a situaţiei geografice, etnice şi demografice. Ei ştiau preabine că Istoria are logica ei răzbătătoare!

Temerile le erau alimentate şi de observaţiile, deloc liniştitoare, ale unui De Gerando care cutreierase Transilvania în lung şi în lat, ajungând să scrie la Paris în 1845 despre Blaj şi ideea imperiului dacoromân[1].

Apoi, e bine să nu uităm că în iulie 1847, tot la Paris s-a mai întâmplat ceva cu privire la temutul imperiu. Intr-o şedinţă a Societăţii studenţilor români din Paris, Dimitrie Brătianu rostea următoarele îndemnuri: „Ca să dobândim şi noi o patrie, trebuie să purtăm multă vreme în spinările noastre crucea, ce am călcat-o în picioare; trebuie să cădem la pământ, să ne pocăim, să ne rugăm, să plângem, să luptăm, să sângerăm. Să ne grăbim... căci ceasul României a sunat, ziua încoronării a sosit! Diadema României este isprăvită... Sunt optsprezece veacuri de când

[1] S. Dragomir, *Studii şi documente*, vol. V, p. 305.

Dumnezeu însuşi lucrează la podoabele ei. [...] Briliantele ei sunt sfinte ca sângele ce a curs pe crucea lui Isus, briliantele ei sunt lacrimile martirilor români. Să ne grăbim, fraţii mei, să ne iubim, să ne înfrăţim, să ne românim, ca patria martiriului, patria gloriei să fie şi patria noastră!"

Între briliantele României viitoare, se afla desigur şi briliantul sfânt al Transilvaniei...

În vâltoarea revoluţiei care se apropia, fiecare pământ românesc avea o altă stare politică şi un alt scop de urmărit: Moldova dorea „sfânta păzire a regulamentului organic"; Muntenia voia autonomie naţională şi respectarea vechilor relaţii cu Turcia; Transilvania urmărea independenţa naţională – politică şi bisericească, sub sceptru habsburgic –, iar românii ungureni şi bănăţeni doreau doar o convieţuire paşnică alături de maghiari.

O colaborare pe faţă a fruntaşilor români din ocârmuirile sub care gemeau nu era posibilă, împrejurările politice erau prea apăsătoare pentru ei.

Aveau totuşi o cale: era discretul drum al înfrăţirii în „cuget şi simţiri", care constituia, în fapt, un drum real, nu numai o figură de stil.

Pe acest drum a apucat de la bun început şi eroul nostru, în ciuda faptului că totul i se punea în cale de-a curmezişul.

Abia trecuseră două săptămâni de la erupţia revoluţiei ungare de la Pesta şi deja în Transilvania se înregistrează o febrilă mişcare de informaţii şi dispoziţii de la comandantul general al Transilvaniei, baronul Puchner către guvernatorul Teleki, de la guvernator la cancelarul Josika, de la feldmareşalul Zanini către ministerul de externe austriac. Toate, dar absolut toate documentele de acest gen exprimă, include, explică îngrijorarea faţă de tendinţele daco-româneşti din Principate care vor găsi la populaţia majoritară a românilor din Transilvania şi Banat un ecou favorabil. Ca un leitmotiv, urmare acestor informaţii se dau urgente dispoziţii: luaţi măsuri, supravegheaţi, întăriţi paza la frontiere, arestaţi, interogaţi ş.a.m.d. Şi cum se poate exprima mai clar teama de această idee decât prin folosirea acestor cuvinte?

Ce limpede intuia aristocraţia maghiară şi ofiţerimea austriacă adevărul că ideea ar putea deveni o forţă mai periculoasă decât baionetele şi tunurile în cazul în care ea ar cuprinde mulţimile!

In opinia dominanţilor, mersul, dezvoltarea şi răspândirea acestei idei trebuiau imediat oprite.

Generalul filomaghiar Puchner îl informa în acest sens pe guvernatorul Teleki despre faptul că Timoni i-a scris de la Bucureşti că vestea evenimentelor de la Paris şi din Austria a declanşat mişcări între tinerii boieri care au făcut studiile la Paris şi care „ar dori să unească pe toţi românii, întemeind un nou imperiu dac în fruntea căruia au designat pe principele Bibesco". [...]

„Problema este desigur foarte importantă pentru vecinul nostru, dar ea devine cu atât mai importantă când vom considera şi faptul că marea majoritate a locuitorilor acestui principat sunt români (Transilvania – *n.ns. G.N.*) şi s-ar putea ca agenţi din străinătate ori proclamaţiuni sosite de peste hotar, să îndemne la răscoală populaţia română de la noi".

Puchner îi propune guvernatorului să-i trateze pe românii din Transilvania „în vorbă și în scris, pretutindeni, cu anumită prudență și cu un gest de superioritate (oare mai era necesară această recomandare? – *n.ns. G.N.*) deoarece am informațiuni, că răspândesc în țară știri imposibile și extrem de periculoase" [...] „pentru care motiv, ar fi de dorit în interesul liniștei și bunei ordine să fie arestați și pedepsiți cei care răspândesc știri alarmante cât și vorbăreții instigatori – și în afară de aceasta este necesar să se înființeze o supraveghere locală polititienească mai severă decât procedura civilă"[2].

Autoritățile au început să folosească din plin presa maghiară din Transilvania și Ungaria pentru a lupta împotriva ideii Dacoromâniei și, mai ales, a o denigra.

Cu mult dispreț scrie Josika Miklós despre aspirațiile românilor, despre limba lor „necioplită", despre faptul că ei nu se înrudesc cu romanii (doar au împrumutat cuvinte de la ei) și că ei nutresc ideea fixă „că în Ardealul de altădată ei ar fi fost" a patra națiune etc. Ceea ce era mai grav este că fruntașii mișcării românești erau acuzați că ar fi niște „instigatori depărtați de poporul român și că ei asta vreau ca Ardealul să devină Românie (Románország), visează la un minister (guvern – *n.ns. G.N.*) românesc, la o limbă diplomatică românească, la reconstituitrea vechii Dacii etc"[3].

Dovezile de militant dacoromân ale lui Avram Iancu se pot regăsi în: I. Manuscrisul rom. 1059 de la Biblioteca Academiei Române, II. Corespondența fruntașilor români din Muntenia și III. Fondul Ministerului de război din Viena (Hauptarme Ungarn, 1849).

I. Informațiile din manuscrisul românesc de la B.A.R. nr. 1059 constituie, de fapt, veriga principală între idee și mase, precum și un aspect cu totul necunoscut al războiului civil din Transilvania. Este dovada peremptorie a afirmației că „lupta pentru Dacoromânia" ajunsese până adânc în mijlocul mulțimilor sau, altfel spus, dovedim pentru prima dată în istoriografia română, dispunând de documente autentice că, *în Transilvania s-a luptat cu arma în mână pentru realizarea Dacoromâniei!*

Să vedem acum în ce constau aceste dovezi.

Ele se desprind dintr-o serie de interogatorii luate unor ostași români ai lui Avram Iancu, luați prizonieri spre sfârșitul toamnei anului 1848. Aceștia au fost capturați în timpul desfășurării unei campanii de pedeapsă din comitatul Arad și Zarand condusă de maiorul Gál (Gaál) și comisarul Vörös Antal care au acționat cu o brutalitate ieșită din comun, mai ales între 31 octombrie și 3 noiembrie.

Interogatoriile înregistrate de manuscrisul de la B.A.R., nr. 1059 le-am publicat împreună cu colegul Ioan Chindriș[4].

---

[2] Deak Imre, *1848. A szabadságharc története levelekben. Ahogyan a kortársak látták*, Budapest, f.a., p. 57-58.

[3] Cf. „Pest Hirlap", nr. 108 din 14 iulie 1848.

[4] *Procese politice antiromânești care au zguduit Transilvania în toamna anului 1848*, Ediție îngrijită și prefațată de Ioan Chindriș și Gelu Neamțu, București, 1995, Editura „Viitorul Românesc", p. 21-24 în *Studiu introductiv* de Gelu Neamțu și Ioan Chindriș.

Iată ce spun, pe scurt, atât de grăitoarele documente:

1. In interogatoriul luat lui Ion Oprea din Ştei acesta recunoaşte că toate câte le-a săvârşit au fost din „fidelitate către împăratul şi pentru regatul românesc dedus din proclamaţia lui Avram Iancu". „Vina" aceasta, a intenţiei de înfiinţare a Dacoromâniei se pare că era cea mai îngrozitare; ea ducea invariabil la ştreang, cum l-a şi dus pe Ion Oprea, care, atestă procesul verbal, a „îndrăznit" să „promoveze răscoala consătenilor săi, să viseze în ţara Ungurească despre înfiinţarea unui regat român"[5]. Odată cu el, sunt condamnaţi la moarte prin ştreang şi Ioan Toma, fost preot în Poenar, şi Pavel Feier, preot ortodox care, şi ei, au oferit o mână de ajutor pentru înfiinţarea „unei puteri străine", adică un regat dacoromân.

2. Tribunul Ioan Nobili (fost Nemeş) din Armeni, capturat şi el, va fi condamnat la moarte de către tribunalul statarial şi pentru faptul că voia să încerce „totul pentru restabilirea «imperiului dacoromân»", instaurând administraţia românească în baza proclamaţiei lui Iancu şi Buteanu[6].

3. Adam Goleş din Brad era considerat şi el un „agitator" de frunte. Proces-verbalul cu interogatoriul său este şi el un document de primă mână. Recunoaşte fără nicio ezitare că: „El a împărţit proclamaţiile românilor şi a stăruit pe lângă popor să se răscoale împotriva ungurilor. Acuzatul recunoaşte «vina», că a îndemnat poporul la răscoală, dar aceasta a făcut-o numai şi numai pentru că după ideea răspândită la ei, era proiectat să se înfiinţeze pentru români un regat românesc deosebit".

4. Nicolae Petrovici, tot din Brad, cu un curaj cu totul deosebit, recunoaşte întru totul, fără nicio rezervă, toate acuzaţiile care i-au fost aduse, mărturisind în faţa tribunalului de sânge că el şi consătenii săi români, săturându-se de stăpânirea ungurească, consideră că este „glorios" a întemeia un regat român, restituind ideea „imperiului romano-dac". Mărturia curajoasă l-a dus şi pe Nicolae Petrovici tot la ştreang.

5. In fine, preoţii ortodocşi Grozav Sinisie din Aciuţa şi Farkas Pavel din Pleşcuţa, recunosc şi ei că „aveau convingerea că planul instaurării dominaţiei poporului valah în spiritul proclamaţiei lui Avram Iancu este dreaptă".

Deşi toţi cei enumeraţi până acum şi-au dat viaţa şi pentru restaurarea imperiului Dacoromân, cercetătorii n-au reuşit să depisteze, să descopere acea „misterioasă" şi „electrizantă" proclamaţie a lui Avram Iancu.

Pentru aceasta avem două explicaţii:

1. Documentul fiind compromiţător, românii s-au străduit să-l distrugă.

2. Proclamaţia lui Avram Iancu şi documentele privind tratativele cu Kossuth au fost adunate cu siguranţă într-un dosar secret prezentat împăratului de către directorul Arhivelor imperiale, aşa cum, pe drept cuvânt, presupune istoricul Silviu Dragomir, deoarece dosarul respectiv a produs efecte în curgerea timpului (vezi reducerea gradului decoraţiilor primite de români şi, mai ales, persecutarea lui

[5] B.A.R., Ms. rom. 1059, f. 121 şi 121 v.

[6] *Procese politice antiromâneşti care au zguduit Transilvania* ... . p. 184-185.

Avram Iancu de după încheierea revoluţiei). Această din urmă situaţie o vom analiza când vom ajunge la evaluarea celei de-a III-a grupe de dovezi, aceea a Fondului Ministerului de război din Viena.

II. Până atunci, să vedem cum răzbat aspiraţiile dacoromâne din corespondenţa fruntaşilor români munteni.

Iată un pasaj grăitor dintr-o scrisoare a lui A.G. Golescu care, de la Viena, insista la 19 iulie 1848 pe lângă Nicolae Bălcescu: „Bălcescule, a sosit timpul ca să organizăm o frăţie secretă şi grandioasă, care să se întindă peste toate părţile României şi să aibă câţiva capi în fiecare provincie, iar centrul ei în Bucureşti, unde este şi cea mai multă libertate de acţiune"[7].

Aici merită să ne amintim că moldoveni şi munteni au influenţat atmosfera favorabilă unirii românilor prin corespondenţă şi prin propria prezenţă, încă în luna mai 1848, la Adunarea Naţională de la Blaj. Aceasta a determinat autorităţile maghiare ardelene să-i considere chiar „emisari" ai unei ţări străine. Printre aceştia se numărau: C. Balş, Sion, Nicolae Ionescu, A.G. Golescu, Dimitrie Brătianu, Alecu Russo şi mulţi alţii. Ei au fost urmăriţi pas cu pas, unii fiind chiar arestaţi (cum a fost cazul lui Alecu Russo).

Pentru a înţelege mai bine resorturile secrete ale situaţiei, să vedem ce scria din Cluj guvernatorul Teleki József în 12 mai 1848 despre unii dintre aceşti „emisari": „Din informaţiile pe care le-am primit oficial, am luat la cunostinţă că la Braşov au sosit nu demult câţiva tineri boieri suspecţi (de dacoromânism – *n.ns. G.N.*) din Ţara Românească şi Moldova. Ei au făcut excursii în unele sate aparţinătoare comunei Săcele, unde au avut convorbiri secrete cu locuitorii şi preoţii români de acolo. Apoi au plecat prin Sibiu la Blaj, pentru a participa la Adunarea de acolo"[8].

Intrarea fermă şi de necontestat a lui Avram Iancu pe terenul dacoromânismului ni se relevă din scrisoarea lui Golescu care este edificatoare: „Iată frate, că atâta ne-am amorat de tine, cât ţie descoperim tot secretul, în interesul Principatelor la tine o să venim, ca să-ţi arătăm şi scrisoarea comisarului nostru din Paris în interesul românilor din Austria, care ca şi Turcia ameninţată de desmădulare numai în românism poate afla integritatea sa scăpată şi de elementul slav şi de cel roman prin italieni şi de cel german şi de cel maghiar. În amestecătura aceasta grozavă, misiunea noastră este a scăpa românismul, a asigura pe cei 8.000.000 de români şi a ta este a constitua pe cei 4.000.000 de români de sub Austria"[9].

Imediat după această scrisoare, Avram Iancu vine la Zlatna unde se convocase conferinţa fruntaşilor ardeleni în 19 şi 20 ianuarie 1849. Erau de faţă

[7] Anul 1848, în *Principatele Române. Acte şi documente*, Bucureşti, II, p. 616.

[8] *Documente privind Revoluţia de la 1848 în Ţările Române. C. Transilvania*, III, Ed. Acad. R.S.R., Bucureşti, 1982, doc. nr. 294, p. 461-462.

[9] I. Lupaş, *Avram Iancu*, în *Anuarul Institutului de Istorie Naţională*, III, 1924-25, Cluj, 1926, p. 17-18.

Ioan Buteanu şi Dobra, Axente Sever, Simion Balint, Vasile Moldovan, N. Vlăduţiu – în total, 15 participanţi.

Tema principală a discuţiilor pare să fi fost tocmai problemele ridicate în scrisoarea lui Alecu Golescu[10], iar hotărârea esenţială prevedea: „să se lucreze pentru românism, ori existând Austria, ori nimicindu-se"; la fel, românismul trebuia sprijinit indiferent dacă avea să existe Turcia sau nu.

O altă concluzie importantă a Conferinţei de la Zlatna a fost şi aceea a necesităţii de a face cunoscută Europei liberale situaţia românilor. In acest scop trebuiau trimişi ardeleni la Viena, Frankfurt, Berlin şi Paris.

III. Să trecem acum în revistă şi al treilea grup de dovezi care-l implică pe Avram Iancu în mişcarea dacoromână. Ele fac parte din documentele aflate în Fondul Ministerului de Război de la Viena şi sunt datate după înfrângerea revoluţiei ungare.

Într-o anumită măsură, ele reflectă şi lupta aprigă pe care au dat-o românii pentru realizarea Dacoromâniei austriece, prin unirea mai întâi a tuturor românilor din imperiul habsburgic.

Documentele vieneze au fost folosite pentru prima dată de colegul şi prietenul meu, Gh.I. Bodea[11]. Ele aduc imformaţii şi date noi care pot fi numite, pe drept cuvânt, senzaţionale. Credem că nu este nici o exagerare în acest calificativ, deoarece documentele provin din fondurile cele mai secrete ale Ministerului de război vienez şi ele devoalează celelalte două grupe de documente, cele din Ms. Rom 1059 şi cele care se desprind din corespondenţa revoluţionarilor români din zona extracarpatică.

Deşi documentele sunt din perioada de sfârşit a anului 1849 până în 1852, deci după înăbuşirea revoluţiei ungare, ele dezvăluie fapte care dovedesc continuitatea statutului de luptător pentru realizarea Dacoromâniei al lui Avram Iancu.

Raportul lui Thun, de exemplu, din 29 octombrie 1849, din comitatul Cenadului şi Aradului, nu descoperă el pentru prima dată statutul lui Avram Iancu de aprig dacoromân, ci confirmă o situaţie subterană care, având în vedere contextul, este posibil să fi durat din vara anului 1848 şi din tot cursul anului 1849, statut girat de Simion Bărnuţiu şi de revoluţionarii români din perimetrul extracarpatic care atâta se „înamoraseră" de el, încât i-au mărturisit şi planurile lor cele mai secrete privind unirea tuturor românilor într-un singur stat naţional şi neatârnat.

Raportul lui Thun, expediat din Arad, consemnează că „Între români domină o anumită fierbere care este întreţinută de preoţi şi emisari şi care are scopul definit să fondeze un mare imperiu românesc până la Tisa, al cărui guvernator sau rege să devină Iancu. Iancu este numit aici, în general, cu numele de «regele Iancu» şi se pare că le-a promis că nu va suporta unguri sau nemţi în

[10] Camelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea naţională 1834-1849*, Ed. Acad. R.S.R., Bucureşti, 1967, p. 187-193.

[11] „Crisia", 1979, 3, p. 775-782.

imperiul român ce urmează să fie fondat, iar în ultimul timp se adaugă faptul că comunele româneşti de la graniţa Transilvaniei se arată deloc binevoitoare faţă de prestarea dărilor şi trăiesc cu iluzia că acestea ar trebui să înceteze în viitor"[12].

Nu peste multă vreme, în 20 decembrie 1849, Căpitănia k.k. din Braşov trimite guvernatorului Wolgemuth un raport detaliat referitor la existenţa unei societăţi româneşti din localitate, care ar avea drept scop „stabilirea unui minister la Viena, organizarea Transilvaniei şi a Principatelor Dunărene într-un imperiu daco-român". Vorbind despre răscoala armată care trebuie să izbucnească mai întâi în Principatele Dunărene şi care ar fi urmat să se extindă în provinciile austriece învecinate, Tell s-ar fi exprimat că „Iancu ar fi un al doilea Traian, ba încă mai mare decât acesta, iar providenţa l-ar fi ales în scopul de a restabili vechiul imperiu daco-roman. Se pare că românii, după afirmaţiile lor, ar avea arme şi muniţii din belşug, pe care Iancu şi ceilalţi tribuni şi prefecţi români le-ar ţine ascunse în munţii de la Zlatna şi Abrud"[13].

Raportul mai relata că Avram Iancu se pregăteşte pentru o călătorie la Viena.

În cercetările sale, istoricul Gheorghe I. Bodea constată cu câtă rea-voinţă şi preocupare îl urmăreau autorităţile austriece, prin reţeaua lor de spionaj, pe Avram Iancu, ajungând la concluzia că adevăratul scop al proiectatei călătorii a acestuia nu era doar intervenţia în favoarea problemei pădurilor moţeşti, ci şi consultările secrete pe care „urma să le aibă în Saxonia cu Simion Bărnuţiu în legătură cu pregătirea organizării tuturor românilor într-o «Daco-Românie» al cărei domnitor ales de popor urma să fie Avram Iancu"[14], sau mai exact, cum consemnează raportul din 16 februarie 1850, semnat de general-maior Braunhof din Oradea către superiorul său pestan, Haynau: „Gândul românilor nemulţumiţi ar fi să se întemeieze o ţară de coroană românească proprie, cu funcţionari naţionali, al cărei guvernator să devină Avram Iancu"[15].

Întâlnirea cu Simion Bărnuţiu se pare că a avut loc, însă, la Viena[16].

Aceste întâlniri erau foarte importante pentru că ele dădeau tonul stării de spirit a inteligenţiei româneşti din toate provinciile. Adăugăm la aceasta şi faptul că relaţiile dintre cei doi titani – Simion Bărnuţiu şi Avram Iancu – între care se legase o prietenie intimă, impulsionau lupta panromânească. Avram Iancu, subliniază G. Bogdan-Duică, îl idolatriza pe S. Bărnuţiu, cuvintele acestuia fiind adevărate „sancte scripturi pentru el". „Unde Simion Bărnuţiu şi Avram Iancu erau împreună acolo trebuia să fie şi puls şi mişcare românească"[17].

---

[12] Kriegsarchiv, Wien, Feldakten, Hauptarme Ungarn, 1849, p. 10-26. Apud Gheorghe I. Bodea, *Avram Iancu şi problema creării Daco-României*, în „Crisia", 1979, 9, p. 776.

[13] Idem, *ibidem*.

[14] Idem, p. 777.

[15] Idem, *ibidem*.

[16] H.H.St.A., Wien, Informationsburo, Fasc. 15, 1605/A, 4783 Pz. Apud Gheorghe, I. Bodea, *Avram Iancu şi problema creării Daco-României*, în „Crisia", 1979, 9, p. 779.

[17] G. Bogdan-Duică, *Viaţa şi ideile lui Simion Bărnuţiu*, Bucureşti, 1924, p. 128-129.

Între lupta pentru Dacoromânia din timpul revoluţiei şi aceea de după, trebuie făcută o distincţie logică şi fermă în acelaşi timp. Dacă la începutul şi în timpul revoluţiei se spera într-o Dacoromânie care să cuprindă toate provinciile româneşti, după revoluţie, se luptă doar pentru o Dacoromânie austriacă, respectiv, sub sceptru austriac.

Fruntaşii românilor înţeleseseră că proiectul unei Dacoromânii unite în toată întinderea ei şi independentă era la acea dată o utopie. Şi cum istoria are logica ei, s-au hotărât să militeze deocamdată doar pentru unirea Transilvaniei, Banatului, Părţilor ungurene şi Bucovinei adică să salveze ceea ce se mai putea salva din marea idee.

Situaţia este concretizată în cel mai energic pas, audienţa istorică a delegaţiei române unite la Olmütz în 13/25 februarie 1849 când deputaţii români au susţinut în faţa împăratului memoriul citit de episcopul Andrei Şaguna şi în care se cerea unirea românilor din imperiul habsburgic în „una şi aceeaşi naţiune de sine stătătoare" sub sceptrul Austriei.

În memoriu se enumerau foloasele unirii pe plan naţional, social, cultural, moral, religios şi material. Impăratului urma a i se acorda titlul de Mare duce al Transilvaniei.

Istoricul Memoriu a fost semnat de către episcopul Andrei Şaguna, A.T. Laurian, protopopul Popasu, Iosif Pop, Vasile Ciupe, Iacob Bologa şi I. Stoica, în numele românilor din Transilvania, de Eudoxiu Hurmuzaki şi deputatul Mihai Botnariu în numele românilor bucovineni. Pentru românii bănăţeni semnau Ion şi Lucian Mocioni şi Ioan Dobran, iar în numele românilor din Crişana şi Maramureş doctorul Constantin Pomuţiu (Ioan Maiorescu, deşi prim-redactor al textului, nu semnează).

Importanţa şi ecoul acestui Memoriu a fost atât de mare încât George Hurmuzaki scria: „Unirea, organizaţia naţională şi concentrarea tuturor românilor din Austria într-un mănunchi, este atât de frumoasă, atât de mare, atât de grandioasă, încât curajoşii bărbaţi care pentru prima dată au exprimat-o în faţa tronului şi se străduiesc s-o înfăptuiască vor trece în istoria poporului nostru drept cei mai mari binefăcători"[18].

Deşi acest memoriu nu a fost semnat de Avram Iancu, este evident că el îi împărtăşea obiectivele.

La nivelul guvernanţilor de la Viena, unde se adunau denunţurile săseşti şi influenţele nefaste maghiare subterane, oficialităţile se străduiau să paralizeze mişcarea naţională a românilor. Două lovituri puternice pentru români le-au constituit referatul ministerial din 10 martie 1849 şi răspunsul ministrului de interne Alexander von Bach din august 1849 la cererile repetate ale românilor. Documentul are aspectul unui act ipocrit şi sfidător, sugerând că românii nu sunt maturi pentru a se putea guverna singuri.

[18] C. Bodea, *op. cit.*, p.195.

În fine, la începutul lui septembrie 1849, delegații români de la Viena se întorc dezamăgiți acasă, fără să fi obținut nici încuviințarea pentru unire într-un singur corp național intracarpatic, nici cap național oficial.

Toată mișcarea aceasta a înregistrat un eșec datorat unor serii de greșeli, dar, în principal, slabei puteri economice a românilor care nu le-a permis să întrețină delegații numeroase la Viena, Olmûtz și în alte părți unde se jucau cărțile pe seama lor.

În pofida eșecului înregistrat de români, nici Avram Iancu, nici discipolii săi nu au renunțat la luptă, nu și-au pierdut speranța.

Poliția secretă austriacă și apoi cea maghiară vor mai redacta multe rapoarte confidențiale despre Avram Iancu și despre mișcarea dacoromână pentru că ideea Dacoromâniei nu a murit nici după revoluție, nici mai târziu.

Iată un astfel de raport, din 1851, 24 martie, din Sibiu, care era adresat personal ministrului Bach. Relatându-se despre frământările din mijlocul românilor ardeleni, aici se arăta: „Acești oameni nu au de fapt nimic de pierdut și sunt conduși de îngâmfare și ambiție exagerată iar în capetele lor ici și colo se vehiculează ideea unei Românii mari care să unească toate părțile într-un stat neatârnat. Există aici și unele urme că sunt cultivate în secret legături între acești oameni și cei cu gânduri identice din Principatele învecinate, fără a se putea până acum, cu toate eforturile depuse, cerceta puncte de reper și materiale precise și doveditoare”[19]. Cunoscut fiind de către autoritățile austriece că Avram Iancu era demult un susținător al acestui proiect, continuă să fie supus și pe mai departe unei supravegheri stricte și secrete.

La un moment dat, suspiciunile serviciilor secrete austriace ajunseră până acolo încât faptul că Avram Iancu bea cu poporul de rând în cârciumi, îl considerau ca pe un mijloc de propagandă pentru Dacoromânia.

Pe baza informațiilor și documentelor menționate în succintul nostru demers, sperăm că am putut demonstra cum că, în tot timpul revoluției, Avram Iancu s-a pătruns, s-a identificat și a luptat cu tenacitate, credință și devotament pentru idealul realizării Dacoromâniei.

Punând acest fapt într-o lumină nouă mai limpede și mai documentată decât până acum, putem afirma că i-am conferit lui Avram Iancu o nouă dimensiune, alături de aceea a geniului său militar, explicând și mai convingător strălucirea aureolei sale mesianice care a devenit în timp din ce în ce mai splendidă, așezându-i-se astfel bazele cultului său încă în timpul vieții când și-a cucerit acel măreț și poetic nume de Crai al Munților.

Și apoi, să nu uităm că acest romantic Crai al Munților a stat în fruntea revoluției unui popor care era descris de aristocratul Nagy Ferencz, în întregimea lui, drept un „popor foarte, foarte ciudat. Abia i-au crescut fulgii și ar vrea să se înalțe pe aripi de vultur”[20].

---

[19] Idem, *ibidem.*, p. 781.

[20] Deak I., *op. cit.*, p. 200-201.

SIMION BĂRNUȚIU ȘI REVOLUȚIA ROMÂNĂ DE LA 1848 ÎN ISTORIOGRAFIA STRĂINĂ

Ela Cosma

Simion Bărnuțiu este părintele naționalismului românesc. Rolul său de ideolog principal al revoluției românilor din Ardeal la 1848-1849 nu este încă suficient de clar scos în evidență de istoriografia română, ceea ce rămâne un deziderat pentru viitor.

Spre deosebire de ungurii ardeleni, care au avut drept avangardă a revoluției nobilimea liberală și radicală și, spre deosebire de sași, unde revoluționarii s-au ridicat din sânul funcționarilor (mai ales juriști), dar și al clerului și presei[1], revoluția românilor transilvăneni a avut ca purtătoare, ca forță mobilizantă intelighenția. Astăzi se admite că revoluția pașoptistă română din Ardeal a fost o *revoluție a intelectualilor*, așa cum au demonstrat Keith Hitchins[2], Gelu Neamțu[3], cum arată chiar Miskolczy Ambrus în vol. III din *Erdély története*[4].

În acest cadru, al intelighenției care a gândit starea națiunii române, a exploatat revoluția generală, reacționând la ea și acționând în interes național, conducătorii românilor și, în speță, membrii Comitetului permanent de la Sibiu și-au adus o contribuție diferențiată, personalizată.

Simion Bărnuțiu a fost guvernat, în vorbele și faptele sale, de o idee centrală: *națiunea română*. Aceasta a constituit prioritatea și a determinat strategia pe care Bărnuțiu a reușit s-o imprime revoluției românești din Ardeal.

---

[1] Friedrich Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsiche Volk*, III. Band: 1816-1868, Druck und Verlag von W. Krafft, Sibiu, 1910, p. 202, spune că „purtătorii noilor idei" erau: tinerii juriști, tinerii „teologi", profesorii gimnaziali, care până acum nu jucaseră nici un rol în viața publică a sașilor.

[2] Keith Hitchins, *A Nation Discovered: Romanian Intellectuals in Transylvania and the Idea of Nation 1700/1848*, Fundația Culturală Română, Editura Enciclopedică, București, 1999, 229 p.

[3] Gelu Neamțu, *Revoluția românilor din Transilvania 1848-1849*, Editura Carpatica, Tipografia „George Barițiu", Cluj-Napoca, 1996. Idem, *Fața necunoscută a revoluției române de la 1848-1849 din Transilvania*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca 2004, studiul *Intelectualii - conducători firești ai revoluției democratice române de la 1848 din Transilvania*, p. 15-21.

[4] *History of Transylvania*, general editor Köpeczi Béla, editors Makkai László, Mócsy András, Szász Zoltán, assistant editor Barta Gábor, the Hungarian oiginal by the Institute of History of the Hungarian Academy of Sciences, joint publication with the Hungarian Research Institute of Canada, a research ancillary of the University of Toronto, Highland Lakes, New Jersey, distributed by Columbia University Press, New York, 2002, vol. III *From 1830 to 1919*, edited by Szász Zoltán, chapter *IX. Transylvania in the Reform Era (1830- 1848)*, p. 4-219, and chapter *X. Transylvania in the Revolution and the War of Independence (1848-1849)*, p. 220-333, by Miskolczy Ambrus.

Cum este perceput de istoriografia străină Simion Bărnuțiu în calitate de conducător și ideolog în revoluția românilor ardeleni de la 1848?

Am căutat imaginea sa, mai întâi, în presa săsească și în cea maghiară din Ardealul pașoptist. Am urmărit apoi istoriografia săsească și cea maghiară cu privire la revoluție. Rezultatele căutării sunt deconcertante. Portretul lui Bărnuțiu lipsește, iar numele său apare doar enumerativ, fără detalii semnificative. Chiar atunci când apar, detaliile de caracterizare sunt rupte din context și dotate cu o perspectivă deformată. Un loc mai însemnat, mai apropiat de cel jucat de Bărnuțiu în realitate, îi revine însă, în mod neașteptat, în lucrările istoricului american Keith Hitchins.

PRESA PAȘOPTISTĂ SĂSEASCĂ

La 1848, sașii ardeleni aveau 10 organe de presă, mai mult decât românii și ungurii la un loc. Aceste periodice constituie un prețios izvor de documente istorice ce reflectă revoluția în mersul ei și au fost puse în lumină într-o carte dedicată *Presei săsești și revoluției în Transilvania la 1848/1849*[5].

În primăvara izbucnirii revoluției, presa antiunionistă de la Sibiu, dar și cea unionistă de la Brașov au manifestat interes și s-a solidarizat cu acțiunile „valahilor" din jurul lui Bărnuțiu și al episcopului Șaguna[6]. Datorită numărului lor, românii devin aliați doriți ai sașilor în chestiunea respingerii uniunii. O descriere laudativă și amănunțită, aparținând unui „martor ocular" (Augenzeuge) anonim, despre adunarea de la Blaj din 15, 16 și 17 mai 1848 apare în „Satellit" de la Brașov[7]. Comentariile și articolele vehemente ale lui „Siebenbürger Bote" despre Coșlariu și Mihalț atrag după sine amenințarea redactorului-șef al gazetei, Joseph Benigni von Mildenberg, de către 150 de „tineri legați prin jurământ" din rândul revoluționarilor maghiari. Benigni va fi ucis în martie 1849[8]. Aceeași gazetă amintește adunările naționale de la Blaj, atât pe cea din mai, cât și pe cea din septembrie 1848[9].

De asemenea, relatează despre acțiunile Comitetului Român (Romanisches Comité) și despre cererea acestuia de a fi recunoscut și confirmat ca și Comitet Național al Românilor (Nationalausschuß der Rumänen) de către Comandamentul

[5] Ela Cosma, *Presa săsească și revoluția în Transilvania la 1848/1849. Sächsische Presse und Revolution in Siebenbürgen 1848/1849*, Presa Universitară Clujeană, Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde Heidelberg, Cluj-Napoca, 2002, 447 p..

[6] „Siebenbürger Bote", Sibiu, nr. 44 / 12 mai 1848, p. 177-178.

[7] „Satellit", Brașov, nr. 42 / 25 mai 1848, p. 207-208.

[8] Ela Cosma, *op. cit.*, p. 47.

[9] „Siebenbürger Bote", Sibiu, nr. 100 / 22 septembrie 1848, p. 401, nr. 110 / 16 octombrie 1848, p. 441. Articolul *Die Volksversammlung der Romanen in Blasendorf am 15./3. Mai 1848 (Adunarea populară a românilor la Blaj pe 15/3 mai 1848)*, semnat de Pestalozzi, apare în suplimentul lui „Siebenbürger Bote, gazeta Transsilvania", Sibiu, nr. 48 / 16 iunie 1848, p. 190-192.

militar suprem al Transilvaniei, în octombrie 1848[10]. În suplimentul extraordinar al nr. 116 din „Siebenbürger Bote" se publică proclamaţia Comitetului român de pacificaţiune (das romänische Pacificationscomité), adresată „Către naţiunea ungară şi către naţiunea secuiască din Transilvania!" şi semnată de August Treboniu Laurian, Simion Bărnuţiu, Nicolae Bălăşescu, Timotei Cipariu, Florian Micaş, Ion Bran[11]. Aceeaşi chemare la pace şi înţelegere, şi la evitarea cruzimilor inutile apare şi în „Satellit" de la Braşov[12]. În ianuarie 1849, „Transsilvania" sibiană aduce la cunoştinţa publicului săsesc declaraţia Comitetului Român, în numele naţiunii sale, către maiestatea sa împăratul, în care se declară împotriva Guberniului maghiar de la Cluj şi a prezidiului gubernial condus de contele Mikó Imre[13].

Presa săsească consemnează, aşadar, destul de favorabil adunările românilor, programul lor revoluţionar, acţiunile şi proclamaţiile Comitetului Naţional Român. Imaginea prezentată este, însă, una de ansamblu, nedetaliată, neinteresată de motivaţii mai adânci sau de explicaţii ale fenomenelor. Este suficientă participarea românilor şi a saşilor pe aceeaşi baricadă a revoluţiei. În tabloul general, Simion Bărnuţiu este doar amintit în rândul membrilor Comitetului Naţional Român.

ISTORIOGRAFIA SĂSEASCĂ

Istoriografia săsească ne oferă o perspectivă extrem de egocentrată asupra evenimentelor revoluţionare. În obiectivul acestei istoriografii se află strict: naţiunea săsească.

Eugen von Friedenfels, în monografia dedicată tatălui său adoptiv, Joseph Bedeus von Scharberg, comisar suprem al Transilvaniei în perioada prepaşoptistă, în descrierea revoluţiei realizează două medalioane româneşti, al lui Avram Iancu şi al episcopului ortodox Andrei Şaguna[14]. Bărnuţiu este implicat în capitolul consacrat „Tulburărilor bisericeşti de la Blaj" din anii 1842–1845. Acesta este, dealtfel singurul episod consistent din istoriografia săsească, care consacră curajul moral al lui Simion Bărnuţiu şi al tovarăşilor săi din vremea revoltei anti-lemeniane[15]. G. Bogdan-Duică nu a omis a cita şi comenta episodul narat de Eugen von Friedenfels[16].

---

[10] „Siebenbürger Bote", nr. 113 / 23 octombrie 1848, p. 453.

[11] *Ibidem*, nr. 116 / 30 octombrie 1848, p. 468.

[12] „Satellit", nr. 88 / 2 noiembrie 1849, p. 411-412.

[13] „Transsilvania", nr. 5 / 15 ianuarie 1849, p. 17-20.

[14] Eugen von Friedenfels, *Beiträge zur Zeitgeschichte Siebenbürgens im 19. Jahrhundert*, zweiter Theil: 1848-1858, Wilhelm Braumüller, Viena, 1877, p. 404-413, 454-459.

[15] *Ibidem*, erster Theil: 1783-1847, Wilhelm Braumüller, Viena, 1876, anexa XXV. „Kirchliche Wirren in Blasendorf", p. 403-410.

[16] G. Bogdan-Duică, *Viaţa şi ideile lui Simion Bărnuţiu*, Cultura naţională, Bucureşti, 1924, p. 63-64.

Capitolul menționat din cartea lui Friedenfels îl are, de fapt, ca personaj central pe „slabul și rău famatul" episcop greco-catolic Ioan Lemeni (den schwachen und übel beleumdeten griechisch-katholischen Bischof Joann Lemény), împotriva căruia se adunaseră acuze serioase. Încă de multă vreme i se reproșau „simonie și nepotism", că ar vinde parohiile, că ar numi canonici dintre rudele sale, că ar administra fundațiile ecleziastice în avantaj personal, că lăcomia sa merge atât de departe încât pe clericii și elevii săi de la liceul și seminarul teologic din Blaj îi lasă în sărăcie lucie, că ar avea o morală îndoielnică. Mai cu seamă, însă, conaționalii și coreligionarii săi îi impută că, prin introducerea noilor manuale școlare și de rugăciune intenționează, pe de o parte, să latinizeze, după model occidental, practica teologică și liturghia în greaca veche, adică „să intermedieze treptat trecerea de la ritul grecesc la cel latin", iar pe de altă parte, că se străduiește „să deschidă în școală și biserică calea maghiarizării (care încă nici nu fusese proclamată dietal)" (p. 403). Astfel, se ajunge la diferite demonstrații ale elvilor și profesorilor prost îngrijiți, care doresc să înlăture anumite nereguli.

„Incapabil să-și apere autoritatea", Lemeni se plânge Cancelariei aulice de comportamentul nesubordonat al clericilor și profesorilor. Prin înalta decizie din 28 august 1843, Cancelaria aulică îi cere o adresă explicativă primatului Ungariei, căruia pe atunci i se subordona episcopul din Blaj ca sufragan. Concomitent, profesorii incriminați fac demersuri pentru convocarea unui sinod, în care să prezinte „eficient și legal" excesele episcopului. Ei roagă să se aprobe ținerea anuală a unui sinod diecezan.

„Dealtfel, încă din ianuarie 1844 profesorul de filosofie din Blaj, Simion Bărnuțiu depusese, în ciuda prigoanei cu pericol de moarte (über lebensgefährliche Verfolgungen), o plângere, în care îl desemnase pe episcop autor moral și complcie (Urheber und Mitwisser), și rugase să fie ocrotit" (p. 404).

La rândul său, în adeverința solicitată de către împărat, primatul Ungariei propune ținerea sinodului diecezan, anchetarea de către un episcop a plângerilor mutuale și, în fine, demiterea a trei dintre profesorii învinovățiți de Lemeni. Prin biletul împărătesc de mână din 25 iunie 1844 cancelarul aulic von Noptsa este însărcinat cu aprecieri ulterioare (Wohlmeinungen), lucru care nu se mai întâmplă, din pricina retragerii lui Noptsa din funcție. La cererea insistentă a prințului primat, noului cancelar aulic, baronului Jósika, i se solicită la 28 decembrie 1844 amintitele aprecieri. Acesta se sfătuiește cu episcopul Lonovics, depunându-și aprecierile, în baza cărora la 18 februarie 1845 apare prima preaînaltă decizie în această chestiune.

Decizia prevede îndepărtarea de la catedră a profesorilor Iosif Pop, Demetrius Boer și Simion Bărnuțiu, numirea episcopului greco-catolic de Oradea Vasile Erdely în calitate de comisar regesc trimis cu indicații pentru a ancheta disputa. Episcopul Erdely este instruit ca, fără a ridica problema convocării sinodului, să cerceteze în amănunt starea de spirit și să raporteze primatului; de asemenea, să controleze modul de utilizare a banilor din fondul rămas după moartea episcopului

Ioan Bob, precum şi administrarea financiară efectuată de Lemeni. Erdely însă solicită şi asistenţă laică, temându-se că persoanele anchetate vor refuza supunerea. Între timp, episcopul Lemeni raportează că „profesorii renintenţi Pop, Boer şi Bărnuţiu" au fost trimişi în parohii depărtate, în locul lor fiind numiţi alţi profesori, dar numai primii doi au dat ascultare poruncii, pe când „Bărnuţiu cu profesorul Ladislaus Papp au rămas neclintiţi în decizia lor, continuându-şi activitatea la catedră, ba chiar o parte din elevi declarând că ei nici nu vor să recunoască pe alţi profesori în locul acestora" (p. 405).

Guvernatorul Teleki, „la care în cazul de faţă simpatiile naţionale pentru episcopul maghiarizator au cântărit mai greu decât antipatiile religioase vizavi de uniunea greco-catolică", decis să îi înlăture şi pedepsească pe profesorii renitenţi, a atras atenţia Comandamentului militar al Transilvaniei de la Sibiu să-i supravegheze strict pe „clericii răsculaţi" (die aufgewiegelten Geistlichen). Pe această temă, Teleki are la Cluj o întrevedere cu episcopul Erdely, căruia îi acordă asistenţa politică a comitelui suprem al Albei de Jos. Astfel asigurat, Erdely ia calea Blajului.

Ajuns aici, „micul om viclean" Erdely (der schlaue kleine Mann) constată că îi este imposibil să ducă la îndeplinire indicaţiile vieneze. Anume, în faţa evidenţelor clare episcopul Lemeny nu poate fi disculpat, de partea sa rămânând doar neamurile sale şi clientela, tot restul clerului fiind împotriva episcopului de la Blaj. De aceea, la scurt timp de la sosire, Erdely părăseşte târgul de pe Târnave, întorcându-se la Oradea şi raportând, spre dezamăgirea primatului, că sănătatea nu îi permite continuarea anchetei de la Blaj...

„Au fost căutate şi au fost găsite curând unelte mai docile" (p. 406). La cererea prinţului primat, rescriptul aulic nr. 3869 din 30 mai 1845 îl numeşte pe episcopul de Eperies Joseph Gaganetz comisar în această problemă, dându-i-se ca adjunct pe Domprobst[?] de Munkaci Johann Csurgovics. Comisarilor bisericeşti li se adaugă comisarul laic provincial Szabó József, pentru menţinerea ordinii şi a liniştii. Simion Crainic, vicarul general de Blaj, în vârstă de 80 de ani, este suspendat *a beneficio*, profesorii Simion Bărnuţiu, Grigore Moldovan, Basil Popp şi Basil Kutfalvi sunt îndepărtaţi din posturile lor, fiind avertizaţi acei preoţi care, nechemaţi, s-ar apropia de comisar, că vor fi pedepsiţi disciplinar, iar acei preoţi care, chemaţi fiind, nu vor compare în faţa comisarului (spune Friedenfels că „mulţi dintre ei voiau să se abţină de la declaraţii, pentru a evita dilema fatală între primat şi adevăr" -- p. 406), vor fi şi ei suspendaţi *a beneficiis*.

Generalul comandant suprem, feldmareşalul baron Wernhardt, respectând dispoziţiile primite, „nu a putut însă să nu raporteze că, într-adevăr, multe învinuiri erau îndreptăţite, că faima lui Lemeni este pătată, în schimb că în rândurile aşa-numiţilor renitenţi se află foarte mulţi preoţi onorabili, între alţii arhiepicopul Ioan Marian de Năsăud, care s-a remarcat prin meritele sale ca păstor de suflete şi în şcoală" (p. 406). Faptul că Wernhardt este protestant face ca vocea sa să nu fie luată în considerare în această chestiune.

Raportului final al lui Erdely îi urmează curând înalta decizie din 10 iulie 1845, prin care se impune grabnic Cancelariei aulice înmulțirea parohiilor greco-unite și mai buna dotare a preoților lor.

Între timp, Lemeni depusese la primat o nouă plângere împotriva vicarului general Crainic și a celor zece renitenți principali.

Cei doi comisari spirituali împreună cu comitele suprem al comitatului Alba de Jos, în locul comisarului politic Szabó – care se îmbolnăvise – sosesc, în fine, la Blaj pe 12 august 1845. În adunarea diecezană din 14 august se dă citire rescriptului creditiv și rescriptul către Guberniu din 30 mai 1845 nr. 3689. Crainic este demis oficial din funcția de vicar general, fiindu-i suspendate toate beneficiile și veniturile laice. Profesorii Demetrius Boer, Simion Bărnuțiu și Grigore Moldovan sunt demiși și ei, iar pe posturile lor sunt numiți alte persoane; Ladislaus Popp și Basil Kutfalvi sunt și ei îndepărtați din profesorat, fiind excluși pe veci de la hirotonie. Ulterior, la 29 septembrie 1845, vor fi excomunicați din rândul clerului. Alți doisprezece clerici, care constituiseră auditoriul fidel al prelegerilor profesorului Boer, sunt și ei dați afară din rândurile clerului.

„După întâmplarea acestora, considerând că intimidarea reușise", comisarii purced la anchetarea învinuirilor aduse lui Lemeni. În fața adunării diecezane, compusă din o sută de clerici diecezani („cei problematici fuseseră excluși ca ‚renitenți', cei îndoielnici nu fuseseră convocați" – p. 407), comisarii îl declară pe episcopul Lemeni drept complet nevinovat, în schimb pe bătrânul Crainic și pe cei trei „profesori corifei" drept calomniatori (Verleumder). Ca urmare, aceștia sunt deferiți unui consistoriu diecezan lărgit, ce se va întruni în 14 zile, pentru a se proceda la aplicarea pedepselor. Canonicii Basil Rațiu și Ioan Barna, acuzați de instigare prin „glume și în alte moduri" (theils durch Witzworte theils auf andere Weise), sunt suspendați de la beneficii pe trei, respectiv patru luni și excluși de la promovarea în canonicate mai bine plătite. Nouă protopopi, care refuzaseră să jure din nou credință lui Lemeni, sunt destituiți. Protopopul și vicarul de Năsăud Ioan Marian, precum și protopopul de Bistrița Ioan Maior, care își ceruseră scuze și se împăcaseră cu Lemeni, scapă numai cu o aspră muștruluială. În schimb, Lemeni, în loc de a se mulțumi cu faptul că fusese declarat nevinovat de „gravele și în parte foarte murdarele acuzații" (von den schweren, zum Theil höchst schmutzigen Anschuldigungen – p. 408), este propus a primi înalta distincție de adevărat consilier secret. Raportul lui Lemeni după plecarea comisarilor arată că au demarat procedurile pentru convocarea consiliului diecezan lărgit, în termen de 14 zile, Simion Crainic și cei trei acuzați principali fiind chemați să se justifice.

După expirarea termenului amintit, vicarul Crainic își depune declarația. Între timp, însă, cei trei profesori – între care Simion Bărnuțiu, fac recurs la Curte (den Hofrecurs angemeldet), prin intermediul avocatului lor, sibianul Konrad Schmidt.

Conform deciziei consistoriale, Simion Crainic este condamnat la o recluziune de 3 ani într-o mănăstire din Alba-Iulia, iar pentru întreținerea sa în această perioadă se stabilește o sumă paușală de 300 florini, „adică de nici măcar

1 florin pe zi pentru un bătrân de 80 de an!" (p. 408) din propriul său venit; după expirarea termenului de recluziune, Crainic urmează să îşi ia din nou în primire poziţia şi salariul, dar să rămână exclus de la treburile canonice. Celor trei profesori, Pop, Boer şi Bărnuţiu, li se anulează hirotonia, autorităţile politice preluând supravegherea lor, fără ca ei să fi fost audiaţi şi fără a se aştepta decizia recursului de la Curte!

În baza rapoartelor celor de mai sus şi după confirmarea lor de către prinţul primat, soseşte preaînalta decizie din 27 ianuarie 1846, care validează dispoziţiile comisarilor, cere câteva lămuriri suplimentare în legătură cu gestionarea fondurilor şi fundaţiilor băneşti de către Lemeni, aprobă în principiu convocarea unui sinod diecezan cu intervenţia unui comisar princiar în chestiunile special desemnate de comisarii ecleziastici, şi solicită de la primat, Guberniu şi Cancelaria aulică informaţii despre modalitatea concretă de desfăşurare a sinodului.

„Această decizie obţinută prin influenţe clericale şi naţionale a avut un efect momentan zdrobitor asupra întregului cler greco-catolic" (p. 409). Încă în timpul anchetării, când s-a văzut că „toată treaba nu era decât o comedie iezuită contrafăcută, iar reabilitarea episcopului, ca şi distrugerea «renitenţilor» o chestiune înainte decisă, îndoindu-se de cauza cea dreaptă, unul dintre eminenţii preoţi «renitenţi», Iosif Pop, cu toate că el personal nu mai era implicat, a deznădăjduit şi, precum în antichitate, s-a aruncat în braţele morţii autoalese" (p. 409).

Se instaurează un „terorism încăpăţânat, apăsător" (ein starrer, wie man meinte, erdrückender Terrorismus). Recursul profesorilor şi cererea de graţiere adresată împăratului de Simion Crainic în martie 1847 sunt respinse, datorită intervenţiei prinţului primat.

„Semnificativ pentru înverşunarea prigoanei este următorul fapt: Exprofesorul Simion Bărnuţiu, care fusese dezbrăcat de tainele preoţiei şi îşi pierduse venitul de subzistenţă, pentru a-şi câştiga o pâine, deşi se afla la o vârstă destul de înaintată, a vrut să se dedice studiilor juridice. Când Bărnuţiu a fost respins de Academia ungară de drept – la dispoziţia cui? se poate întreba, şi s-a îndreptat spre nou înfiinţata Academie de ştiinţe juridice de la Sibiu, curatorului acesteia, Bedeus, i s-a sugerat de sus să dispună ca Bărnuţiu să nu fie primit nici aici, evident pentru a-l nimici cu totul. Dar înţelepciunea statului (Staatsweisheit) a eşuat în faţa probităţii şi neînfricării lui Bedeus. Bărnuţiu a fost admis, şi, deşi la început a luptat din greu cu dificultăţile limbii germane, a studiat destoinic dreptul, cot la cot cu colegii săi mai tineri, şi a absolvit cursul excelent" (p. 410).

Care a fost urmarea „acestei comedii contrafăcute", redată pe scurt, ale cărei „detalii murdare" au fost intenţionat omise, se întreabă Friedenfels. Morala istoricului sas pare a consta în destinul lipsit de glorie al episcopului Lemeni. „Când a izbucnit furtuna anului 1848 şi românii s-au adunat în mai la Blaj, Lemeni se afla în casa lui, ca un proscris între conaţionalii şi coreligionarii lui (wie ein Geächteter unter seinen Volks- und Glaubensgenossen), pe când victoriosul său oponent şi rival, episcopul greco-oriental Şaguna a devenit prim-preşedinte, iar condamnatul şi prigonitul (der verurtheilte und verfolgte) Bărnuţiu preşedinte secund al adunării populare; când în 1849 lui Lemeni a trebuit să-i fie luat

episcopatul, conducerea diocezei i s-a încredințat canonicului Crainic, revenit din recluziune, iar preotul excomunicat și profesorul alungat Ladislaus Basil Popp, care s-a dedicat studiilor juridice și serviciului statului, a urcat din treaptă-n treaptă, dobândind demnitatea de președinte al Curții supreme de justiție din Ungaria și – ceea ce Lemeni își dorise, dar nu obținuse – pe aceea de adevărat consilier secret c.c.[17]. Iar Lemeni, puternic compromis în tulburările revoluției, a trăit în retragere nedorită într-o mănăstire a călugărilor cerșetori din Viena, până când a murit cu puțini ani în urmă" (p. 410).

Specific sașilor este demersul inaugurat de Georg Daniel Teutsch, participant activ în revoluție, devenit ulterior întemeietorul istoriografiei naționale săsești, prin a sa *Istorie a sașilor transilvăneni pentru poporul săsesc*[18]. Implicarea sașilor în revoluția de la 1848 este expusă în vol. III al acestei opere, continuată de Friedrich Teutsch[19], în spiritul inaugurat de tatăl său. Aici nu se menționează nici o singură dată numele lui Simion Bărnuțiu!

În vremurile mai recente, Carl Göllner reia problematica participării sașilor la revoluția pașoptistă. În lucrările sale, se fac câteva trimiteri la mișcarea revoluționară românească, dar mai mult din perspectiva „înfrățirii naționalităților", decât din rațiuni de interes științific propriu-zis față de chestiunea românească[20].

Studii mai mici, precum cel al lui Michael Kroner, dedicat sașilor transilvani și șvabilor bănățeni în anii revoluționari, nici nu emit pretenția focalizării asupra unor aspecte extrinseci istoriei sașilor[21].

PRESA PAȘOPTISTĂ MAGHIARĂ

O excelentă sursă de informare asupra presei pașoptiste maghiare și a istoriografiei maghiare vizând revoluția de la 1848 o constituie cărțile Melindei Mitu[22].

[17] Despre acesta, Friedenfels scrie într-o notă de subsol, vol. I, p. 410: „Ladislaus Basil baron von Popp, adevărat consilier secret c.c., cavaler al Ordinului Coroanei de Fier clasa a II-a, președinte al Asociației transilvane pentru cultura poporului român [ASTRA] etc., a murit la vârsta de 56 de ani, la 7 februarie 1875".

[18] Georg Daniel Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsiche Volk*, vol. I-II, Leipzig, 1874.

[19] Friedrich Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsiche Volk*, III. Band: 1816-1868. *Von der Zeit der Regulationen bis zur Einführung des Dualismus*, Druck und Verlag von W. Krafft, Sibiu, 1910.

[20] Carl Göllner, *Die Siebenbürger Sachsen in den Revolutionsjahren 1848-1849*, Editura Academiei Române, București, 1967.

[21] Michael Kroner, *Die Siebenbürger Sachsen und Banater Schwaben in den Revolutionsjahren 1848/1849*, în „Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde", an 17, München, caiet 2, 1994, p. 144-155.

[22] Melinda Mitu, *Problema românească reflectată în cultura maghiară din prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Presa Universitară Clujeană, Cluj, 2000, 627 p.; Melinda Mitu, Sorin Mitu, *Românii văzuți de maghiari: Imagini și clișee culturale din secolul al XIX-lea*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 1998, 217 p.

Aceeaşi imagine superficială asupra revoluţiei românilor – cum am întâlnit-o la saşi, dar mult mai deformată, ne întâmpină şi în presa maghiară paşoptistă din Ardeal. Având în vedere opoziţia existentă între cele două tabere revoluţionare combatante, nu are cum să ne mire poziţia nefavorabilă a românilor din presa maghiară. Fruntaşilor revoluţiei române li se aplică, în general, două clişee simpliste: fie li se atribuie lipsa de realism şi caracterul himeric al planurilor lor, fie acuzaţia că sunt motivaţi de banii primiţi din partea austriecilor pentru a desfăşura acţiuni antimaghiare, „reacţionare".

Relatând despre adunarea românească de la Blaj din primele zile ale lui mai 1848, gazeta clujeană „Ellenör" menţionează că vorbitorii erau „Barnuc (Bărnuţiu), un profesor concediat nu demult, şi Baric Laurand [sic!], profesor din Bucureşti"[23].

„Vasárnapi Újság" are o viziune specială asupra „acelor tineri români, care, în zilele furtunoase din martie, auzind şi imitând poeziile lui Petöfi au jurat că nici românii nu vor mai fi sclavi". Asemenea persoane ar fi Mikás (Florian Micaş), Buttean (Ioan Buteanu) sau Pap Sándor (Alexandru Papiu Ilarian), „tineri care suţin că până acum nimeni nu a avut grijă de poporul român" şi care nu au încredere în maghiari. „Ulterior, pierzându-l pe Mikás, tinerii şi-au căutat un alt lider, în persoana lui Barnuc Simon (mai întâi profesor, apoi notar consistorial), care este bolnav şi trăieşte doar din teorii. Acest bărbat doreşte ca prin silogismele sale să se întâlnească doar cu îngeri şi cu înţelepţi, şi are puţine cunoştinţe practice despre oameni." Acelaşi ziar îşi sfătuieşte conaţionalii să evite contactele cu „amăgitorii şi instigatorii perfizi", de teapa lui „Benigni, Barnuc, Buttyán sau Jánk"[24].

În „Kolozsvári Híradó", un anume Mentovich Ferenc publică un „Apel către intelectualii români", îndemnându-i pe aceştia să se ţină deoparte de frământările iniţiate de „banda excanonicului Barnucz" şi invitându-i să activeze pentru „neutralizarea efectelor agitaţiilor" puse la cale de oameni precum Pap Sándor sau Barnucz[25].

„Pesti Hírlap" critică pretenţiile românilor de a fi recunoscuţi ca a patra naţiune în Ardeal şi apreciază că aceştia nu au prea mulţi „bărbaţi civilizaţi şi educaţi" în rândurile lor. Lipsa unei elite româneşti puternice, capabilă să conducă poporul pe calea cea bună, explică împrejurarea că românii au putut fi puşi în mişcare de o mână de agitatori, pe care îi imită ca nişte „papagali ascultători". Referindu-se la adunarea din primăvara lui 1848 de la Blaj, dar şi la activitatea Comitetului naţional român, ziarul concluzionează că „agitatorii trebuie dezarmaţi", deoarece „pentru cei nemernici nu există libertate, ei nu ne sunt fraţi".

[23] Melinda Mitu, *Problema românească...*, p. 314.

[24] *Ibidem*, p. 323-324, cu trimitere la „Vasárnapi Újság", II, nr. 1 / 2 iulie 1848, col. 5-6, articolul semnat *Igazságszeretöpolgár (Un cetăţean iubitor de adevăr)*, şi nr. 5 / 16 iulie 1848, col. 33-35.

[25] *Ibidem*, p. 326, cu trimitere la „Kolozsvári Híradó", 1848.

Drept asemenea instigatori sunt enumerați „Barnuc, Laureani, Balatseszku, Maniu". În altă opinie din același ziar, agitatori sunt „preoții români vagabonzi, dați afară din cauza purtării lor nepotrivite". (Aluzia se face la Simion Bărnuțiu). Acești clerici s-au folosit de „prejudecățile și superstițiile celor de un sânge cu ei, de disperarea acestora datorată servituții îndelungate, precum și de ura lor seculară față de maghiari", pentru a-i fanatiza pe români în vederea atingerii scopurilor proprii[26].

„Márczius Tizenötödike", gazeta apărută la Pesta după izbucnirea revoluției maghiare la 15 martie 1848, este tipărită la Debrecen între 14 februarie și 31 mai 1849, odată cu refugiul guvernului și parlamentului ungar în acest oraș, purtând însă mențiunea „apare la Debrecen și Cluj". În acest ziar, din toamna lui 1848 încep să se înmulțească articolele ce descriu conflictele „de dincolo de Piatra Craiului". Din noiembrie 1848 încep să apară primele referiri la conducătorii revoluției române: Simion Bărnuțiu, Alexandru Papiu Ilarian, Nicolae Bălășescu, despre care se spune că „speră să ajungă la bucăți grase cu ajutorul unor cete de tâlhari și care dispun în mod absolut de viața celor un milion și jumătate de români".

La 11 noiembrie 1848, Oroszhegyi Józsa scrie că, în urma activității tribunilor români Bărnuțiu, Alexandru Papiu, Micaș, Bălășescu, Iancu (Barnuc, Pap Sándor, Mikás, Balazsesku, Janku) și alții, precum și a lui Urban, „cel care a arborat drapelul revoltei valahe", românii sunt atât de hotărâți să lupte împotriva maghiarilor, încât se dedau la atrocități, așa cum s-a întâmplat la Zlatna. Ceea ce autorul consideră foarte dureros este faptul că adesea românilor răsculați li se alătură și iobagi maghiari[27]. Dacă faptele țăranilor pot fi scuzate prin invocare lipsei de educație a acestora, în schimb liderii românilor nu merită decât „aplicarea celui mai sever terorism", deoarece ei acționează ca unelte interesate în mâinile Curții vieneze, fiind responsabili de ațâțarea și ridicarea la luptă a mulțimii inocente[28].

„Liderii naționali, tribunii ieșiți din rândul intelectualilor (Avram Iancu, Bărnuțiu, Papiu, Micaș, Bălășescu sau chiar Șaguna), al căror nume este făcut cunoscut publicului maghiar de către gazetă, sunt numai menționați și expediați sumar în câte o caracterizare extrem de ostilă, care se referă la statutul lor de stipendiați ai reacțiunii sau la necesitatea și îndreptățirea reprimării lor exemplare. Se acordă, în schimb, mai multă atenție căpeteniilor de origine țărănească, Ion Bujor, Dâmbul, «comitele cu opinci», care beneficiază de un portret mai nuanțat, apărând uneori sub înfățișarea romantică a brigandului răzvrătit, căruia nu i se contestă anumite calități, curajul sau un fond sufletesc bun și nealterat.

Atât jurnaliștii, cât și publicul lor par să acorde mai mult interes unor asemenea conducători decât unui Bărnuțiu sau Avram Iancu, care rămân prea puțin și schematic cunoscuți, acreditând încă o dată pentru revoluția română imaginea

---

[26] *Ibidem*, p. 344, 357. Trimiteri se fac la „Pesti Hírlap", Pesta, 6 septembrie 1848 și noiembrie 1848.

[27] Melinda Mitu, Sorin Mitu, *op.cit.*, p. 113, 116, 149. Pentru citările întregului paragraf, autorii trimit la „Márczius Tizenötödike", nr. 206 / 1848, p. 829.

[28] Melinda Mitu, *Problema românească...*, p. 185, cu trimitere la „Márczius Tizenötödike", seria Debrecen II, nr. 50 / 1849, p. 191; seria Pesta II, nr. 18 / 1849, p. 70.

unei mişcări elementare, ţărăneşti, a unei «Vendée», instrument facil în mâinile reacţiunii.

De aici reiese că nici în această perioadă «Márczius Tizenötödike» nu admite ideea trezirii românilor la o conştiinţă naţională de tip modern sau a caracterului politic şi naţional al acţiunii acestora. Se respinge chiar în mod explicit această idee, afirmându-se că lupta românilor nu este de natură «politică», ci «rasială», deci limitată la aceeaşi sferă elementară a resentimentelor etnice ţărăneşti" (Melinda Mitu, Sorin Mitu)[29].

Presa maghiară manifestă faţă de problema naţională cam aceleaşi tendinţe cu cele aplicate de nobilimea liberală în politica guvernamentală. Considerând că reformele sociale şi garantarea drepturilor individuale au rezolvat problema naţională, jurnaliştii maghiari se arată surprinşi în faţa adunărilor româneşti de la Blaj primăvara lui 1848, privindu-le cu indulgenţă, deoarece se apreciază că nivelul scăzut de instruire al românilor va face din ei o victimă uşoară, dar oarecum inocentă. „Evident, o asemenea imagine, care se va menţine în bună măsură pe tot parcursul revoluţiei, denotă un puternic sentiment de superioritate manifestat de majoritatea gazetarilor maghiari în raport cu românii, care sunt priviţi de sus chiar şi atunci când sunt trataţi cu simpatie, nefiind luaţi în considerare ca veritabili parteneri politici sau naţionali"[30]. După izbucnirea războiului civil, conflictul naţional se acutizează, starea de spirit se radicalizează, iar atitudinea faţă de popoarele răsculate împotriva ungurilor devine mai intransigentă. „Să rămânem reci, să fim inteligenţi", scrie un jurnalist de la „Esti Lapok" în aprilie 1849, referindu-se la situaţia din Ardeal. „Pedepsirea rasei româneşti ar fi imposibilă şi, totodată, inumană. Dar a ierta căpeteniile acesteia ar fi sinucidere"[31].

ISTORIOGRAFIA MAGHIARĂ ARDELEANĂ

Aceeaşi atitudine ostilă faţă de fruntaşii românilor se întâlneşte şi la **Kőváry László**, participant activ la revoluţia paşoptistă şi autor al *Istoriei Ardealului în 1848-1849* (1861)[32].

---

[29] Melinda Mitu, Sorin Mitu, *op.cit.*, p. 142-143. Se citează din „Márczius Tizenötödike", nr. 187 / 20 octombrie 1848, p. 749.

[30] Melinda Mitu, *Problema românească...*, p. 413.

[31] *Ibidem*, p. 397, citat din „Esti Lapok", Pesta, nr. 57 / 30 aprilie 1849, articolul *Az oláhok (Românii)*, p. 3-4.

[32] Kőváry László, *Erdélyország statisztikája* (*Statistica Transilvaniei*), Tipar Tilsch, Cluj, 1847; *Erdély régiségei* (*Antichităţile Ardealului*), Tipar Beimel şi Kozma, Pesta, 1852; *Erdély nevezetesebb családai* (*Familiile renumite ale Ardealului*), Tipar Barra şi Stein, Cluj, 1854; *Erdély történelme* (*Istoria Ardealului*), vol. I-VI, Tipar Emich, Pesta, 1861; *Erdély története 1848-1849-ben* (*Istoria Ardealului la 1848/1849*), Tipar Emich, Pesta, 1861; *Okmánytár az 1848-9-ki erdélyi eseményekhez* (*Colecţie de documente pentru evenimentele ardelene din 1848-1849*), Cluj, 1861; *Magyarország története nemzetközi helyzetünk szempontjából* (*Istoria Ungariei din punctul de vedere al situaţiei noastre internaţionale*), Budapesta, 1907. Melinda Mitu, *Problema românească...*, p. 607-608, oferă bibliografia integrală a operelor lui Kőváry László.

El sesizează activitatea din perioada premergătoare revoluției a liderilor naționali ai românilor, cei doi episcopi, Ioan Lemeni și Andrei Șaguna, ori personalități laice ca Simion Bărnuțiu, militând „împotriva liniei politice a maghiarilor și a sașilor". Istoricul este de părere că puțini dintre aceștia manifestă reale capacități de conducere și organizare. „Barnuc Simon" (Simion Bărnuțiu), președintele Comitetului național român, este „fanatic"; „Belecescu Miklós" (Nicolae Bălășescu) „avid de bani", iar ceilalți membri erau, până la izbucnirea revoluției, „ignota quantitas" (cantități neglijabile). În urma amnistiei acordate de generalul Bem, în loc de a depune armele, românii trec la „restaurarea Dacoromâniei", mai ales după desfășurarea adunării de la Sibiu, din decembrie 1848. Conform aprecierilor lui Kőváry, revoltat de amplitudinea cererilor românești, la această adunare s-a redactat o petiție, adresată împăratului, care „trebuia să reprezinte Carta Dacoromâniei"[33].

Cele mai multe lucrări dedicate revoluției, în care apar și semnalări la români, sunt semnate de Szilágyi Sándor, Szilágyi Ferenc, Dózsa Dániel și Vahot Imre.

Primul dintre cei menționați, **Szilágyi Sándor**, este și el istoric participant, publicând încă din vremea revoluției material bogat referitor la aceasta[34]. Opiniile sale consonează cu cele ale lui Kőváry László și le completează. De pe aceeași poziție de superioritate se vehiculează stereotipul poporului blând și stoic al românilor, lipsit de educație, care nu are decât de câștigat din schimbările aduse de revoluția maghiară, văzută ca singura cale corectă de mântuire a „bunului sălbatic". Szilágyi amintește declarația prounionistă a episcopului greco-catolic Ioan Lemeni în dieta de la Cluj din 30 mai 1848: „Episcopului Ioan Leményi i-a fost adus un scaun. Așezându-se pe el, acest bătrân respectabil, cu înfățișare de patriarh [sic!], s-a adresat auditoriului cu însuflețire. El a cerut mulțimii înțelegere și fidelitate față de țară și față de rege, promițând aceleași lucruri și din partea națiunii române"[35].

[33] Melinda Mitu, Sorin Mitu, *op.cit.*, p. 157, 160. Se trimite la Kőváry László, *Erdély története 1848-1849-ben*, Pesta, 1861, p. 111-112, 143-144. Despre atitudinea lui Kőváry față de fruntașii revoluției române, vezi și Melinda Mitu, *Problema românească...*, p. 173, 184.

[34] Melinda Mitu, *Problema românească...*, p. 174-177. Szilágyi Sándor este un autor prolific: *Forradalmi mozgalmak Bécs-Pest-Kolozsvárt 1848-ban (Mișcări revoluționare la Viena-Pesta-Cluj în 1848)*, Tipar Tilsch, Cluj, 1848; *Küküllővár és megyéje (Cetatea și comitatul Târnavei)*, în „Életképek", 1848, sem. II, nr. 14, p. 432-435; *A magyar forradalom napjai július elsője után (Zilele revoluției maghiare după 1 iulie)*, Tipar Heckenast, Pesta, 1849; *Gyulafehérvár ostroma (Asediul cetății Alba-Iulia)*, în „Magyar Emléklapok", Pesta, 1850, nr. III, p. 221-228; *Kossuth a forradalom végnapjairól (Kossuth despre ultimele zile ale revoluției)*, Tipar Heckenast, Pesta, 1850; *Közlemények Erdély Bem előtti s alatti életből (Publicații despre viața Transilvaniei înainte de și în timpul lui Bem)*, Tipar Heckenast, Pesta, 1850; *A magyar forradalom férfiai 1848/9-ből (Bărbații revoluției maghiare din 1848/1849)*, Tipar Heckenast, Pesta, 1850; *A magyar forradalom története 1848-és 1849-ben (Istoria revoluției maghiare din 1848/1849)*, Tipar Heckenast, Pesta, 1850; *Magyar Írók Albuma (Albumul scriitorilor maghiari)*, Pesta, 1850; *A mócok Erdélyben. 1848/9. előtti és alatti képek (Moții din Transilvania. Imagini de dinaintea și din timpul anilor 1848/1849)*, în „Magyar Emléklapok", Tipar Landerer și Heckenast, Pesta, 1850, nr. V, p. 357-375; *Magyar nők forradalmi életéből (Din viața revoluționară a femeilor maghiare)*, Tipar Kozma Vazul, Pesta, 1850.

[35] Szilágyi Sándor, *Forradalmi mozgalmak Bécs-Pest-Kolozsvárt 1848-ban*, p. 77

Atâta doar că „şi în Ardeal au început să apară nori pe cerul cauzei maghiare". Printre saşi şi români s-au infiltrat instigatori, precum Micaş sau Papiu, care au început să agite satele româneşti. Ce deziderate aveau aceştia? „Primul lor vis", continuă Szilágyi, „era Romania, căci dacă Tuhutum luase de la ei Transilvania, ei de ce să nu o poată recuceri? Iar după aceasta, visul lor final era acela de a obţine cele mai strălucitoare funcţii în stat"[36].

Melinda Mitu arată că lucrările istoricilor maghiari apărute imediat după 1849, la fel ca şi memorialistica revoluţiei, fie ea românească sau maghiară, au o pronunţată tentă autojustificativă. Autorii lor scriu tocmai pentru a demonstra lipsa vinovăţiei conaţionalilor lor pentru tragediile întâmplate. Întotdeauna responsabilitatea este aruncată pe seama „celuilalt"[37].

ISTORIOGRAFIA MAGHIARĂ DIN UNGARIA

Dintre istoricii din Ungaria, care s-au ocupat de evoluţia chestiunii naţionale, se remarcă Szekfü Gyula în perioada interbelică. Mai aproape de zilele noastre, lucrări speciale au dedicat problemei româneşti Makkai László şi I. Tóth Zoltán[38].

Un istoric contemporan şi un nume consacrat, specializat în revoluţia paşoptistă, este **Spira György**. Luăm în dezbatere una din cărţile sale, dedicată *Chestiunii naţionale în Ungaria anilor 1848-1849*[39]. Cartea debutează furtunos, încă de la Cuvântul explicativ al autorului la ediţia în limba engleză. Varianta originală, *A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországán* (1980), iscase vii reacţii: pe de o parte, de entuziasm, pe de altă parte, „sălbatice atacuri". Explicaţia autorului însuşi este aceea că, deşi cartea sa arată eşecul revoluţiei maghiare de a rezolva chestiunea naţionalităţilor, nici în zilele noastre raporturile dintre unguri şi „unii vecini nu pot fi descrise ca fiind bune" (p. 8). Spira nu îşi neglijează antipatiile: acele persoane – printre ele aflându-se şi istorici, maghiari sau aparţinând altor grupuri etnice, care depun considerabilul efort „de a acoperi erorile propriilor lor înaintaşi, magnificând, în schimb, erorile înaintaşilor oponenţilor şi duşmanilor lor".

Tonul ridicat, în ritm de istorie-cavalcadă, continuă prin delimitarea autorului însuşi de orice presiune exterioară, cu scopul prezentării realităţii istorice nedistorsionate. Cu toate acestea, „obligaţia istoricului faţă de contemporanii săi"

[36] Szilágyi Sándor, *A magyar forradalom története 1848-és 1849-ben*, p. 69, 130.

[37] Melinda Mitu, *Problema românească...*, p. 195-196.

[38] Szekfü Gyula, *Iratok a magyar államnyelv kérdésenek történethéz 1790-1848 (Documente privind istoria problemei limbii de stat maghiare 1790-1848)*, Budapesta, 1926; Toth I. Zoltán, *Magyarok és románok (Maghiari şi români)*, editor Csatári Daniel, Budapesta, 1966; Makkai László, *Magyar-román közös múlt (Trecut comun maghiaro-român)*, ediţia a doua, Héttorony Könyvkiadó, Budapesta, 1989; Melinda Mitu, *Problema românească...*, p. 214.

[39] György Spira, *The Nationality Issue in the Hungary of 1848-1849*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992, 256 p.

nu intră în conflict cu „obligațiile savantului". Astfel argumentează Spira ideea unui compromis amiabil, dar imposibil între obiectivitatea istoricului și angajarea sa partizană.

Dacă mai aveam vreun dubiu cu privire la istoria conflictuală, ce se perindă în paginile cărții, dubiul este spulberat prin avertismentul autorului, că nu ne așteaptă o „lectură plăcută". Ci este vorba despre „istoria oarecum turbulentă a micilor națiuni din Europa centrală și estică" (p. 8). Turbulentă istoria, mai turbulenți istoricii...

Capitolele cărții sunt lungi, stufoase, dotate cu o ilustrație deosebită și impresionantă – îndeosebi portrete ale actanților principali ai revoluției (maghiari, români, sârbi, croați, slovaci). Chiar titlurile capitolelor sugerează aceeași tensiune conflictuală: „Apar problemele"; „Conflictele cresc"; „Pe calea spre lupta armată", „În căutarea unei soluții"; „Sfârșitul luptei".

Se adaugă un capitol de „Note", unde autorul expune critic tabloul literaturii studiate pentru elaborarea cărții de față. Acest capitol se vrea a suplini cumva lipsa totală și nepardonabilă a notelor de subsol din text, și include bibliografie în limbile maghiară, franceză, română, sârbă, slovenă, croată, engleză, chiar și germană. Autorul nu afirmă explicit că a citit el însuși această bibliografie (în treacăt fie remarcat, este vorba despre literatură de exegeză, nici într-un caz despre documente de epocă!), dar ne lasă să presupunem acest lucru. Noi însă putem să-l presupunem abia într-o primă instanță, deoarece cartea ne aduce dovezi contrare: dacă autorul ar fi parcurs el însuși bibliografia înșirată, suntem siguri că multe greșeli crase ar fi fost evitate.

Erorile de denumire sunt cele care sar în ochi în primul rând. De la toponime până la nume de instituții se practică o maghiarizare lipsită de orice suport științific și, am adăuga, lipsită de orice inteligență. Localitățile situate în alte țări actuale decât Ungaria nu ar fi trebuit să fie redate exclusiv în ungurește. Anumite instituții, care nu au avut niciodată de-a face cu regatul ungar, nu ar fi trebuit să apară în traducere maghiară într-un text de limba engleză. Doar numele de persoane imposibil de maghiarizat apar în varianta „originală".

Aceste „mici detalii" semnificative atestă accesul real al autorului *doar* la o bibliografie maghiară, la fel lipsa sa de apetență pentru documentul istoric.

Din păcate, șirul erorilor continuă prin greșeli mai grave, de conținut. Că lipsește cultul amănuntului și al acribiei, poate este un aspect pe care nu avem dreptul să îl solicităm tuturor persoanelor care au preocupări istorice. Dar lipsa preciziei, inexactitatea faptelor narate, amestecarea narațiunii cu interpretarea, omiterea unor evenimente și supralicitarea altora ne conferă o mostră „clasică" de istorie tendențioasă. Parcurgând paginile cărții avem permanent impresia prezenței autorului lângă patul lui Procust, gata mereu să ajusteze, să anemieze sau să hiperbolizeze fapte și evenimente pentru a se încadra în ramele unei interpretări preexistente, prestabilite.

În final, sunt publicate lista abrevierilor, un indice de locuri și unul de persoane, precum și lista ilustrațiilor.

Frumos ambalată, minunat ilustrată, cartea este totuşi o cacialma. Istorie da, dar istorie mitică, istorie după ureche, istorie sentimentală şi pătimaşă, eroică epopee a *szabadságharc*, dar departe de o „Geschichte so wie sie eigentlich gewesen ist".

Să vedem prezentarea lui Simion Bărnuţiu în paginile cărţii. Subordonând cauza libertăţii celei a naţionalităţii, el este comparat cu Jozef Miloslav Hurban al slovacilor (p. 46). Se arată implicarea lui Bărnuţiu în evenimente, orientarea sa radicală şi rolul său. La izbucnirea revoluţiei, „fostul tutore de filosofie la seminarul din Blaj, care acum – la vârsta de patruzeci – studia dreptul la Sibiu", îşi publică apelul din 24 martie. Spira observă că, deşi abolirea şerbiei venită de la însuşi împăratul este menţionată „într-o singură propoziţie discretă (unobtrusive)", acest apel al lui Bărnuţiu nu conţine alte revendicări sociale. Conţinutul apelului se rezumă la repetarea ideii: „existenţa noastră naţională să fie recunoscută şi garantată". În absenţa recunoaşterii naţiunii lor, românii să refuze orice discuţii şi negocieri cu ungurii despre uniune. Acelaşi Bărnuţiu este autorul dictonului „Libertatea nu poate exista fără naţionalitate", deoarece „fără naţiune şi republica este o blestemată (accursed) tiranie", „fără ea chiar şi raiul este iad". Spira nu uită să meţioneze că această concepţie „totuşi nu era împărtăşită de majoritatea românilor din timpul acela", exemplificând prin cazurile lui Ioan Dragoş [!], Eftimie Murgu (p. 27-28).

Sosirea lui Bărnuţiu la adunarea preliminară de la Blaj, din 30 aprilie 1848, este văzută ca o trambulină de propulsare spre gloria personală. Bărnuţiu cuvântează după „principalii vorbitori" ai zilei: Papiu, Iancu, Buteanu. Zice Spira: „Astfel, la momentul când Bărnuţ ajunse la cuvânt (ceea ce era pe la finele adunării), el realizase că trebuie să-şi lărgească programul original. În consecinţă, în cuvântarea sa nu a subliniat numai necesitatea dobândirii egalităţii naţionale, ci şi faptul că a sosit timpul pentru abolirea servituţii. Această propoziţie nu a câştigat numai încrederea ţăranilor, ci şi susţinerea imediată a tineretului radical ce iniţiase fără el convocarea adunării. Acest lucru i-a permis lui Bărnuţ – care a exploatat şi avantajele oferite de vârsta sa (the advantages afforded by his seniority) – să-şi asume rolul de *directorul principal şi unic competent al mişcării naţionale româneşti* [*s.n.E.C.*]" (p. 54). Evident, acest rol nu este apreciat pozitiv de Spira, deoarece câteva rânduri mai încolo istoricul se referă la „fanaticii naţionali contra-revoluţionari, de tipul lui Hurban, Bărnuţ sau chiar Jellačić" (p. 55).

În descrierea marii adunări de la Blaj, de la începutul lui mai 1848, Spira admite din nou, în viziunea sa specifică, influenţa imensă a lui Simion Bărnuţiu: „Cu toate că aspiraţiile lor erau aproape identice cu cele ale revoluţiei ungare, reprezentanţii aripii româneşti de stânga, tineretul din jurul lui Iancu şi Papiu-Ilarian, n-au mai putut facilita *rapprochment*-ul ungaro-român, pentru că la adunarea ţinută

cu prilejul întrunirii de la Blaj din 30 aprilie, ei ajunseră sub influența lui Bărnuț. Prin urmare, deși ei fuseseră cei care depuseseră cea mai mare parte din munca organizatorică pentru noua adunare de la Blaj, considerau pur și simplu inimaginabil ca ei sau alții să dispute rolul lui Bărnuț ca *figură dominantă a adunării* (the assembly's leading figure). Nu numai Iancu și tovarășii săi, totuși, l-au sprijinit pe Bărnuț la următoarea adunare de la Blaj, ci și cei mai mulți iobagi veniți la adunare, adică vasta majoritate a celor prezenți, s-au adunat în jurul lui. Ca rezultat, Bărnuț s-a văzut deodată în posesia unei puteri atât de copleșitoare (sweeping), încât până la urmă liberalii români au sucombat" (p. 72-73). Cuvântările și ideile lui Bărnuțiu la Blaj sunt prezentate pe scurt, Spira fiind însă convins că „este improbabil ca aceste argumente să fi putut obține asentiment unanim", pentru a arăta apoi opiniile de colaborare româno-maghiară ale lui George Bariț și cele liberale ale lui August Treboniu Laurian. „Totuși, vorbind după Bărnuț, Bariț și Laurian au fost incapabili să aibă un impact decisiv asupra adunării" (p. 74). Chiar de la formarea Comitetului național român, când adunarea de la Blaj decide componența conducerii acestuia, sub președinția episcopului Andrei Șaguna, Spira crede că vicepreședintele Bărnuțiu „trage de fapt hățurile" (with Bărnuț actually pulling the strings), permițând accesul „mai multor membri ai tineretului radical" aflați sub influența lui Bărnuțiu, precum Iancu, Papiu, Buteanu, și excluzându-i din comitet pe „liberali precum Bariț, Cipariu și Laurian". „Aceasta s-a întâmplat pentru a se asigura deplina impunere a voinței lui Bărnuț" (p. 77).

Fiind și adept al ideii înarmării românilor, Bărnuțiu se implică la jumătatea lui august 1848 în organizarea satelor grănicerești din zona Orlatului, iar Papiu de organizarea celor din Câmpia Transilvană (p. 102). Un eșec este încercarea lui Szemere Bertalan, ministrul maghiar de interne, de a impune Guberniului arestarea lui Bărnuțiu și a tovarășilor săi (p. 120). La cea de-a treia adunare de la Blaj, din septembrie 1848, liderii mișcării românești reformează Comitetul național român, de data aceasta sub conducerea formală a lui Bărnuțiu, incluzând însă și membri exlcuși în mai, ca Laurian, Bariț, Cipariu (p. 134). Cu ajutor românesc, spune Spira, „organizatorii contra-revoluției din Transilvania [Puchner și armata imperială] n-au ezitat să acționeze" (p. 134).

După izbucnirea războiului civil, autorul maghiar consideră că lui Simion Bărnuțiu situația îi scapă de sub control, înfățișând lucrurile astfel: „Comanda directă a forțelor insurecționale românești transilvănene n-a trecut niciodată în mâinile ofițerilor aparținând armatei imperiale, ci a rămas la avocații mișcării naționale, în speță la Iancu și tovarășii lui radicali. După ce Bem a alungat trupele imperiale din Transilvania în martie [1849], când membrii Comitetului național român au fost și ei siliți să fugă, nici forțele imperiale, nici Bărnuț și tovarășii săi nu au mai putut să exercite o influență directă asupra rebelilor, care s-au retras în Munții Apuseni (Erzgebirge) fiind încercuiți acolo" (p. 176).

Cea mai recentă sinteză de istorie a Transilvaniei, elaborată sub îndrumarea Academiei Ungare de Ştiinţe, prezintă în volumul al III-lea, prima jumătate a secolului al XIX-lea, cu mişcarea prerevoluţionară şi revoluţionară a anilor 1848-1849, prin vocea semnată de Miskolczy Ambrus[40]. Cele două capitole la care facem referire acum, intitulate *Transilvania în era reformelor (1830-1848)* şi *Transilvania în revoluţie şi în războiul de independenţă (1848-1849)*, prezintă într-un mod mult mai temperat, mai temeinic şi, astfel, mai convingător, istoria perioadei amintite, prin prisma tuturor mişcărilor naţionale care au avut loc în Ardealul epocii respective.

Miskolczy Ambrus nu poate omite personalitatea tranşantă a lui Simion Bărnuţiu, pe care îl prezintă, în mai multe rânduri, oarecum în antiteză faţă de George Bariţiu, cu ale sale idei federative şi de colaborare cu revoluţia ungară, mai cu seamă la începutul acesteia. Pe Bărnuţiu îl întâlnim implicat în revolta de la Blaj, după 1843, împotriva episcopului Lemeni. Miskolczy vede în Bărnuţiu, încă de pe acum, pe conducătorul mişcării de opoziţie, ce va guverna ideologia românească în timpul revoluţiei. Deja din anii de la Blaj, concepţia lui Bărnuţiu are drept pivot central ideile de naţiune, limbă maternă şi de opoziţie faţă de naţiunea-stat maghiară (p. 166-167). Bărnuţiu devine liderul studenţilor şi dascălilor rebeli, susţinând desprinderea intelectualilor români de sub control bisericesc, aşadar laicizarea educaţiei, introducerea limbii române ca limbă de predare – Bărnuţiu însuşi oferind un cutezător exemplu în acest sens, şi inducerea ideii că intelectualitatea are a sluji interesului naţional (p. 169-170).

A doua intrare a lui Bărnuţiu în scena politică şi naţională este în luna martie 1848. Într-o situaţie de turnură pentru destinele româneşti, Simion Bărnuţiu joacă un rol cheie. „Astfel, în martie [1848], cele mai multe iniţiative politice româneşti erau marcate de acceptarea calificată a uniunii", scrie Miskolczy. „Singura excepţie notabilă a fost Simion Bărnuţiu", care „s-a opus viguros uniunii" (p. 225). Şi mai departe, descriind adunarea de la Blaj din primăvara lui 1848, Miskolczy notează: „Simion Bărnuţiu, care a devenit faimos în primul rând ca influent ideolog al mişcării româneşti de independenţă, a respins cu convingere uniunea" (241). „În această atmosferă supraînfierbântată (overheated atmosphere), naţiunea a devenit factorul dominant în relaţiile interumane. Bărnuţiu a fost cel mai expansiv în predicţiile sale asupra unui viitor naţional bogat; în opinia sa, nimic nu era atât de periculos ca refuzul oamenilor de a se subsuma voinţei naţiunii". Majoritatea membrilor inteligheNţiei române au aflat logica lui Bărnuţiu irefutabilă, adoptându-l ca lider, „un lider care, conform propriei lui mărturisiri, argumenta cu pasiunea şi solemnitatea lui *dixi et salvavi animam meam*" (p. 242). Miskolczy susţine, chiar, că, în conformitate

[40] *History of Transylvania*, Highland Lakes, New Jersey, distributed by Columbia University Press, New York, 2002, vol. III *From 1830 to 1919*, edited by Szász Zoltán, chapter *IX. Transylvania in the Reform Era (1830-1848)*, p. 4-219, and chapter *X. Transylvania in the Revolution and the War of Independence (1848-1849)*, p. 220-333, by Miskolczy Ambrus.

cu programul lui Bărnuțiu, adunarea de la Blaj a cerut „independența națiunii române," (the meeting issued a demand for the independence of the Romanian nation), „tradusă în germană ca *Nationale Selbstständigkeit* – cu alte cuvinte, auto-determinare națională" (p. 243).

ISTORIOGRAFIA AMERICANĂ

În acest tablou, destul de frustrant, al istoriografiei națiilor vecine cu privire la la Simion Bărnuțiu și la revoluția pașoptistă română din Ardeal, un interes neașteptat survine din partea istoricului american **Keith Hitchins**. Cercetările sistematice întreprinse de acest autor au condus la realizarea mai multor opere.

Cartea *The Rumanian National Movement in Transylvania, 1780/1849* (1969)[41] se centrază în jurul temei mișcării naționale a românilor din Transilvania.

Ideea reluctantă, axiomatică a viziunii autorului american este aceea că mișcarea națională a românilor ardeleni în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea a fost opera intelectualilor. Inițial clerici, apoi din perioada prepașoptistă cu precădere laici, intelectualii, deși reprezentând o mică fracțiune din totalul populației principatului, au fost posesorii și promotorii conștiinței naționale, dar și ai unui program politic adecvat.

În lipsa unei burghezii române transilvănene, pătura intelectualilor a purces la lupta națională cu armele istoriei și filologiei, impunând un spirit de moderație abandonat abia la 1848.

Hitchins atribuie intelectualilor o orientare pro-occidentală („Western-oriented"), prin îmbrățișarea iluminismului secolului al XVIII-lea, a liberalismului economic și politic din prima jumătate a secolului al XIX-lea și prin aderența la fenomenul revoluției naționale și liberale pașoptiste.

Au fost căutate și strânse legăturile intelectualilor ardeleni cu cei din principatele Moldovei și Munteniei, fără a se adopta serios ideea secesiunii față de Casa de Habsburg. Chiar la 1848-1849, țelul maximal al revoluției române din Transilvania a fost dobândirea recunoașterii și autonomiei națiunii, susține Hitchins „un țel modest, comparativ cu programele maghiarilor și croaților" (p. X).

Studiul descrie pe larg creșterea conștiinței naționale românești din Transilvania. Ca măsură de exprimare a acesteia sunt analizate literatura și politica, deoarece naționalismul românesc din Transilvania „a fost în mod primar un fenomen intelectual, mai degrabă decât o mișcare de masă ori un produs al forțelor economice" (p. X).

---

[41] Keith Hitchins, *The Rumanian National Movement in Transylvania, 1780/1849*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1969, 316 p.

Hitchins oferă o monografie de valoare, în volumul intitulat *Ortodoxie şi naţionalitate. Andreiu Şaguna şi intelectualii români din Transilvania, 1846-1873* (1977)[42]. Cartea constituie, cu toată probabilitatea, prima încercare (reuşită) contemporană de recuperare a personalităţii mitropolitului angajat în mişcarea naţională românească din Transilvania, după nemeritata cădere în desuetudine sau chiar înfierare a lui Şaguna ca „retrograd", practicată în literatura istorică românească a perioadei postbelice şi comuniste.

Subiectul nostru de interes este, însă, cel mai bine reflectat în *Ideea de naţiune: românii din Transilvania, 1691-1849* (1985, 1988)[43]. O nouă ediţie revizuită, în limba engleză, cu titlul *O naţiune descoperită: intelectualii români din Transilvania şi ideea de naţiune* (1999)[44], augmentează „rolul intelectualilor în elaborarea ideii de naţiune şi în conducerea efortului de creare a naţiunii moderne" (p. 5).

Keith Hitchins oferă o descriere sintetică, concisă, fără multe artificii de interpretare a evoluţiei ideii de naţiune la românii din Transilvania în perioada enunţată în titlu, având ca limite temporale uniunea cu Roma şi revoluţia paşoptistă.

Capitolul 7 şi ultimul al cărţii, *1848: the Nation Triumphant* (p. 175-219), aserteazā de la bun început: „Revoluţia română de la 1848 a fost în primă instanţă o revoluţie a intelectualilor". Ei au formulat scopurile şi strategia revoluţiei. „... Optimismul lor la 1848 şi decepţia lor la 1849 îşi au obârşia în ideea de naţiune, în sentimentul că auto-determinarea era cheia progresului uman general" (p. 175).

Narând desfăşurarea revoluţiei române paşoptiste din Ardeal, Hitchins subliniază rolul jucat de personalităţile proeminente, decretând drept eroi absoluţi ai momentului Blaj, 3/15 mai 1848: „Două figuri au dominat congresul – Bărnuţiu şi Şaguna. Bărnuţiu era fără seamăn ca erou popular; el a dat cea mai clară expresie a entuziasmului şi aspiraţiilor intelectualilor. Dacă nu era el şi susţinătorii săi, programul naţional adoptat pe Câmpia Libertăţii probabil s-ar fi mărginit să exprime loialitatea faţă de Casa domnitoare şi câteva generalităţi despre dezirabilitatea reformei. Rolul lui Bărnuţiu ca spirit al mişcării naţionale a fost similar celui al lui Giuseppe Mazzini în Italia. Pentru a extinde comparaţia, Şaguna nu era departe de Cavour; ambii bărbaţi s-au distins în cadrul mişcărilor lor

[42] Idem, *Orthodoxy and Nationality. Andreiu Şaguna and the Rumanian Intellectuals of Transylvania, 1846-1873*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London, England, 1977, 332 p.

[43] Idem, *Ideea de naţiune: românii din Transilvania, 1691-1849*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985, republicată în 1988.

[44] Idem, *A Nation Discovered: Romanian Intellectuals in Transylvania and the Idea of Nation 1700/1848*, Fundaţia Culturală Română, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1999, 229 p.

naționale ca organizatori și diplomați puțin purtați de valul entuziasmului de moment ..." (p. 193).

Concluzia autorului, după înfrângerea revoluției: „În ciuda descurajării momentane și a recunoașterii eșecului, pentru intelectuali revoluția nu trebuie judecată ca un *turning-point at which history failed to turn* (punct de turnură, în care istoria a eșuat în a lua o turnură)." În mod paradoxal, intelectualii și-au întărit încrederea în sine, în misiunea și aptitudinile lor, dobândind conștiință politică și evoluând dinspre ideologie spre pragmatism politic (p. 219).

*

Simion Bărnuțiu a avut legături directe atât cu sașii, ca student la Academia de drept de la Sibiu, cât și cu ungurii, deoarece a publicat articole în gazeta clujeană „Erdélyi Híradó", la fel ca și George Barițiu, Alexandru Bohățel și Ioan Rusu, în disputa din jurul procesului lemenian[45]. Bărnuțiu, născut la Bocșa de Sălaj în 1808, este contemporan cu cel mai mare ideolog al liberalismului din Ardeal, Wesselényi Miklós, născut la Jibou în 1796[46]. Cu toate acestea, calea pe care a militat Bărnuțiu nu s-a intersectat cu cea urmată de Wesselényi, nici nu au rămas urme considerabile cu privire la colaborarea dintre Bărnuțiu și conducătorii spirituali ai sașilor. Situația este semnificativă, reflectând ancorarea și izolarea fiecărei mișcări naționale în propriile principii și obiective. Istoriografia nu este decât o oglindă a acestei lipse de comunicare.

Lipsa de interes este însă parțială sau intenționată. Este de remarcat că acel con de umbră, în care se află Simion Bărnuțiu în istoriografia străină, nu se extinde asupra tuturor figurilor ilustre ale revoluției pașoptiste române. Există dovezi certe despre simpatia manifestată de istoriografia maghiare față de Nicolae Bălcescu[47] și chiar față de Avram Iancu[48]. Caracterul grav al lui Bărnuțiu, lipsa de compromis în lupta pentru idealul național l-au transformat într-un personaj care, mai degrabă iscă teamă prin „fanatismul" său ideologic, decât interes real. Fapt este că, tocmai prin aceste trăsături de caracter ale sale, ca eminență cenușie, dar și în calitate de conducător popular, Bărnuțiu a imprimat revoluției pașoptiste a românilor ardeleni programul său național maximal.

[45] Melinda Mitu, Sorin Mitu, *op. cit.*, p. 90.

[46] Liviu Botezan, Ela Cosma, Ionuț Isac, Varga Attila, *Dicționarul personalităților revoluției de la 1848 în Banat și Transilvania*, Editura Academiei Române, București, în curs de apariție 2008, „Simion Bărnuțiu" (voce semnată de Ionuț Isac), „Wesselényi Miklós" (voce semnată de Varga Attila).

[47] Așa cum rezultă din studiul lui Stelian Mândruț, *Nicolae Bălcescu în percepția istoriografiei maghiare. Studiu de caz: I. Tóth Zoltán*, în vol. *Biografii pașoptiste. Culegere de studii*, I, coord. Gelu Neamțu, Editura Academiei Române, București, 2006, p. 128-147.

[48] Așa cum arată Melinda Mitu, *Problema românească...*, cu referire la opera lui Kőváry László, p. 173, Szilágy Sándor, p. 175.

Ca observaţie finală, credem în necesitatea elaborării unor lucrări de propagandă pozitivă, în limbi de circulaţie, care să ofere publicului străin o perspectivă justă, completă, actualizată asupra mişcării naţionale a românilor din Ardeal la 1848 şi asupra conducătorilor ei. Menţionăm aici, ca bun exemplu, teza de doctorat a lui Cristian Ivaneş, intitulată *National Ideology and the Making of a Nation. Simion Bărnuţiu and the Romanian Revolution of 1848-1849 in Transylvania*[49]. Aşteptăm, de asemenea, cu viu interes, apariţia volumului al treilea (ce va cuprinde epoca modernă şi revoluţia paşoptistă) din *Istoria Transilvaniei*, publicată şi în limba engleză, sub coordonarea lui Ioan-Aurel Pop şi Thomas Nägler[50].

[49] Drd. Cristian Ivaneş, *National Ideology and the Making of a Nation. Simion Bărnuţiu and the Romanian Revolution of 1848-1849 in Transylvania*, în curs de elaborare, va fi susţinută la Universitatea din Memphis, coordonator profesor univ. dr. Daniel Unovsky.

[50] Până acum au fost editate primele două volume: *Istoria Transilvaniei*, vol. I (până la 1541), coord. Ioan-Aurel Pop, Thomas Nägler, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2003, 373 p. + anexe hărţi; vol. II (de la 1541 până la 1711), coord. Ioan-Aurel Pop, Thomas Nägler, Magyari András, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2005, 448 p.

IOAN BUTEANU SAU IPOSTAZA REVOLUȚIONARULUI MARTIR LA 1848

Iosif Marin Balog

Figură de prim-plan a revoluției și generației pașoptiste, Ioan Buteanu reprezintă exemplul elocvent al sacrificiului, virtuților patriotice, onoarei și statorniciei, a convingerilor pe care nu le-a abandonat niciodată, indiferent de împrejurări și consecințe.

Așa cum remarca și acum mai bine de 7 decenii marele istoric al revoluției, Silviu Dragomir, unul dintre cei mai de seamă biografi ai ilustrului revoluționar, nu dispunem decât de puține informații cu privire la copilăria lui Buteanu[1]. Din cele relatate de apropiatul său de odinioară Elisei J. Armatu și el prefect al legiunilor revoluționare românești care-l cunoscuse pe tânărul Buteanu se pare cu prilejul adunărilor de la Blaj, aflăm unele detalii despre copilăria și prima tinerețe despre primele studii pe care le va fi făcut în orașul său natal[2].

Fiu de funcționar comitatens, Buteanu s-a născut la Sighetul Marmației la 12 mai 1821 într-o familie de mici nobili de obârșie din Valea Chioarului. Tatăl său, după ce murise prima sa soție română, s-a recăsătorit cu o unguroaică și astfel în familie se folosea tot mai puțin limba română în favoarea cele maghiare. Acest lucru l-a afectat pe tânărul Buteanu care, deși a dorit să meargă la o școală românească, animat de dorința de a cunoaște limba și trecutul națiunii din care se trăgea, nu a reușit să-și îndeplinească dorința, ba mai mult, părinții l-au trimis de la gimanziul început la Carei la un liceu tocmai la Zagreb, în Croația. Școala de la Zagreb, care funcționa în efervescența și sub înrâurirea curentului naționalist croat propagat de Ljudevit Gaj, i-a întărit și mai mult sentimentele antimaghiare. După absolvirea liceului, Buteanu s-a reîntors în patria natală, Transilvania, și venind prin Banat, a făcut o călătorie la Blaj unde l-a cunoscut pe profesorul Ioan Rusu care l-a sfătuit să urmeze dreptul[3]. Se pare că povețele profesorului blăjean l-au marcat pe tânărul Buteanu, căruia i-ar fi spus: „*Fiul meu, toate sunt bune și frumoase câte ai învățat de la croați. Află însă că poziția noastră și toate împrejurările noastre diferă mult de*

---

[1] Apud Silviu Dragomir, *Ioan Buteanu Prefectul Zarandului*, în *Studii privind istoria revoluției române de la 1848*, ediție, introducere, note și comentarii de Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca, 1989, p. 55.

[2] J. Armatu, *Ioan Buteanu, unul din martirii de la 1848*, în „Transilvania", Sibiu, nr. 8, 1873, p. 87-90.

[3] J. Armatu, *loc. cit.*, p. 87.

cele ale croaţilor. Diferenţa principală este că croaţii vor să conserve aceea ce au până azi; din contră noi, românii avem să ne recâştigăm cele răpite de secole. Va veni însă timpul şi pentru noi, el nici nu este aşa departe. Să-l aşteptăm, preparându-ne în linişte. Iar Dumneata, dacă vrei să reintri în sânul naţiunii noastre şi să-i fi într-adevăr folositor, du-te la Pesta şi învaţă drepturile, că noi avem foarte mare trebuinţă de legişti...'[4].

După absolvirea studiilor juridice la Pesta, stăpânind acum, deopotrivă ambele limbi, româna şi maghiara, tânărul Buteanu s-a stabilit ca practicant la Sighet unde nu a ezitat să-şi manifetste deschis sentimentele româneşti cu diverse prilejuri ţinând discursuri în public în româneşte, drept pentru care fusese arestat de două ori. Poate că şi acestea au constituit un imbold pentru tânărul jurist să părăsească acest mediu ostil manifestărilor româneşti şi să-şi caute un rost în altă parte. În cele din urmă, dezmoştenit şi de către tatăl care probabil că nu dorea să-şi compromită propria carieră din cauza fiului său, tânărul avocat a fost nevoit a-şi căuta o slujbă şi un refugiu într-o regiune pur românească din Ardeal.

Astfel ajungea Ioan Buteanu avocat în inima Munţilor Apuseni, la Abrud[5]. Aici a fost ajutat de către protopopul Simion Balint şi alţi intelectuali localnici să-şi deschidă o cancelarie avocaţială[6]. Buteanu a făcut repede cunoştinţă cu viaţa dură a localnicilor, exasperaţi de abuzurile administraţiei comitatense, cu un spectacol social dezolant, accentuat de lipsa oricărei alternative sau posibilităţi de îndreptare în condiţiile perpetuării unui sistem politic şi administrativ cu conotaţii mai degrabă medievale decât în spiritul veacului modernităţii. De bună seamă că toate acestea l-au marcat pe tânărul avocat care şi a dat repede seama că e nevoie de acţiune, de ieşirea din letargie pentru a schimba ceva în viaţa localnicilor şi a naţiunii sale.

Fără a intra în amănuntele de profunzime ale evenimenţialului revoluţiei, vom încerca să punctăm, pe baza surselor documentare care ne stau la dispoziţie, acele evenimente care l-au avut în prim-plan pe eroul nostru, insistând asupra rolului pe care tânărul revoluţionar l-a avut în momentele cheie ale desfăşurărilor din anii 1848-1849.

Ecoul revoluţiei care cuprindea cu repeziciune întreaga Europă, pătrundea la scurtă vreme şi în Transilvania, iar românii întrezăreau pentru prima dată zorile libertăţii. Pentru a beneficia de ea aveau însă nevoie de a acţiona, de a se mobiliza şi mai ales, de a se solidariza pentru a-şi câştiga recunoaşterea ca naţiune, fără de care nici un deziderat nu putea fi pus în practică. După ce la 24 martie, de la Sibiu, Bărnuţiu adresa primul manifest revoluţionar românesc, i-au urmat alte centre Blajul, Târgu Mureşul, Clujul care au contribuit fiecare în parte la formularea programului politic al românilor în raport cu împrejurările ideologice ale vremii, cu

---

[4] *Ibidem.*

[5] Apud Silviu Dragomir, *Ioan Buteanu*, ediţia Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca, 1989, p. 56.

[6] Detalii şi la Eugen Hulea, *Ioan Buteanu (1821-23 mai 1849)*, în „Apulum", X, Alba Iulia, 1972, p. 387-396.

situația Monarhiei habsburgice și cu starea de fapt din Transilvania. Deși, inițial erau inițiative separate ale nucleelor de intelectuali și funcționari români, meritul lor fundamental a fost că au conturat, la nivel politic și ideologic esența porgramului revoluționar românesc pus pentru prima dată în scenă pe Câmpia Blajului, stabilind ca temei ideea de națiune ca unică formulă pe care se vor întemeia cerințele românilor și unic fundament justificator al drepturilor ce li se cuveneau.

În acest context, prezența lui Buteanu se regăsește încă de la începutul evenimentelor revoluționare când acesta s-a implicat în acțiunile care aveau să precizeze poziția românilor față de revoluția maghiară. La 28 martie a luat parte, alături de Florian Micaș și Ioan Suciu, la Adunarea tineretului din Cluj unde s-a elaborat un proiect de memoriu-rezoluție care se situa formal de partea orientării liberalilor unguri sperându-se în recunoașterea unor drepturi pentru români în schimbul susținerii programului inițial moderat al revlouției maghiare. În numele idealurilor revoluției europene, memoriul cerea repunerea în drepturi a națiunii române, fundamentată pe dreptul istoric al acesteia. Detaliat în 8 puncte[7], memoriul precizează pe baza ideii de națiune, și a principiilor libertății, egalității și fraternității, doleanțele națiunii române: reprezentare proporțională în funcțiile publice, recunoașterea limbii române între limbile oficiale ale țării, folosirea acesteia în treburile bisericești, susținerea școlilor elementare românești, inclusiv din partea statului în proporția cuvenită, egalitatea înaintea legilor și faptul semnificativ pentru caracterul liberal-moderat al documentului, conlucrarea tuturor națiunilor transilvănene și reconcilierea cu națiunea maghiară. Dealtfel, cei care au inițiat acest document, deci tinerii întruniți la Cluj, vor fi crezut măcar pentru o clipă în posibilitatea unei înțelegeri cu liberalii maghiari.

Pe de altă parte, se pare că tinerii întruniți la Cluj nu aveau cunoștiință de manifestul lui Bărnuțiu elaborat la Sibiu, deoarece era imposibil ca ideile manifestului bărnuțian să nu fi influențat elaboratul lui Buteanu[8]. Inițiativele adunărilor de la Abrud și Câmpeni au fost opera aceluiași Buteanu care a dorit să propună memoriul-program elaborat la Cluj viitoarei Diete având asigurat suportul popular.

În acest sens, Buteanu a fost inițiatorul adunărilor de la Abrud (pe 3 aprilie) și Câmpeni (pe 5 aprilie) pentru a-l supune dezbaterii și întări cu semnături[9]. La Adunarea de la Abrud au participat 70-80 de persoane și pentru a atenua suspiciunile autorităților, a fost invitat și judele local[10]. După dezbaterea memo-

[7] Pentru textul integral al Memoriului din 28 martie de la Cluj a se vedea, *Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania, vol. I (2 martie-12 aprilie 1848) Documente* (coord.) Ștefan Pascu, Cluj-Napoca, 1977, doc. nr. 94, p. 151-152.

[8] Silviu Dragomir, *Studii și documente privitoare la Revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-1849. Istoria revoluției, partea întâia*, vol. V, Cluj, 1946, p. 116-117.

[9] Simion Balint, *Descrierea unor evenimente din Munții Apuseni ai Transilvaniei din anii 1848 și 1849 de Simenone cavaler de Balint, Protopop și Paroh unit în Roșia de munte*, în Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Revoluția de la 1848 din Transilvania în memorialistică*, Cluj-Napoca, 2000, p. 392 și urm.

[10] *Revoluția... Documente*, vol. I, doc. nr. 196, p. 301-302; *Idem*, doc. nr. 202, p. 311-316.

riului, despre care judele Nagy Károly relata că s-a derulat în general paşnic, s-a hotărât întărirea actului cu subscriere de semnături. În zilele următoare, Buteanu, altături de alți fruntaşi locali se deplasa prin satele din zona Abrudului şi Câmpenilor, ceea ce îngrijora şi mai mult autoritățile care se temeau că acțiunile româneşti *„pot fi scăpate de sub control"*[11]. Prin acțiunile inițiate în primele săptămâni ale mişcărilor revoluționare îl aflăm pe Buteanu în tabăra tinerilor moderați, atitudine ce şi-o va păstra până la Prima Adunare de la Blaj din dumunica Floriilor când tânărul revoluționar conducea grupurile de moți alături de Avram Iancu. Dacă Memoriul de la Cluj era expresia unei grupări moderate, susținătoare a unui program minimal în condițiile date, la prima Adunare de la Blaj intra în scenă cu determinare şi entuziasm gruparea lui Bărnuțiu care susținea ferm că numai prin ridicarea românilor la rangul de națiune în înțelesul modern şi veritabil al cǎvântului şi recunoaşterea acestora ca atare, se vor putea promova pretențiile lor revendicative. Dintru început, Buteanu s-a raliat cu entuziasm grupării din jurul lui Bărnuțiu şi, până la Marea Adunare de la Blaj, va acționa cu toate forțele pentru a-i ralia şi mobiliza pe moți în jurul acestei idei.

Concepția lui Bărnuțiu avea însă să fie deplin învingătoare la Marea Adunare de la Blaj din 3/15 mai. Aici îi revenea dificila misiune de a canaliza toate voințele şi grupările spre adoptarea unei politici comune, dincolo de interesele de grup şi bazată pe solidaritatea națională, atât de necesară in contextul evenimentelor[12]. Într-adevăr, Adunarea de la Blaj marchează constituirea blocului politicii româneşti în Transilvania, *„primul act politic al românilor din Transilvania în zorile luptei pentru libertate"*[13].

Ca membru în Comitetul Național Român, forul diriguitor menit să transpună în viață programul de la Blaj, Buteanu a plecat la Sibiu de unde se diriguia atunci politica românească. Unul dintre cele mai importante acte emise de către Comitetul Național de la Sibiu in zilele ce au urmat constituirii sale la Blaj a fost *Apelul* adresat maghiarilor, secuilor şi saşilor. Prin acest act românii doreau să-şi clarifice intențiile, dorința de colaborare şi reconciliere, deziderate ce nu puteau fi împlinite decât prin reprezentarea dreaptă în cadrul unui for legislativ al Transilvaniei, ales pe baza principiilor înnoitoare aduse de ideile revoluționare sau, cum se exprima Buteanu în numele Comitetului Național, *„să deie mâna frățească cu noi, să ne*

[11] Idem, doc. nr. 202, p. 311-316; Idem doc. nr. 265, p. 439-440; *Documente privind revoluția de la 1848 în Țările Române, seria C. Transilvania* (coord.) Ştefan Pascu, Victor Cheresteşiu, vol. II, 12-19 aprilie 1848, Bucureşti 1979, doc. nr. 289, p. 428-430.

[12] Vezi în acest sens din bogata bibliografie a subiectului: George Barit, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe 200 de ani în urmă*, ed. II, vol. II, Braşov, 1994; Silviu Dragomir, *Studii şi Documente...*, vol. V, Cluj, 1946; Victor Cheresteşiu, *Adunarea Națională de la Blaj*, Bucureşti, 1966; Gelu Neamțu, *Revoluția românilor din Transilvania 1848-1849*, Cluj-Napoca, 1996; Liviu Maior, *1848-1849 Români şi Unguri în revoluție*, Bucureşti, 1998.

[13] Silviu Dragomir, *Studii şi documente.....*, vol. V, p. 202.

recunoască ca națiune politică"[14]. Din păcate, *Apelul* nu a găsit ecoul așteptat și din cauză că maghiarii, cuprinși de febra pregătirilor pentru Dieta care, în viziunea lor avea să ofere soluția definitivă tuturor problemelor prin aprobarea „uniunii". Prin măsurile și atitudilile manifestate în preajma deschiderii Dietei, aceștia nu voiau să conceapă nici o alternativă sau concesie care să ia în discuție revendicările românești.

Evenimentele care au urmat și care au culminat cu votarea Uniunii în Dietă, prestația nedemnă a episcopului Lemeni la lucrările Dietei, și accentuarea disensiunilor dintre clerici și laici cu privire la căile de acțiune, au dus la sciziuni în Comitetul Național. În noile împrejurări create de votarea uniunii în Dieta de la Cluj, de măsurile represive impotriva țăranilor care cereau punerea în aplicare a legii desființării iobăgiei, tot mai mulți dintre tinerii revoluționari considerau că e nevoie de o schimbare de atitudine, părere ce li s-a confirmat și mai mult după consumarea episodului sângeros de la Mihalț. Primul care și-a dat seama că politica de expectativă a Comitetului nu va conduce la vreun rezultat a fost Avram Iancu. Acesta a părăsit Sibiul, îndreptân–du-se spre Apuseni cu scopul de a pregăti înarmarea poporului. Din Sibiu, și Buteanu întreținea legături cu prietenii săi din munți, după cum remarcaseră și autoritățile unguresti care au interceptat o serie de scrisori din care reieșea *„activitatea sa agitatorică, ațâțătoare, revoluționară și incendiară*"[15].

Spre sfârșitul verii situația din Imperiu și din Ungaria s-a agravat. Relațiile dintre Budapesta și Curtea vieneză cunoșteau un proces ireversibil de deteriorare. Pentru unguri se adăuga și problema croată, încât atenția asupra Transilvaniei continua să se situeze pe un plan secund[16]. Rezistența populară împotriva „uniunii" a fost cea care a împiedicat înglobarea *de facto* a Principatului în regatul Ungar. Cu toate eforturile comisarului Vay trimis în Transilvania cu scopul de a grăbi precesul de instaurare a controlului guvernului de la Pesta, autoritățile recunoșteau dificultatea de a institui un control efectiv asupra Transilvaniei. Evenimentele din cursul verii, rezistența țăranilor, poziția antiunionistă a regimentelor românești de graniță și constituirea primelor nuclee militare ale rezistenței românești confirmau pe deplin temerile guvernului de la Pesta. Mai mult, românii căutau noi modalități de organizare și unificare a acțiunilor lor revoluționare în condițiile în care desființarea iobăgiei, deși formal fusese legiferată, nu era pusă în aplicare. S-au adăugat nenumăratele abuzuri comise de autoritățile militare maghiare cu prilejul recrutărilor și față de care românii erau acum deciși să nu se supună. Nici chiar argumentul că respectiva lege fusese sancționată de Împărat nu mai avea valoare.

Pe fundalul acestei situații, s-a luat hotărârea convocării unei noi Adunări Naționale care să decidă calea de urmat a mișcării românești în noile condițiuni.

---

[14] *Documente privind revoluția de la 1848 în Țările Române, seria C. Transilvania* (coord) Ștefan Pascu, vol. V, 26 mai-4 iunie 1848, doc. nr. 50, p. 74.

[15] *Documente... vol. 5*, doc. nr. 187, p. 515-517.

[16] Liviu Maior, *Români și Unguri....*, p. 250.

Adunarea din septembrie a adoptat decizii de o importanţă majoră pentru evoluţia ulterioară a acţiunilor revoluţionare[17]: ralierea fără echivoc la mişcările revoluţionare care se petreceau în Austria, decizia înfiinţării unor gărzi naţionale care să apere poporul în faţa pericolului intervenţiei trupelor nobiliare şi ale guvernului de la Pesta. Actul final adoptat la Adunarea de la Blaj de la finele lunii septembrie, semnificativ intitulat *Decret* confirma rolul acesteia de congres politic al românilor care, de la „consultări" trec la acţiuni bazate pe „decizii" cu valoare politică. Totdată, s-a hotărât reorganizarea Comitetului Naţional Român ai cărui membri cu rol de primă importanţă vor deveni Bărnuţiu, A.T. Laurian, T. Cipariu, Fl. Micaş etc. şi eliminarea vârfurilor ierarhiei bisericeşti, Lemeni şi Şaguna. Adunarea din septembrie a constituit forul politic ale cărui decizii vor fi respectate şi aplicate de români. Ea constituie punctul de început al transformării Transilvaniei în „ţară românească" în sens politic şi marchează momentul în care românii trec la preluarea puterii pe baza principiuluidemocratic al majorităţii[18]. În ciuda tensiunilor acumulate, la Adunarea din septembrie s-au consemnat şi momente ale colabărării dintre naţionalităţiile Transilvaniei, manifestată prin participarea saşilor şi a unor grupuri de ţărani iobagi maghiari şi ei nemulţumiţi de tergiversarea punerii în practică a legii desfiinţării iobăgiei.

Evenimentele de la finele lunii septembrie şi începutul lui octombrie care au dus la ruptura radicală dintre Pesta şi Viena au avut consecinţe profunde şi în Transilvania. În primul rând, comandantul trupelor austriece, generalul Puchner, pus în faţa noii situaţii în care principalul inamic deveneau ungurii a început să-şi dea seama că doar o colaborare cu românii îl va salva din dificila situaţie. Prin manifestul său din 18 octombrie, Puchner anunţa preluarea întregii puteri adiministrative, anulând, practic, hotărârea Dietei de la Cluj şi proclamând egalitatea naţiunilor pe baza pricipiilor liberale ale constituţiei austriece din 24 aprilie 1848. Aceste veşti au fost primite cu entuziasm de către români, iar acţiunea lor căpăta astfel o nouă motivaţie şi legitimitate. Având suportul autorităţilor militare austriece exprimate prin asigurările date de generalul Pfersmann la 16 şi 21 octombrie, românilor li se promite sprijin pentru organizarea celor 15 legiuni. Reacţia autorităţilor maghiare a fost deosebit de vehementă. Exprimată prin proclamaţia din 10 octombrie ea a incendiat situaţia politico-militară din Transilvania şi avea să ducă la perspectiva izbucnirii unor confruntări de o gravitate deosebită.

Poziţia românească faţă de noua situaţie de fapt a relaţiilor dintre Pesta şi Viena şi a evenimentelor sângeroase declanşate de autorităţile guvernamentale din Transilvania nu a întârziat să se definească. În Manifestul Comitetului Naţional de la 20 octombrie, Bărnuţiu trasa de fapt liniile viitoarei acţiuni româneşti, având ca suport loialitatea dinastică şi ca motivaţie salvgardarea existenţei naţiunii române

[17] Liviu Maior, *op. cit.* p. 268-269.
[18] *Ibidem*, p. 271.

în fața politicii duse de Kossuth la adresa Transilvaniei: *„Împărăția este în primejdie, toată națiunea română este în primejdie, drepturile tronului sunt încălcate, legea sfântă este batjocorită de păgâni. La arme dară Fraților! La arme, pentru a plămădi o putere de care să se sperie păgânii"*[19].

Considerată de la început ilegală, pentru că s-a bazat pe legea Uniunii, organizarea administrației din Transilvania din vara anului 1848 a fost puternic contestată de români. Noile condiții din toamnă au permis trecerea la punerea în practică a programului revoluționar românesc, acela de a organiza pe baze proprii Principatul în 15 prefecturi. Rolul de coordonare în acest proces urma a-l avea Comitetul Național care numea în fruntea fiecărei prefecturi câte un prefect, confirmat apoi de comandantul militar austriac, conferindu-i-se pe lângă atribuțiunile civile și pe cele militare. La rândul său, prefectul își alegea subprefecții, tribunii și vice-tribunii[20].

Lui Ioan Buteanu îi va fi încredințată comanda celei de-a zecea prefecturi cuprinzând zona comitatului Zarand. Prin numirea sa ca prefect al Zarandului începea cea mai strălucită dar și plină de tragism perioadă din acțiunea și viața sa dedicată revoluției. Prefectura Zarandului era o regiune de o deosebită importanță strategică, deoarece aici urmau a se desfășura cele mai importante acțiuni militare ale armatelor kossuth-iste în încercarea lor de a cuceri Apusenii și a elimina rezistența revoluționară românească[21].

Prima acțiune a prefectului Buteanu a fost dezarmarea gărzilor maghiare de la Baia de Arieș, Roșia, Cîmpeni, și Abrud, operațiune pe care a condus-o fără vărsare de sânge, așa cum reiese din raportul trimis către Comitetul Național[22]: *„cu Abrudul am făcut pacificațiune [...] am restaurat Magistratul din persoane amestacate, am pus ca limbile ambe două să fie administrative, i-am jurat pe credință Împăratului și frica cea mare și nespusă, care pe mulți i-a amuțit, am stins-o"*[23].

În comitatul Zarandului populația românească manifestase o vehementă opoziție față de recrutările ordonate de guvern. În toamnă, spiritul revoluționar a cuprins întreaga regiune. După evenimentele de la Abrud, legiunile românești au pătruns în Hălmagiu unde au alungat administrația maghiară și au eliberat doi dintre revoluționarii români arestați. În fața acestei situații autoritățile s-au retras, fără a avea la momentul respectiv posibilitatea să riposteze în fața românilor, iar acțiunea

[19] „Foaie pentru minte, inimă și literatură", XI, 1848, p. 336-337.

[20] Vezi în acest sens, S. Dragomir, *Legiunile și prefecții*, în Studii privind istoria revoluției române de la 1848, ediție, introducere, note și comentarii de Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca, 1989, p. 186-213.

[21] Ioachim Lazăr, *Ioan Buteanu – apărător al Zarandului în Revoluția de la 1848*, în „Acta Musei Porolisensis", Zalău, XXII, 1998, p.167 și urm.

[22] *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-1849. Documente din colecțiile Academiei Române, Asociațiunii Transilvane și ale Muzeului Ardelean, publicate de Silviu Dragomir, în colaborare cu prof. Eugen Hulea și prof. Lazăr Nichi*, vol. II, Sibiu, 1944, doc. nr. 270, p. 304-305.

[23] *Ibidem.*

românească de aici s-a realizat deocamdată fără vărsare de sânge. Alta a fost însă situaţia la Brad şi Mesteacăn unde mulţimea de ţărani, lipsită de conducători au ucis familia nobilului Brády. Pentru a opri asemenea excese şi pentru a reintroduce disciplina, Iancu şi Buteanu au trimis de la Câmpeni pe tribunii Aviron Telechi cancelist la fisc, Alexandru Chendi asesor la comitat şi Ioan Nemeş învăţător din Abrud. Sosiţi la Brad, ei au reuşit să restabilească ordinea. Liniştea însă nu a ţinut decât scurtă vreme, deoarece maghiarii erau hotărâţi să recupereze controlul asupra Zarandului, beneficiind de forţe proaspete din Bihor şi Arad. După ce au ars satele până la Hălmagiu, trupele ungureşti ajung la 5 noiembrie la Hălmagiu unde tribunul Chendi comanda tabăra românească. În faţa imposibilităţii de a opune o rezistenţă corespunzătoare, Chendi a ieşit în întâmpinarea armatei maghiare pentru a oferi capitularea oraşului, fără vărsare de sânge. Cu acest prilej Chendi a fost capturat de maghiari, iar a doua zi, după o judecată sumară, executat. Represiunile maiorului Gáal nu s-au oprit aici. După alte câteva execuţii, la 8 noiembrie, armata sa a pornit spre Baia de Criş. Românii au încercat să îi oprească în dreptul comunei Târnova, dar în urma unei trădări a poziţiilor lor făcută de un localnic, Tobie Mihailovici[24], românii au fost impresuraţi şi au suferit o grea înfrângere, lăsând pe câmpul de luptă nu mai puţin de 100 de morţi, între care locotenentul Klima care fusese delegat de generalul Puchner pentru a-i instrui pe lăncierii români. În ziua următoare, armata lui Gáal ocupa fără prea mare rezistenţă Bradul în care, după ce-i elibrează pe captivii unguri, rămâne numai o zi. Va urma, la retragere, atât la Baia de Criş, cât şi la Hălmagiu, un val de crunte represiuni şi execuţii[25]. La 12 noiembrie armata maghiară părăsea Zarandul lăsând în urmă nenumărate victime, sate pârjolite, jefuiri şi torturi. Însuşi comitele suprem al Zarandului mărturisea într-un raport către guvern *„...căci de ce am nega, armata nedisciplinată şi plină de poftă de răzbunare, dar altminteri vitează, nu numai că a devastat îngrozitor, dar a jefuit şi prădat pretutindeni"*[26].

Pentru legiunea Zarandului cumplitele înfrângeri din toamna anului s-au datorat lipsei armelor şi muniţiei, neinstruirii lăncierilor români. Se va fi adăugat şi graba cu care românii au încercat să dezarmeze gărzile ungureşti, neluând în calcul posibilităţile armatei guvernamentale ungureşti de a interveni extrem de rapid pentru a restabili autoritatea în Zarand. Deşi generalul Puchner a trimis ofiţerii necesari pentru instruirea armatelor populare în mai toate prefecturile până în toamna anului 1848, cel puţin în Zarand locotenentul Klima nu avusese timpul necesar să-şi facă treaba, astfel că legiunea românească era la începutul perioadei de instrucţie şi nu dispunea nici pe departe de armamentul necesar.

Luând act de cumplita tragedie a românilor din Zarand, Buteanu ajungea la 13 noiembrie la Brad şi în ziua următoare la Baia de Criş. *„Tribunul Nobili şi tovarăşii săi spânzuraţi de trupa maiorului Gáal, atârnau încă pe furcile ridicate*

[24] Silviu Dragomir, *Legiunile şi prefecţii...*, p. 197.

[25] Detalii despre bătălia de la Târnova la, Ioachim Lazăr, *Tragedia din Zarand din toamna anului 1848. Bătălia de la Târnova din 8 noiembrie 1848*, în „Resituiri", Deva, V, 1996, p. 21.

[26] Apud Silviu Dragomir, *Legiunile şi prefecţii...*, p. 198.

de unguri"[27]. Buteanu a rămas câteva săptămâni la Baia de Criş pentru a organiza trupele şi a se pregăti de un nou posibil atac, în condiţiile în care la 13 noiembrie comitele Bethlen Gabor cerea Comisiei Regnicolare de apărare să-i trimită „*pentru înfrângerea răscoalei din Zarand cel puţin 1500 de soldaţi instruiţi regulat şi două tunuri de câte 6 funţi*"[28].

Rolul veritabil al legiunii conduse de Ioan Buteanu avea să înceapă abia în iarna anului 1848. Următoarele săptămâni au fost rezervate pentru pregătirile militare. Evenimentele tragice din noiembrie 1848 din Zarand care s-au soldat cu numeroase victime şi jafuri în rândul românilor îl găseau pe Buteanu în toiul pregătirilor, fără a putea interveni decât la final, după retragerea ungurilor din Zarand. În săptămânile următoare, Buteanu a rămas la Baia de Criş unde a luat măsuri pentru a strânge o armată suficientă şi a obţine ajutoare şi din altă parte. În acest sens, îi scria lui Iancu să-i trimită 200 de soldaţi recrutaţi din regiune pentru a face faţă ameninţărilor dinspre graniţa cu Bihorul. La 27 noiembrie Buteanu se afla la Câmpeni, după cum relatează şi raportul lui Ivanovici, raport în care se arată măsurile de pază luate la frontiera dinspre Bihor, unde o ceată de unguri din Vaşcău iscodea intrarea spre Munţii Apuseni.

Situaţia lui Buteanu avea să se complice odată cu începutul ofensivei generalului Bem. Munţii Apuseni, în care se retraseră cele cinci legiuni, au fost izolaţi complet. Mai mult, legiunile române trebuiau să înfrunte armatele ungureşti mai mult sau mai puţin numeroase care încercau să forţeze defileurile munţilor. Buteanu avea misiunea de a străjui necontenit cu legiunea sa Zarandul care era în drumul armatelor ungureşti, atât dinspre Bihor cât şi dinspre Banat.

Prima înfruntare s-a dat la mijlocul lunii ianuarie când Buteanu a trebuit să apere Hălmagiul în faţa trupelor maghiare care doreau forţarea pătrunderii în Munţii Apuseni. Luptele au fost grele, cu pierderi de ambele părţi. Trupele maghiare n-au atacat direct tabăra lui Buteanu, ci au înaintat până la Baia de Criş, [ebea şi Brad de unde realizau incursiuni în zonă. La 21 ianuarie Buteanu îi scria lui Iancu că o trupă de 600 de soldaţi cu 6 tunuri sunt la Sebiş cu scopul de a intra în Zarand şi despre situaţia sa recunoştea că „*eu acum abia am 40 de oameni cu care ţin strâmtorile*"[29]. Într-adevăr, la 19 ianuarie armata, condusă de maiorul Beke la care era ataşat şi un corp de 3000 de secui şi 6 tunuri înainta spre Zarand. Buteanu a trebuit să-i înfrunte singur. El dă ordin de a părăsi Hălmagiul, pentru a-l ataca a doua zi. Luptele au fost grele. În faţa superiorităţii tehnice şi numerice a armatei maghiare, Buteanu este nevoit să se retragă în zonele greu accesibile de la Buceş.

Noul curs al evenimentelor nu mai întrevedea nici o cale de întoarcere. În faţa represaliilor guvernului maghiar şi a puternicelor expediţii armate, menite să elimine rezistenţa românească, apelul lui Buteanu către comandanţii maghiari

[27] Silviu Dragomir, *Ioan Buteanu*, Bucureşti, 1928, p. 23.
[28] *Ibidem*, Anexa 5, p. 106-107.
[29] *Ibidem*, Anexe, p. 90-91.

încerca să convingă Budapesta să renunţe la intenţiile duşmănoase de a distruge Monarhia, că astfel de acţiuni sunt fără de folos, pentru că primejduiesc independenţa naţională şi situaţia lor internă.

Situaţia militară a legiunii lui Buteanu contina să se agraveze datorită lipsei armamentului şi a oamenilor. Deşi la 20 ianuarie a primit un ajutor de 100 de puşcaşi plus încă 360, mulţi dintre ei s-au retras la casele lor, încât în preajma bătăliei de la podul Simeriei situaţia sa era deosebit de dificilă, mai ales după ce imperialii nu reuşiseră să preia controlul împotriva ungurilor. Buteanu s-a retras din nou în tabăra de la Buceş pentru a veghea cu moţii săi strâmtoarea ce asigura intrarea în munţi. Ocupând poziţia ce i se destinase la Dealul Mare, Buteanu a reuşit să captureze un transport al nemeşilor unguri din comitatul Hunedoarei care, escortaţi de 60 de husari, se refugiau spre Ungaria.

Nici primăvara care se apropia nu aducea o perspectivă mai îmbucurătoare pentru moţii lui Buteanu. Pe drumurile eliberate de zăpadă, armatele ungureşti puteau înainta mult mai uşor în munţii până atunci încă imposibil de cucerit. Într-adevăr, la 20 februarie 1849 sosea în Hălmagiu maiorul Kolomán Csutak cu un efectiv considerabil de soldaţi bine instruiţi. Efectivul trupelor maghiare a fost completat cu o companie din legiunea germană şi cu o jumătate de companie de husari. La câteva zile li se alăturau şi trupele maghiare care staţionaseră la Iosăşel. Astfel, efectivul armatei maghiare era la finele lunii februarie 1849 de 2603 soldaţi, 5 tunuri, 20 de cai şi 56 de cai de călărit[30].

Situaţia lui Buteanu a devenit cu adevărat tragică, el neavând decât o alternativă: să abandoneze lupta, ceea ce pentru el era de neconceput, sau să lupte pe viaţă şi pe moarte, indiferent de deznodământul final.

Că Buteanu şi trupele sale se aflau într-o situaţie deosebit de dificilă, o relevă şi puţinele surse din acele zile. Două din scrisorile sale, una adresată tribunului Ioan Şuluţiu din Abrud, alta tribunului Nicolae Corcheş din Câmpeni, datate 21 februarie 1849[31] fac referiri la situaţia trupelor româneşti. În cele două scrisori, Buteanu se plânge de numărul insuficient al oamenilor, de faptul că oamenii trimişi de Iancu au fugit acasă, de neputinţa de a se baza prea mult pe oamenii din Zarand, despre care spunea că *„până va fi lumea bravuri nu vei face, pentru că pe aceia nici ambiţia naţională nu-i însufleţeşte, nici terorismul nu-i datorează"*[32]. În cea de-a doua scrisoare, Buteanu îl roagă pe Corcheş să fie gata a-i sări în ajutor dacă se va întâmpla un atac al ungurilor.

La începutul lunii martie 1849 trupele imperiale au declanşat o ofensivă pe valea Mureşului între Deva şi Săvârşin sub comanda generalului Leiningen. Scopul acestei ofensive era de a suprima legătura dintre armata lui Bem şi revoluţionarii unguri din Arad şi Banat, iar pentru îndeplinirea acestuia era necesară trimiterea de trupe în Zarand împotriva efectivelor ungureşti masate acolo. Maiorul Csernoevici,

---

[30] Silviu Dragomir, *Ioan Buteanu*, ediţia 1928, p. 67.
[31] *Ibidem*, Anexe, p. 93-94.
[32] *Ibidem*.

aflat la comanda trupelor imperiale intra astfel în Zarand la 7 martie 1849 şi executa rapide pregătiri pentru ostilităţi. Acesta înaintează de la Baia de Criş spre Hălmagiu. Buteanu şi cei 600 de oameni ai săi rămân la Brad, urmând să înainteze până la Baia de Criş. De asemenea, Csernoevici îl trimite pe sublocotenentul Boldea de la regimentul grăniceresc din Banat cu 150 de oameni, în defileul de la Vaţa de Sus pentru a preveni o incursiune maghiară pe acolo. Csernoevici înaintează pe şosea spre Zarand cu 1545 de soldaţi şi cu 2 tunuri. În noaptea de 8 spre 9 martie trupa locotenentului Boldea era împrăştiată de coloanele lui Csutak. În faţa acestei situaţii, Csernoevici, temându-se de un atac masiv, dă ordin de retragere spre Baia de Criş, fără a angaja o bătălie decisivă, în afara câtorva hărţuieli de mică amploare[33]. Csernoevici s-a dovedit destul de confuz şi ezitant în planurile de atac, mai mult decât atât, nu era nici destul de informat asupra mişcărilor de trupe ungureşti. Astfel, el nu a aflat de faptul că la Hălmagiu staţionau doar cîteva trupe ungureşti slab instruite sprijinite de două tunuri, celelalte fiind în expediţie alături de maiorul Csutak şi a amânat intrarea în această localitate până când era prea târziu. În afară de „hărţuiala" de la Vaţa nu s-a dat vreo luptă serioasă şi totuşi, după 10 zile de marşuri prin munţi, comandantul trupelor imperiale s-a retras la Deva[34].

În toată această deafăşurare de forţe, rolul lui Buteanu şi a trupelor sale era de a ocupa poziţii strategice defensive şi astfel de a servi drept rezerve de atac la nevoie. Mai mult, atât Iancu cât şi Buteanu au fost denunţaţi de ofiţerii austrieci că nu urmează ordinele de a abandona munţii şi a se alătura trupelor imperiale, aşa cum făcusreă prefecţii Axente şi Solomon. Buteanu nu putea concepe să părăsească poziţiile din munţi atâta timp cât prezenţa ungurilor la Hălmagiu reprezenta o reală primejdie. Mai mult, ezitările comandanţilor austrieci dovedite în expediţia din Zarand când ar fi putut exploata situaţiile favorabile l-au făcut pe prefectul român să-şi piardă şi mai mult încrederea într-un succes al colaborării militare cu imperialii.

În 16 martie, Csernoevici îşi punea trupele în marş de retragere şi, părăsind Zarandul, ajungea a doua zi la Deva.

La 17 martie maiorul Csutak reocupă Baia de Criş şi Bradul. Buteau era nevoit a se retrage spre munţi în strâmtoarea de la Buceş pe care Csutak nu îndrăznea să o atace. După aprecierea plastică a lui Silviu Dragomir *„războiul de gherilă se instăpâni din nou în Zarand şi în urma lui sate devastate, case prădate, oameni spânzuraţi fără nici o judecată, care atârau pe furcile improvizate zile întregi, vesteau marea mizerie din acest colţ de ţară"*[35].

În acest context a scris Buteanu celebra lui scrisoare către comandantul Csutak, scrisoare ce dezvăluie în ultimă instanţă, crezul său politic, mentalitatea sa de revoluţionar convins, de luptător fanatic pentru principii în care credea cu toată tăria. Scrisoarea lui Buteanu nu este doar o simplă pledoarie pentru cauza revoluţiei române, ci reprezintă, alături de discursul lui Bărnuţiu de pe Câmpia Blajului,

[33] Ioachim Lazăr, *loc. cit*, p. 173.

[34] Silviu Dragomir, *Ioan Buteanu*, ediţia 1928, p. 72.

[35] *Ibidem*, p. 73.

crezul naţiunii române aşa cum a fost el modelat de principiile pe care le-a adus primăvara popoarelor, dar şi de jertfa de sânge pe care a fost nevoit să o dea în războiul pentru patrimoniul cel mai scump necesar existenţei unei naţiuni: pământul, teritoriul. Dăm în extenso conţinutul acesteri scrisori pentru că frazele scurte şi sentenţioase vorbesc de la sine:

„Aşa cum văd că Dvs. lucraţi pentru principile Egalităţii. Libertăţii şi ale Fraternităţii. Foarte mă mir, căci şi noi românii ne luptăm tot pentru aceleaşi principii şi de când am început lupta, tot adevărata libertate şi recunoaştere a existenţei politice a naţiunii noastre am proclamat-o. Aceasta ne-a fost lozinca, pentru asta trăim şi murim. Dacă dar şi Dvs. pentru asta vă luptaţi, atunci nu este nici o deosebire între noi şi e păcat a vărsa atâta sânge fără nici un folos. Aceasta nu o pofteşte, nici nu o aduce cu sine principiul frăţietăţii. Dar aşa văd că ce spuneţi despre noi românii, că ne luptăm pentru absolutism, aceea tocmai la Dvs. se potriveşte. N-am încercat prin a ne însoţi cu voi pentru eluptarea libertăţii, numai să ne recunoaşteţi naţionalitatea? N-am dorit noi a vă întinde dreapta noastră numai pentru ca să înţelegeţi principiul egalităţii aşa precum este înţelesul lui adevărat? A trecut timpul, credeţi, de a mai subjuga popoare. În fiecare naţiune ca şi în a Dvs. s-a deşteptat simţul naţionalităţii. Nu v-aţi putut dezmetici nici într-atâta ca să ştiţi că aveţi nevoie de simpatia românilor? Nu vedeţi că atât noi, ca şi voi stăm ca două elemente izolate în mijlocul atâtor milioane de slavi cari năzuiesc a ne înghiţi? Elementul românesc de la Tisa până la Marea Neagră e cu mult mai compact decât al vostru şi nu poate pieri din şirul popoarelor. Ar fi bine de v-aţi gândi, aţi cumpăni aceasta şi v-aţi sili a câştiga dragostea românilor, pentru că, zău, de acesta aveţi nevoie, iar nu să omorâţi oameni neînarmaţi, femei cu copii, să aprindeţi satele, să duceţi la sapă de lemn poporul şi să prefaceţi toată ţara într-un cimitir pustiu. Aceasta este în contrazicere cu drepturile umanităţii, naturei şi ale popoarelor şi de nu veţi înceta faptele acestea tirane, care se cuvin numai popoarelor barbare şi sălbatice, acuşi veţi da seama înaintea Europei civilizate, deoarece o asemenea grea lovitură n-a atins patria noastră decât sub jugul sălbaticilor mongoli, tătari şi turci. Şi ce este mai mult, profanaţi bisericile, iar lucrurile ce se ţin de slujba bisericească şi de ritul religios le-aţi prădat şi le nimiciţi. Nu-i aşa fraţilor maghiari, că aceasta vi-o porunceşte lozinca voastră Libertatea şi Fraternitatea pe care aţi proclamat-o? Pe aceia care se întorc la voi îi primiţi în sânul vostru, aşa că îi despoiaţi de tot avutul şi poporul îl faceţi cerşitoriu, fugitoriu în lume, ca prin aceasta apăsându-l şi moraliceşte, să-l puteţi întrebuinţa ca pe un instrument. Nici Dumenzeu, nici oamenii nu o pot răbda aceasta. Noi suntem gata a trăi sau a pieri, a ne păstra astfel cinstea până la moarte şi a ne lupta mai departe pentru principiile noastre. Soarta va hotărî. Poate că neamurile civilizate ale Europei vor privi la noi şi sperăm că, dacă nu alţii, naţiunile de aceeaşi origine cu noi vor veni în ajutorul nostru şi ne vor mântui din obezile robiei. Căci naţiunile care iubesc libertatea vor grăbi să ne vie în ajutor. Până atunci noi vom lupta până la moarte ca să nu cadă asupra noastră blestemul nepoţilor noştri. Libertatea voastră sunt furcile, egalitatea drepturilor voastre

consistă în aceea că asimilați în elementul maghiar pe celelalte neamuri care locuiesc cu voi într-o țară. Iar frățietatea voastră o vestiți prin pârjolirea satelor și asasinarea celor nevinovați. Treziți-vă, căci mai este încă vreme! Nu vă pătați caracterul național! Voi sunteți mândri și mândria proastă adeseori mult strică unei nații, iar politica rea și rătăcită poate să asvârle în mormânt o națiune. Fie-vă de exemplu cum s-a cufundat și a pierit glorioasa națiune polonă. Voi încă și în epoca libertății mai țineți după exemplul vechiului sistem de sclavagiu, Corpul juris-ul și Tripartitul lui Verböczi de altădată; adică voi numai la slugi doriți a fi cârmuitori, iar nu la cetățeni liberi. Da, fiindcă libertatea voastră este numai lingușire, amăgire și vorbă goală"[36].

În primăvara anului 1849, situația românilor din Zarand era disperată: sate arse, jafuri, omoruri, biserici distruse și jefuite, oameni uciși alții plecați în bejenie, fără speranța ca la întoarcere să mai găsească ceva din agoniseala lor. În numai 6 săptămâni prin Zarand s-au perindat cinci comandanți militari cu tot atâtea corpuri de armată diferite. Chiar și comandanții unguri recunoșteau dimensiunile exceselor la care a fost supusă populația din Zarand: în raportul din 6 martie 1849 al comisarului Sánta, acesta recunoaște că *„armata cumpăra pe credit tot ce i se cuvenea și ce nu i se cuvenea, fără a mai socoti celelelalte imense pagube, carnea, vinul, grâul, ovăsul fânul, paiele, lemnele și lumânările.[...] de aceeea nu e de mirat dacă populația de aici jefuită și lipsită de sentimente umane, fuge și se ascunde de orice om strein. Ea este cu desăvârșire despoiată, devastată și nu numai cei răi care o merită orice s-a întâmplat și se va întâmpla cu ei, ci, în general, fără deosebire, această soartă a ajuns pe toți locuitorii din Zarand"*[37]. Față de această situație, Ministerul ungar de război a ordonat o anchetă care s-a făcut în ultimele zile ale lunii aprilie 1849. În acest scop a fost trimis colonelul Bánffy János asistat de un comisar civil, pentru a constata vinovăția celor care își reproșau reciproc distrugerea avutului și a vieților românilor din Zarand. Rezultatul anchetei a confirmat vinovăția maiorului Csutak față de devastarea ținutului și dorința acestuia de exterminare a românilor din Zarand.

În toată această perioadă, Buteanu cu mica lui trupă încerca să apere Zarandul din toate puterile. Lipsit de oameni și arme, de ajutoarele care i se promiteau și nu mai soseau, Buteanu trebuia să se mulțumească cu lupte de hărțuire, dar nu putea să cedeze cu nici un chip pozițiile strategice pe care le deținea în munți.

Un nou episod al confruntărilor se consuma la începutul lunii aprilie 1849, pe fondul unor zvonuri care, de altfel, s-au dovedit neîntemeiate, că generalul Puchner intenționa să reintre in Transilvania cu armata austriacă. La 9 aprilie pe temeiul acestor zvonuri și speranțe, Buteanu plănuia un atac împotriva armatei maghiare aflată pa Valea Crișului. Pregătindu-se de ofensivă, Buteanu își împărți trupele estimate la vreo 2000 de oameni[38] în trei coloane. În fruntea coloanelor din flanc erau tribunii Clemente Aiudeanu și Vițianu, iar centrul avea să fie la comanda lui

---

[36] Publicat de Silviu Dragomir, în *Ioan Buteanu*, ediția Pompiliu Teodor, p. 73-74.

[37] Apud Silviu Dragomir, în *Ibidem*, p. 76-77.

[38] S. Dragomir, *op. cit.*, p. 81.

Buteanu. Atacul însă nu a mai avut loc, deoarece în urma zvonurilor că ungurii au plecat din Baia de Criş pe un alt drum şi că vor să îi atace din spate, Buteanu a ordonat oprirea ofensivei. Viţianu cu trupa sa însă nu a mai putut fi oprit şi a luptat o zi întreagă la Brad contra avangardelor armatei maghiare masate aici, fără a beneficia de nici un ajutor.

Eşecul ofensivei plănuite de Buteanu a avut un efect grav asupra întregii tabere. Însuşi prefectul român îşi pierduse speranţa într-o izbândă definitivă. De nicăieri nu se putea aştepta vreo speranţă, iar ideea unor tratative cu maghiarii era considerată o soluţie politică ce nu trebuia respinsă.

De altfel, problema unor tratative a fost luată în considerare de Kossuth in ideea stingerii conflictului militar cu românii şi eliberarea astfel a unei trupe de peste 12.000 de soldaţi unguri care erau masaţi în zona Apusenilor. Aceştia erau de o importanţă covârşitoare în luptele cu austriecii. Având în minte astfel de calcule strategice, Kossuth semna o împuternicire pentru purtarea de tratative şi promitea trecere liberă liderilor români angajaţi în negocieri.

Astfel, emisarul lui Kossuth, deputatul Ioan Dragoş sosea la 19 aprilie 1849 la Brad de unde trimitea o scrisoare prefecţilor Iancu şi Buteanu prin care îi invita la o convorbire. Două zile mai târziu, emisarul lui Kossuth îl informa pe comisarul gubernial din Zarand că Iancu şi Buteanu au primit propunerea şi au fixat data întâlnirii pentru 23 aprilie la cartierul general al lui Buteanu de la Mihăileni. În cursul tratativelor, Buteanu s-a arătat indignat de politica românilor din Ungaria de alianţă cu maghiarii „care în toate rândurile s-au dovedit intoleranţi faţă de recunoaşterea altor naţiuni"[39], iar prefectul român a reamintit că nu va renunţa la limbă şi naţionalitate în favoarea „drepturilor cetăţeneşti" pe care le proclamă liberalii unguri. În fapt, chiar dacă dialogul redat mai târziu de un martor participant la discuţii nu ar fi întru totul exact, un lucru este cert: acela că Buteanu a reafirmat şi apărat principiile revoluţiei româneşti, aşa cum au fost ele statuate în vara şi în toamna lui 1848 de către Comitetul Naţional de la Sibiu, şi în absenţa unor garanţii nu putea să accepte nici un fel de propuneri de pace.

Ca atare, Dragoş a fost sfătuit să se întoarcă la Debreţin pentru a aduce în scris condiţiile propuse de Kossuth, iar în acest răstimp fruntaşii români au încercat să cumpănească atitudinea ce se impunea.

La 26 aprilie 1849 deputatul Ioan Dragoş a fost primit de Kossuth pentru a-i da noi instrucţiuni în privinţa continuării tratativelor cu românii. Concesiile din partea guvernului ungar erau minimale, iar sub aspect militar Kossuth reafirma intenţia de a nu întrerupe operaţiunile militare în cursul tratativelor, aşa că nici vorbă de armistiţiu.

---

[39] Dialogul dintre Buteanu şi Dragoş a fost consemnat câteva decenii mai târziu în memoriile unui participant la întâlnire, Vasile Moldovanu. Vezi V. Moldovanu, *Memorii din 1848-1849*, Braşov, 1885, p. 119-120; memoriile lui V. Moldovan au fost publicate şi în, Nicolae Bocşan, Valeriu Leu, *Revoluţia de la 1848 din Transilvania în memorialistică*, Cluj-Napoca, 2000, p. 392 şi urm.

A doua întrevedere de la Mihăileni a avut loc la 3 mai 1849. Cu acest prilej, Dragoş a citit scrisoarea lui Kossuth în care erau cuprinse concesiile promise, respectiv: promisiunile către români de a-i face părtaşi în egală măsură la drepturile şi libertăţile comune, instituirea românilor în funcţiile civile şi militare. În fine, Kossuth promitea că *„va trage un văl peste delictele politice din trecut, cu excepţia lui Şaguna care a îndrăznit a-i chema pe ruşi în ţară"*. Faţă de această din urmă frază românii şi-au dat seama că nu putea fi vorba de o amnistie generală, fără de care discuţiile nu puteau fi continuate. La interpelarea lui Dragoş pe tema observaţiei făcute de Iancu şi Buteanu, Kossuth s-a arătat intransigent, reafirmând că nu poate fi vorba de nici un armistiţiu şi că *„cine vrea graţie să se anunţe, să petiţioneze"*. Mai mult, Kossuth hotăra trimiterea de noi trupe în Zarand şi îi cerea lui Hatvani să nu ţină seama de tratative sau armistiţiu, ci să-şi facă datoria.

La 4 mai, a doua zi după întrevedere, fruntaşii români s-au întâlnit la Abrud unde Dragoş a recitit scrisoarea lui Kossuth. Micaş şi ceilalţi prefecţi au remarcat că ei nu pot încheia nici un armistiţiu, fără învoiala Comitetului Naţional şi a guvernului austriac. La cererea lui Dragoş ca românii să depună armele, Iancu a răspuns că acest lucru nu e posibil, deoarece românii nu se pot încrede în făgăduinţe. Atitudinea vicleană a lui Dragoş s-a transformat într-o capcană pentru prefecţii români care astfel au căzut în plasa lui Hatvani. Cât îl priveşte pe Buteanu, acesta a preferat să rămână până în ultimul moment în Abrudul încercuit de trupe ungureşti. Buteanu şi a dat seama că Dragoş fusese cel care a pus la cale trădarea. Când a ajuns la locul unde se purtaseră discuţiile dintre prefecţii români şi Dragoş, acesta îi găsea pe toţi adunaţi: prefecţii Dobra, viceprefectul Nicolae Mureşianu, tribunii Boier, Andreica, Begnescu, Alexandru Arpadi, Simion Moga, Molnar, toţi erau martorii scenei din urmă: *Buteanu găsi îndată apostrofa potrivită care cu mânie şi dispreţ i-o repezi lui Dragoş: „Trădătorule!"*[40]

Buteanu s-a întors apoi la cartierul său, de unde a doua zi a fost invitat de către Hatvani la o întrevedere, ceea ce a însemnat arestarea sa. Legat în lanţuri şi păzit cu străşnicie, eroul nostru a asistat la marea bătălie a Abrudului care avea să se dea în zilele următoare[41]. Zdrobit de armata lui Iancu, Hatvani a reuşit să se salveze în fugă, nu însă fără captura sa: Buteanu, alături de Viţianu au fost legaţi de câte un tun şi duşi la Brad sub escortă militară. În afară de Dobra care a fost ucis, ceilalţi fruntaşi români au fost salvaţi de trupele lui Iancu. În ciuda hărţuielii permanente la care au fost supuşi ungurii în retragerea lor grăbită, discrepanţa de forţe era mult prea mare pentru a fi încununată de succes şi pentru ca eroul român să mai poată fi salvat[42].

Există indicii potrivit cărora Hatvani nu intenţiona să-l execute numaidecât pe Buteanu care invoca în sprijinul său asigurările date de Kossuth din perioada

[40] Sliviu Dragomir, *Ioan Buteanu*, ediţia Pompiliu Teodor, p. 90.

[41] Amănunte despre arestarea lui Buteanu, la V. Moldovan, *Memorii*... p. 123-124.

[42] Vezi descrierea acestui episod magistral redată de istoricul Silviu Dragomir, în *Ioan Buteanu*, ediţia Pompiliu Teodor, p. 92.

tratativelor. Preocupat de tranşarea sorţii confruntărilor, la 15 mai Hatvani, după ce îşi înnoise trupele decimate pleca din nou într-o incursiune militară spre Abrud. Cu toate întăririle, situaţia armatei ungureşti devenea disperată pe măsură ce moţii începuseră încă de la Mihăileni să respingă atacurile furibunde ale lui Hatvani. La numai patru zile maiorul ungur era pus pe fugă şi nevoit să se retragă chiar şi din Brad spre Hălmagiu de unde putea uşor să scape spre Ungaria de urmăritorii moţi în frunte cu Avram Iancu. Trei zile i-au fost date lui Buteanu să vadă debandada trupelor în retragere şi fuga plină de laşitate a comandantului Hatvani, încununată de o a doua faptă dezonorantă şi infamă pentru un ofiţer. Nici de data aceasta cuvântul dat de Kossuth în numele naţiunii nu valora nimic în faţa furiei sale: în dimineaţa zilei de 23 mai 1849 aflat în Iosaş, Hatvani dădea ordin soldaţilor săi să-l spânzure pe prefectul român.

Bazat pe o serie de relatări ulterioare ale martorilor maghiari, şi ale memorialisticii româneşti, deoarece nu există nici un document direct în acest sens, istoricul Silviu Dragomir descrie împrejurările morţii lui Ioan Buteanu[43]. Potrivit relatărilor foştilor tovarăşi ai prefectului român, scena s-ar fi petrecut în felul următor: *„Hatvani dete poruncă lui Buteanu să se spânzure singur de o salcie. Buteanu protestă împotriva avestei violenţe neleguite: „am salvus conductus de la Kossuth. Eu mor dar nu mă tem de moarte, căci am stat zi de zi în faţa ei. De alftel, fraţii mei vor răzbuna moartea mea violentă". Hatvani îl întrerupse, poruncindu-i să isprăvească. Atunci Buteanu scoase din buzunar punga plină cu galbeni şi o aruncă la picioarele lui Hatvani, zicând: „Luaţi-o tâlharilor. Pentru asta vă luptaţi voi, nu pentru libertate" şi luând ştreanul el singur se spânzură"*[44].

Trupul său a fost îngropat la marginea drumului, nu departe de apa Crişului de către un ţăran din Iosaş. După două decenii de odihnă, la 10 septembrie 1869 osemintele sale au fost exhumate şi aşezate în cimitirul de la Gura-Honţ străjuit de un monument de piatră construit printr-o modestă colectă de 78 fl., adunată prin osteneala avocatului Dionisie Pascuţiu. La emoţionantul eveniment au participat numeroşi intelectuali ai vremii, dar şi tovarăşii de arme de odinioară ai prefectului: Simion Balint, Axente Sever şi Avram Iancu. Crucea modestă aşezată la căpătâiul său are următoare inscripţie: „Ici sunt osemintele fericitului Ioan Buteanu, unul dintre martirii naţiunei române, ucis perfidamente în an. 1849, ziua 23 lunei mai. Pusu 1869".

După alţi 34 de ani osemintele revoluţionarului de odinioară au fost duse, prin grija ASTREI la Ţebea şi aşezate alături de mormântul lui Iancu, cu crucea de piatră pusă de generaţia de la 1869 şi găsindu-şi locul întru eternitate ca luptător pentru idealurile în care n-a încetat nici o clipă să creadă şi care a nădăjduit că odată se vor împlini: Libertate, Egalitate, Fraternitate.

[43] *Ibidem*, p. 94.

[44] Apud Silviu Dragomir, în *Ibidem*.

IOAN MAIORESCU SAU IPOSTAZA REVOLUȚIONARULUI EUROPEAN LA 1848

Iosif Marin Balog

Realizarea unui demers care să năzuiască la reconstituirea personalității conducătorilor revoluției, fie și prin apelul la multitudinea surselor care stau azi la îndemâna istoricului, este un demers angajant și dificil. Aceasta pentru că revoluția pașoptistă a adus în prim-plan o galerie impresionantă de personalități, unele dintre ele devenite figuri emblematice și memorabile, altele mai puțin cunoscute, iar cele mai multe rămase in memoria istoriei prin tragismul jertfei lor, numărate doar când se vorbește despre zecile de mii de pierderi de vieți omenești.

Ioan Maiorescu face parte din galeria marilor personaje ale revoluției pașoptiste care a marcat posteritatea sub două aspecte majore ale acțiunii sale: a făcut din diplomație arma prin excelență a revoluției și a rămas în ciuda insucceselor de moment, cu convingerea că un om politic veritabil trebuie să gândească în primul rând pe termen lung.

Până în prezent nu există o monografie completă dedicată revoluționarului, deși chiar contemporanul și prietenul său de o viață Barițiu își dorea scrierea unei biografii dedicată lui Ioan Maiorescu *„demnă de valoarea, erudiția și de meritele lui"*[1].

Există până în momentul de față în istoriografia noastră totuși două lucrări cu caracter biografic dedicate pașoptistului român, cea dintâi apărută cu prilejul centenarului nașterii sale, în anul 1911[2], remarcabilă prin valoarea interpretării, dar deficitară în punerea în valoare a multitudinii de evenimente la care a fost părtaș Maiorescu, și din perspectiva faptului că unele documente nu fuseseră atunci accesibile autorilor.

Cea de-a doua lucrare, pe care am putea-o considera drept o autentică încercare monografică, aduce un plus de informație[3]. Totuși cartea celor doi istorici craioveni, în ciuda unei remarcabile documentări, suferă prin lipsa unei analize de o reală substanță și este tributară unui limbaj stereotip și sărac în conținut.

Cu toate carențele lor, lucrările mai sus-amintite rămân, alături de documentele și corespondența ilustrului revoluționar publicate de-a lungul timpului

[1] „Transilvania", X, nr. 14, Sibiu, 15 iulie 1877, p. 153.

[2] N. Bănescu, V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu, scriere comemorativă cu prilejul centenarului nașterii lui, 1811-1911*, București, 1912.

[3] Nicolae A. Andrei, Paul Emanoil Barbu, *Ioan Maiorescu*, Craiova, 2003.

în diverse colecţii şi corpusuri de documente, principalele surse care pot recompune aspectele relevante ale vieţii şi acţiunii lui Ioan Maiorescu.

Născut în Ardeal la 28 ianuarie 1911, la Bucerdea Grânoasă, lângă Blaj, într-o familie de iobagi avea totuşi o ascendenţă onorabilă, dacă ne gândim că după mamă se înrudea cu episcopul greco-catolic Samuil Vulcan de la Oradea, cu Cipariu era văr de gradul al doilea, iar înrudirea sa cu Petru Maior era în cel mai înalt grad valorizată când îşi schimba numele din Ioan Trifu în cel de Ioan Maiorescu, fapt întâmplat la 1838 când tânărul aspirant la o înaltă carieră teologică renunţa la tot ce înseamnă preoţia şi lua hotărârea de a se muta la sud de Carpaţi.

La fel de interesantă şi tumultoasă precum întreaga sa viaţă este perioada studiilor, cu schimbări şi opţiuni dintre cele mai spectaculoase, care aveau să-i influenţeze destinul. După absolvirea şcolii elementare în satul natal şi apoi a gimnaziului la Blaj, Maiorescu ar fi urmat să se dedice carierei preoţeşti la îndemnurile insistente ale părinţilor şi ale unor apropiaţi ai săi. La seminarul teologic de la Blaj însă nu a fost primit datorită opoziţiei canonicului Vasile Filipan, opoziţie generată de un conflict mai vechi ce avusese loc, se pare, între tânărul Maiorescu şi un nepot al amintitului canonic. Ca urmare Maiorescu s-a hotărât să urmeze filosofia la Cluj. Aici îl întâlnea pe cel care avea să-i devină unul dintre cei mai buni prieteni, George Bariţiu. Nici perioada clujeană a studiilor sale nu avea să fie una lungă. După numai o lună, la recomandarea episcopului Oradiei, Samuil Vulcan, episcopul de la Blaj, Ioan Lemeni îl trimitea în toamna anului 1831 la Facultatea de Teologie din Pesta unde a studiat până în 1835[4].

La 24 octombrie 1835 I. Maiorescu era hirotonit de către episcopul de Oradea însă nu apucă să-şi pună în practică pregătirea preoţească, deoarece, sesizând calităţile tânărului teolog, episcopul Lemeni avea planuri mult mai însemnate pentru el. Aşadar, sprijinit de acesta, Maiorescu lua drumul Vienei la sfârşitul aceluiaşi an 1835 pentru a urma doctoratul în teologie la celebrul institut Augustinum din capitala monarhiei. Sesizând capacităţile tânărului teolog, Lemeni era încredinţat că va face din acesta o autoritate în domeniul teologiei şi o personalitate de mare erudiţie şi utilitate în biserica unită din Transilvania. Ajuns la Viena, Maiorescu intră în contact cu teologi şi jurişti în plină afirmare: Iosif Pop, Petru Topan, Ioan Popasu, fraţii Hurmuzaki etc., fiind remarcat şi apreciat de directorul înaltului institut teologic vienez von Pletz şi chiar de episcopul aulic Wagner. Aceştia au recunoscut calităţile tânărului teolog ardelean, dovadă şi calificativele excepţionale pe care le primea după primul an de studiu, ilustrând aşadar un tânăr teolog cu strălucite perspective în care se părea că episcopul Lemeni îşi pusese pe bună dreptate numeroase speranţe.

În pofida acestor perspective, Maiorescu avea să ia o decizie radicală, aceea de a abandona doctoratul şi cariera preoţească, fapt care i-a schimbat existenţa sub toate aspectele.

---

[4] N. A. Andrei, Paul Emanoil Barbu, *op. cit.*, p. 25-26.

Care au fost cauzele care l-au îndemnat pe tânărul Maiorescu la o asemenea opțiune? Este foarte dificil de a da un răspuns definitiv, mai cu seamă pentru că azi, ca istorici, nu avem suficiente surse documentare care să ne îngăduie să facem o apreciere corectă. Dacă ar fi să dăm crezare celor afirmate de George Barițiu, am înclina să credem că lui Maiorescu în realitate nu i-a plăcut preoția, ba mai mult: că entuziasmul tinerilor cu idei revoluționare l-au convins că trebuie să-și caute alt câmp unde să-și pună în valoare talentul. În legătură cu această idee, Barițiu afirma faptul că *„deși bun creștin, nu s-a împăcat niciodată cu teologia. Deprins să cugete, și să cugete liber, a văzut repede că preoția nu e de el și nici el nu e de preoție. Oricine s-ar fi mulțumit cu viața singuratică și tihnită de preot supus oricărei stăpâniri, știind că sabia nu taie capul plecat, el a preferat o situație mai umilă, primejduită uneori chiar cu prețul vieții, numai să rămână întreg și liber în felul său de a cugeta*"[5]. Și totuși, explicațiile lui Barițiu nu lămuresc pe deplin motivele care au determinat această opțiune pentru tânărul Maiorescu. Conflictele pe care acesta le-a avut cu unii dintre profesorii Blajului anterior, nu explică decizia, deoarece aflat la Viena, Maiorescu nu mai era în nemijlocită legătură cu aceştia. Totuşi, dacă ne gândim că la Blaj se prefigurau deja primele manifestări ale disputelor dintre gruparea lui Bărnuțiu și cea din jurul episcopului Lemeni care urma să degenereze într-un scandal de proporții cunoscut sub numele de procesul lemenian[6],o putem lega de această posibilitate. Dată fiind relația foarte apropiată dintre episcop și Maiorescu, e de presupus că cel din urmă avea să fie implicat cu sau fără voia sa în aprigele dispute care au urmat. Să fi intuit aspirantul nostru la doctoratul în teologie această perspectivă ingrată? Greu de dovedit și nici documentele din anii următori nu fac referire la această posibilitate.

Revenind la încercarea și motivele care l-au determinat pe Maiorescu să renunțe la cariera preoțească și teologică vom face referire la câteva piese din schimbul epistolar dintre tânărul nostru aflat la Viena și episcopul Lemeni[7]. La 28 august 1836 Maiorescu îl înștiința pe episcop despre intenția de renunțare la statutul preoțesc pe motiv că dorea să se căsătorească. Scrisoarea a avut un efect devastator asupra episcopului Lemeni care își vedea năruită toată truda depusă pentru a deschide porțile Augustineum-ului unui tânăr ardelean, se vedea blamat în fața autorităților de la înaltul institut teologic vienez.

La 6 septembrie episcopul îi scrie o scrisoare personală plină de regret, dar care mai exprima nădejdea ca tânărul teolog să revină asupra deciziei sale: *„ce a*

[5] Apud N. Bănescu, *op. cit.* p. 5.

[6] Pentru problematica procesului lemenian vezi, Daniela Deteșan, *Dosarul procesului lemenian*, vol. I, Cluj, 2007, 507 p.

[7] Aceste scrisori au fost publicate de Coriolan Suciu într-un grupaj de articole apărute în revista clujeană „Societatea de Mâine" în anul 1927 prin care încerca să explice de ce Ioan Trifu (viitorul Ioan Maiorescu) a trecut la sud de Carpați: vezi, „Societatea de Mâine", Cluj, IV, nr. 19, 1927, p. 231-252; *Ibidem*, nr. 22-23, p. 272-273; *Ibidem*, nr. 24-25, p. 313-315; *Ibidem*, nr. 25-26, p. 323-324.

putut rogu-te să-ţi schimbe întru atâta judecata, încât pe acela pe care-l socoteam cu totul destinat pentru promovarea folosului nefericitei naţiuni şi a clerului, să-l văd înduplecat prin uneltirile calumniatorilor la aceea, că uitându-şi cu totul pământul natal, dragostea din pruncie a părinţilor, înclinarea nostră într-adevăr părintească, şi martor mi-e pentru aceasta Cel de Sus – să-şi fi făcut planuiri atât de primejdioase [...] se vor bucura atunci duşmanii care demult au proorocit astfel de lucruri despre D-ta; ne vom mâhni noi şi iubiţii tăi părinţi pe care ştim că îi preţuieşti mult şi care vor fi băgaţi în mormânt, zdrobiţi de şiroaie de lacrimi"[8].

Lemeni aştepta plin de îngrijorare un răspuns din partea lui Maiorescu, însă acest răspuns nu a mai sosit niciodată. Acesta din urmă întocmise în aşa fel lucrurile, încât să nu mai poată reveni asupra lor, ba mai mult, prin tonul scrisorii îşi crea o situaţie imposibilă în faţa superiorilor bisericeşti. Apoi mai trebuie luat în considerare şi felul de a fi a lui Maiorescu: fire mândră şi hotărâtă, chiar dacă ar fi primit scrisoarea Episcopului, n-ar fi conceput *„să facă drumul la Canossa"*. De altfel, încă de la finele lui august, Maiorescu *„îşi lua rămas bun de la Ardeal*"[9] şi pleca spre Bucureşti cu gândul de a lua totul de la început în noua sa patrie de la sud de Carpaţi, nu în vreo carieră teologică şi preoţească, ci în învăţământ şi pedagogie, considerând această muncă de cea mai mare utilitate acolo, în contextul situaţiei şcolare ce reclama o serioasă reformare[10].

Fără a insista aspra dimensiunii vieţii şi activităţii sale didactice, se cuvine subliniat faptul că, în şcoală, ca şi in viitoarea carieră politică, Maiorescu a fost înainte de toate un om al realităţii, un pragmatic prin excelenţă care respingea teoretizările fără rost, iar multe din ideile şi crezurile sale denotă un optimism şi un entuziasm debordant. Tocmai cele două au făcut din Maiorescu tipul revoluţionarului convins.

Deşi documentele nu o atestă în mod explicit, primele contacte ale lui Maiorescu cu ideile revoluţionare datează de la începuturile anilor '40, când în Muntenia asistăm la acea efervescenţă organizatorică a societăţilor secrete care realizau sau chiar încercau să pună în practică viitoare scenarii revoluţionare. Maiorescu nu a fost niciodată un filo-francez, dar el i-a susţinut pe revoluţionarii români care credeau în Franţa ca sursă primordială a revoluţiei europene şi democratice. Maiorescu a fost convins înainte de toate, că libertatea nu poate fi viabilă fără independenţă, iar cea din urmă poate fi asigurată pentru români prin două componente majore: sprijin extern şi organizare militară, consolidate în interior de drepturi civile şi politice.

Ideea federalizării spaţiului Central-European trebuia să fie, în concepţia sa, un reflex izvorât din ideea de fraternitate ca deviză generoasă a revoluţiei europene

---

[8] „Societatea de Mâine"..., IV, nr 21-22, p. 272-273.

[9] Expresia aparţine lui Bariţiu şi a fost preluată de Coriolan Suciu, în „Societatea de Mâine", IV, 23-24, 19 iunie 1927, p. 313-315.

[10] Despre activitatea pedagogică a lui Ioan Maiorescu vezi Nicolae A. Andrei, Paul Emanoil Barbu, *op. cit.*, p. 249 şi urm.; mai pe larg la Marin Stoica, *Ioan Maiorescu*, Bucureşti, 1967, p. 19 şi urm.

și în al doilea rând, această federalizare trebuia să fie și o expresie a unei tactici politice de materializare a proiectelor de constituire a națiunilor moderne. Se poate adăuga la aceasta o altă convingere de care a fost animat întreaga sa viață, aceea că primejdia pentru români venea din partea slavismului, în speță a țarismului rusesc, că șansa românilor este orientarea spre germani și, nu în ultimul rând, că șansa unei revoluții europene stă în crearea unei rețele de legături între acțiunile din cele mai diverse zone ale continentului, bazate pe diplomație, în sensul modern și veritabil al cuvântului.

Dovadă că Maiorescu și-a conturat dintr-u început aceste idei fundamentele stă elaborarea chiar de către acesta a două documente definitorii pentru viitoarea acțiune revoluționară în care a fost implicat: Programul și Proclamația de la Craiova. Dacă până de curând doar se știa de cele două acte și se presupunea că la redactarea lor va fi contribuit și Ioan Maiorescu[11], astăzi este o certitudine faptul că Ioan Maiorescu este autorul lor[12]. Cele două documente conturează în mod coerent programul revoluționar pan-românesc, atât în proclamația de la Islaz, cât și în cea de la Blaj regăsindu-se formulate obiectivele conturate de Maiorescu încă de la sfârșitul lunii martie, începutul lunii aprilie 1848. În art 11 al Programului se afirma că românii din Monarhie nu doreau ieșirea din granițele Imperiului, nici putere legislativă și administrare politică specială, ci numai garantarea naționalității și a autonomiei lor confesionale.

Al doilea document intitulat *Proclamație* sintetizează ideile fundamentale de care revoluționarul român a rămas tot timpul convins, idei pe care nu le-a abandonat nici în cele mai deznădăjduitoare împrejurări: anti-țarismul și ideea conlucrării românilor cu maghiarii în contra pan-slavismului, încrederea într-o posibilă înțelegere cu turcii în privința statutului Principatelor, iar la nivel intern militantismul pentru depășirea intrigilor și intereselor particulare, cu scopul unei acțiuni revoluționare coerente.

În articolul 7, autorul Proclamației subliniază că românii ardeleni își manifestă adeziunea la reformele liberale decretate de Dieta Ungariei, încadrând mișcarea românească pe o poziție moderat-legalistă conturată în primele luni ale revoluției. De altfel, Maiorescu a și dorit să participe la dezbaterile românilor transilvăneni cu privire la poziția ce urma a fi adoptată față de revoluția maghiară și la pregătirea Adunării de la Blaj. Sub pretextul că trebuie să plece în Transilvania la tratament, acesta solicita încă din aprilie Eforiei școalelor permisiunea de a pleca

---

[11] George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă*, vol. II, Sibiu, 1890, p. 579-580; Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională*, București, 1967, p. 128.

[12] Atribuite, datate și publicate de Aurelia Florescu, în *Dacoromânia, idealul național al tutror românilor în revoluția de la 1848*, Craiova, 1992, Anexe, p. 168-169; 170-177. Barițiu relata în vol. II al Istoriei sale despre o întervedere cu Vodă Bibescu despre „înființarea Daco-României" ca stat suveran, idee pe care o citise în Memorandul de la Craiova, întocmit, spune Bibescu, de un grup de conspiratori ai căror lider era Ioan Maiorescu. În fapt, era vorba de cele două documente: Programul și Proclamația de la Craiova.

în Transilvania. La 10 mai primea această permisiune, însă nu-i mai permitea timpul să părăsească Craiova, fiind reţinut cu pregătirile de acolo în vederea organizării revoluţionarilor[13]. Singurul sprijin direct pe care Maiorescu îl putea oferi în acel moment transilvănenilor era să-i îndemne la acţiune.

În acest context, Maiorescu îşi desfăşura prima misiune veritabilă, aceea de a-l convinge pe Bibescu să rămână pe tron şi să se pună în fruntea mişcării revoluţionare, sperând cu un optimism exagerat în posibilitatea unei colaborări dintre revoluţionari şi principe. Or, cum acest lucru nu avea să se întâmple, Maiorescu a înţeles că şansa de reuşită a mişcării de la sud de Carpaţi, pe lângă mobilizarea din interior şi antrenarea maselor în sprijinul programului revoluţionar, va consta, în primul rând, în asigurarea unei ferme susţineri din exterior, conjugată cu „europenizarea" revoluţiei româneşti. Fiind încă de la început la curent cu dezbaterile din presa austriacă şi germană privind ideea constituirii unei Confederaţii dunărene care să stopeze expansiunea Rusiei şi să dea o soluţie definitivă chestiunii orientale, Maiorescu a înţeles că în acest scop revoluţia română avea nevoie de sprijin extern, mai ales de articularea unei reţele de legătură între mişcările revoluţionare din această regiune, bazate pe diplomaţia veritabilă.

Lăsând altora sarcina acţiunii pe plan intern, Maiorescu se dedica, începând cu luna iunie 1848, aproape exclusiv acestui aspect.

Convins că Ungaria putea deveni aliată şi susţinătoare de încredere a revoluţiei de la sud de Carpaţi, Maiorescu îşi începea la finele lunii iunie prima misiune în Transilvania. Primul contact la nord de Carpaţi îl avea cu baronul Vay Miklós, comisarul plenipotenţiar al guvernului de la Pesta în Transilvania. În discuţiile cu acesta, Maiorescu îi atrăgea atenţia asupra pericolului pe care Rusia îl prezenta, deopotrivă pentru Principate şi pentru Transilvania şi a încercat să afle care ar fi atitudinea Ungariei faţă de o posibilă invazie rusă împotriva revoluţiei din Muntenia, reafirmând totodată că Principatele se vor alia oricând cu maghiarii, dacă aceştia vor face promisiunea asigurării recunoaşterii existenţei politice a naţiunii române din Transilvania. Deşi poziţia baronului Vay însemna recunoaşterea pericolului rusesc şi pan-slavist, în general, promisiuni ferme nu puteau veni atâta vreme cât guvernul de la Pesta era preocupat *„de probleme mult mai stringente"*. Această realitate avea să se confirme şi mai clar la scurt timp, odată cu întrevederea avută la Sibiu cu Pfersmann, locţiitorul generalului Puchner. Maiorescu nu primea nici din partea acestuia nici un fel de sprijin concret sau măcar promisiuni, în ciuda faptului că generalul austriac se arăta bucuros de faptul că guvernul provizoriu de la Bucureşti îşi pune speranţele în sprijinul Vienei. La doar două zile după prima întrevedere, la 12 iulie când spectrul intervenţiei ruse devenea aproape o realitate în Moldova, răspunsul guvernului austriac era că *„la această întâmplare Austria singură n-are ce face, afară când aceste două puteri ne-ar nimici de tot existenţa noastră politică. Dar şi atunci... numai o alipire la Germania ne poate scăpa"*. Invocând faptul că Rusia avea tratate cu Turcia pe

[13] Nicolae A. Andrei, Paul Emanoil Barbu, *op. cit.*, p. 135.

care-și baza „protecția" asupra Principatelor și confruntată cu propriile probleme din interior, Viena dădea de înțeles că nu era dispusă să se angajeze în vreun fel împotriva Rusiei pentru a-i apăra pe români.

Cu tot entuziasmul menținut de presă, planurile și combinațiile de alianță privind crearea unei Confederații dunărene s-au dovedit un eșec. Aceeași soartă aveau să o aibă și eforturile de alianță cu Ungaria când diplomații români trimiși la Pesta nu obțineau nici o promisiune din partea guvernului maghiar și nici măcar permisiunea de a tranzita arme la sud de Carpați[14].

Din acest moment, Maiorescu a înțeles că singura soluție la complicarea fără precedent a poziției [ărilor Române și la totala lipsă de sprijin pe plan internațional, era acțiunea diplomatică.

Perspectiva de confederare a Europei centrale sub forma unei federații de 70 de milioane l-a fascinat și pe Maiorescu care vedea în Parlamentul de la Frankfurt un punct nodal al conexiunilor diplomatice și al remodelării lumii germano-austriece. Convins că marile decizii privind viitorul Europei revoluționare se vor lua la Frankfurt, Paris, Londra, Viena și Constantinopol, Maiorescu își propunea promovarea în rândul cercurilor politice și a opiniei publice germane și europene a cauzei românilor în scopul „creării unui edificiu pentru viitor". Acest scop însemna pentru el integrarea revoluției române în cea europeană.

Ajuns la Frankfurt, Maiorescu și-a propus promovarea planului său daco-român a cărui esență consta în unirea tuturor românilor într-un singur stat, România, cu un principe austriac, sub protecția Germaniei[15]. Încurajat de întrevederile cu șeful cabinetului și al Parlamentului german care îl asigurau pe Maiorescu de faptul că *„este o unanimitate atât în guvern, cât și în Parlament ca Principatele să nu fie lăsate pradă Rusiei"*, diplomatul român înainta primul său memoriu către înaltul for legislativ german în data de 17 septembrie 1848[16]. La începutul memoriului, Maiorescu dezminte categoric faptul că românii ar avea simțăminte de apropiere față de Rusia, dimpotrivă: *„o împrejurare este numai de luat aminte că toată România, oricât de neîndestulătoare îi sunt mijloacele de apărare în contra Rusiei, este determinată a opune toată rezistența putincioasă pentru libertatea sa înlăuntru și pentru independența sa către Rusia"*[17]. În același memoriu, Maiorescu își punea speranța că într-o viitoare conferință referitoare la soarta Italiei să fie inclusă și chestiunea Principatelor. În acest sens îi comunica lui A.G. Golescu la Paris să facă demersuri similare pe lângă guvernul de acolo.

Cea de-a doua parte a memoriului reprezintă o pledoarie pentru avantajele pe care le-ar prezenta o implicare politică și economică la Dunărea de Jos este convins

[14] Apostol Stan, Gr. Ploeșteanu, *Utopia confederalismului pașoptist*, București, 2001, p. 62.

[15] Scrisoarea lui Ioan Maiorescu către A.G. Golescu din 14 septembrie 1848, în *Anul revoluționar 1848 în Țările Române*, vol. IV, București, 1904, p. 358-359.

[16] Memoriul lui Ioan Maiorescu din 17 septembrrie 1848, adresat Parlamentului din Frankfurt, în *Anul 1848...* vol. IV, p. 387-388.

[17] *Ibidem*, p. 387.

că guvernul german „ar putea găsi fără greutate drumul care uneşte interesele germane cu ale Principatelor. Însă înainte de toate să binevoiască a întoarce a sa luare aminte la cererea ce o face prin mine guvernul meu, de a primi asupra sa şi intervenţia între Principate şi ambele puteri protectoare în interesul Germaniei şi conştiinţa timpului de azi"[18].

În timp ce în ţară guvernul provizoriu nu dusese nimic până la capăt, la Frankfurt, Maiorescu aduce problema românească în atenţia politicienilor germani. Răspunsul lui Schmerling se arăta destul de optimist pentru diplomatul român, optimism pe care îl împărtăşea şi lui Golescu la Paris[19], dar faţă de care nu uita să deplângă lipsa de implicare a guvernului francez în această chestiune.

Între timp, din ţară veştile care soseau la Frankfurt erau cât se poate de proaste, confirmându-se pentru Maiorescu prezumţia că Rusia şi Turcia nu vor ajunge la confruntare pentru cauza Principatelor, ci cum se exprima acelaşi Maiorescu, *„tot vor negocia până la o formulă convenabilă"*[20].

Realitatea se confirma pe deplin la mijlocul lunii septembrie când intervenţia otomană pecetluia soarta revoluţiei muntene. Pesimismul lui Maiorescu era exprimat în scrisoarea sa din 30 septembrie către A.G. Golescu căruia îi spunea: „mi se pare că numai o minune ne mai poate scăpa acum"[21].

Cel de-al doilea memoriu înaintat Parlamentului de la Frankfurt la 16 noiembrie 1848 reafirma nevoia de intervenţie a Germaniei la Dunărea de Jos, subliniind că *„depărtarea influenţei ruseşti de la Dunăre este pentru Turcia o chestiune de viaţă şi orice ajutor pentru aceasta din partea Germaniei l-ar primi cu recunoştiinţă"*[22].

De menţionat că, în noiembrie, Maiorescu mai credea încă într-o alianţă româno-ungară sub protecţia Germaniei ca paravan împotriva expansiunii panslavismului, deşi devenea clar faptul că astfel de deziderate nu mai aveau şanse de împlinire. De altfel, Maiorescu observa faptul că trimiterea diplomaţilor germani în capitalele europene unde diplomaţia mai putea influenţa deciziile, era tot mai mult tergiversată. Aceasta însemna că dezideratele româneşti aveau puţine şanse de împlinire. Şi totuşi, Maiorescu n-a încetat nici o clipă să creadă în utilitatea sprijinului german pentru cauza românească.

„Blocajul" intervenit la Frankfurt îl determina pe Maiorescu să-şi îndrepte atenţia spre Viena unde, începând cu primele zile ale lunii octombrie, revoluţia părea să intre pe un făgaş nou, părere ce i-o împărtăşea în repetate rânduri colegului său de la Paris A.G. Golescu pe care-l îndemna să i se alăture în aceste

[18] *Ibidem*, p. 388; scrisoarea din 13 octombrie a lui Ioan Maiorescu către A.G. Golescu, în *Anul 1848*..., vol. 5, p. 139-140; idem, scrisoarea din 19 octombrie 1848, p. 218.

[19] Idem, scrisoarea din 19 octombrie 1848, p. 218.

[20] Scrisoarea lui Ioan Maiorescu către A.G. Golescu din 6 septembrie, în *Anul 1848*... vol. 4, p. 229.

[21] Idem, *Anul 1848*... vol. 4, p. 538.

[22] *Al doilea memorial dat ministerului german din partea plenipotenţiarului României*, publicat în, N Bănescu, V. Mihăilescu, *op. cit.*, p. 394.

demersuri[23]. În acest context trebuie plasat și memoriul din 26 septembrie 1848 adresat Vienei în care cerea protecție pentru românii din Transilvania în fața amenințărilor maghiare. În același memoriu era inclusă și cererea ca Dieta din Viena să privească spre românii din Principate. Ideea aparține în mod clar celor doi diplomați români care, sesizând remodelările revoluționare din Austria, încercau din nou să convingă oamenii politici austrieci să elimine Rusia din postura de „protectoare" a Principatelor prin crearea unei federații pe baza principiului naționalităților. Speranțele lor aveau însă să fie serios anihilate pe măsură ce forțele centralist-conservatoare de la Viena își recăpătau pozițiile și își afirmau ostilitatea față de principiile federalismului pe baze naționale.

Episodul vienez al acțiunii revoluționare a lui Maiorescu reprezintă o nouă etapă în demersul său pan-românesc în slujba idealurilor pe care și le-a propus.

Ajuns la Viena chiar înainte de sosirea delegaților transilvăneni, Maiorescu a inițiat o serie de demersuri pe lângă miniștrii Kulmer și Bruck pe care i-a informat despre misiunea sa la Frankfurt am Main. Cu acest prilej Maiorescu a observat că imaginea românilor în cabinetul de la Viena nu era una dintre cele mai bune, deoarece sașii încercau să-i discrediteze pe revoluționarii români, acuzându-i că urzesc planuri de creare a unui stat daco-român. De fapt, sașii doreau să-și creeze un lobby favorabil în capitala Monarhiei pentru ca, în perspectiva reorganizării la nivelul provinciilor, preconizată de Viena, să-și realizeze planurile privind crearea în Transilvania a Sachsenland-ului. Ioan Maiorescu era contrariat și alarmat că în perspectiva reformelor ce le preconiza Viena, nu exista nici o preocupare la românii din Transilvania pentru a-și crea o imagine favorabilă în cercurile vieneze, pentru a informa corect cercurile politice despre conduita politică și meritele românilor în revoluție în lupta pentru susținerea tronului. Maiorescu era contrariat și de faptul că toate națiunile din Imperiu trimiteau delegați, numai românii nu se mobilizau.

Primul pas concret întreprins de Maiorescu, în afara discuțiilor ce le avusese cu miniștrii austrieci, a fost redactarea unui memoriu la 18 ianuarie 1849, în numele tuturor românilor din Monarhie în care își reitera ideea federalizării Europei Centrale pe baza principiului naționalităților și atașa argumentației sale și cele două memoranduri înaintate Parlamentului de la Frankfurt. Memoriul lui Maiorescu a fost primit, în general, cu o atitudine binevoitoare din partea miniștrilor austrieci, atitudine determinată și de faptul că în Transilvania românii erau încă stăpâni pe situație, și autoritățile austrice păreau că își vor consolida pozițiile. Această atitudine binevoitoare și dătătoare de speranțe pentru români nu avea însă să dureze mult. Încă din februarie 1849 când la Viena sosea delegația transilvănenilor, miniștrii austrieci dădeau de înțeles că-și vor schimba atitudinea, tratându-i pe români cu evidentă răceală. Față de această întorsătură, Maiorescu își exprima părerea că e nevoie de o acțiune comună a românilor din toate provinciile Monarhiei, pentru formularea unui plan de acțiune și a unui set de revendicări comune.

[23] Scrisoarea lui Ioan Maiorescu către A.G. Golescu, în *Anul 1848*..., IV, p. 538.

Petiţia formulată de Maiorescu în numele delegaţiei româneşti lărgite urma a fi înaintată împăratului care se afla la Olmütz. La 23 februarie 1849 delegaţia română era primită în audienţă la tânărul împărat, iar din partea transilvănenilor Şaguna a fost desemnat să o prezinte. Textul petiţiei poartă evident amprenta ideilor lui Maiorescu şi a grupului de transilvăneni care ar fi dorit să dea actului o notă mai ponderată, iar Maiorescu pleda pentru o manieră directă, clară şi categorică. Fără a insista asupra conţinutului petiţiei, trebuie subliniat că fundamentele care au stat la baza elaborării acesteia erau cele bazate pe principiul egalei îndreptăţiri a naţionalităţilor[24] într-o formulă statală bazată pe formula federalismului democratic şi etnic.

Pentru a obţine sprijin pentru revendicările transilvănenilor, Maiorescu, având acordul celorlalţi delegaţi români aflaţi în capitala Imperiului, înaintează Consiliului de miniştri întrunit la 5 martie, un nou memoriu explicativ în care detaliază şi argumentează conţinutul actului de la 25 februarie înaintat către monarh. Cu acest prilej, Maiorescu lega soarta românilor transilvăneni cu cei din Principate, argumentând avantajele pentru Austria în extinderea influenţei sale la sud de Carpaţi şi Dunărea de Jos şi rolul pe care naţiunea română l-ar putea exercita într-o asemenea formulă.

Dacă tânărul împărat a ascultat cu bunăvoinţă expunerea lui Şaguna şi a ideilor memorandului, asigurându-i pe români că li se vor lua în considerare doleanţele, nu acelaşi lucru se poate spune despre percepţia din rândul Cabinetului. În fapt, guvernul era mult mai sensibil la campaniile de presă, mai ales a celei de orientare conservatoare care încerca să-i discrediteze pe români. Noua atitudine a fost deosebit de vizibilă cu prilejul întrevederilor deputăţiei româneşti cu membrii Cabinetului din data de 2 martie. Schwarzenberg le imputa românilor că au fost contaminaţi de ideile revoluţionare franceze şi că *„aceştia constituiseră o facţiune care sta în relaţiune cu propaganda franceză"*. Contrariat, Maiorescu stabilea o întrevedere personală cu Schwarzenberg în care îi cerea şefului Cabinetului vienez să argumenteze de ce delegaţia română a fost tratată cu răceală. Fără a dezvălui ceva în acest sens, Schwarzenberg, îi dădea asigurări că „ceea ce se va acorda altor naţiuni veţi avea şi domniile voastre, veţi fi satisfăcuţi"[25].

Înţelesul acestei fraze îi va fi clar lui Maiorescu la 7 martie, când se dădea publicităţii noua Constituţie aprobată la 4 martie, însă nu în sensul recunoaşterii şi consfinţirii revendicărilor româneşti, ci al asigurărilor date în termeni generali, explicitate de articolul care se refera la principiul egalei îndreptăţiri a naţiunilor. Totuşi, paragraful 74 al Constituţiei din 4 martie recunoştea autonomia Transilvaniei faţă de Ungaria şi prevedea că principiile interne de organizare a provinciei se vor stabili printr-un nou statut, în concordanţă cu această nouă constituţie a imperiului, după principiul deplinei neatârnări de regatul Ungariei şi al egalei îndreptăţiri a tuturor naţiunilor din ţară[26].

---

[24] Nicolae A. Andrei, Paul Emanoil Barbu, *op. cit.*, p.196.

[25] Apud, Nicolae A. Andrei, Paul Emanoil Barbu, *op. cit.*, p. 202.

[26] Vezi textul *Constituţiei din 4 martie 1849* în „Reichsgesetzblatt", Wien, nr. 152/1849; în traducere românească, la T.V. Păcăţian, *Cartea de aur*, vol. I, ediţia a II-a, Sibiu, 1904, p. 523-534.

Reacţia românească şi a celorlalte naţionalităţi cu privire la prevederile constituţiei din 4 martie s-a concretizat într-un nou şir de memorii, atât cu privire la crearea Sachsenland-ului, cât şi la refuzul acordării de concesii pentru români şi recunoaşterea lor ca entitate distinctă şi la nivel teritorial, ca provincie ereditară. În lunile următoare, deputăţia românească se consolida prin sosirea în capitala Monarhiei a delegaţiei bănăţene conduse de Petru Mocioni care subscrie la pretenţiile formulate de transilvăneni în memoriul anterior din februarie. Optimismul delegaţiei româneşti sporeşte pe fondul promisiunilor formale făcute de către monarh potrivit cărora exista o anume intenţie de a se acorda românilor oarecari drepturi de autonomie.

La 18 iulie 1849 Maiorescu avea pregătit un nou memoriu ce urma a fi înaintat monarhului la Schönbrunn, la întrunire participând in corpore, întreaga deputăţie românească. Faţă de elaboratele din februarie şi aprilie, petiţia din iulie pleda pentru cooptarea românilor în funcţiile publice şi argumenta că aceştia posedă destui oameni calificaţi care să se ridice la înălţimea aşteptărilor înaltelor autorităţi, crearea unui Kronland românesc cu drepturi legislative şi administrative proprii, în înţelesul principiilor prevăzute în constituţia din martie şi al egalităţii de tratament faţă de toate naţiunile din Monarhie. Deşi monarhul a dat de înţeles că va lua în considerare doleanţele românilor, arătând că *„pentru naţiunea română se va face tot ce va fi cu putinţă"*, evoluţiile ulterioare contraziceau aceste promisiuni. La câteva zile după înaintarea petiţiei din 18 iulie, Şaguna primea rezoluţia semnată de ministrul Bach la memoriul din 25 februarie unde, făcând referire la prevederile constituţiei din 4 martie care oferea egalitatea naţiunilor din imperiu, respingea revendicările româneşti.

Eşecul demersurilor deputăţiei româneşti l-a marcat evident şi pe Maiorescu, deoarece acesta a fost principalul iniţiator şi elaborator al acestora. La finele lui august 1849 Maiorescu îi scria din Viena lui Bariţiu manifestându-şi dezamăgirea că românii nu au ştiut a se folosi de ocaziile favorabile pentru a-şi promova cauza în capitala Monarhiei[27].

Între timp, în Transilvania, schimbarea de atitudine faţă de români se petrecea odată cu numirea ca guvernator al generalului Ludwig von Wohlgemuth care, la însărcinarea împăratului, avea misiunea să culeagă informaţii despre faptele de arme ale liderilor români şi să facă propuneri pentru decorarea acestora. Sesizând importanţa acestui demers şi impactul pe care l-ar fi avut relevarea meritelor românilor în revoluţie pentru cauza tronului în perspectiva elaborării statutului pentru Transilvania, Maiorescu a înţeles că e nevoie de o temeinică pregătire a acestor rapoarte. Drept, urmare, în septembrie 1849 Maiorescu se întoarce în Transilvania pentru a se dedica acestui scop.

Misiunea lui Maiorescu din toamna anului 1849 din Apuseni s-a concentrat pe necesitatea elaborării rapoartelor prefecţilor cu privire la faptele de arme ale românilor din Apuseni. Maiorescu ştia mai bine decât oricine că la Viena se ştiau

---

[27] Scrisoarea lui Ioan Maiorescu către George Bariţiu, Viena 12/24 august 1849, în *George Bariţ şi contemporanii săi*, Bucureşti, 1973, p. 315-319.

foarte puţine lucruri despre evenimentele militare din Apuseni, multe din ele distorsionate de către ofiţerii austrieci şi că era nevoie de a se demonta imaginile eronate şi acuzele aduse românilor în cercurile conducătoare de campaniile de dezinformare ale saşilor şi maghiarilor. În primul rând, Maiorescu trebuia să-l convingă pe guvernatorul Wohlgemuth de rolul şi meritele românilor, de îndreptăţirea lor de a-şi formula revendicările proprii, în spiritul prevederilor constituţiei din 4 martie. În acest sens, cu prilejul audienţei pe care a avut-o la guvernator, Maiorescu a reiterat ideile exprimate în faţa miniştrilor de la Viena, respingând acuzaţia de daco-românism şi de conspiraţie.

Astfel, în septembrie-noiembrie 1849 Maiorescu a rămas în munţi unde s-a întâlnit cu liderii naţionali care au condus rezistenţa românească. După cum recunoştea ulterior, Maiorescu a trebuit să facă eforturi imense pentru a-i convinge pe liderii români să adune informaţiile necesare, pentru redactarea, traducerea în limba germană, şi finalizarea rapoartelor. El însuşi recunoştea că *„în munţi am avut multă bătaie de cap, căci românii fac, dar nu se gândesc ori nu s-au gândit că străinilor puţin le pasă de faptele lor şi nu vor umbla după ele. Iancu n-a avut nici cea mai mică însemnare despre bătăliile din munte. I-am făcut raportul, vreo 22 de coale; acum se copiază aici. Eu traduc acum pe al lui Balint. Pe al lui Axente îl voi lua cu mine la Braşov şi-l voi traduce, ori mai bine face acolo*"[28].

Ritmul lent în care se definitivau rapoartele s-a datorat numărului mic de persoane care lucrau la definitivare şi traducere, dar şi a existenţei rapoartelor oficiale ale ofiţerilor austrieci care conţineau informaţii false despre români. Ele trebuiau descoperite şi combătute. Însuşi Maiorescu semnala existenţa unor astfel de rapoarte[29]. Acestea negau meritele românilor „pentru monarhie", acreditând la Viena ideea că românii au dorit să introducă în Transilvania stăpânirea românească. Maiorescu observa cu temei că acestea erau *„singurele documente ce ministerul până astăzi la are la mână despre faptele românilor. Te vei mira dar că aici opiniunea este rea despre Landstrumul nostru şi despre noi*"[30].

La schimbarea de atitudine a ofiţerilor austrieci care au fost determinaţi să-şi reelaboreze rapoartele, a contribuit şi călătoria în Apuseni a lui Wohlgemuth care le-a cerut ofiţerilor să-şi întocmească rapoartele documentat şi în spiritul adevărului. Într-adevăr, atitudinea guvernatorului a schimbat optica ofiţerilor austrieci care au elaborat noi rapoarte, cele mai multe favorabile românilor, în spiritul adevărului.

Aceste acţiuni s-au încheiat cu rezultate notabile pentru români. În primul rând, s-a modificat optica guvernatorului Wohlgemuth care, la rândul său, informa miniştrii de la Viena şi pe Monarh despre meritele românilor în revoluţie, despre rolul Comitetului Naţional Român. Maiorescu era informat printr-o scrisoare

[28] N. Bănescu, V. Mihăilescu, *op. cit.*, p. 279.

[29] Vezi Nicolae Bocşan, Rudolf Gräf, *Revoluţia de la 1848 în Munţii Apuseni. Memorialistică*, Cluj-Napoca, 2003, p. 13.

[30] *Ibidem*.

despre raportul lui Wohlgemuth *„care laudă credința și meritele românilor pentru monarhie în războiul trecut; laudă pe comitet și înalță lucrările lui; laudă pe prefecți, tribuni și alții și îi recomandă anume ca la 80 de persoane din comitet, prefecți, tribuni și alții ca să se remunereze”*[31].

Odată finalizate rapoartele prefecților, acestea au fost înaintate în martie 1850 de către deputăția românească sosită din nou la Viena, prin același Ioan Maiorescu. Mai mult, s-a hotărât ca pe lângă publicarea separată în presă, rapoartele să fie reunite în volumul II al colecției *Die Romänen*. În cel din urmă caz, au apărut o serie de divergențe între Maiorescu și Laurian. Laurian a luat fără știrea lui Maiorescu manuscrisul german și l-a vândut editorului Carl Gerold, deși inițial se hotărâse ca rapoartele să apară mai întâi în ziarul „Bucovina” pentru a fi împărțite gratuit românilor. Incidentul a fost rezolvat de Maiorescu în momentul în care, după recuperarea manuscriselor, a anunțat că va negocia cu editorul Gerold ca cel puțin 100 de exemplare să fie împărțite gratuit românilor[32].

Deși rapoartele prefecților au fost bine primite în cercurile de la Viena, problema era care urma să fie efectul lor în plan concret în ce-i privește pe români. Într-o lungă scrisoare trimisă din Viena la 17 februarie prietenului său, Barițiu, Maiorescu apreciază realitățile momentului legate de acțiunile românilor în scopul schimbării percepției asupra acestora și perspectiva obținerii unei recunoașteri măcar parțială, a revendicărilor lor: „... *părerile mele le știi. Pesimist n-am fost niciodată, dar iluziuni nu-mi pot face și nu mi-am făcut decât numai în decembrie 1848, până nu se schimbară lucrurile. De temut mă tem, dar speranța nu o pierd căci, cum am zis și guvernatorului, chiar dacă acum n-am dobândit nimic dar la cea dintâi Dietă o să avem pe toți slavii și italienii de partea noastră și vom câștiga, dacă va fi vreo Dietă vreodată. De nu va fi, atunci tot mai sper mult de la viitor*”[33].

În urma eșecurilor repetate ale acțiunilor petiționariste cu caracter politic, și mai ales pe fondul schimbării de atitudine a Vienei în privința limitării câmpului de acțiune în acest sens, Maiorescu se orientează spre canalizarea revendicărilor din domeniul economic. Și Barițiu îl sfătuia în acest sens: *„dacă guvernului îi pasă de simpatiile românilor, noi i-am sfătui că, precum a emancipat anul 1848 pe țăran, așa anul 1850 să emancipeze oarecum pe comercianți”*[34]. În acest context trebuie plasat memoriul lui Maiorescu cu privire la doleanțele comercianților transilvăneni și la cererile mai largi cu privire la sprijinirea vieții economice în Transilvania. Faptul este ilustrat nu numai de sfaturile lui Barițiu, ci și de doleanțele marilor comercianți brașoveni exprimate în scrisoarea din 3 aprilie 1850 care constata: *„comerțul și economia cari până acum s-au luptat cu greutăți neauzite, de către guvernul vechi niciodată ascultate și cercetate [...]*

---

[31] *Ibidem*, p. 15.

[32] Rapoartele au fost publicate în Die *Romänen der Österreichischen Monarchie*, Druk von Carl Gerold und Sohn, Wien II. Heft, 1850.

[33] Ioan Maiorescu către George Barițiu, în, *Bariț și contemporanii*..., vol. I, p. 325-330.

[34] Apud, N. Bănescu, V. Mihăilescu, *op. cit.*, p. 287.

te rugăm pe Domnia ta ca prin rarele calităţi şi cunoştinţe teoretice şi practice să binevoieşti a confăptui în folosul nostru la Tron şi la Înaltul Minister"[35].

În perioada august 1849 – februarie 1851 au fost înaintate 27 de memorii cu caracter general, alături de multe altele adresate guvernatorului, Comandamentului militar sau jurisdicţiilor locale[36]. Ele se încadrează în tactica petiţionarismului românesc îndreptat spre Viena de la care, în noul context postrevoluţionar, românii aşteptau satisfacerea deziderатelor înscrise în programul revoluţiei şi în revendicările elaborate în principiul constructivismului naţional care a animat acţiunea românescă începând cu toamna anului 1848.

Refuzul sistematic al Vienei de a lua în considerare revendicările românilor a generat o criză a mişcării petiţionare şi o schimbare de atitudine a liderilor români, conturându-se pentru început două orientări: una radical-maximală în jurul lui Bărnuţiu şi Laurian care susţinea că dacă românii nu obţin integral revendicările este preferabil să nu se accepte nimic, iar cea de-a doua din care făcea parte Maiorescu şi cei doi episcopi români care îşi exprima opinia că trebuia salvat ceea ce e posibil şi cu puţinul câştigat să se meargă mai departe. Suprimarea constituţiei din 4 martie prin patenta din 31 decembrie a stopat definitiv mişcarea petiţionară şi, implicit posibilităţile de acţiune ale elitei politice româneşti.

Revenirea în prim-planul politico-diplomatic a lui Maiorescu s-a făcut cu prilejul Războiului Crimeei care a marcat europenizarea chestiunii româneşti ca parte a celei orientale. Cu acest prilej, Maiorescu îşi relua vechile idei privitoare la chestiunea orientală. Astfel, în august 1854, acesta îi împărtăşea ministrului de externe austriac Buol Schauenstein ideile sale privind rolul Austriei în sud-estul european şi avantajele pe care aceasta le-ar câştiga prin susţinerea unirii Principatelor. Îl găsim astfel pe Maiorescu în tabăra unionistă, încercând să câştige de partea acesteia cât mai mulţi oameni politici din Principate şi, mai ales, să creeze un curent favorabil proiectelor unioniste în cancelariile europene.

Nu putem să omitem din biografia ilustrului revoluţionar activitatea sa de la Ministerul justiţiei de la Viena unde în calitate de funcţionar (traducător şi membru în comisia terminologică) şi-a făcut datoria cu o conştiinciozitate exemplară. Lui Ioan Maiorescu i se datorează, de asemenea traducerea în limba română a Codului civil şi a celui Penal, o operaţiune pe care a executat-o în timp record.

Concluzionând, putem afirma, fără putinţă de tăgadă, că Maiorescu a fost un revoluţionar european în sensul cel mai profund al cuvântului, un diplomat în vremuri neprielnice când singură diplomaţia ar fi putut realiza ceva pentru români. Ceea ce îl deosebeşte de ceilalţi revoluţionari, o spunea şi biograful său în 1911, e măsura şi luciditatea[37]. O confirmă şi corespondenţa sa diplomatică – cea cu Golescu, mai ales. Aceasta dezvăluie crezul revoluţionar al lui Maiorescu, crez bazat nu doar pe sloganurile vehiculate cu atâta entuziasm în întreaga Europă

---

[35] *Ibidem*, p. 288.

[36] *Istoria Românilor, tratat*, vol. VII, tom I, (coord) Acad. Dan Berindei, Bucureşti, 2003, p. 711.

[37] I. Bănescu, V. Mihăilescu, *op. cit.* p. 352.

revoluționară, ci pe convingerea că succesul acestor acțiuni putea fi asigurat de o puternică și bine articulată rețea de legături politice în care diplomația și „aranjamentele" strategice să ocupe un loc de primă importanță. Din acest punct de vedere, Maiorescu s-a înscris printre revoluționarii europeni cu o viziune deosebit de complexă asupra geopoliticii vremii, chiar dacă, judecând-o pe termen scurt, ea nu s-a validat după așteptările sale.

Meritele sale din perioada misiunii la Frankfurt sunt incontestabile, în primul rând pentru că au adus în discuție cazul românesc într-unul dintre cele mai reprezentative foruri revoluționare europene chiar dacă a avut o existență efemeră. Maiorescu a dorit crearea unei rețele de conexiuni între mișcările revoluționare bazate pe diplomația veritabilă. Cauzele care au limitat serios această încercare au fost două: posibilitățile limitate de comunicare și coordonare dintre revoluția din țară și emisarii din capitalele europene (o dovedește corespondența sa cu Golescu). Cea de-a doua a ținut de o realitate mult mai complexă: atâta timp cât nici unul dintre regimurile revoluționare nu s-a putut impune și stabiliza pe plan intern, atâta timp cât totul stătea sub semnul incertitudinii și al provizoratului, nu se putea aștepta o acțiune coerentă pe scena unei acțiuni de dimensiune europeană.

Maiorescu a fost deopotrivă și un revoluționar pentru cauza transilvănenilor. Sosit în capitala monarhiei la finele anului 1848, acesta a sesizat rapid deficiențele de percepție a românilor și a scopurilor pentru care aceștia luptau și acționau pentru promovarea lor în înaltele cercuri ale puterii de la Viena. Beneficiind de calitățile sale de fin diplomat și de relațiile pe care și le cultivase în înalta societate politică vieneză cu diverse prilejuri (îi cunoscuse pe Schmerling și pe Bruck la Frankfurt), Maiorescu a încercat să-i câștige de partea sa pentru cauza românească. Totodată, revoluționarul român s-a raliat mișcării petiționariste și chiar i-a determinat aliniamentele prin nenumăratele memorii la redactarea cărora a contribuit personal, dând conținut revendicărilor românești în plan politic, economic, cultural și confesional și imprimându-le din caracterul său: pragmatism, constructivism și argumentare.

Se poate susține că Ioan Maiorescu a exprimat două din esențele durabile ale pașoptismului ca stare de spirit și ca ideologie: optimismul realist, construirea de deziderate și proiecte de lungă durată și de largă respirație.

Și, fără intenția de a transforma expunerea într-un soi de apologie la adresa ilustrului pașoptist, încheiem cu cuvintele lui Iorga care îl descria pe Maiorescu ca pe „*o însemnată figură morală, ceea ce e mult mai rar decât cel mai strălucit talent*".

FAȚA NEVĂZUTĂ A MIȘCĂRII CONSPIRATIVE PREPAȘOPTISTE. EFTIMIE MURGU ÎN CORESPONDENȚA DIPLOMATICĂ SECRETĂ

Varga Attila

Motto: *„Societățile secrete datează demult în țara noastră, deodată cu începutul împilării, căci unde este și protestație, unde este atac, acolo și măsură spre a se apăra.”*

(Ioan Eliade Rădulescu)

A aborda un subiect cu titlul de mai sus, indiscutabil, nu este o sarcină ușoară. Tocmai de aceea, întâi de toate, cel mai oportun este o analiză riguroasă a surselor istorice, dar și a motivației care a stat la baza acestei teme care, poate, în opinia necunoscătorilor de arhivă ar ține mai mult de sfera speculativului și a vânătoarei de fascinație decât de o cercetare academică riguroasă, axată pe valorificarea izvoarelor istorice. Despre conspirații, societăți secrete și franc-masonerie s-a scris destul de mult în ultima perioadă, de la revoluție încoace s-a publicat o literatură de popularizare extrem de generoasă, dar, din păcate, majoritatea autorilor au uitat să mai și pună note de subsol pentru citarea surselor de arhivă corespunzătoare[1].

Studiul de față se axează, de data aceasta, mai puțin pe arhiva franc-masoneriei maghiare, cât mai ales pe Arhiva Ministerului de Interne de la Budapesta, respectiv pe rapoartele secrete ale poliției din Pesta și din Principate. Acestea cuprind o serie de chestiuni grave pe care s-a și axat, la vremea respectivă, o intensă corespondență diplomatică între autoritățile din Principate, respectiv consulatele austriac și otoman. Aceste chestiuni grave se referă la un episod foarte controversat din mișcarea conspirativă prepașoptistă, ce a generat un adevărat seism diplomatic. Istoriografia de la noi[2] a pus accentul pe el într-o manieră tangențială, evitând să valorifice detaliile, cu toate că, în centrul atenției, au fost

[1] Exceptând deosebitele contribuții ale lui Horea Nestorescu Bălcești, Dan Berindei și Emilian Dobrescu, care efectiv se bazează pe o riguroasă cercetare a arhivelor, cele mai multe dintre publicațiile apărute în România după 1989 se axează exclusiv pe material bibliografic care, de multe ori, are doar tangențial legătură cu spațiul românesc.

[2] Vezi *Istoria Românilor*, volumul VII, tom I., București, Ed. Enciclopedică, 2003, p. 101-102.

nume de referinţă care îşi vor pune amprenta asupra evoluţiei ulterioare a evenimentelor revoluţionare.

Episodul cu pricina s-a petrecut în capitala Munteniei, iar în centrul atenţiei au stat două nume sonore: Nicolae Bălcescu şi bănăţeanul Eftimie Murgu. Acesta, după terminarea studiilor de drept şi de filosofie de la Pesta, a acceptat să predea o perioadă de timp la Iaşi, însă, din cauza conflictului de anvergură avut cu Gheorghe Asachi ce îl percepea ca fiind un personaj periculos cu idei mult prea liberale, Eftimie Murgu a ales să se deplaseze la Bucureşti. Potrivit rapoartelor poliţiei secrete, Murgu şi Bălcescu erau foarte apropiaţi, iar în spatele lor au stat mereu fraţii din loja „mai 1840", o grupare obscură care mai tot timpul a dat multă bătaie de cap autorităţilor şi poliţiei deopotrivă[3].

Membrii lojii au fost urmăriţi intens, întrucât erau consideraţi ca fiind foarte periculoşi şi subversivi, mai ales în condiţiile în care liderii lor Eftimie Murgu, Nicolae Bălcescu, D. Filipescu şi C. Baronescu erau prea înflăcăraţi de idei patriotice şi de unitate, căutând tot timpul să submineze regimul aflat la putere. Dintre toţi, potrivit înştiinţărilor trimise diplomatului turc Reschid Paşa, cei mai periculoşi au fost catalogaţi ca fiind Eftimie Murgu şi Nicolae Bălcescu, întrucât, se descoperise, ei erau cei care susţineau propaganda, respectiv, publicarea şi răspândirea de pamflete, dar şi de articole cu idei contrare domniei. Mai grav era că, se pare, ei obişnuiau să ţină prelegeri în mare taină prin care îndemnau la rebeliune împotriva puterii, învăţând cu înflăcărare despre unitatea românilor de pretutindeni[4].

Supravegherea lojii şi a activităţii ei s-a intensificat, mai ales la mijlocul anului 1840, când spiritele s-au încins mai mult ca oricând. Era o perioadă când domnitorul Ghica se confrunta cu o criză financiară extrem de gravă, continuă şi fără precedent, iar în plus părea că scăpase de sub control tarele fundamentale ale societăţii: corupţia şi venalitatea. Cu alte cuvinte, el era obligat să conducă în cadrul unei societăţi aflată în criză de creştere, în care instituţiile nu funcţionau nici pe departe în acord cu cerinţele fundamentale ale modernizării[5].

Prin urmare, nici nu a reuşit să iniţieze sau să aplice un program coerent de guvernare. Domnitorul nu a dispus de mijloacele aflate la îndemâna lui Kiselev pentru a domina adunarea şi a-i impune deciziile sale. Opoziţiei iniţiale i s-au adăugat, chiar foarte devreme, aceea personală a unor boieri nemulţumiţi de maniera în care domnitorul înţelegea să aplice în practica administrativă şi socială dispoziţiile noii legiuiri. Problematica internă complexă şi gravele implicaţii ale crizelor orientale au contribuit, în mare măsură, la slăbirea poziţiilor pe care era

---

[3] Magyar Országos Levéltár – Budapesta, *Belügyminisztériumi Levéltár, Ausztria Mikrofilmek*, Kabinettskanzlei, Zentralinformationsprotokolle, vezi reportul din data de 27 octombrie 1840.

[4] Magyar Országos Levéltár – Budapesta, *Belügyminisztériumi Levéltár, Ausztria Mikrofilmek*, Kabinettskanzlei, Zentralinformationsprotokolle, vezi nota Secretariatului de Stat al Valahiei din data de 4 martie 1841.

[5] *Istoria Românilor*, volumul VII, tom I., Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 2003, p. 101-103.

plasat domnitorul. Deşi însufleţit de simţăminte patriotice şi având viziuni mai liberale decât omologul său din Moldova, Alexandru Ghica nu a posedat nici dibăcia, nici talentele politice necesare pentru a putea stăpâni situaţia. În Ţara Românească, nici mentalităţile şi nici capacităţile politice nu erau identice cu cele din Moldova[6].

În pofida dificultăţilor însă, prin măsuri adoptate pentru punerea în aplicare a principiilor noii legiuiri, în anumite laturi ale administraţiei şi ale vieţii sociale, s-a conturat mai limpede cadrul dezvoltării moderne în care evoluau cele două principate. Pe această linie s-au înscris, de pildă, măsurile de organizare a activităţii judecătoreşti. Aplicarea principiului autorităţii lucrului judecat a avut drept consecinţă stingerea a numeroase procese restante.

De asemenea, au fost realizate progrese în organizarea activităţii judecătoreşti, în aplicarea legii şi în uniformizarea procedurii. Înfiinţarea cursurilor de legi, măsurile adoptate pentru frecventarea lor îndreptăţea speranţa că, într-un viitor mai apropiat, posturile importante din administraţie vor fi ocupate după merit şi destoinicie.

Adoptarea codului comercial francez în acele dispoziţii care se potriveau cu starea ţării şi aplicarea, la începutul anului 1841, a Condicii Comerciale corespundea unor nevoi presante, generate de antrenarea societăţii în procesul de schimb.

Dat fiind contextul însă, în ciuda acestor paşi făcuţi înainte, domnitorul a fost obligat, aşadar, să fie un auxiliar al consului rus, reprezentant al puterii protectoare. Sub presiunea acestuia, domnitorul Ghica nu a ezitat să treacă la reprimarea brutală a idelor liberale, acceptând cu multă uşurinţă impunerea articolului adiţional la Regulamentul Organic, în temeiul căruia, se ştie, puterea protectoare supunea toate înnoirile legislative întregului ei control[7].

Acest fapt a transformat opoztiţia contra sa într-o veritabilă reacţie naţională cu ecou în toată lumea românească. Este şi explicaţia pentru care poziţia lojii „mai 1840" s-a radicalizat, iar, din punctul de vedere al membrilor ei, persoana domnitorului a devenit totalmente indezirabilă. Din acest motiv, toţi membrii lojii s-au preocupat cu multă dăruire de punerea în aplicare a unei veritabile lovituri de stat, menită să răstoarne regimul domnitorului Ghica.

Conform rapoartelor, poliţia secretă „a intrat pe fir" până la urmă, dar, se spune, planul de acţiune al conspiratorilor era unul mult prea vast, prea bine gândit, conexiunile erau şi ele prea complexe şi prea încâlcite pentru a se reuşi, atât de simplu, „tăierea răului de la rădăcină".

Oricum, potrivit raportului din data de 29 octombrie 1840, consulul austriac, la fel ca şi cel otoman, Reschid Paşa, au fost informaţi în mare taină despre un complot de mare anvergură care era coordonat de către profesorul Murgu şi aliatul său de bază Nicolae Bălcescu, ambii susţinuţi intens de către acoliţii profesorului Vaillant. Cei doi diplomaţi mai erau înştiinţaţi şi de faptul că se punea la cale un lanţ de

[6] *Ibidem.*
[7] *Ibidem.*

asasinate, atât împotriva domnitorului, cât și împotriva unei serii întregi de înalți funcționari pentru ca apoi să se recurgă la o răsturnare spectaculoasă a ordinii prestabilite în Muntenia și în zonele limitrofe[8].

În altă ordine de idei, poliția secretă a mai aflat și că se pregătiseră o serie de proclamații incendiare care incitau la revoltă și la insurecție generală, că profesorul Eftimie Murgu susținea o asemenea activitate de propagandă, reușind să atragă de partea sa grupuri mari de oameni ce deja se înarmaseră foarte bine, atât în Muntenia, cât mai ales în părțile Banatului. Acești oameni fuseseră convinși să lupte pentru idealuri precum: libertate, egalitate, frățietate, dar, mai ales, pentru unirea românilor de orișiunde[9].

În Banat, situația oricum părea să fie explozivă; așa cum reiese din corespondența privată – deocamdată, inedită – dintre vicarul episcopal de Timișoara, Fábry Ignácz și episcopul de Cenad Lonovics József, la mijlocul veacului al XIX-lea, în preajma revoluției cu precădere, situația politică și confesională din zonă era într-o continuă fierbere[10].

Atât provincia, cât și episcopia romano-catolică de Cenad totodată, erau bine încadrate în structurile politice și ecleziastice ale Ungariei, unde, încă de la finele veacului al XVIII-lea, începuse o puternică mișcare de trezire a conștiinței naționale. Aceasta s-a produs mai ales cu ocazia măsurii luate de către Iosif al II-lea de a introduce limba germană ca limbă oficială în locul limbii latine. Prin înființarea Academiei Maghiare, a Teatrului Național, respectiv, prin deschiderea Universității din Pesta, ideile veacului s-au răspândit tot mai mult în rândul opiniei publice maghiare.

Alături de maghiari, românii împreună cu popoarele slave au ajuns și ei, la rândul lor, la o deplină dezvoltare a conștiinței naționale, realizând importanța majorității pe care o alcătuiau în sânul populației din Ungaria. Mai mult decât atât, societatea românească din Banat a reușit să asimileze principalele componente ale imaginii, respectiv ale trăsăturilor idealului european ce anima conștiința colectivă, aceasta mai ales la nivelul elitelor.

Corespondența mai sus amintită, prin bogăția informațiilor oferite, lasă și ea să se înțeleagă faptul că, dincolo de acea puternică efervescență revoluționară care a cuprins populația din Banat, revelația conștiinței europene a coincis cu asumarea conștiinței de sine. Idealul european, echivalent cu cel de modernizare, progres și dezvoltare fusese asociat idealului iluminării[11]. În fond, prin iluminare, respectiv prin cultivarea științelor, artelor, a literaturii, teatrului și a poeziei se conturaseră

[8] *Ibidem.*

[9] Magyar Országos Levéltár – Budapesta, *Belügyminisztériumi Levéltár, Ausztria Mikrofilmek*, Kabinettskanzlei, Zentralinformationsprotokolle, vezi nota Secretariatului de Stat al Valahiei din data de 4 martie 1841.

[10] Országos Széchényi Könyvtár – Budapest, Colecții Speciale, Corespondența privată dintre episcopul de Cenad Lonovics József și vicarul Fábry Ignácz, din perioada 1840-1847.

[11] Nicolae Bocșan, *Franța și Banatul*, Reșița, 1994, p. 15-16.

mijloace de afirmare a solidarităţii cu Europa, fapt ce a şi asigurat o proiecţie în universalitate.

Această realitate a iluminării, a evoluţei spre maturitate a culturii şi a conştiinţei naţionale se reflectă foarte bine în chiar primele scrisori trimise de vicarul romano-catolic de Cenad către episcopul său, aflat în misiune politică la Pesta. După ce face, în prealabil, câteva referiri la situaţia seminarului teologic şi a cheltuielilor deosebit de mari care s-au realizat din cauza consumului prea mare de alimente, Fábry relatează un episod interesant, petrecut pe data de 3 ianuarie 1840[12].

În realitate, este vorba despre un scandal de proporţii derulat la Timişoara, scandal care îl are în centrul atenţiei pe chiar directorul teatrului, un anume Müller, deloc agreat de către public. La un moment dat, acesta este chemat la o discuţie publică, ocazie cu care lumea a început să-l huiduie şi să-l bombardeze cu ouă, nemulţumită de activitatea şi de maniera în care organiza spectacolele. După o anchetă minuţios întreprinsă de către autorităţi, s-au luat măsuri drastice, însă directorul cu pricina –spune documentul – a căzut la pat, făcând un atac de gută din cauza celor întâmplate[13].

Evenimentul se înscrie pe un fond de mare tensiune, provocată în sânul populaţiei româneşti, mai ales din cauza faptului că, în anul 1836, Dieta hotărâse introducerea limbii maghiare în administraţie şi magistratură. Practic, în corespondenţa dintre autorităţile bisericeşti şi cele civile trebuia folosită limba maghiară. Faptul în sine a stârnit reacţii vehemente, care s-au manifestat deschis în fiecare moment favorabil, precum cel mai sus amintit.

În altă ordine de idei, tot în cadrul acestui context tulbure, persoana lui Eftimie Murgu a atras de multe ori atenţia clericilor romano-catolici bănăţeni, mai ales în perioada de dinaintea revoluţiei. În general, după cum reiese din cele menţionate de către Fábry, Murgu era o persoană care ieşise în prim plan într-o lumină extrem de negativă, mai ales din cauza multor promisiuni neonorate, dar şi a atitudinii sale ce a inspirat multă neîncredere[14].

Se ştia despre activitatea sa din Muntenia, dar mai ales despre faptul că, împreună cu D. Filipescu şi I.A. Vaillant, puseseră bazele unei societăţi secrete, prin care s-a urmărit: obţinerea independenţei, republică democratică, egalitatea în faţa legii, constituirea unei armate revoluţionare. Catalogat încă din luna octombrie a anului 1840 drept „un intrigant", Murgu şi-a păstrat această percepţie până târziu, în faza avansată a revoluţiei. Inclusiv atunci, în viziunea elitei clericale romano-catolice a episcopiei de Cenad, el a rămas acelaşi uneltitor ce nicicând nu inspira încredere.

---

[12] Országos Széchényi Könyvtár – Budapest, Colecţii Speciale, Corespondenţa privată dintre episcopul de Cenad Lonovics József şi vicarul Fábry Ignácz. Vezi scrisoarea din data de 3 ianuarie 1840.

[13] Országos Széchényi Könyvtár – Budapest, Colecţii Speciale, Corespondenţa privată dintre episcopul de Cenad József Lonovics şi vicarul Fábry Ignácz. Vezi scrisoarea din data de 10 ianuarie 1840.

[14] Országos Széchényi Könyvtár – Budapest, Colecţii Speciale, Corespendenţa privată dintre episcopul de Cenad Lonovics József şi vicarul Fábry Ignácz. Vezi scrisoarea din data de 14 februarie 1840.

La Lugoj, contribuise din plin la efervescența produsă cu ocazia marii adunări din ziua de 15 iunie 1848, iar atitudinea sa provocase multă dezamăgire în sânul elitei maghiare. Kossuth însuși considerase că, la Lugoj, în realitate, se abuzase de numele poporului, iar cei 30.000 de oameni ai Carașului, cu care Murgu ținuse adunarea, nu reprezentau nicidecum Ungaria și Ardealul.

Mai mult decât atât, ideea unui Căpitanat Românesc nu era privită cu ochi buni, întrucât aprobarea cererii de formare a unei instituții naționale proprii într-o țară unitară, nu putea fi – se credea – decât un gând de subminare. Un motiv în plus pentru vicarul Fábry de a sublinia că Murgu este o persoană extrem de alunecoasă care, în realitate, pe lângă faptul că îi place băutura, mai mereu este ba cu un picior în Uniune, ba în schismă[15].

Începând cu anul 1842 până la momentul declanșării revoluției, centrul de interes – așa cum reiese și din corespondență – al elitei romano-catolice bănățene este axat, cu precădere, asupra a două subiecte. Ele sunt pe cât de incitante, pe atât de semnificative pentru contextul ante-revoluționar în sine: avântul ideilor liberale și problema sârbească. Referitor la primul aspect, cele dintâi mențiuni importante pot fi întâlnite în cadrul scrisorii trimisă de către Fábry episcopului său, pe data de 13 octombrie 1843. Din cele relatate se observă foarte clar acea neliniște manifestată de către vicarul de Cenad față de avântul mult prea mare pe care l-au luat ideile liberale, fapt care, consideră el, se remarcă foarte bine în Timișoara și nu numai. Această realitate, el o transpune atât în sânul maghiarilor, cât și al altor etnii[16].

În cazul românilor și sârbilor din Banat, primul mare semn al transformării de mentalitate fusese congresul ilir de la Timișoara, din anul 1790, atunci când deputații bănățeni au venit cu deziderate marcate de spirit liberal (dreptul omului la fericire, progres) ce nu au făcut decât să inaugureze discursul liberalismului, prin cultivarea individualismului burghez și a drepturilor omului[17]. El a stimulat, în bună măsură, campania dusă împotriva ierahiei sârbe care interzisese folosirea limbii române în biserică.

Odată cu anul 1815 și cu plasarea lui Moise Nicoară în fruntea mișcării românești, aceasta primește o nouă orientare, fundamentată pe o concepție democratică, independentă de cercurile aulice și bisericești. El a întărit elementul laic din mișcare printr-o cooperare mai strânsă cu profesorii de la Preparandie. Patru ani mai târziu, el i-a trimis împăratului o scrisoare prin care i se adresa în calitate de cetățean, de deputat și reprezentant al poporului, respectiv al clerului din Banat. El abandonează tonul obedient, acuzându-l pe suveran de încalcare a contractului care stă la baza societății. Se și recunosc, de altfel, în discursul său motivele fundamentale ale liberalismului clasic: libertate personală, dreptate, dreptul de rezistență la opresiune, dreptul la petiție.

---

[15] Országos Széchényi Könyvtár – Budapest, Colecții Speciale, Corespondența privată dintre episcopul de Cenad Lonovics József și vicarul Fábry Ignácz. Vezi scrisoarea din data de 24 ianuarie 1840.

[16] Országos Széchényi Könyvtár – Budapest, Colecții Speciale, Corespondența privată dintre episcopul de Cenad Lonovics József și vicarul Fábry Ignácz. Vezi scrisoarea din data de 13 octombrie 1843.

[17] Nicolae Bocșan, *op. cit.*, p. 108.

Indiscutabil, momentul a marcat o fază importantă a cristalizării liberalismului la românii din Imperiu, ca efect al asimilării şi adoptării spiritului revoluţiei democratice. Prin aceasta, se inaugura o etapă nouă în evoluţia militantismului românesc, marcată de spiritul paşoptist ce-şi va asocia factorul popor şi problematica socială ca o parte organică a doctrinei social-politice. Consecinţa acestei înnoiri nu a făcut decât să contribuie, în mare măsură, la formarea ideologiei paşoptiste, respectiv la pregătirea revoluţiei democratice[18].

Cei doi consuli, austriac şi turc, erau de-a dreptul şocaţi de informaţiile primite, care ofereau certitudinea unei iminente lovituri de stat, ce viza distrugerea ordinii prin vărsare de sânge, prin înlocuirea tuturor membrilor administraţiei şi, mai ales, prin înlăturarea de la tron a domnitorului. Toate acestea erau date în grija lui Murgu care avea rolul de consilier principal de execuţie, în vreme ce Nicolae Bălcescu, se pare, avea în grijă directă toate aspectele legate de buna derulare a propagandei.

Pe lângă acestea, consulatul austriac era foarte nemulţumit şi de un alt aspect nu mai puţin semnificativ. El primea informaţii despre faptul că, în Transilvania, se derula o agitaţie mare în jurul „Gazetei", unde tot mai mulţi se înghesuiau să publice articole înflăcărate, iar autorităţile nu făceau nici pe departe destul pentru a tempera spiritele care deveneau tot mai agitate şi tot mai neliniştite.

Diplomatul otoman Reschid Paşa, la fel ca şi consulul rus, păreau mult mai nelinişti. Coroborând informaţiile despre mişcarea de amploare care se pregătea cu efervescenţa generată de himera unităţii românilor ce, se pare, era în mare vogă, ei au ajuns chiar să creadă că sunt toate şansele ca mult controversata idee a Daco-României să prindă şi mai mult contur. În plus, era şi riscul, în opinia lor, ca această idee să fie în chinurile facerii, iar conturarea ei în realitate, într-un mod hotărâtor, să se facă nu oricum, ci într-o baie de sânge. Este şi motivul pentru care autorităţile din Muntenia, cu deplinul acord şi sprijin al consulilor, au trecut la o poziţie de forţă. Convinşi fiind de faptul că principalii vinovaţi de ideile bulversatoare sunt acoliţii lui Murgu, precum şi alţii din obscura lor grupare, autorităţile respectiv serviciul de poliţie din Muntenia au declanşat o veritabilă vânătoare de vrăjitoare.

Până la finele anului 1840, oraşul Bucureşti a fost într-o fierbere continuă şi aproape într-o permanentă stare de asediu. În acel climat de nesiguranţă şi de suspiciune, în care nimeni nu mai ştia precis cine este complotist şi cine nu este, autorităţile au înregistrat un eşec răsunător peste care au făcut tot posibilul să se aştearnă tăcerea şi uitarea. Au reuşit, până la urmă, să-i aducă la interogatoriu pe Eftimie Murgu, Nicolae Bălcescu, D. Filipescu şi pe C. Baronescu, dar aceştia, în ciuda intimidărilor, au rămas fermi pe poziţii şi nu au divulgat absolut nimic[19].

---

[18] *Ibidem*, p. 121.

[19] Magyar Országos Levéltár – Budapesta, *Belügyminisztériumi Levéltár, Ausztria Mikrofilmek*, Kabinettskanzlei, Zentralinformationsprotokolle, vezi consistentul raport al poliţiei de 25 de pagini din data de 13 mai 1841 referitor la derularea mişcării şi interograrea suspecţilor.

În atare condiţii, autorităţile statului nu au putut afla care au fost mecanismele şi pârghiile de funcţionare ale complotului, câţi au luat parte în realitate la „puciul" organizat, cine a finanţat pregătirea şi înarmarea participanţilor, până unde anume s-a întins mişcarea conspirativă, apoi, în cazul în care „puciul" ar fi reuşit, pe cine ar fi pus complotiştii în locul lui A. Ghica, dar, mai ales, cine erau cei vizaţi pentru ocuparea funcţiilor superioare de conducere.

Dincolo de multe eşecuri ale autorităţilor, în demersul lor de demascare a complotului, s-a reuşit să se afle faptul că întâlniri tainice ale conspiratorilor au avut loc într-o incintă retrasă din casa lui Murgu, dar, în realitate, nu s-a aflat niciodată unde anume era mai exact nucleul lojii „mai 1840". Se putea vorbi despre o organizaţie izolată sau, pur şi simplu, aceasta era doar „o mică rotiţă" dintr-un sistem complex, cu scopuri bine definite. Peste acest mister a domnit multă vreme tăcerea.

Coroborând informaţiile pe care le-am asimilat despre rolul liderilor revoluţiei maghiare în cadrul franc-masoneriei cu contribuţia remarcabilă a Domniei Sale, acad. Dan Berindei, obţinută ca urmare a investigaţiilor făcute în Arhiva Marelui Orient al Franţei, subscriem la ideea potrivit căreia momentul 1848 a fost, întâi de toate, o revoluţie a intelectualilor care, în proporţie covârşitoare, au fost membrii marcanţi ai diverselor loji masonice. Într-un context european sufocat de controlul stâns al Sfintei Alianţe, franc-masoneria, un veritabil laborator secret de idei şi de proiecte moderne, şi-a avut incontestabil rolul ei în pregătirea şi cristalizarea programului naţional.

După cum se ştie, premizele creării unei veritabile masonerii româneşti moderne au început la Paris, încă în anul 1820, atunci când, în loja „Ateneul Străinilor", au fost iniţiaţi fii de boieri trimişi la studii în străinătate şi care vor deveni remarcabili oameni politici şi de cultură ce vor acţiona fără preget la formarea unui stat român modern: fraţii Golescu, Mihail Kogălniceanu, Ion Ghica, Vasile Alexandri, Costache Negruzzi, Alecu Russo, Ionel Brătianu, C.A. Rosetti, I. Heliade Rădulescu, Cristian Tell, Nicolae Bălcescu, colonelul Câmpineanu etc[11].

Maturizarea generaţiei paşoptiste şi pregătirea ei în spiritul ideilor inovatoare ale epocii s-a făcut succesiv în timp ca dovadă că afluxul tot mai numeros de tineri intelectuali la Paris impunea, aproape obligatoriu, afilierea la una din lojile masonice: „Loja Ateneului Străinilor" sau „Trandafirul linişlei desăvârşite"[12].

În consecinţă, în vreme ce în ţările române aveau loc profunde mutaţii social-politice, tinerii români au făcut la Paris o adevărată şcoală a revoluţiei,

[11] Dan Berindei, *Românii şi Europa în perioadele premodernă şi modernă*, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1997, p. 381-386.

[12] Constituită în jurul anului 1812 de către un grup de franc-masoni care îl aveau în frunte pe Nicolas Auguste Albert, membru al lojii „Punct Perfect", loja „Trandafirul liniştei desăvârşite" a intrat în obedienţa Marelui Orient al Franţei în jurul anului 1834. Ea era formată din mici burghezi, meşteşugari, mici negustori sau intelectuali. Începând din anul 1842, loja începe să fie a românilor. Atunci a fost iniţiat şi Dimitrie Caramfil. La 1 septembrie 1843 a cerut afilierea la lojă J.A. Vaillant, iar la 10 mai 1844 şi C.A. Rosetti. Vezi Dan Berindei, *op. cit.*, p. 384-387.

stabilind totodată legături cu cercurile democratice franceze şi cu anumite personalităţi ale epocii. A avut loc, într-un mod mai accentuat, luarea în considerare de către opinia publică franceză a realităţilor româneşti, proces în care un rol important l-au avut implicările tinerilor în franc-masonerie.

Chiar în anul 1844, Rosetti şi cei doi Brătieni au intrat în loja „Ateneului Străinilor” care era una din cele mai republicane din Paris şi în care se tratau mai ales chestiuni de economie socială[13].

Conform surselor din Arhiva Marelui Orient, toate societăţile culturale sau literare, oficiale sau secrete, care au apărut înainte şi după 1848, au avut rolul, pe de-o parte, de a pregăti cultural şi politic marea masă pentru a înţelege demersul politic al timpului, de a o sensibiliza şi de a-i transforma pe oameni în adepţi ai ideilor de libertate, egalitate, fraternitate, iar, pe de alta, să se creeze acele cadre care urmau să conducă şi să înfăptuiască revoluţia. În fapt, toate societăţile secrete din întreaga Europă, cu excepţia Rusiei, îşi coordonau de multă vreme activitatea şi ideologia precumpănitor liberal-radicală, concepută de către genovezul Mazzini, pentru a fi simultană în mai multe state europene.

În realitate, era vorba despre un mecanism admirabil pus la punct, de la Paris până la Prut. Loja „mai 1840” s-a înscris şi ea în acest remarcabil mecanism, iar demersul ei, care a provocat atâta vâlvă în epocă, nu trebuie văzut neapărat ca o repetiţie a ceea ce va urma peste 8 ani de zile, cât, mai ales, un semnal clar că generaţia paşoptistă românească atinsese deja un grad mare de maturitate, mai având doar puţin de lucru pentru a fi complet pregătită spre marea ei menire.

Momentul favorabil a venit în anul 1848. Potrivit surselor, în ziua de 27 februarie 1848, lojile din Franţa, Germania, Austria şi Ungaria şi-au trimis delegaţi la un convent extraordinar derulat la Meinheim, convent care a decis declanşarea simultană a mişcărilor în statele reprezentate. Indiscutabil, revoluţia intelectualilor români a fost inclusă şi ea în planul european. Ca dovadă că Lamartine i-a sfătuit pe Bălcescu, C.A. Rosetti şi pe Brătieni să aştepte semnalul său. Acesta nu a întârziat să apară, pe data de 9 iunie 1848, prin intermediul doctorului Louis Mandl, cu garanţia fermă că românii se vor bucura de protecţie şi, de va fi nevoie, inclusiv de ajutor din partea premierului Palmerston, şi el membru marcant în Marea Lojă Britanică.

Acum, la 161 de ani de la marile evenimente, în condiţiile în care ne străduim din răsputeri să construim o Europă Unită, este înţelept să reflectăm la idealurile de unitate, respectiv, la planul european gândit de generaţia epocii romantice. Avem, astfel, mai multe şanse să pătrundem în esenţa ideilor care au anunţat cumva ceea ce vedem că se realizează sub ochii noştri. Avem mai multe şanse să pătrundem acele vorbe cu tâlc pe care conspiratorii de odinioară ai lojii „mai 1848”, şi nu numai ei, le-au rostit atunci când au socotit şi au fost informaţi că venise momentul adevărului... Sau, ca să îi cităm chiar pe ei:

„A venit vremea să mergem la cules de vii pe dealul Filaretului!”

[13] *Ibidem*. Vezi şi V. Daşchevici, *Istoricul francmasoneriei din România*, Bucureşti, 1930.

DANIEL ROTH ŞI PROIECTUL SĂU VIZÂND RESPINGEREA UNIUNII TRANSILVANIEI CU UNGARIA PRINTR-O POSIBILĂ MONARHIE DACO-ROMÂNĂ (MAI 1848)

Ela Cosma

În 1848 apărea la Sibiu o broşură intitulată *Von der Union und nebenbei ein Wort über eine mögliche dako-romänische Monarchie unter Oesterreichs Krone. Geschrieben im Mai 1848* (Despre uniune şi alăturat un cuvânt despre o posibilă monarhie daco-română sub coroana Austriei. Scrisă în mai 1848)[1]. Broşura de 46 de pagini, tipărită la tipografia lui Theodor Steihaußen, a fost promovată de libräria lui Martin Hochmeister din Sibiu. Broşura era semnată dr. Daniel Roth. Cândva, spre sfârşitul secolului (1895), ea a fost tradusă magistral în limba română de Septimiu Albini, fascinat de actualitatea operei[2].

Scriere polemică prin excelenţă, broşura atestă că a fost concepută „la cald", în zilele fierbinţi ale lunii mai din anul revoluţionar 1848. În cuprinsul ei se relatează pe larg vizita guvernatorului transilvan Teleki József la Sibiu în 2-3 mai şi reacţia saşilor din 4 mai. Apoi se prezintă ipotetic participarea deputaţilor saşi la dieta ardeleană şi la cea maghiară, Daniel Roth făcând previziuni funeste în legătură cu evenimente încă nederulate la momentul redactării lucrării. Aşadar, broşura a fost scrisă între 4 şi 29 mai 1848, data deschiderii dietei de la Cluj.

Lucrarea semnată de Daniel Roth are ecouri aproape mitice în istoriografia română modernă, făcându-se dese şi vagi referiri la ea, dar fără aprofundarea conţinutului său.

Despre uniune şi alăturat un cuvânt despre o posibilă monarhie daco-română sub coroana Austriei reprezintă exemplul cel mai concludent de militantism în favoarea unei alianţe între saşi şi români nu numai la 1848, ci în favoarea unei alianţe cu valenţe perpetue. Poate doar atitudinea lui Stephan Ludwig

[1] Dr. Daniel Roth, *Von der Union und nebenbei ein Wort über eine mögliche dako-romänische Monarchie unter Oesterreichs Krone. Geschrieben im Mai 1848*, tipar Theodor Steinhaußen, Sibiu 1848, 46 p.

[2] Dr. Daniel Roth, *Despre uniune şi, per tangentem, un cuvânt despre o posibilă monarchie daco-română sub coroana Austriei*, Broşură apărută în 1848. Material pentru apreţiarea politicei naţionale a Românilor şi Saşilor, Traducere de Septimiu Albini, Institutul Tipografic T. Liviu Albini, Sibiiu 1895, 94 p.

Roth poate concura cu mesajul transmis de broşura lui Daniel Roth[3]. De reţinut, însă, este faptul că opiniile lui Stephan Ludwig Roth au fost exprimate într-o scrisoare cu caracter particular în octombrie 1848, câtă vreme Daniel publicase deja din mai 1848 broşura aceasta dedicată exclusiv alianţei româno-săseşti.

Mai mult decât atât şi dincolo de acest mesaj, este formulată clar, încă la debutul evenimentelor revoluţionare paşoptiste, ideea independenţei politice a tuturor românilor, uniţi într-un singur stat, fie sub conducerea unui principe ereditar ales de ei (variantă neagreată de Daniel Roth), fie sub sceptrul Austriei (variantă considerată optimă şi avantajoasă reciproc atât pentru români, cât şi pentru saşi şi pentru monarhia habsburgică integră). Autorul prevesteşte mesianic unirea tuturor românilor într-un imperiu daco-român, în contrapondere faţă de uniunea Ardealului cu Ungaria.

*

Aşadar, care este conţinutul broşurii în cauză? Dacă am aplica acestei opere un tratament literar, considerând-o ca specie a genului epic, am enumera următoarele momente ale subiectului:

– expoziţiunea: discordia din mijlocul saşilor cu privire la uniunea Transilvaniei cu Ungaria, atitudinea scindată, separatistă a Braşovului prounionist faţă de corpul naţiunii săseşti;

– intriga: vizita şi declaraţiile guvernatorului Teleki la Sibiu în 3 mai 1848, care radicalizează spiritele antiunioniştilor;

[3] Redăm, de dragul veridităţii, un frgament din scrisoarea, datată la Moşna, pe 14 octombrie 1848, a lui Stephan Ludwig Roth către editorul şi tipograful braşovean Johann Gött. Scrisoarea conservă un stil oral: „În Transilvania elementul maghiar s-a decis, de la început, pentru *tricolor*. Foarte firesc! Pentru noul negru-galben românii. Şi noi, saşii, trebuie să ne decidem. Neutralitatea nu este valabilă. Noi suntem cei mai slabi, însă noi înclinăm balanţa. (Wir sind die Schwächeren, geben aber den Ausschlag, wohin wir neigen.) Că noi suntem cei mai slabi nu trebuie să uităm niciodată, dar sus inimile, pentru că din capul locului noul negru-galben este mai bun decât tricolorul. Cele două alternative sunt: 1. Dacă ne punem de partea maghiarilor, suntem *eo ipso* împotriva valahilor (românilor) şi a întregii monarhii. 2. Dacă ne punem de partea valahilor, suntem împotriva maghiarilor şi pentru monarhia integră. Maghiarii şi românii sunt accidente. Esenţial este principiul integrităţii monarhiei, deoarece această idee constituie garanţia proclamatei constituţii a Austriei. Principiul egalei îndreptăţiri este vegheat de toate naţionalităţile, de cehi în Boemia, de slovaci în Ungaria, de valahi (români) în Ungaria şi Transilvania, de sârbi în Ungaria, de italieni ş.a.m.d. Ca germani, inima ne trage mereu spre germani. Dacă Austria ne este inamică, atunci Germania ne este şi mai îndepărtată. Eu, ca şi cleric, am jurat pe deasupra să fiu prieten prietenilor împăratului şi duşman duşmanilor săi. Revoluţia ungară nu mă dezleagă de jurământ, nici chiar în cazul în care toate condiţiile noastre ar fi fost acceptate. Numai că aceasta nu este cazul, iar decizia devine cu atât mai uşoară, în vreme ce constituţia austriacă este mai liberală, deci cu atât mai demnă de a fi onorată." Traducerea ne aparţine, după Stephan Ludwig Roth, *Gesammelte Schriften und Briefe*, aus dem Nachlaß herausgegeben von (ed.) Otto Folberth, vol. 7 *Das Schicksal. Dokumente aus den Jahren 1848/49. Nachträge aus den Jahren 1848/49. Mündliche Überlieferungen, Anekdoten, Legenden. Biographische Zeittafel*, Verlag Walter de Gruyter & Co, Berlin, 1964, p. 115-116.

– desfăşurarea acţiunii: argumentele unioniştilor saşi şi combaterea lor; cele patru nuanţe ale unionismului săsesc;

– momentul culminant: imposibilitatea participării viitoare a deputaţilor saşi la dezbaterile corpurilor legiuitoare ale Ardealului şi Transilvaniei, ce vor adopta uniunea;

– deznodământul: singura soluţie posibilă pentru salvarea naţiunii săseşti este alianţa cu naţiunea română; ba mai mult, cauza comună o reprezintă viitorul Daciei, respectiv, întemeierea unui imperiu daco-român, care să cuprindă Transilvania, Muntenia şi Moldova, sub coroana împăratului de la Viena.

*

Să vedem mai îndeaproape ideile politice ale lui Daniel Roth, felul în care îşi desfăşoară argumentarea polemică şi limbajul poetic în care îşi înveşmântează discursul.

„Cel mai mare blăstem, care de secoli a apăsat asupra naţiunii săseşti, a fost neunirea, *discordia,* care totdeauna s'a ivit în mijlocul ei, de câte-ori din afară a fost ameninţată de vre-o primejdie mare. Cu oroare parcurge fiul naţiunii săseşti, cu istoria în mână, încurcăturile secolilor expiraţi şi cu înduioşare află, că cele mai adânci rane, ce au fost aplicate naţiunii săseşti, mai totdeauna dela această hydră au venit" (p. 8)[4]. Acolo unde unirea era mai necesară, acolo naţiunea era „neunită, sfârticată", membrii naţiunii căutându-şi fiecare scăparea pentru sine. Astfel încât autorul se întreabă, prin ce minune saşii au rezistat până la jumătatea secolului XIX ca o comunitate unitară, ca o naţionalitate omogenă? Singura explicaţie este bunătatea providenţei dumnezeeşti! Aprecierea lui Daniel Roth despre discordie ca maladie naţională, însă, se aplică, la fel de dureros, şi altor naţii, precum românii, sârbii, grecii.

„Duşmanul ereditar al naţiunii", discordia, acţionează, în zilele autorului, „prin propusa Uniune a Ardealului cu regatul ungurescˮ, când cercuri săseşti întregi, în frunte cu Braşovul, se pronunţă pe faţă pentru uniune (p. 10).

Braşovul vede salvarea naţiunii săseşti în uniunea cu Ungaria. Daniel Roth consideră atitudinea Braşovului drept „infidelitate" (p. 12), iar declaraţia solemnă a braşovenilor în favoarea uniunii drept „călcare a credinţei către naţiunea săsească, dacă scopul ei a fost a se face de ştire că Braşovul va lupta pentru Uniune şi o va cere în dietă, chiar şi atunci când majoritatea scaunelor săseşti se va declara contra Uniunii. În casul acesta Braşovul s'a desfăcut de naţiune. A părăsit naţiunea în situaţia cea mai grea şi a abandonat interesele generale ale naţiunii pentru a servi interesele sale particulare" (p. 14-15).

Unioniştii saşi împărtăşesc mai multe opinii. „În partidul acesta distingem patru nuanţe, hotărât diferite una de alta" (p. 16). Daniel Roth expune, pe rând, cele

[4] Citările le vom face cu trimiterea la numărul paginii din traducerea broşurii de către Septimiu Albini (vezi nota 2).

patru categorii de luptători pentru uniune, aflate de el, luptători ce susţin următoarele puncte de vedere: 1. istoric; 2. cosmopolit; 3. uniunea condiţionată; 4. uniunea din resemnare că lupta contra uniunii nu va izbuti.

1. Susţinătorii istorici din rândul unioniştilor invocă principiul „ad retinendam Coronam" (pentru apărarea Coroanei), motivul chemării saşilor în Ardeal şi motivul existenţei lor aici. Daniel Roth argumentează, însă, că Ardealul nu a fost nicicând, în decursul celor 700 ani de istorie, contopit cu regatul unguresc. Dimpotrivă: „Nu avea [Ardealul] nimica în comun cu Ungaria, decât pe acelaşi rege şi n'a stat cu acesta într-un raport mai intim, mai strîns, decât regatele Croaţia, Dalmaţia, şi principatele Moldova şi Valachia, care două din urmă încă au fost un timp oare-care unite cu Coroana Ungariei" (p. 17-18). „Ţeara Ardealului rămânea separată de Ungaria şi-şi păstra constituţiile sale cu desăvârşire diferite de constituţia Ungariei" (p. 19). Cu atât mai mult saşii, nu au legături proprii cu Ungaria.

Cât despre eroarea ce incumbă în aplicarea punctului de vedere istorist în prezent, Daniel Roth observă: „Ce confusie teribilă s'ar naşte, dacă toate statele europene ar lua de basă raporturile şi posesiunea teritorială de acum 300 de ani şi după acest principiu şi-ar restabili frontierele de atunci a ţerilor? Nu numai ţerile câştigate prin arme, ci şi statele despărţite prin arme şi tratate le sancţionează timpul. Şi într'o privinţă şi în cealaltă există o prescripţie politică, fără de care liniştea Europei mereu ar fi pusă în chestie" (p. 21-22).

Daniel Roth polemizează cu ideile susţinute în articolul „Für die Union" (Pentru uniune), apărut în nr. 18 / 1848 al gazetei braşovene „Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde". „Nu mi-am pus problema ca să combat sofismele şi aserţiunile revoltătoare şi imposibil de dovedit ale autorului articolului ..., am accentuat numai pasagiul de mai sus, pentru-că el conţine cuintesenţa eronatelor argumente istorice" (p. 25).

2. Ca prototip al nuanţei cosmopolite, Roth trimite la acelaşi articol, unde se face apologia statului poliglot care „poate exista fără ca o naţiune să mistuie pe cealaltă". Îndemnul articolului: „Să nu mai fim numai Saşi, să fim Ardeleni, să fim credincioşii Coroanei ungare!" (p. 27) determină o reacţie violentă de respingere din partea lui Daniel Roth: „Dar destul a fost din absurdităţile acestei politice... Acesta este credeul cosmopoliţilor. De dragul unei idei fantastice aruncă dela ei realitatea, pentru a deveni cetăţeni universali, se desbracă de naţionalitate şi de tot ce împreună cu aceasta are valoare pentru om, pe lângă familia sa. Sau, ca să vorbim în stil trivial, însă foarte potrivit: pentru porumbul de pe casă dau vrabia din mână" (p. 27).

Personalitatea pătimaşă a lui Daniel Roth se dezlănţuie, dând curs ideilor sale proprii: „Cred aceşti cosmopoliţi într'adevăr că utopiile, care mişună în fantasia lor exaltată şi pe care cu atâta zel se străduiesc să ni-le demonstreze, vor fi într'adevăr realisate, dacă sacrifică naţionalitatea şi autonomia? Ce orbire, ce confusie de idei! Numai pe basa naţionalităţii se desvoaltă un popor, creşte şi devine fericit. Numai o constituţie şi numai astfel de instituţiuni, care sunt basate pe naţionalitate, se

potrivesc unui popor şi îi garantează prosperarea materială şi spirituală. Instituții octroate şi transplantate, eşite din firea altei naționalități străine, nici când nu vor deveni posesiunea unui popor, nici când nu se va împrieteni cu ele" (p. 34).

Şi mai departe, şi mai sugestiv: „Naționalitatea este pentru un popor ceea-ce este individualitatea pentru singuratici. Nimiciți individualitatea unui om, ce va rămâne? Sacrificați naționalitatea unui popor, ce bunuri din lume pot da compensație? Acesta nu este egoism. Nu este egoism când individul voieşte să-şi conserve individualitatea, nu este egoism când națiunea voieşte să-şi conserve naționalitatea şi voieşte să delăture tot ce se pune în calea ei, sau o amenință cu nimicirea. Aceasta este o lege naturală şi morală, este dorința individului şi a națiunii, este datorința conservării proprii. A ne sacrifica noi pe noi ar însemna a ne abandona toate bunurile, ceea-ce nimeni nu are dreptul a pretinde sau a ne sili să facem" (p. 35-36).

Este însă posibil ca naționalități diferite să poată trăi laolaltă, fără a se nimici una pe alta. Condiția acestei existențe împreună este aceea de a se respecta reciproc şi a nu voi să se nimicească reciproc (p. 37). Când un popor „violează naționalitatea celuilalt, şi voieşte chiar să o nimicească", cele două popoare nu mai pot conviețui paşnic, ci „se naşte o luptă înverşunată, cerbicoasă între cele două popoare".

Momentul prezent îi sugerează autorului: „Acest atac al unei naționalități contra naționalității altor popoare se întâmplă acum din partea națiunii ungureşti. Asupriri lungi şi sistematice de secoli au îndurat cu răbdare Slavii, Germanii şi Românii, dar violarea necruțătoare a naționalității lor nu o sufer, ci se ridică unul ca unul ca să respingă atacul" (p. 39).

Se reia comparația individ-națiune: „Individul atacat în individualitatea sa, în mod instinctiv se încearcă să-şi apere cu ori-ce preț individualitatea aceasta contra inimicului atacator şi nu se lasă a fi sedus de momeala: Dragul meu, vino să te mănânc, şi în burta mea binevoitoare şi generoasă are să-ți fie bine! Tot asemenea, diferitele popoare ale Ardealului nici-decum nu se lasă a fi momite de prorociile viitoarei măriri şi fericiri ungureşti, ca să depună armele şi să-şi abandoneze, ca nişte laşi, naționalitatea" (p. 39-40).

Replicile lui Daniel Roth față de imaginarii oponenți cosmopoliți continuă retoric: „Voi ziceți: Națiunea maghiară vă oferă libertate, egalitate înaintea legii şi la sarcinile publice, împarte frăţeşte cu voi drepturile, care de o mie de ani le-a posedat singură. Ei ne promit că ne vor garanta naționalitatea; în casă, în familie, poate chiar şi în biserică vom *avea voie* să vorbim nemțeşte, slovăceşte, româneşte. Prea târziu! strigă naționalitățile ofensate. Vă mulțumim de garanția voastră frățească, ea nu corespunde nobleței patriotismului nostru! Nu ne mulțumim cu permisiunea voastră de a folosi în cercul familiei limba noastră maternă! ... Era un timp, când noi v'am rugat frăţeşte să ne recunoaşteți naționalitatea noastră (slavă, română). Acest timp a trecut. Noi am devenit, asemenea vouă, majoreni, noi simțim în noi puterea de a ne garanta singuri naționalitatea. Aşa strigă Croații, Slovacii, Românii, Germanii din Ungaria cătră maghiari şi se pregătesc de luptă,

care dacă nu intervine augustul Împărat cu numele Său sfinţit, trebuie să ducă la sângeroase războaie civile" (p. 41-42).

În aceste momente, uniunea cu Ungaria presupune, din partea saşilor, „nici mai mult, nici mai puţin, decât că vom sprigini cu puterile noastre fisice intreprinderile infidele ale naţiunii maghiare şi ne vom face complici ai acestei tradări" (p. 49). „Şi se crede că Saşii se vor învoi ca bogatele resurse ale Ardealului să fie refusate Împăratului şi monarchiei şi să beneficieze de ele aceia, cari urmărindu-şi interesele lor separatistice, vor folosi puterea lor, foarte mult sporită prin aceasta, numai pentru a asupri şi a maghiarisa naţionalităţile nemaghiare, pe care atât de mult le urăsc şi le despreţuiesc" (p. 50). „Nici-odată! strigăm noi, în ferma convingere a inimii noastre. Nici-odată Saşii nu vor da mână de ajutor la o operă atât de criminală!" (p. 53).

Cum ar arăta uniunea propusă de maghiari? „Maghiarism şi maghiarisare veţi avea cu prisosinţă" (p. 53), dar libertăţi nu vor fi: nici libertatea presei, nici pe cea a justiţiei. Roth oferă exemple, pentru a arăta cum au înţeles maghiarii întotdeauna egalitatea în drept în ce priveşte cenzura şi toate celelalte chestiuni constituţionale. „Ei nici când nu se pot lepăda de sentimentul de drept al leului. Credeţi că în viitor se vor schimba? Vă înşelaţi. Nici un corb nu s'a făcut alb peste noapte" (p. 55).

3. În ce priveşte speranţa obţinerii unei uniuni condiţionate, cei care nutresc asemenea deşarte iluzii, precum braşovenii, sunt admonestaţi de Daniel Roth: „Trebuie să mărturisesc, că după toate cele întâmplate în Ardeal, în ultimii 10 ani, şi după cele ce se mai întâmplă şi astăzi, trebuie multă naivitate pentru a spera că Maghiarii vor primi Uniunea cu asemenea condiţii" (p. 57).

Relevantă i se pare autorului vizita întreprinsă de guvernatorul Ardealului la Sibiu. În 3 mai 1848 dimineaţa, excelenţa sa „a declarat cinstit şi pe faţă" deputaţilor saşi şi Magistratului oraşului că nu poate fi vorba de uniune cu condiţii, deoarece constituţia învechită a saşilor nu se mai potriveşte cu planul reformist al Ungariei, iar altminteri uniunea este deja hotărâtă şi se va realiza indiferent de atitudinea saşilor. Această declaraţie a constituit motivul care i-a determinat pe sibieni să se proclame deschis împotriva uniunii, să arboreze steagul negru-galben cu pajura împărătească (p. 58). Dacă braşovenii, după ce au luat la cunoştinţă declaraţia guvernatorului, mai persistă în hotărârea lor şi susţin în continuare uniunea, probabil mai au şi alte motive sau, poate, le este greu să revină asupra unei decizii deja afişate, bănuieşte autorul (p. 63-64). De aceea, „Îi conjur în numele patriei să nu dee mâna ca Ardealul, frumoasa noastră patrie, [pe] care sub sceptrul drept şi blând al Împăratului Austriei o aşteaptă un viitor frumos şi fericit, să fie răpită, în chip de codiţă a Ungariei, pe un povârniş, a cărui ţintă o presentă cu oroare fiecare Austriac credincios. Conjur pe cetăţenii Braşoveni în numele D-zeului celui sfânt, care de 700 de ani ocroteşte şi apără poporul nostru, să examineze cu de-amăruntul sfatul şi personalitatea acelor bărbaţi, care atât de rău i-au sfătuit" (p. 65).

Impresionant este spiritul vizionar, manifestat de Daniel Roth, atunci când scrie: „Braşovenii şi acum se mai mângâie cu credinţa că modalităţile Uniunii vor fi desbătute în dieta Transilvaniei şi că acolo vor avea privilegiul să declare că o vor primi numai cu condiţiile puse de ei, sau să-şi revoce declaraţia de primire, dacă condiţiile lor nu vor fi primite. Într-una din primele şedinţe ale dietei transilvane, Uniunea va fi votată sub stăruinţele, ameninţările şi strigătele galeriei şi ale plebei de pe stradă, între râsetele deputaţilor unguri şi în ciuda protestărilor din partea Saşilor. Desbaterile despre modalităţile acestei Uniuni vor fi trecute apoi dietei ungare, ear dieta transilvană va fi apoi închisă, sau va înceta de facto, pentru că deputaţii unguri vor părăsi-o şi nu vor voi să mai iee parte la alte desbateri. Ce veţi face atunci? V'aţi declarat pentru Uniune, va trebui să vă învoiţi ca causa voastră să fie desbătută în dieta din Pesta, fie că resultatul va corespunde, fie că nu va corespunde aşteptărilor voastre. În casul din urmă veţi voi apoi să vă retrageţi învoirea dată, dar nu veţi mai putea-o face, căci va fi prea târziu. În casul dintâiu veţi fi mulţumiţi cu Uniunea. În amândouă casurile v'aţi perdut însă *auf Gnade und Ungnade*, aşa că va fi cu desăvârşire superfluu să mai puneţi condiţii" (p. 62-63).

4. A patra facţiune a unioniştilor sunt disperaţii, care sfătuiesc la supunere în faţa a ceea ce ei consideră a fi inevitabil. „Aceste sunt naturi mici" (p. 67).

Daniel Roth arată că, de-a lungul istoriei, naţiunea săsească a reuşit să îşi menţină independenţa faţă de „celelalte două naţiuni politice ungureşti", referindu-se la naţiunile de Stare ale ungurilor şi secuilor. „Nici-odată saşii n'au suferit să fie consideraţi de naţiunea maghiară ca o codiţă a ei, ca o massă fără voinţă" (p. 69).

El arată că, fără aprobarea celor trei naţiuni politice recepte, nici o lege a ţării nu poate fi modificată. În cazul de faţă, prin uniunea cu Ungaria nu ar fi vorba de modificarea, ci de anularea însăşi constituţiei Ardealului, „ba chiar de *nimicirea* individualităţii celor trei naţiuni politice şi a naţiunii a patra, care nu se bucură de drepturi politice. Ear pe deasupra preţul este *naţionalitatea* şi *limba Saşilor*, respective a *Românilor* şi în special *autonomia* Saşilor, întemeiată pe această basă" (p. 69-70).

„În consecinţă, este adevărat că Saşii nu pot împiedeca pe Maghiari să facă Uniunea dorită cu regatul Ungariei, dar tot aşa de puţin pot naţiunile politice maghiare să silească pe Saşi a primi o hotărâre unilaterală a dietei şi a primi Uniunea perhorescată de Saşi" (p. 70).

Gândind concret cum ar putea saşii respinge uniunea cu Ungaria, Roth face apel la votul separat de care beneficiază naţiunea săsească în dietă (p. 71). De asemenea, saşii trebuie să se manifeste energic pentru a arăta maghiarilor hotărârea lor în această chestiune. „Această manifestaţie hotărâtă numai aşa se poate înscena, dacă deputaţii naţiunii săseşti vor părăsi numaidecât dieta din Cluj, după ce Uniunea Transilvaniei cu Ungaria va fi hotărâtă în mod unilateral de către cele două naţiuni maghiare, şi dacă aceştia vor propune o representaţiune în acest înţeles cătră M. Sa, nu în numele lor, ci în numele celor trei naţiuni. Pentru că este

în contra conştienţei naţiunii săseşti şi nu este consult ca deputaţii noştri să sancţioneze prin presenţa lor această sentenţă de moarte pronunţată contra noastră de celelalte două naţiuni politice, în mod unilateral şi violent" (72-73).

Daniel Roth creează, aşadar, rezolvarea unor posibile scenarii de viitor, propune modele de comportament pentru deputaţii saşi ce urmează a se confrunta cu acceptarea uniunii în dietă. De un realism, din nou impresionant, el îşi imaginează situaţia în tot dramatismul confirmat de istoria ulterioară a evenimentelor. Autorul se teme pentru viaţa deputaţilor saşi în dietă. „Dar se zice că *viaţa* lor e garantată? Cine o *poate* garanta? Plebea ungurească este agitată până la furie şi chiar astăzi nici un Sas nu poate călători fără primejdie peste Cluj. Canalia obraznică a mers deja aşa departe în insolenţa sa, încât a ars publice portretul comitelui nostru naţional, venerat de toţi [Franz Salmen]" (p. 73). De aceea, este riscant să se expună viaţa deputaţilor naţiunii săseşti în dietă. Iar dacă aceştia ar scăpa cu viaţă, în asemenea condiţii, „sub sbierăturile galeriei, sub gălăgia canaliei din stradă, a zuruitului de săbii a sălbaticilor juraţi şi a ţărănimii fanatisate din împregiurime", nu poate avea loc o „desbatere liberă" (p. 75). „Şi cine ne garantează că deputaţii noştri, ori-cât de bărbaţi ar fi, nu-şi vor pierde curagiul în momentul decisiv şi, contrar instrucţiunilor primite, nu vor accepta Uniunea, adecă *perirea naţiunii săseşti şi a patriei?* Zeu, în asemenea casu eu n'aş fi cel dintâiu care aş ridica peatra contra lor" (p. 76). Previziunile autorului broşurii s-au împlinit întocmai în realitate.

El continuă expunerea, sugerând, ca soluţii, fie netrimiterea deputaţilor saşi în dieta de la Cluj, fie ţinerea dietei la Alba Iulia. „Numai sub tunurile de la Alba Iulia este în momentele de faţă posibilă desbaterea liberă" (p. 76). Oricum, fie că saşii îşi trimit, fie că nu îşi trimit deputaţii dietali, lucrurile vor ajunge la extrem. De aceea, este imperios necesar ca saşii, fără a se baza pe dietă, să facă o intervenţie la împărat împotriva uniunii (p. 78).

Însă, mai presus de toate, soluţia salvatoare pentru saşi constă în alianţa cu românii. „Dar pentru ca demonstraţia aici proiectată, care va avea să fie înscenată de naţiunea săsească şi în numele ei, să aibă greutatea cuvenită, *naţiunea săsească trebue să facă causă comună cu naţiunea română*" (p. 79). Autorul prezintă şi dezvoltă ideea alianţei, expunând la persoana I, într-un imaginar dialog, opinia sa personală sinceră că mântuirea saşilor se află numai în uniunea cu românii: „Da, domnii mei, da, voi amici şi anteluptători ai Uniunii cu Ungaria, privirea voastră politică n'a fost turburată, când vi s'a părut că adversarii Uniunii între Saşi voesc să se alăture la Români sau poate chiar *să se unească cu ei într'un imperiu dacic contra Uniunii cu Ungaria, pentru a contribui la susţinerea integrităţii monarchiei şi pentru a zădărnici totala deslipire a Ungariei de către ea.* Eu mărturisesc sincer şi fără încungiur, că pe mine cel puţin, ideea aceasta de mult mă ocupă şi m'a extasiat chiar. Da, domnii mei, este părerea mea, că salvarea naţiunii săseşti se poate găsi numai în realisarea acestei idei" (p. 80).

Cum argumentează Roth oportunitatea şi necesitatea acestei idei? Mai întâi face apel la simţul datoriei săseşti. Datoria fiecărui sas şi a fiecărui austriac este de a contribui din toate puterile sale, „chiar cu sacrificiul avutului şi al sângelui", la susţinerea integrităţii momarhiei şi la împiedecarea destrămării acesteia de către Ungaria. „Cel-ce altfel cugetă şi lucrează se face vinovat de înaltă trădare" (p. 81). Garanţia supremă a efectului benefic al întemeierii unui stat românesc o constituie prezervarea integrităţii imperiului habsburgic, Daniel Roth prevăzând practic înfăptuirea dualismului douăzeci de ani mai târziu. *„Mai departe credem în adevăr, că prin întemeierea unui imperiu daco-român (Transilvania, Moldova, Valahia) sub coroana Împăratului german din Viena, întrunim cu desăvârşire aceste două scopuri, dacă anume integritatea monarchiei austriace ar fi ameninţată, sau ruperea totală a Ungariei de cătră monarchia austro ungară s'ar intenţiona acum sau mai târziu"* (p. 81).

Autorul simte nevoia să se justifice, arătând că ideea îi aparţine : „Dar în interesul adevărului trebue să observ, că nu ştiu dacă îşi mai caută şi alţii, sau toţi adversarii Uniunii, salvarea în alianţa cu naţiunea română. Mă îndoesc chiar, că ar fi aşa. Ideile acestea au răsărit în capul meu, n'am vorbit cu nimenea despre ele şi nu ştiu dacă a mai avut cineva asemenea idei. Le comunic aici fără reservă, pentru a le supune examinării naţiunii săseşti, care poate să le primească sau să le respingă, după cum va afla de bine. Ca publicist am făcut ce am putut, alt rol nu sunt chemat să joc în această dramă politică" (p. 82).

Apoi insistă asupra caracterului realist al ideii susţinute de el: „Această idee despre un imperiu daco-român sub suveranitatea Împăratului austriac nu este o fantasmagorie vană. *Este o idee care probabil se va realisa în puţini ani*" (p. 82).

Autorul descrie situaţia din principatele române, învecinate Ardealului, cu apăsarea protectoratului rusesc, sub care „voievozii lor sunt arendaşi fără conştienţă, care exploatează ţerile în folosul lor propriu, sunt creaturi ale Ruşilor, care îşi primesc poruncile de la proconsulii ruseşti din Bucureşti şi Iaşi. Din consulatele ruseşti din Bucureşti şi Iaşi se guvernează principatele. Moldovenii şi Muntenii sunt sătui până la scârbă atât de acest guvern proconsular rusesc, cât şi de principii lor" (p. 83). De aceea, românii din Moldova şi Muntenia „suspină după libertate" politică, spirituală şi instituţională. Prin întemeierea unor instituţii naţionale, ei ar putea „favorisa desvoltarea şi cultivarea liberă a poporului pe base naţionale" (p. 83).

Concluzia ce se deprinde este că: „Aceste înalte bunuri Daco-Românii le pot dobândi numai aşa, dacă vor ajunge la desăvârşita independenţă politică, sub un principe ereditar ales de ei înşişi, sau dacă se vor alătura la monarchia austriacă şi, în umbra coroanei austriace, îşi vor da acea constituţie şi acele instituţii, cari corespund dorinţelor şi trebuinţelor lor" (p. 84).

Prima cale, aceea ca românii să îşi aleagă un principe ereditar suveran propriu, lui Daniel Roth i se pare greşită. Şi anume, greşeala ar proveni din faptul că astfel preconizatului imperiu daco-român nu i s-ar alătura Transilvania. A doua cale, prin

alăturarea românilor uniţi cu imperiul habsburgic, este încurajată şi susţinută de autorul broşurii. „Fără Transilvania statul lor ar primi o situaţie geografică foarte nepotrivită; cu Transilvania acest stat ar primi o configuraţie excelentă, rotunzită, tare. Fără Transilvania acest stat daco-român ar avea 3 milioane de locuitori; cu Transilvania ar primi un spor de 2 milioane locuitori, dintre care 1 ½ milioane de naţionalitatea lor proprie română, şi astfel ar deveni un stat tare, respectabil. Strâmtorat între Rusia, Turcia şi Austria, acest stat, în urma posiţiei sale geografice şi a numărului mic de locuitori, nici chiar sub un principe independent n'ar ajunge la deplină independenţă politică şi totdeauna existenţa sa ar fi precară; ca parte integrantă a monarchiei austriace, dându-şi în toată libertatea constituţia ce va voi, ar fi asigurat dinspre Răsărit şi Mează-zi prin puterea monarchiei, fără de a sacrifica ceva din autonomia sa internă, sau de a fi împiedecat în libera sa desvoltare naţională. De celelalte avantagii nepreţuite, d.p. în privinţa comercială, care ar resulta pentru statul daco-român din alăturarea sa la Austria, nu vom mai vorbi aici" (p. 85).

Acestea ar fi avantajele pentru statul daco-român unit cu monarhia austriacă. Care ar fi avantajele pentru Transilvania, pentru monarhia habsurgică însăşi, pentru „Germania întreagă", prin alăturarea celor două principate române? „Să cugetăm numai la gurile Dunării! Câştigul acestei achisiţii (de sine înţeles este că vorbim totdeauna numai de achisiţia *pacinică,* dorită şi cerută de Daco-Români) a celor două principate ar compensa Austriei mai mult ca îndoit perderea Italiei şi a Galiţiei, dacă cumva evenimentele politice vor face cândva necesară abandonarea acestor ţeri" (p. 86). Astfel, Transilvania, imperiul habsburgic trebuie „să urmărească cu bună-voinţă cele ce se petrec în present în principate", „să favoriseze partidul naţional de acolo ... şi să stee gata ca în momentul potrivit să întindă acestuia mâna" (p. 87).

Care ar fi avantajele câştigate de naţiunea săsească? Daniel Roth îşi convinge conaţionalii că ei au tot interesul să sprijine ideea unui stat românesc. „Lângă cea daco-română, naţionalitatea germană ar putea exista şi s'ar putea desvolta la o treaptă tot mai înaltă de perfecţiune politică, intelectuală şi religioasă morală, şi anumit pe basă naţională germană. *Lângă naţionalitatea maghiară nici o altă naţionalitate n'ar putea exista în viitor fără a se sacrifica pe sine însăşi.* Uniunea cu Ungurii totdeauna a fost pentru Saşi un isvor de nenorociri. Ungurii totdeauna au reclamat pentru ei partea leului" (p. 87). „De aceea, este mai bine să abandonăm legăturile nefaste din trecut şi să legăm altele cu *oameni toleranţi*" (p. 88).

Cât de mare însemnătate are pentru saşi încheierea unei alianţe cu românii rezidă şi din argumentul numeric. „Noi singuri suntem prea puţini la număr şi nu apăsăm în cumpăna politică a Ardealului. Să ne ferim, este sfatul meu binevoitor, a ne preţui în prea mult! Cu totul altcum se presentă lucrurile, dacă noi cei 300.000 de Germani ardeleni, ne vom presenta uniţi cu cei 1,500.000 Români ai patriei noastre, cu plângerile noastre înaintea feţei sacre a Maiestăţii Sale" (p. 88). Argumentul numeric îl întâlnim şi la Stephan Ludwig Roth şi, în general, la opinia publică săsească, conştientă de aspectul demografic defavorabil.

Cu atât mai mult are sorți de izbândă această alianță, cu cât „avem cuvinte de a presupune că Românii vor face causă comună cu Sașii și se vor declara contra Uniunii" (p. 89). Vocea națiunii române se va ridica cu tărie și va trebui să fie ascultată: „Numeroasa națiune română, este adevărat, până acuma nici-odată n'a fost întrebată, în afaceri politice, de părerea și consimțământul ei. S'a hotărât despre ea, fără ea, ca despre o turmă de vite. Nedreptatea ce astfel i s'a făcut, se răsbună acum. Națiunea română s'a deșteptat și este conștie de sine, de puterea și de importanța ei politică. Pentru prima dată se pregătește să-și ridice vocea *en masse* în afacerile politice, fie și nechemată și neîndreptățită, ear Sașii și Ungurii sunt siliți să-i pețească votul pentru ei. Nu mă îndoesc, că ea își va da acest vot decisiv în favoarea națiunii sășești. *Viitorul Daciei (Transilvania, Moldova, Muntenia) nu este nici al națiunii maghiare, nici al celei germane, ci al numerosului neam al națiunii române*" (p. 89-90). Și această idee trimite la rezonanțe legate de Stephan Ludwig Roth.

Sentimentele românilor față de sași au fost mereu prietenoase, apreciază Daniel Roth. „Contra sașilor Românii nu nutresc nici o dușmănie" (p. 92). De multe ori românii s-au răsculat împotriva domnilor feudali maghiari, însă niciodată nu s-au răsculat împotriva sașilor. „Și astfel în unire cu întreaga națiune română, veniți să pășim înaintea sacrei Maiestăți și în numele Ardealului să o rugăm a nu sancționa articolul de lege despre Uniune. Cee-ce Maiestata Sa n'ar putea și n'ar avea voe să acorde numărului mic al Sașilor, aceea nu va refusa, nu poate și nu are voe să refuse locuitorilor *uniți* ai Transilvaniei, celor două milioane de supușii cei mai credincioși, cari nu doresc altceva, decât să aparțină, și în viitor ca și în trecut, monarchiei austriace" (p. 93-94).

*

În introducerea traducerii publicate de Septimiu Albini la 1895, *O broșură din 1848. Material pentru aprețiarea politicei naționale a Românilor și Sașilor*, traducătorul – el însuși politician și militant național român – apreciază că „împrospătarea ideilor, temerilor și prevederilor de la 1848" va face un bun serviciu atât românilor, cât și sașilor, promovând „o conlucrare comună a tuturor popoarelor nemaghiare". Pe autorul broșurii, Septimiu Albini îl vede ca pe un luptărtor pasionat, care „combate cu tot focul inimii uniunea și arată în același timp, cu argumente mai bune de cum le-am putea da noi Sașilor, că împreuna lucrare cu Românii nu numai nu le poate fi primejdioasă, dar le este chiar prielnică. Ear ceea-ce a fost adevărat la 1848, nu poate fi cu totul neadevărat astăzi".

Traducătorul consideră că „Scriitori noștri, ni se pare, au judecat greșit pe Roth". Septimiu Albini se referă, în speță, la Papiu Ilarian și George Barițiu, care l-au transformat pe Daniel Roth într-un „denunciant"[5]. Prin publicarea broșurii în traducerea română se intenționează și se realizează reabilitarea lui Daniel Roth.

[5] Septimiu Albini, *O broșură din 1848. Material pentru aprețiarea politicei naționale a Românilor și Sașilor*, studiu introductiv la vol. Dr. Daniel Roth, *Despre uniune și, per tangentem, un cuvânt despre o posibilă monarchie daco-română sub coroana Austriei*, Institutul Tipografic T. Liviu Albini, Sibiiu 1895, p. 2, 4, 7.

Într-adevăr, Alexandru Papiu Ilarian scrisese la 1852: „Pop'a Roth tiparí o cartecica, in care chiamà pe sasi, cà se stea intru ajutoriu romaniloru la intemeiarea *imperatìei daco-romane.* Tote aceste-a erà lingusiri sierbili [servile] si maestrìi si apucaturi astute [prosteşti], prin cari cugetà sasii, ca voru potè insielare si compromitere pe romani, precumu erà planulu lui Roth cu propunerea Daco-romanìei"[6]. Aceste rânduri sumare, prin care Papiu expediază lucrarea lui Daniel Roth, arată că tânărul istoric român a avut cunoştinţă de ea, dar nu a lecturat-o personal. Sintagma referitoare la „măiestriile săseşti", recurentă la Papiu Ilarian, indică un stereotip naţional negativ.

George Bariţiu înfăţişase pe larg ceea ce el considera a fi o conspiraţie a duşmanilor românismului, cu scopul compromiterii lor. Astfel Bariţiu narează că, după ce „adversarii elementului românesc" văzuseră că în principatele române se ridicase o aprigă opoziţie împotriva protectoratului rusesc, „manevra de până aici iute o schimbară cu alta ce li se păru mai plauzibilă, cu planul unei *Dacoromanii*". Ocazia era prielnică la 1848, „când se părea că toate statele europene se desfac ca şi o casă de bârne din încheieturile lor şi anume cele poliglote se formează după naţionalităţi şi limbi naţionale", şi atunci, „pentru ce să nu presupuie cineva că şi poporul român cugetă a-şi forma un stat sau curat [românesc] sau în mare preponderenţă românesc cu numele de Dacoromania". Astfel, „cu scopul de a compromite pe români la monarh, la dinastia întreagă şi la toţi bărbaţii de stat credincioşi dinastiei, adversarii elementului românesc nu lipsiră a face bărbăteşte propagandă ideii unui stat daco-roman, sau mai la înţeles, un stat naţional românesc închegat pe teritoriul vechiului stat al Daciei, despre care scriseseră până atunci peste o sută de autori vechi şi mai noi, între aceşti din urmă câţiva austrieci, câţiva unguri, slavi, saşi din Ardeal, încă şi vreo trei-patru români". Între aceşti scriitori, cu câteva zile înainte de deschiderea dietei transilvane de la Cluj, apreciază Bariţiu, parohul evanghelic luteran Daniel Roth „surprinsă lumea" cu publicaţia sa despre uniune. Despre Roth, Bariţiu ştie că acesta „ca ardelean cunoştea limba română, se şi dăduse cu viaţa românească ceva mai orientală"[7].

Scrierea lui Daniel Roth este, în spiritul saşilor sibieni, spune Bariţiu, „antiunionistă, sau mai bine antifusionistă din toată convingerea sufletului său". Autorul broşurii îmbrăţişează, convins, ideea autonomiei Transilvaniei, respinge drastic uniunea cu Ungaria, nu pune preţ „nici pe promisiunile cele mai sărbătoreşti ale ungurilor" şi prevede „ca sigură apunerea totală a naţionalităţii săseşti prin uniune, fiind convins că maghiarii se vor rupe de Austria, ceea ce va conduce la un „barbar" război civil. „Prezicerile lui Roth relative la războiul civil din nefericire

[6] A. Papiu Ilarianu, *Istori'a Romaniloru din Dacia Superiore*, tomulu II, Evenemintele Romaniloru la a. 1848 pene la adunarea din 15./3. Maiu inclsive, Viena, cu literele lui C. Gerold si fiiu, 1852, p. 69.

[7] George Bariţiu, *Părţi alese din istoria Transilvaniei. Pe două sute de ani din urmă*, vol. II, ediţia a II-a, îngrijită, cu note, comentarii şi indice de Ştefan Pascu şi Florin Salvan, Inspectoratul pentru cultură al judeţului Braşov, Braşov, 1994, p. 547.

s-au împlinit în proporții înfricoșate." Barițiu expune și analizează ideile lui Daniel Roth: alianța sașilor cu românii, unirea românilor într-un stat care să se alăture monarhiei austriece, avantajele foarte mari care ar decurge din această construcție politică.

Barițiu crede că „Roth știa ceva despre planul unor moldo-români de a uni cele două principate într-un singur principat independent", iar ideea Dacoromaniei imaginate de el nu era nici nouă. „Ea este originală a împăratului Iosif al II-lea. Una din problemele vieții acelui monarh a fost ca să încorporeze Moldova și Muntenia la monarhia sa", spune istoricul român. De la aceasta pornind, „ideea dacoromanismului se strecurase pe încetul chiar și în creierul unor familii patriciene săsești". Nici Barițiu însuși nu cunoaște mai multe amănunte despre atari planuri, fie ale sașilor, fie ale românilor, altminteri ar fi relatat despre ele, ceea ce nu face, în afară de pomenirea numelui lui Ioan Maiorescu[8].

*

Cine este, totuși, autorul broșurii prezentate mai sus, cel care se definește pe sine ca publicist care a făcut tot ce a putut, simțindu-se îndatorat să prezinte în fața națiunii sale proiectul și crezul său politic? Un intrigant interesat sau mai degrabă un vizionar, mânat de idealuri nobile și de un simț misionar al salvării nației sale?

Schița sa biografică am prezentat-o, pe larg, în altă parte[9]. Născut la Sibiu, la 12 decembrie 1801, la momentul redactării broșurii din mai 1848 Daniel Roth are vârsta de 47 de ani. Până la vremea aceea absolvise facultatea de teologie protestantă din Viena (1821), profesase ca dascăl la gimnaziul din orașul natal și activase ca preot evanghelic la Iași, fiind concomitent profesor privat în capitala Moldovei. Contactul său cu realitățile românești datează, așadar, dinaintea revoluției pașoptiste. Spirit neliniștit, dornic de perfecționare și avid de cunoaștere, studiază și medicina în Germania, la München, unde își ia titlul de doctor și unde se căsătorește. Revine însă în Transilvania, la Sibiu, implicându-se în viața cetății. În 1834 publică la Sibiu o *Dissertatio de mutuo animae et corporis commercio* (Disertație despre sufletul și trupul comerțului). După o dispută cu alți *academicis*, devine predicator de mănăstire (Klosterprediger) și din septembrie 1836 slujește ca preot la Căstău. Militează intens pe tărâm publicistic și literar, iar în anul 1846 preia, pentru o scurtă perioadă, conducerea redacției revistei „Transsilvania", supliment al lui „Siebenbürger Bote" din Sibiu. Izbucnirea revoluției pașoptiste îl află la Sibiu. Atent la evenimentele și atmosfera înconjurătoare, Daniel Roth simte nevoia de a-și exterioriza convingerile în broșura antiunionistă. Odată cu cucerirea Sibiului de către trupele generalului Bem și ocuparea orașului de către maghiari, în luna martie a anului 1849, el se

---

[8] *Ibidem*, p. 548-549.

[9] Ela Cosma, *Sași, austrieci, slavi în Transilvania și Banat. Biografii de secol XIX și din vremea revoluției pașoptiste*, în curs de apariție la Editura Academiei Române, București.

refugiază în Muntenia, unde activează ca medic homeopat la Râmnic şi medic-primar al spitalului de garnizoană din Ocna[10]. Apoi se deplasează din nou la Iaşi, de aici înainte trăind ca medic militar practicant. Desfăşoară o activitate publicistică şi editorială intensă. În ultimii ani de viaţă orbeşte. Chinuit de dor şi de o boală care îl ţintuieşte la pat timp de zece luni, moare la Iaşi, la 25 august 1859, la vârsta de 58 de ani.

*

Cu excepţia broşurii sale despre uniune şi a disertaţiei asupra comerţului, celelalte opere edite şi inedite ale lui Daniel Roth sunt de factură literară. În culegerea *Stundenblumen der Gegenwart*, apărută la Braşov, el tipăreşte mai multe povestiri istorice: *Landskron. Erzählung aus dem fünfzehnten Jahrhundert* (*Coroana ţării. Povestire din sec. XV*), 1841, vol. 4, p. 1-81; *Don Raphael. Trauerspiel in fünf Aufzügen* (*Don Raphael. Tragedie în cinci acte*), 1841, vol. 5, p. 1-135; *Der Königsrichter von Hermannstadt. Drama in fünf Aufzügen* (*Judele regesc din Sibiu. Dramă în cinci acte*), 1841, vol. 5, p. 139-356; *Der Kurutzen-Anführer. Eine Erzählung aus dem Anfang des 18. Jahrhunderts* (*Conducătorul curuţilor. O povestire de la începutul sec. XVIII*), vol. 7, p. 3-96. În 1843 se interzice, din pricina împrejurărilor politice, punerea în scenă a piesei sale de teatru, intitulată *Rákoczy und Bartsai. Ein Schauspiel in fünf Akten* (*Rákoczy şi Bártsai. O piesaă de teatru în cinci acte*). Creaţiile sale dramatice sunt publicate însă la Braşov, în volumul *Dramatische Dichtungen*, vol. I / 1840: piesa *Don Raphael* şi dramatizarea povestirii *Der Königsrichter von Hermannstadt*; vol. II / 1844: *Die Normänner in Italien. Drama in fünf Abtheilungen* (*Normanzii în Italia. Dramă în cinci acte*). În 1846 publică la Sibiu nuvela *Der Pfarrhof zu Kleinschenk. Vaterländische Erzählung aus dem Anfang des 18. Jahrhunderts* (*Casa parohială din Cincşor. Povestire naţională de la începutul sec. XVIII*). În fine, la 1847, îi apare tot la Sibiu romanul politic *Johann Zabanius Sachs von Harteneck*, care, în pofida scăderilor vădite de concepţia romanescă, reprezintă un tablou istoric realist al Transilvaniei anilor 1700. Drama *Amalasontha oder die Kinder des Waldes. Drama in fünf Aufzügen* (*Amalasunta sau copiii pădurii. Dramă în cinci acte*), rămasă în manuscris, este pusă în scenă la Sibiu, premiera având loc la 25 septembrie 1848.

Cu nuvelele şi dramele sale, dar mai cu seamă prin romanul său *Johann Zabanius*, Daniel Roth a produs modele, chiar contestate fiind ele, de prelucrare a tradiţiei locale în literatură. Producţiile sale literare, de factură romantică, au o scriitură fluentă, cursivă şi un stil plăcut. Personajele sunt liniare, pozitive sau negative, cadrul istoric este realist, iar morala este prezentată făţiş, scopul autorului fiind nu arta de dragul artei, ci evocarea şi educarea unor sentimente de dragoste, onoare, virtute, patriotism, de apartenenţă la pământul şi naţiunea saşilor.

---

[10] Septimiu Albini, în *op. cit.*, p. 5-6, oferă amănunte biografice legate de Daniel Roth, preluate din *Allgemeine Deutsche Biographie*, vol. XXIX, p. 305.

Exemplificăm, de pildă, prin nuvela *Der Kirchhof bei Hermannstadt* (*Curtea bisericii din Sibiu*)[11], a cărei acțiune se petrece în anul 1610, când principele Gabriel Báthori pătrunde în orașul Sibiu. Primarul Felsner îi predă cheile orașului. În însăși ziua sosirii principelui, fiica primarului, Katharina, ar fi urmat să se căsătorească cu Sellendorf. Nunta nu mai are loc. Principele este atras de frumoasa Katharina, iar pentru tatăl ei aceasta înseamnă: „Flucht oder Tod!” (Fugă sau moarte!). Katharina și Sellendorf fug, dar mirele este prins de oamenii lui Gabriel Báthori și ucis. Katharina se ascunde în curtea bisericii, într-o criptă. Tocmai aici este adus trupul neînsuflețit al lui Sellendorf, astfel încât Katharina își întâlnește, pentru ultima oară, logodnicul mort. Primarul Felsner este aruncat în temniță. Katharina este, și ea, aflată de oamenii prințului și știe că nu mai are scăpare. Fecioara îi cere principelui răgaz să se gătească mireasă, dar, mai înainte de a fi atinsă de Gabriel Báthori, se sinucide, înfigându-și în piept acul de păr. Bătrânul Felsner scapă din închisoare; deși devastat de suferință, își poate „ridica creștetul sur cu mândrie, căci copilul său preferase rușinii moartea”.

Cum se vede, povestirea sugerează, prin mijloace artistice, domnia despotică a lui Gabriel Báthori (1608-1613). Viciosul tânăr principe vrea să creeze un imperiu între habsburgi și turci, care să cuprindă Polonia, Transilvania și țările române. Asupra Sibiului se instăpânește prin șiretenie, în vreme ce în celălalt mare oraș săsesc al Brașovului întâmpină rezistență din partea judelui orășenesc Michael Weiß. „Domnia de teroare a lui Báthori la Sibiu a lăsat urme adânci în amintirea poporului săsesc” (Bernhard Capesius).

Iată portretul principelui, sub pana lui Daniel Roth: „Pe timpul acela, Gabriel Bathori, fiu nedemn din demnul și preavestitul neam al Bathoreștilor, își ridica în văzduh sceptrul de fier spre nenorocul și batjocura nobilelor și vajnicelor națiuni, care se încovoiau sub acesta cu ardoare și mânie îndârjită. Deja își ridicase împotrivă, prin silniciile și moravurile sale nestăvilite, pe cele mai nobile familii ale națiunii ungurești, deja devenise spaima și scârba burghezului și a țăranului, când luă hotărârea de a descinde în Sibiu, spre a-l transforma în scena ororilor sale. Se pare că nefericitul oraș își atrăsese mânia trufașului domnitor, atunci când refuzase fugarului cardinal și prinț Andrei Bathori, după sângeroasa bătălie de la Șelimbăr, adăpostul în spatele zidurilor sale. Însă adevărata pricină a apariției și dezlănțuirii sale în Sibiu era ura împotriva liberei și independentei națiuni a sașilor, precum și pofta nicicând îndestulată a plăcerilor carnale”[12].

„Multiplu scriitor”, așa cum l-a considerat Septimiu Albini, Daniel Roth merită a fi reabilitat, atât de către literatura și publicistica săsească, cât și de istoriografia românească.

[11] Daniel Roth, *Der Kirchhof bei Hermannstadt*, în volumul *Der Schneideraufruhr in Hermannstadt und andere Erzählungen*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1956, p. 155-191.

[12] *Op. cit.*, p. 159, în traducerea noastră.

HORVÁTH MIHÁLY DE CENAD: UN EPISCOP REBEL

Varga Attila

Motto: *„A fost unul din marii episcopi catolici reformatori ai epocii romantice care a visat mereu, cu ochii deschişi, la o biserică naţională maghiară independentă".*

Un elev eminent, dar prea rebel pentru o lume conservatoare

Horváth Mihály a văzut lumina zilei pe data de 22 octombrie 1809 la Szentes, în comitatul Csongrád, într-o familie modestă de intelectuali maghiari. Mama sa a fost Werner Erzsébet, iar tatăl său, József Horváth, era chirurg de formaţie. Cei doi au avut 17 copii, Mihály fiind cel de-al patrulea copil al familiei Horváth[1].

Oraşul său natal avea cam 20.000 de locuitori, din care 1/3 erau catolici, iar 2/3 erau reformaţi. Familia lui Horváth Mihály obişnuia să frecventeze biserica romano-catolică. În anul 1814, familia s-a mutat la Szeged pentru a reuşi să îşi crească mai bine copiii. Aici, tatăl lui Mihály a devenit membru în Coetus Chirurgorum, ce funcţiona la Szeged încă din anul 1743. Şcoala a început-o aici, la Szeged, în anul 1815 pe când avea 6 ani. Despre primii ani de şcoală nu a păstrat amintiri prea plăcute. Regulamentul de studiu aprobat de către Consiliul Locumtenenţial contura un sistem rigid şi mecanic pentru predare şi asimilare a informaţiilor, axat pe scris, citit, socotit şi memorat.

Gimnaziul l-a început în anul 1819, unde a primit calificative maxime, remarcându-se mai ales la: religie, istorie, gramatică, latină, geografie şi limbă maghiară. Fiind din nou extrem de dezamăgit de faptul că mediul în sine nu l-a prea ajutat, nici pe el şi nici pe alţi elevi mai sârguincioşi, să progreseze rapid şi bine, a început să manifeste primele tendinţe de rebeliune[2]. Sistemul nu i-a plăcut, deoarece, de multe ori, chiar şi în clasele superioare, obişnuiau să predea aceiaşi profesori ca şi în ciclurile inferioare, în consecinţă calitatea era net inferioară.

Pe data de 13 iunie 1825, Keglevich Gábor a devenit guvernator pentru comitatul Csongrád. Familia Horváth a avut, cu acesta, relaţii excelente motiv

---

[1] Márki Sándor, *Horváth Mihály*, Budapest, 1917, p. 2-20.

[2] *Ibidem*

pentru care tânărul Mihály a şi fost luat sub protecţia sa. Ştiindu-l un elev eminent, guvernatorul a decis să îl trimită la seminarul din Vácz, imediat după terminarea gimnaziului.

Studiile teologice de la Vácz le începe pe data de 1 noiembrie 1825. Aici, Horváth Mihály se face din nou remarcat, devenind preferatul unui profesor celebru de istoria Ungariei, cunoscutul dr. Spányik Gliczér, cel care a scris un cunoscut tratat de Istoria Ungariei, care a apărut în mai multe ediţii. Horváth a devenit cel mai bun elev al său, oferindu-i-se în grijă scrierea jurnalului de seminar. Pe durata studiilor, el a excelat în dogmatică, teologie morală, pedagogie şi drept canonic.

Pe data de 8 noiembrie 1831, episcopul Nádasdy Ferencz l-a adus la palatul episcopal, numindu-l notar şi arhivar. Anul următor, în ziua de 4 noiembrie, este hirotonisit preot. Prima slujbă o ţine la Dorozsma, nu departe de Szeged, unde activează un timp în calitate de capelan. Fiind în apropierea familiei, Horváth a beneficiat şi de foarte multă linişte, căci slujba de capelan nu i-a ridicat multe griji. A fost o ocazie deosebită pentru el de a-şi cultiva o mai veche pasiune dedicată studierii istoriei, motiv pentru care şi-a început cercetările, dar fără a publica nimic deocamdată[3].

O lume sub tentaţia schimbării: îmburghezirea clerului.

În anul 1835, Horváth devine capelan la Kecskemét, acolo unde l-a avut ca superior pe parohul Hoffmann János care mai deţinea şi funcţia de prepozit. Acesta l-a îndrăgit pe tânărul capelan care l-a captivat cu talentul său oratoric de excepţie. Prepozitul Hoffmann a fost acela care l-a propus pe Horváth pentru funcţia de paroh, însă acesta nu a prea fost încântat de idee. L-a deranjat foarte mult faptul că nu a mai avut timp pentru cercetări istorice, motiv pentru care, în ziua de 14 iunie 1837, decide să se mute la Nagykátár.

Peste trei ani, în anul 1838, îi apare prima lucrare ştiinţifică intitulată *Viaţa contelui Nádasdy Tamás*, lucrare cu care l-a însărcinat însuşi episcopul Nádasdy Ferencz, în cinstea înaintaşului său. Cheltuielile le-a suportat episcopul din venituri proprii. În anul 1845, a efectuat un stagiu de cercetare la Viena, hotărând să acorde mai mult timp marii sale pasiuni pentru istorie. După cum el însuşi mărturisea, decizia plecării la Viena se datorează dorinţei sale de cunoaştere şi de a nu se pierde în activităţi pastorale mărunte. Îi mărturisea chiar unei persoane foarte apropiate că nu îl atrage deloc ideea de a reveni în dieceză, tocmai „ca să nu se înmormânteze" în rutina satului unde fusese numit cleric[4].

În condiţiile în care, în anul 1846, îi apare o altă importantă lucrare de istorie, *Istoria maghiarilor*, ce s-a bucurat de succes, starea de rebeliune interioară i-a sporit şi mai mult. Începe să nu se mai simtă atras de vocaţia de cleric, manifestând o dorinţă tot mai arzătoare de a cerceta istoria. Fenomenul este explicabil la fel ca

---

[3] *Ibidem*, p. 20-40.

[4] *Ibidem*, p. 50.

şi în cazul altor teologi ca şi el. La nivel de cler, mai ales de la mijlocul veacului al XIX-lea, s-a înregistrat o tensiune între exigenţele interne şi cele externe. Aceasta în condiţiile în care parohia devine mai degrabă centrul vieţii economice, culturale şi politice. Preotul romantic a fost surprins între credinţă, respectiv disciplina impusă de către biserică şi tentaţiile spirituale şi intelectuale ale vremii[5].

Orientarea culturii clericale spre o mai redusă achiziţie de capital cultural, închiderea cerută de către biserică în faţa mişcării de idei şi a cunoştinţelor laice a generat un fenomen de îmburghezire a clerului. Devine, astfel, frecventă în epocă imaginea preotului sau a ierarhului atras de politică, de cultură şi dornic de a fi cât mai carismatic. Criza de recrutare a preoţimii din lipsă de vocaţie, rezervele faţă de o lume care privea cu neîncredere tumultul şi tentaţiile societăţilor determină o declericalizare, respectiv o scădere a prestigiului categoriei clericale. O mare parte a preoţilor devin astfel intermediari culturali ai unei culturi raţionalizante. Ei sunt sub incidenţa fenomenului de funcţionalizare a clerului, de aderare la alternativele spirituale: jansenism, galicanism, masonerie. În cadrul acesteia din urmă, se va regăsi cu succes şi viitorul episcop Horváth Mihály[6].

Aderând la această organizaţie secretă, şansa i-a surâs de foarte multe ori. În ziua de 14 decembrie 1844, află că va activa la Viena, la Theresianum, unde i se dau şase ore de limbă maghiară, literatură şi stilistică. A valorificat la maxim preţiosul timp liber care i s-a oferit, studiind ore întregi în arhive, astfel că, la finele stagiului, reuşise să transcrie un număr de 600 de documente referitoare la istoria maghiarilor.

A vizitat locurile, a cunoscut mulţi oameni, pe care i-a şi cucerit cu excelenta sa prestanţă academică. În ziua de 13 ianuarie 1847, spre exemplu, la moartea palatinului Iosif, în numele Cancelariei Aulice Maghiare, episcopul Karner Antal, consilier aulic, i-a cerut să ţină în Biserica Capucinilor din Viena un discurs comemorativ. Cuvântarea în sine a produs o vie impresie, cu această ocazie Horváth reuşind să câştige prietenia contelui Eszterházy József.

Strădaniile sale nu fuseseră niciodată zadarnice, mai ales că, recunoscându-i-se marile merite intelectuale, talentul de istoric precum şi preţioasele sale contribuţii în domeniul cercetării istoriei Ungariei, Horváth a şi devenit, în 5 septembrie 1841, după moartea lui Kossovich Károly, Membru al Academiei Maghiare de Ştiinţe.

Cercetările de istorie le-a efectuat paralel cu activitatea clericală, mai ales că, în 20 iunie 1847, devine paroh de Hatvani. Este ocazia cu care rosteşte celebra frază: „Inveni Portum, spes et fortuna valete!"[7] În condiţiile în care parohia de Hatvan fusese sfinţită în cinstea sfinţilor Adalbert şi Márton, Horváth nu a ezitat să scrie istoriile celor doi sfinţi.

---

[5] Vezi Nicoară Simona, *O istorie a secularizării. Avatarurile creştinismului şi triumfalismul mesianismelor noilor ere (sec. XIX-XX)*, Cluj, Ed. Accent, 2006.

[6] *Ibidem*, p. 35-40.

[7] „Găseşte-ţi adăpost, speranţa şi soarta să fie cu tine!"

După cum el însuşi a mărturisit, primele săptămâni petrecute la Hatvan s-au scurs destul de neplăcut. Locuinţa sa cea nouă era într-o stare jalnică la venirea lui, motiv pentru care repunerea ei în ordine i-a luat destul de mult timp. A vopsit el însuşi camerele, ferestrele, uşile, iar sala cea mare de la etajul 1 a pictat-o cu scene istorice. Până să se definitiveze aceasta, a locuit la parter într-o cămăruţă şi, abia pe data de 6 octombrie, a urcat în camera pe care şi-a pregătit-o după gusturile lui.

Numit prepozit pe data de 27 decembrie 1848, Horváth a intensificat contactul cu Academia Maghiară de Ştiinţe mai ales prin intermediul bunului său prieten Toldy (dr. Schedel Ferencz), secretar la Societatea Ştiinţifică Maghiară. Veştile declanşării revoluţiilor din Europa l-au surprins în perioada în care îşi desfăşura liniştit munca de cercetare istorică. A început să citească presa vieneză, a primit scrisori de la prietenul său vienez Gondol Dániel sau de la alţi cunoscuţi din Pesta.

După sancţionarea legilor din martie, a avut certitudinea victoriei cauzei revoluţionare. Din acest motiv, s-a deplasat în grabă la Pesta, întâlnindu-l pe ministrul maghiar al cultelor şi instrucţiunii publice, baronul Eötvös, faţă de care s-a arătat dispus să îşi ofere serviciile în slujba ţării şi a guvernului[8]. Remarcase, fără dar şi poate, faptul că, în urma bulversărilor care s-au produs, relaţia bisericii cu statul a luat o nouă turnură.

Catolicismul din Ungaria sub zodia reformelor.

În noul context, în condiţiile în care episcopia de Vácz nu avea nici un episcop, iar, în această situaţie, clerul era lipsit de orientare şi de îndrumare, Jeszeniczi Mihály, doctor în drept canonic, a convocat la Tura pentru ziua de 25 mai, o conferinţă la care au venit 22 de clerici. A venit şi Horváth Mihály care a fost ales să prezideze şedinţa[9]. Cu această ocazie, urmându-se şi sugestiile sale, conferinţa a decis mai multe lucruri importante pentru binele diecezei. Între multe altele, s-a hotărât faptul că:

1. De la conducerea diecezei, clerul va fi informat anual în legătură cu situaţia reală a veniturilor diecezei şi a fundaţiilor deopotrivă.
2. Clerul să poată face recomandări episcopului la numirea protopopilor.
3. Clericii sau călugării care au comis greşeli grave să fie deserviţi autorităţii diecezane.
4. Rapoartele întocmite de către viceprotopopii diecezani referitoare la clerici să fie supuse analizei făcută de către doi preoţi din vice-protopopiat.
5. Capelanii care nu au un salariu mai mare de 24 de frt. anual să nu fie mutaţi des dintr-un loc în altul fără vreun motiv întemeiat.
6. Mai multă atenţie asupra instruirii din cadrul seminariilor teologice.
7. Veşminte clericale modeste pentru clerici, mai ales dacă îndeplinesc diferite funcţii şi misiuni laice.

---

[8] Vezi Sarnyai Csaba Máté, *Állam és egyház a polgári átlalakulás korában Magyarországon (1848-1918)*, Budapest, 2001.

[9] Márki Sándor, *op. cit.*, p. 31-50.

8. Organizarea de concilii bisericeşti naţionale, cu participarea tuturor episcopilor, mai ales dacă este vorba despre bunurile şi libertatea bisericii[10].

Se remarcă, în multe dintre prevederi, pecetea gândirii lui Horváth Mihály, ce se va mai regăsi, de altfel, şi în lunile următoare, în august cu precădere, atunci când s-au pregătit punctele radicale ce vizau o reformă radicală a bisericii romano-catolice. În calitate de preşedinte al conferinţei, Horváth le-a prezentat în faţa capitlului, hotărând şi publicarea lor.

Aportul său la buna organizare a conferinţei nu a făcut decât să îi sporească popularitatea. La propunerea ministrului Eötvös, cu care Horváth era în relaţii excelente, împăratul Ferdinand al V-lea l-a numit pe prepozitul de Hatvan, în ziua de 25 iunie 1848, episcop de Cenad. Decizia numirii în scaunului episcopal de la Timişoara l-a găsit pe Horváth Mihály destul de nepregătit şi de surprins, la fel cum a fost, de altfel, şi capitlul episcopiei în momentul aflării veştii. Acesta a ţinut o şedinţă, grăbindu-se să anunţe clerul diecezan în legătură cu fericitul eveniment.

La toate scrisorile de salut, Horváth a răspuns cu modestie, angajându-se să colaboreze cu capitlul pentru binele şi înflorirea bisericii. S-a străduit mult în acest sens, cu toate că nu a stat prea mult la Timişoara. Pentru a putea lua parte, în calitate de episcop, la şedinţele din Camera Magnaţilor, el s-a mutat în luna septembrie la Pesta, locuind pe Nagyhid-Utca nr. 678[11].

Între primele sale demersuri, se înscrie şi încercarea de a intra în legătură cu Nunţiatura Apostolică pentru a obţine cât mai rapid confirmarea în funcţie din partea Sfântului Scaun. Apoi a cerut capitlului să îi trimită o dare de seamă în legătură cu situaţia diecezei şi a Domului, ceea ce capitlul a şi făcut pe data de 17 august.

Pe data de 26 septembrie 1848, s-a produs înregistrarea sa în funcţie, fapt care însă nu-i conferea şi autoritatea spirituală deplină asupra diecezei, căci nu-i venise încă confirmarea din partea Papei. Aceasta, după cum s-a mai amintit deja, nici nu va mai veni din cauza rupturii produse între împărat şi maghiari, motiv pentru care Nunţiatura nu a mai grăbit procedurile pentru acordarea confirmărilor[12].

În ziua de 25 octombrie 1848, Horváth a conceput o celebră pastorală care s-a dovedit a fi o pledoarie în favoarea drepturilor maghiarilor. Entuziasmul său favorabil cauzei naţionale l-a apropiat şi mai mult de Kossuth, care, în ziua de 19 noiembrie, a ajuns rapid la concluzia că, în guvernul Szemere Bertalan, cea mai indicată persoană pentru funcţia de ministru al cultelor şi instrucţiunii publice este nimeni altul decât episcopul de Cenad, Horváth Mihály[13]. La finele anului 1848, el a decis să îşi petreacă sărbătorile de iarnă la reşedinţa diecezană din Măcău. De

---

[10] *Ibidem.*

[11] Országos Széchényi Könyvtár - Budapesta, Fond: *Corespondenţa episcopului Horváth Mihály*, scrisoarea din data de 21 septembrie 1848.

[12] Forester Gyula, *A püspöki székek betöltésének kérdéséhez* în: „Budapesti Szemle", CXCII (1923), p. 171-192.

[13] Vezi Hermann Egyed, *A Katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*, München, 1982.

aici, doar în ziua de 4 ianuarie 1849 s-a reîntors la Pesta, locuind în casa prietenului său Weisz Bernát.

Pe 22 ianuarie 1849, Horváth a aflat din ziarul „Közlöny" faptul că, din cauza numărului insuficient de membri, la Debrecen, Camera Magnaţilor nu se putea întruni în şedinţă comună. În aceste condiţii, el l-a întrebat pe baronul Jósika Miklós, dacă este nevoie de el la Debrecen, întrucât intenţiona să rămână alături de clerul său pentru a-l încuraja, aceasta în condiţiile în care, după retragerea armatei maghiare din Banat, se produseseră aici tensiuni şi mari migraţii de populaţie.

În ziua de 10 martie, Horváth s-a deplasat totuşi la Debrecen, iar printre priorităţile sale s-a aflat şi aceea de a găsi ajutor financiar pentru clerul diecezei Cenadului care, din cauza violenţelor survenite, se confrunta cu o serie de neajunsuri. A afirmat chiar faptul că „în acest război de independenţă, puţini clerici au manifestat asemenea simţăminte patriotice precum cel din episcopia de Cenad".

Trei zile mai târziu, s-a anunţat în Camera Magnaţilor că, pentru adoptarea de legi favorabile, este nevoie de prezenţa a cel puţin 20 de membri. În aceste condiţii, în perseverenţa-i atât de caracteristică, Horváth a frecventat cu zel toate şedinţele în care, în realitate, s-a investit destul de puţin interes ca dovadă că, timp de trei luni, din 12 martie până în 31 mai, nu au avut loc decât 18 şedinţe normale şi 3 mixte (împreună cu Camera Deputaţilor)[14].

În 24 martie, Horváth a beneficiat de aprobarea Camerei Magnaţilor de a merge împreună cu Kossuth să inspecteze trupele militare maghiare. Cu această ocazie, a început să povestească mai multe cu Kossuth despre independenţa faţă de Austria. În fapt, o discuţie amănunţită pe această temă au avut-o pe data de 9 aprilie, iar, după încheierea ei, viitorul ministru al cultelor a mărturisit că cele amintite l-au marcat profund, chiar l-au bulversat. Au revenit la Debrecen în ziua de 12 aprilie, iar cele două săptămâni de drumeţie i-au apropiat şi mai mult, Horváth devenind unul din oamenii cei mai de încredere ai lui Kossuth[15].

În ziua următoare, în prezenţa membrilor Camerei Magnaţilor, s-a ţinut o şedinţă în care s-a prezentat un raport despre situaţia armatei maghiare, anunţându-se că se vrea înaintarea unei propuneri care vizează independenţa Ungariei faţă de Casa de Habsburg. Finalmente, pe data de 14 aprilie 1849, devenită zi istorică, după discursul fulminant ţinut de către Kossuth în şedinţa Camerei Deputaţilor, propunerea rupturii de Austria s-a votat în unanimitate. Pentru redactarea declaraţiei, s-a numit o comisie formată din trei membri. Camera Magnaţilor s-a reunit după-masă, numind şi ea o comisie care să se ocupe de redactarea proclamaţiei de independenţă. În cadrul acestei comisii au intrat: Kossuth Lajos, Szacsvay Imre, Gorove István, Hunkár Antal şi Horváth Mihály.

El a fost cel care a insistat ca, în Declaraţia de Independenţă să se amintească neapărat faptul că portul Fiume aparţine Ungariei, aceasta în condiţiile în care şi croaţii pretindeau drepturi asupra lui. Comisia în sine şi-a început munca,

[14] Vezi Berzeviczy Albert, *Az absolutismus kora Magyarországon*, Budapest, 1922.
[15] Márki Sándor, *op. cit.*, p. 125.

argumentele principale precum şi esenţa pledoariei care justifica ruperea de Austria aparţinând erudiţiei lui Horváth Mihály[16].

Pe data de 19 aprilie, în şedinţa comună a celor două camere, s-a aprobat Declaraţia de Independenţă. Contribuţia episcopului de Cenad la edificarea acestui moment i-a adus o mare recunoaştere precum şi o mare simpatie. Şi aceasta a cântărit foarte mult în decizia liderilor politici maghiari de a-i conferi lui Horváth încrederea deplină în vederea preluării funcţiei de ministru al cultelor.

Legat de acest aspect, între Kossuth şi Szemere Bertalan au existat negocieri intense în vederea ocupării portofoliului cultelor. În locul lui Horváth, mulţi l-ar fi preferat pe baronul Perényi Zsigmond, Jósika Miklós sau Bezerédi István, însă, în cele din urmă, a fost preferat episcopul de Cenad, care, la acea oră, după Kossuth, s-a bucurat de un capital de simpatie enorm. Ca ministru al cultelor şi instrucţiunii publice, Horváth Mihály a dovedit abilitate şi extrem de multă pricepere în încercarea sa curajoasă de a soluţiona, cât mai bine posibil, problemele ivite în acel context destul de delicat.

Partizan fervent al ideilor pastorului puritan Williams Roger, care a trăit în America, în secolul XVII, Horváth a subscris pe deplin la ideea de biserică liberă într-un stat liber, principiu care, în opinia lui, constituie coloana vertebrală a societăţii moderne organizată eficient şi ideal. El mărturisea cu sinceriate că, din cauza nepotismului şi a intereselor personale obscure, care erau atât de actuale, era mai mult decât necesar ca Biserica şi Statul să-şi urmeze fiecare drumul propriu. Statul să nu se amestece în treburile interne ale bisericii, iar biserica, la rândul ei, să nu aibă în vedere nimic altceva decât vocaţia ei pur spirituală[17].

Horváth a căutat, de fiecare dată, să pună faţă în faţă Biserica şi Statul, demonstrând importanţa crucială a celei dintâi. El obişnuia să spună că Biserica – spiritualul – oferă libertate internă, iar statul – materialul – libertate externă. Chiar dacă Statul şi Biserica trebuiau să rămână două sfere diferite, cu principii, lideri şi organizare separată, ambele, în opinia sa, formau un ansamblu a cărui punte de legătură este chiar omul, ce aparţine ambelor sfere, ele având datoria să-i asigure libertate şi ordine. „Religio est res liberima" spunea Lactantius, aforism la care Horváth a subscris totalmente[18].

Raportându-se la celălalte biserici, el a propus formula organizării pe clase sau secţiuni, acestea urmând să cuprindă problemele şi imperativele fiecărei confesiuni în parte. A subscris la ideea reprezentării proporţionale a confesiunilor, motiv pentru care, pentru neuniţi, a susţinut deschiderea unei secţiuni distincte la ministerul cultelor[19].

---

[16] Országos Széchényi Könyvtár- Budapesta, Fond: *Corespondenţa episcopului Horváth Mihály*, scrisoarea din data de 17 aprilie 1848.

[17] Varga Attila, *Biserica Romano-Catolică maghiară la 1848. Stat şi biserică în viziunea episcopului de Cenad Horváth Mihály*, în: „Anuarul Institutului Italo-Român de Studii Istorice", I, Cluj-Napoca, Ed. Presa Universitară Clujeană, 2004, p. 93-97.

[18] *Ibidem*.

[19] *Ibidem*.

A avut relații foarte bune cu ierarhii români din Transilvania, mai ales cu cei greco-catolici. Din corespondența sa cu episcopul greco-catolic de Oradea, Vasile Erdélyi, reiese clar faptul că acesta din urmă i-a cerut ministrului cultelor organizarea unei secțiuni separate pentru greco-catolicii români. Răspunsul a fost că, pentru cele două confesiuni catolice, a decis să formeze o secțiune. Apoi, i-a invitat la el pe episcopii greco-catolici de Munkács, Eperjes și Făgăraș, cerându-le să facă propuneri pentru funcțiile de secretari și consilieri. În general, Horváth s-a arătat încântat de ideea ca românii greco-catolici să beneficieze de un scaun metropolitan și de două noi episcopii.

Din Transilvania, ecoul propunerilor sale au fost, firește, extrem de favorabil, chiar i s-au adresat mulțumiri pentru faptul că a fost de acord să organizeze o secțiune separată pentru greco-catolici, aceasta mai ales pentru că – s-a considerat – dacă numai ortodocșii ar fi primit atunci acest avantaj, cu siguranță că ar fi fost folosit pentru a-i atrage pe uniți la ortodoxie.

Episcopia greco-catolică de Munkács a rămas, și pe mai departe, la vechea cerere a unei secțiuni separate numai pentru greco-catolici. Horváth a respins categoric o asemenea cerere, considerând că nu poate fi de acord cu o secțiune separată pentru romano și greco-catolici, aceasta mai ales în condițiile în care cele două confesiuni sunt, de fapt, de aceeași credință. În plus, a argumentat el, secțiunile din minister erau organizate în funcție de diferențe confesionale[20].

În cele din urmă, Horváth și-a modificat puțin poziția. Considerând că între romano și greco-catolici pot exista unele deosebiri mai ales în ceea ce privește limba, obiceiurile și ceremonia religioasă a promis că va pune, separat, în cadrul secțiunii, câte un consilier și un secretar greco-catolic. Nu peste mult timp, la șefia secțiunii destinată romano și greco-catolicilor l-a numit pe Lévay Sándor, prepozit capitular de Eger.

Din fruntea secțiunii destinate bisericii protestante, Lónyay Gábor a demisionat pe data de 13 mai. Horváth ar fi dorit să-l pună în locul lui pe episcopul reformat de Debrecen, Szoboszlai Pap István cu care era foarte bun prieten și care l-a mai sfătuit în multe ocazie în legătură cu anumite probleme ale bisericii protestante. Deși avea un venit de 700 de frt., iar funcția i-ar fi adus 3.500 de frt. episcopul reformat a declinat oferta, amintind vârsta prea înaintată, dar i-a promis ministrului cultelor că, oricine va veni în postul amintit, va beneficia de întregul său sprijin.

La secțiunea neuniților, ministrul cultelor a avut mai multe griji decât se aștepta. Până pe data de 1 martie 1849, lider al acestei secțiuni fusese Athanačkovics Pál Plato, episcop de Bács. Dealungul timpului, Horváth a tot primit din partea românilor din Banat cereri de separare a lor de sârbi, în cadrul secțiunii. El a refuzat aceasta mai ales că avea destul de multe lucruri de reglementat cu biserica ortodoxă din Banat. Horváth a avut relații destul de tensionate cu episcopul

[20] Országos Széchényi Könyvtár – Budapesta, Fond: *Corespondența episcopului Horváth Mihály*, scrisoarea din data de 10 mai 1849.

Aradului, Gherasim Raţ, fiind total nemulţumit de sporirea numărului de preoţi, motiv pentru care i-a interzis ierarhului arădean să mai recurgă la alte hirotoniri[21].

Ulterior, pe data de 31 mai 1849, i-a trimis un avertisment lui Gherasim Raţ, spunându-i că hotărârile sinodului diecezan nu pot fi valabile fără aprobarea lui. A fost vehement şi faţă de consistoriul ortodox din Oradea, refuzând iniţial să-l recunoască pe Ioan Chirilescu ca vicar episcopal. Ulterior însă, i-a dat aprobarea.

În luna mai a anului 1849, a acceptat ca Ignatie Vuia, protopop de Oraviţa şi Dimitrie Petrovics, protopop de Lipova, să îndeplinească provizoriu funcţia de episcop diecezan, primul la Vârşeţ, iar celălalt la Timişoara[22]. Aceasta deoarece, după cum mărturisea, nu dorea să împiedice rezolvarea problemelor cu care se confrunta biserica ortodoxă. Odată cu primele veşti legate de venirea armatei ruse, Horváth a decretat imediat organizarea şi mobilizarea oamenilor.

El a făcut un apel către toţi clericii, de toate confesiunile, cerându-le să se ridice la luptă. El le-a pus în vedere acestora cum s-au purtat ruşii pe acolo pe unde au trecut şi au dobândit victorii. Din acest motiv, a decis că, din data de 27 mai, timp de trei săptămâni, în fiecare zi de Duminică, clerul să îndemne credincioşii să participe la războiul de independenţă.

Apoi, toţi romano şi greco-catolicii trebuiau să facă procesiuni şi să înalţe rugăciuni lungi către Providenţă pentru a da maghiarilor victorie în lupte, pentru libertate, curaj, putere şi dăruire în apărarea libertăţii. Indiferent de confesiune, ziua de 6 iunie a fost decretată zi naţională de rugăciune şi post. Rugăciunea pe care el a scris-o, urma să fie citită în fiecare zi, la toate slujbele, după care urmau să se tragă clopotele.

În 27 iunie, guvernul revoluţionar dăduse un nou comunicat prin care se amintea de marele pericol ce se apropia cu paşi repezi, motiv pentru care clerul şi toţi ceilalţi credincioşi erau chemaţi să participe la „războiul sfânt". Horváth a scris, cu această ocazie, un cântec mobilizator intitulat „Veniţi suflete creştine" care, în scurtă vreme, a făcut înconjurul Ungariei[23].

La capitolul învăţământ, situaţia începea să devină critică. El a şi mărturisit, la un moment dat, în deja celebra sa lucrare *Istoria războiului de independenţă în Ungaria* faptul că mai toate şcolile erau goale, chiar şi teologii lăsaseră cărţile sfinte în favoarea armelor de luptă. Ceea ce este interesant este faptul că, deşi situaţia era extrem de dificilă, Horváth nu a fost de acord cu suspendarea anului şcolar. A trimis circulare în mai toate zonele, cerând ca, acolo unde este posibil, şcolile să fie eliberate din timp pentru a fi pregătite în vederea unei cât mai bune desfăşurări a viitorului an şcolar.

L-a interesat foarte mult şi situaţia învăţământului universitar, căruia i-a acordat o atenţie sporită. În locul vechiului sistem de învăţământ universitar, s-a străduit să pună în practică unul nou. Legea XIX din anul 1848 a oferit ministerului

---

[21] *Ibidem.*

[22] *Ibidem.*

[23] Márki Sándor, *op. cit.*, vezi capitolul referitor la activitatea sa ministerială

posibilitatea ca, pe baza principiului libertății învățământului, să poată pregăti un proiect de lege pentru învățământul universitar. Horváth a și început să lucreze la aceasta, voind să pună la punct un sistem care să asigure un învățământ formativ și eficient. Nu a mai ajuns să vadă acest sistem pus în practică, deoarece contextul în sine a devenit extrem de nefavorabil.

La legea naționalităților din 28 iulie 1849, el și-a adus o altă contribuție importantă alături de Szemere Bertalan. Horváth a subliniat, cu această ocazie, faptul că învățământul primar trebuie organizat în cadrul fiecărei comune, în condiții cât mai bune și în limba națională. Referitor la cazul ortodocșilor, s-au aprobat sinodurile anuale, care urmau să decidă, nu numai în chestiuni confesionale, ci și în cele școlare. Legea a mai amintit despre egalitatea lor cu cei de altă confesiune. Li s-au dat în grijă fundațiile școlare și bisericești, iar, în cadrul Universității din Budapesta, urma să li se înființeze un corp distinct destinat pregătirii teologice.

Legat de Transilvania, Horváth a numit doi comisari guverniali, astfel că, pentru chestiunile catolice, a fost numit Keserü Mózes, canonic de Alba Iulia, iar, pentru cele ale protestanților, Szentiványi Károly. A remarcat importanța, în cadrul sistemului de învățământ a creșelor, dar și a școlilor mixte. Legat de îngrijirea primelor, el a afirmat că „este îndatorirea cea mai măreață, caritabilă și cea mai sfântă”[24].

În perioada activității sale, ministerul cultelor, din cauza evenimentelor petrecute, a fost extrem de incomodat în activitatea sa. După ce Horváth a preluat acest minister, o bună parte dintre funcționari aveau o situație incertă, în sensul că mulți dintre ei demisionaseră, fără a se reuși să se găsească înlocuitori pe măsură. Alții au rămas la Budapesta, fiind sub directa influență a habsburgilor. Chiar și în aceste condiții, în ciuda dificultăților care au mai survenit pe parcurs, prestanța sa la ministerul cultelor s-a dovedit a fi una foarte bună și extrem de mult apreciată. Evenimentele s-au precipitat însă, iar, ceea ce a urmat, nu a făcut decât să consființească ceea ce demult parcă se aștepta deja.

Pe data de 3 iunie, într-o zi de duminică, miniștrii din guvernul Szemere au participat, pentru ultima dată împreună, la slujba din biserica reformată din Debrecen. În ziua următoare, Kossuth, Szemere, Duschek și Horváth au pornit spre Budapesta, profitând de contextul politic și militar propice[25].

În 5 iunie, principalii demnitari ai guvernului au ajuns în capitală, însă șederea lor aici nu a fost să fie de lungă durată. Generalul Arthur Görgey, care preluase ministerul de război pe data de 31 mai, l-a avertizat din nou pe Kossuth și pe Horváth în privința pericolului rusesc, sugerând că, pentru siguranța guvernului și a celorlalte autorități, se impunea, mai degrabă, o retragere spre Komárom. Kossuth hotărâse însă, cu ocazia sărbătorii din 5 iunie că, indiferent de situație, capitala nu va mai fi părăsită. Decizia nu a putut fi păstrată din cauza gravității

[24] Országos Széchényi Könyvtár – Budapesta, Fond: *Corespondența episcopului Horváth Mihály*, scrisoarea din data de 2 iunie 1849.

[25] Vezi Forster Gyula, *A katolikus klérus sérelmei 1848 elött és után*, Budapest, 1982.

situației, motiv pentru care, pe 29 iunie, guvernul a anunțat populația capitalei că, în interesul patriei şi al libertății, trebuie să-şi desfăşoare activitatea în altă parte[26].

Horváth a fost astfel nevoit să amâne, pentru un timp, convocarea adunării generale a clerului catolic pe care şi-o propusese mai demult. Abia în ziua de 1 iulie şi-a putut pune în practică demersul, ocazie cu care a cerut tuturor preoților să se pună în fruntea poporului şi să iasă împotriva ruşilor.

Calea cea grea a exilului: evadări cu peripeții

După înfrângerea din fața Timişoarei, s-a discutat deschis despre demiterea guvernului. Kossuth, Görgey şi Csányi au decis să nu anunțe această demisie în speranța că, în viitor, vor putea exercita şi pe mai departe puterea delegată de la popor. Horváth a insistat, în final, că, în condițiile în care s-a decis delegarea puterii depline către Görgey, să se țină un consiliu de miniştri, însă, pentru aceasta, era deja prea târziu. Inclusiv el a început să se gândească serios la exil încă pe data de 13 august, atunci când generalul Görgey capitulase la Şiria.

În acea perioadă, de la Arad, a mers la Măcău în ideea de a-şi lua cele necesare pentru drum, dar, mai ales, pentru a-şi pune în siguranță cărțile, documentele şi manuscrisele. Apoi, auzind că imperialii îi vânează pe foştii miniştri a decis să se refugieze la Szeged la o rudă. Din păcate, viața lui nu a fost în siguranță nici aici, motiv pentru care s-a refugiat între Mindszent şi Csongrád, la Csány unde parohul Mach Ferencz l-a primit împreună cu Cserkúty János, un cunoscut publicist vânat şi el, deoarece publicase într-un ziar din Szeged articole compromițătoare. Acest paroh l-a ascuns, un timp, pe Horváth Mihály într-o stupărie[27].

Nu a stat însă mult aici. Fiind un caracter puternic şi incisiv, a decis să înfrunte situația, motiv pentru care, cu foarte mult risc, a ajuns din nou la Budapesta. Aici, prietenul său Gárdos János i-a recomandat să fugă în exil, de aceea a luat legătura cu Szentkirályi Julia, cea care, dealtfel, îi va şi deveni soție. Prin intermediul acesteia, Horváth Mihály a ajuns în contact cu Iulia Brunswick, văduva baronului Forray András. Ea, împreună cu prietena ei, Róday Erzsébet, se pregătea să plece la băi în străinătate.

Iulia Brunswick a fost cea care i-a propus lui Horváth să îl scoată din țară în calitate de camerist. Gárdos János i-a lipit pe față un plasture, iar presupusa umflătură l-a făcut de nerecunoscut. Au mers împreună până la Losoncz, ocazie cu care el, deşi deghizat, greu şi-a putut stăpâni supărarea atunci când a văzut în ce manieră au distrus ruşii localitatea. Au ajuns, într-un final, la Komárom de unde, spre mijlocul lunii octombrie, s-au îndreptat spre Brünn şi Oderberg. În ultima locație, era să fie deconspirat, întrucât, la ospătăria din gară, aproape că îl recunoscuse Klapka György, ce era însoțit de un ofițer austriac. După ce acesta s-a mai îndepărtat puțin, Iulia Brunswick a venit repede, cerându-i lui Klapka să nu-l

[26] Vezi Andics Erzsébet, *Az egyházi reakció 1848-1849-ben*, Budapest, 1949.

[27] Márki Sándor, *op. cit.*, vezi capitolul referitor la începutul perioadei de exil .

deconspire pe Horváth, care era cu fața neîngrijită, cu barba spinoasă şi nearanjată, respectiv cu fruntea şi nasul roşiatice[28].

Au călătorit cu toții în acelaşi tren până la Breslau, după care cele două doamne împreună cu Horváth şi-au continuat drumul până la Aachen unde s-au oprit pentru băile termale. Aici, operațiunea sa de salvare devine o aventură palpitantă. Deşi foarte bine deghizat, fostul ministru al cultelor a fost interceptat de către spionajul austriac, însă norocul i-a mai surâs încă o dată. Şeful poliției din Aachen i-a oferit soluția salvatoare pentru a putea scăpa de urmăritori. Potrivit surselor, când Horváth a mers la baie, doi ofițeri erau deja la uşa lui, aşteptând să-l aresteze.

Bine sfătuit în prealabil, el a ieşit pe geam, tăind gratiile geamului cu ajutorul unei pile, după care a ieşit în stradă unde îl aştepta o trăsură. A fost dus într-un sat şi, întrucât nu a avut paşaport, nu putea trece granița prusacă decât ilegal. A petrecut multe nopți, dormind prin poduri, pe sub copaci, până când, în final, a reuşit să treacă granița.

După multe peripeții trăite pe drum, Horváth a ajuns, într-un final, la Brüssel unde, într-o primă fază, a locuit într-o cameră ieftină de 24 de franci. De aici, i-a scris lui Teleki László, fostul ambasador maghiar la Paris, solicitându-i ajutorul.

Pe data de 25 noiembrie, Horváth a călătorit până la Paris unde a reuşit să se întâlnească, în cele din urmă, cu Teleki László, dar şi cu Beöthy Ödön, care, de asemenea în mod miraculos, reuşise să scape din Austria. S-a cazat pe Rue St. Honoré nr. 357, începându-şi viața de exil în condițiile cele mai modeste. Având foarte mult timp la dispoziție, a început să facă ceea ce îi plăcea cel mai mult: cercetare istorică.

Pe 20 decembrie 1849, el i-a cerut lui Parieu, ministrul francez al cultelor şi instrucțiunii publice, să-i permită să facă cercetări în arhivele şi în biblioteca națională franceză. Răspunsul favorabil atât de mult dorit îi vine pe 9 ianuarie 1850, zi în care, în Ungaria, a fost trimis în judecată pentru participare la revoluție. Şi-a permis să trăiască decent, mai ales în condițiile în care a primit şi o slujbă mai mult decât onorabilă. S-a angajat la Montmorency, situat la 15 km de Paris, în slujba văduvei lui Batthyány Lajos, oferindu-se să îi educe cei trei copii: Emanuela, Ilona, Elemér. Tot cu ajutorul lui Teleki László, Horváth a reuşit să obțină din partea lui Tocqueville, ministrul francez de externe, dreptul de a studia în arhivele ministerului, aceasta însă numai pentru scurtă vreme, căci, la 10 ianuarie 1851, noul ministru de externe, Drouyn de l'Huys i-a retras acest privilegiu, tocmai în ideea de a nu atrage o opoziție vehementă din partea austriecilor[29].

În țară, situația i s-a înrăutățit vizibil, mai ales în condițiile în care, la nici patru zile după ce canonicul de Kalocsa, Csajágyhy Sándor, a devenit episcop de Cenad,

[28] Országos Széchényi Könyvtár – Budapesta, Fond: *Corespondența episcopului Horváth Mihály*, scrisoarea din data de 30 septembrie 1849.

[29] Márki Sándor, *op. cit.*, vezi capitolul referitor la perioada de exil.

autorităţile au decis să îi retragă drepturile pământeşti. Ba, chiar mai mult decât atât, în ziua de 22 septembrie 1851, i s-a anunţat şi sentinţa de înaltă trădare, confiscarea totală a averii şi condamnare la moarte prin spânzurare in effigie[30]. Conform sentinţei citită de către trei membri ai Consiliului de Război, aceiaşi soartă a mai fost rezervată şi următorilor revoluţionari: Kossuth Lajos, Mészáros Lázár, Szemere Bertalan, Vukovics Sebõ, Almássy Pál, Andrássy Gyula, Beöthy Ödön şi Jósika Miklós. Întrucât niciunul nu era prezent, numele lor a fost scris pe o tablă, care apoi a fost atârnată în ştreang. Almásy Pál, cândva preşedintele Camerei Deputaţilor, scria către Horváth, pe data de 25 noiembrie 1852, exprimându-şi, cu multă ironie, atitudinea în legătură cu cele petrecute acasă:

„Îmi vine în minte Dumnezeu, în care nu cred, şi Papa Pius al IX-lea în care cred şi mai puţin (...) Soţia mea a vorbit cu fratele ei, care a mers să-i sărute picioarele. Pius este supărat pe guvernul austriac că i-a judecat pe catolici, mai ales pe înalţii prelaţi prin intermediul luteranilor. Papa a dat un avertisment guvernului austriac (...) pentru că luteranul Haynau a semnat decretul de sentinţă, pe care nu-l recunoaşte ca valid, cu atât mai puţin în ceea ce-i priveşte pe clerici. Papa nu este împotriva sentinţei, pentru că e procedură prea nedreaptă sau prea sângeroasă, ci pentru că Haynau este luteran"[31].

Cu ocazia anunţării sentinţei, s-au făcut cunoscute opiniei publice şi principalele capete de acuzare aduse la adresa persoanei lui Horváth:

1. După declaraţia imperială din 3 octombrie 1848, a continuat să ia parte la şedinţele Camerei Superioare.
2. Dintre episcopii catolici, a fost cel dintâi care a urmat parlamentul ilegal la Debrecen.
3. Pe 26 martie 1849, l-a însoţit pe Kossuth, contribuind la îmbărbătarea armatei maghiare.
4. Pe data de 14 aprilie, a consfiinţit la Declaraţia de Independenţă în Camera Superioară.
5. În ziua de 17 aprilie, a dat o declaraţie jignitoare la adresa Împăratului şi a Casei de Austria.
6. A acceptat postul de ministru al cultelor în ipostaza de partizan fervent al lui Kossuth.
7. A pretins de la autorităţile bisericeşti şi şcolare adeziune şi supunere la Declaraţia de Independenţă.
8. În ziua de 14 mai, a jurat să respecte această declaraţie.
9. Pe 18 mai, a cerut clerului ca, prin predici şi procesiuni, să mobilizeze lumea în favoarea războiului de independenţă.
10. A confiscat bunurile clericilor care au întors spatele revoluţiei.

[30] *Ibidem.*

[31] Országos Széchényi Könyvtár – Budapesta, Fond: *Corespondenţa episcopului Horváth Mihály*, scrisoarea din data de 25 noiembrie 1852.

11. Pe 27 iunie, a adresat o nouă chemare fanatică la înrolarea în armată, cerând clerului să conducă mulțimea la un război sfânt pe viață și pe moarte, mai ales contra rușilor.

12. A urmat guvernul rebel la Arad, deci, încă de la începutul revoluției și până la sfârșitul ei, s-a dovedit a fi un colaborator fidel al ei.

Chiar și în aceste condiții, nu tocmai agreabile pentru el, decizia finală a autorităților maghiare nu-l mai putea afecta. Viața din exil începea să îi priască, chiar dacă, uneori, îi lipseau mult locurile de acasă.

În toamna lui 1852, Horváth împreună cu văduva lui Batthyányi s-au mutat la Geneva, iar tot acolo s-au mai stabilit și alți doi prieteni de-ai săi: Almásy Pál, respectiv Podhorszky Lajos. Acest anturaj, deosebit de familiar, l-a ajutat mult în acomodarea cu noile locuri, în plus, a mai și început o corespondență intensă cu Jósika Miklós privitoare la relizarea unui important instrumentar științific intitulat Brockhaus Lexikon.

În anul următor, a călătorit mult prin Elveția, a vizitat Loeche-les Bains, apoi cantonul Wallis, în al cărui oraș de reședință s-a întâlnit cu avocatul Ribordi ce, anterior, locuise ceva timp la Pesta. El a fost acela care l-a ajutat mult pe Horváth să poată studia în biblioteca cantonului, pentru a strânge date istorice și statistice.

Peste numai trei ani, văduva lui Batthyányi a primit aprobare pentru a se întoarce în Ungaria, fapt care l-a bulversat oarecum pe Horváth. Dorea și el mult să se reîntoarcă acasă, însă momentul oportun pentru aceasta încă nu se ivise. Schimbarea survenită l-a obligat să își schimbe locația, motiv pentru care, împreună cu Klapka și un alt prieten, pe nume Puky, a cumpărat o casă în partea de răsărit a Genevei, aceasta împreună cu un domeniu de 74 de acri în valoare de 20.000 de franci. Toți trei bănuiau că orașul se va extinde, iar valoarea casei va crește și ea. Nu a apucat însă acest moment, întrucât în anul 1856, deja îl vedem mutat la Bruxelles, pe Rue du Nord, 61/B, într-o casă cu două etaje [32].

Nu știm exact ce anume l-a determinat să subscrie la această mutare, cert este că, deși îi plăceau foarte mult locurile unde hotăra inițial să rămână, simțea mereu nevoia de schimbare, de a decoperi mereu și mereu lucruri și locuri noi. În realitate, îi lipsea foarte mult Ungaria, iar, prin desele sale peregrinări, căuta să uite, cel puțin provizoriu, de ceea ce a lăsat în urmă. Deși era de-acum departe, Horváth a păstrat mereu Ungaria în suflet, fapt care i-a fost mereu un imbold pentru a cerceta cu ardoare trecutul națiunii sale.

La Bruxelles, inevitabil, a decis să își dedice cea mai mare parte a timpului pentru cercetări în arhive, motiv pentru care a luat legătura cu directorul arhivelor regale, Gachard Prosper, care i-a facilitat accesul la studiu. I-au lipsit însă prețioasele sale instrumente de lucru păstrate la Măcău, de care un istoric autentic nu se putea debarasa. Din acest motiv, pe data de 16 septembrie, Horváth i-a scris

[32] Országos Széchényi Könyvtár – Budapesta, Fond: *Corespondența episcopului Horváth Mihály*, scrisoarea din data de 18 noiembrie 1852.

episcopului de Cenad, Csajághy Sándor, cerându-i să-l ajute şi să-i trimită o bună parte a bibliotecii. Acesta i-a răspuns pe 11 noiembrie 1856, cu o veste nu tocmai plăcută: cea mai mare parte a cărţilor sale fuseseră împrăştiate[33].

În anul 1858, doi dintre academicienii maghiari, foarte buni prieteni de-ai săi, Toldy şi Dessewffy, au încercat aducerea lui acasă, însă demersul s-a soldat cu un mare eşec. Nici nu au mai apelat la sprijinul Primatului Scitovszky, ştiut fiind faptul că Horváth şi Primatul nu se agreau reciproc, fiind plasaţi pe poziţii diametral opuse. În realitate, Scitovszky s-a temut mereu de o posibilă materializare a ideilor radicale, cu care Horváth bulversase spiritele din Ungaria. Impactul lor a fost profund şi de durată, motiv pentru care Primatul a şi lăsat să se înţeleagă faptul că, atât timp cât el este în fruntea bisericii catolice maghiare, fostul ministru al cultelor nu are ce căuta în Ungaria. Aceasta mai ales datorită rupturii pe care a încercat să o facă în biserică şi pe care doar Providenţa a împiedicat-o în ultima clipă[34].

Marcat profund de această idee a rupturii în biserică, Primatul Scitovszky s-a dovedit mereu extrem de reticent atunci când, în teritoriile de coroană, s-a pus problema autonomiei bisericeşti faţă de Scaunul Primaţial de Esztergom. În cazul Transilvaniei, aşa cum se ştie deja, el a acceptat restaurarea mitropoliei unite, dar a insistat mereu în ceea ce priveşte păstrarea autorităţii primaţiale. Neputând să revină acasă pentru a-şi vedea mama şi restul familiei, Horváth s-a dedicat în continuare aceleiaşi munci intense consacrată istoriei Ungariei, lucrând mult şi cu o dăruire exemplară. Începea dimineaţa la ora 7 şi, doar cu mici întreruperi, stătea scriind până la miezul nopţii.

Pe 1 martie 1859, ia din nou o decizie cu care îşi surprinde prietenii. Părăseşte oraşul Bruxelles, pornind spre Italia pentru a studia la arhiva din Genova precum şi la biblioteca universitară. A preferat ruta prin Marsilia, de unde a luat vaporul până la Genova. Din cauza vremii nefavorabile, nu a făcut 12 ore, ci 36. Spre marea lui dezamăgire, din cauza iminenţei războiului, nu a putut rămâne mult timp la studiu. Obligat de context, Horváth revine astfel la Geneva. În ziua de 7 februarie 1860, află despre moartea episcopului de Cenad, Csajághy Sándor, iar peste numai 4 luni este informat despre numirea lui Alexander Bonnaz în scaunul episcopal vacant de la Timişoara. După ce a parcurs ziarele şi corespondenţa primită de la sora sa, încearcă să afle mai multe despre persoana noului episcop, mai ales că numele său nu îi spunea mare lucru[35].

Pe 18 noiembrie 1859, îl găsim pe Horváth la Nisa venit aici pentru a schimba decorul şi pentru a se bucura de ambianţa deosebită a locurilor, căci, după cum el însuşi mărturisea, în acele ţinuturi, până şi iarna era vreme de primăvară fapt care îi permitea să se bucure mai mult de băile de mare.

[33] Márki Sándor, *op. cit.*, vezi capitolul referitor la perioada de exil.
[34] *Ibidem.*
[35] *Ibidem.*

Odată cu anii 1859-1860, începe să fie şi mai atent la ceea ce se întâmplă în Principatele Române, ocazie cu care adoptă o atitudine foarte vehementă, îndreaptă cu multă ostilitate împotriva domnitorului Alexandru Ioan Cuza[36]. Dubla sa alegere în cele două Principate stârnise o efervescenţă deosebită. Aşa cum nota şi Alexandru Papiu Ilarian, „alegerea domnitorului Cuza a trezit printre românii din Transilvania un entuziasm poate mai mare decât în Principate"[37]. Evenimentul şi efervescenţa în sine avuseseră ecouri şi în presa de peste hotare.

Aflat în exil, Horváth a citit cu multă atenţie ziarele vremii şi a aflat în legătură cu Principatele şi noul lor domnitor cam tot ceea ce scriau marile publicaţii europene. Presa franceză, mai cu seamă, consacrase dublei alegeri numeroase articole. Kossuth însuşi comenta momentul, afirmând că „un astfel de spirit este necesar ca un popor să întemeieze o patrie, sau, dacă a pierdut-o, să şi-o recâştige"[38].

Tocmai acest spirit şi această efervescenţă a românilor l-au neliniştit mult pe Horváth. Ca mare patriot maghiar ce luptase pentru independenţa Ungariei, el nu putea vedea cu ochi buni un asemenea domnitor despre care cunoştinţele sale de acasă îi trimiteau cele mai tulburătoare veşti. Spre sfârşitul toamnei lui 1862, pe teritoriul Principatelor a fost trecut un masiv transport de arme şi muniţie, dinspre graniţa rusă, destinat principatului Serbiei. Nedând curs protestelor reprezentanţilor consulari ai puterilor garante, Cuza asigurase trecerea armelor destinate unui stat prieten, care urmărea, ca şi România, dobândirea independenţei.

Apoi, cine nu ştia faptul că, pentru Cuza, asigurarea situaţiei românilor din Transilvania fusese o preocupare constantă. Darul anual de 500 de galbeni votat de Adunarea Ţării Româneşti, în 1860, pentru biserica Sf. Nicolae şi pentru şcolile româneşti din Braşov, sprijinirea „Gazetei Transilvaniei", fondurile strânse în Oltenia pentru ajutorarea studenţilor români de la Sibiu constituiseră manifestări de deplină solidaritate ale românilor din Principate cu cei din Transilvania. În plus, în 1861, apăruse la Iaşi periodicul intitulat „Dacia" care milita pentru unitatea deplină a poporului român. Toate aceste iniţiative nu au făcut decât să-i întărească lui Horváth convingerea în legătură cu faptul că domnitorul Principatelor Unite este un personaj cât se poate de periculos.

Pe data de 25 ianuarie 1861, el a primit o scrisoare din partea prietenului său Klapka în care era informat despre faptul că domnitorul Cuza priveşte Transilvania ca pe un teritoriu al românilor, având pretenţii chiar şi asupra Banatului. De aici şi concluzia la care Horváth a subscris totalmente: domnitorul Cuza nu este decât „un român fanatic care visează la himera Dacoromâniei".

La trei ani după toate acestea însă, viaţa lui Horváth intră pe un făgaş cu totul şi cu totul nou, surprinzător chiar. Nimeni nu se aşteptase să subscrie la o asemenea

---

[36] Országos Széchényi Könyvtár – Budapesta, Fond: *Corespondenţa episcopului Horváth Mihály*, scrisoarea din data de 18 noiembrie 1859.

[37] *Istoria Românilor*, vol. VI, Tom. I, p. 484.

[38] Ludwig Kossuth, *Schriften aus der Emigration*, I, Leipzig, 1880, p. 429.

modificare radicală în viaţa lui, un argument în plus în favoarea ideii că, indiscutabil, a fost un om al contrariilor, extrem de imprevizibil şi de original în deciziile pe care le-a luat. Caracter incisiv, puternic şi extrem de hotărât, Horváth a rămas în conştiinţa multora ca un romantic radical, catolic de formaţie, dar cu înclinaţie spre idei protestante şi revoluţionare.

Un caz celebru de auto-răspopire: episcopul sfărâmător de inimi

Odată cu plecarea lui din Ungaria, după cum s-a mai spus deja, ideea bisericii catolice maghiare independente a fost îngropată definitiv. Totuşi, un sâmbure din ea a supravieţuit în exil, dând naştere unei noi poveşti fascinante care, fireşte, a făcut vâlvă în epocă. Actorul principal nu putea fi decât un personaj original şi fascinant ca Horváth Mihály. De fapt, ce n-a reuşit să realizeze la scară macro în Ungaria, a reuşit la scară micro în exil[39]. Ce-i drept, n-a obţinut biserică maghiară independentă, ruptă de Sf. Scaun, dar, în schimb, a rupt-o el cu biserica romano-catolică în 5 ianuarie 1863, când, efectiv, fără să anunţe pe nimeni, s-a răspopit singur, şi-a lăsat barbă şi a decis că nu mai celebrează slujba, tocmai pentru a nu fi ca ceilalţi „ierarhi farisei" care „au trădat revoluţia şi care acum şi-au reluat posturile".

Cu această ocazie, a renunţat şi la hainele clericale, preferând să umble tot timpul civil. Cu celibatul a fost şi mai original. Cum nimic în viaţă nu-i întâmplător, Horváth s-a îndrăgostit nebuneşte, la prima vedere, la 55 de ani, de Marie Michele Voignoux, o frumoasă şi focoasă franţuzoaică, născută în Fernay, satul lui Voltaire. A fost o iubire mare care, fireşte, s-a transpus şi în practică. Pasionat de istorie, mai ales de cea care se repetă, Horváth nu a făcut altceva decât să reitereze ceea ce s-a mai întâmplat cu succes şi înainte[40]. Până la urmă, tot la fel făcuseră şi alţi predecesori celebri cu soţiile lor, lovind astfel, cu succes, în biserica romano-catolică. (Henric VIII sau Martin Luther).

În fond ce se întâmplase? În ziua de 5 ianuarie 1863, Horváth i-a scris prietenului său Toldy o lungă scrisoare, prin care lasă a se înţelege că, după îndelungi cugetări, a decis să nu mai fie preot. Pur şi simplu, a refuzat să mai facă slujba, predica şi spovedania. Terminase volumul I din celebra sa carte în care a analizat 25 de ani din istoria Ungariei, o muncă extrem de laborioasă şi extenuantă totdată. După acest travaliu, depus în onoarea trecutului naţiunii sale, Horváth s-a îmbolnăvit destul de serios, motiv pentru care doctorul Zangesfeld i-a recomandat să se îngrijească, respectiv să se odihnească mai mult. S-a lăsat convins, într-un final, motiv pentru care a mers la băile St. Gervais. Liniştea găsită aici a fost şi, în acelaşi timp, nu a fost un sfetnic bun. Odihna a contribuit, în bună măsură, la însănătoşirea lui, însă, sufleteşte, l-a blazat foarte tare.

---

[39] Vezi Leopold Antal, *A katolikus autonomia: az egyhzáz álláspontjának megvilágitása*, Budapest, 1920.

[40] Márki Sándor, *op. cit.*, vezi capitolul referitor la perioada de exil.

Revenit acasă, Horváth s-a mutat pe Rue de Lausanne nr. 39, descoperind cu stupoare, la un moment dat, faptul că nu mai găseşte nici o plăcere în a-şi face singur menajul. În consecinţă, a angajat-o, pe frumoasa Marie Michele Voignoux care i-a şi făcut menajul... până la capăt. Inevitabilul s-a produs, iar de aici şi până la o mare idilă nu a mai fost decât un mic pas. Fără a spune nimănui că el a fost, de fapt, episcop de Cenad şi unul din cei mai influenţi oameni politici ai Ungariei, Horváth s-a prezentat părinţilor fetei în calitate de simplu profesor, producând o impresie foarte bună. Fascinaţi de erudiţia şi maturitatea gândirii lui, părinţii lui Marie Michele Voignoux nu au mai avut nici un dubiu în privinţa celui pe care îl şi vedeau ca viitor ginere[41].

Aşteptările lor nu au fost înşelate, astfel că cei doi s-au căsătorit civil, la primăria din Geneva, în vara lui 1864. Cu aceasta, Horváth făcea din nou istorie. Era cel dintâi ierarh romano-catolic maghiar din timpurile moderne, care, fără a fi excomunicat, se căsătorea civil şi se putea mândri cu 5 copii minunaţi (Maria Michaela Ernestina – născută în anul 1865 la Ferney, Nestor – născut la Geneva în anul 1866, Sándor şi Albert – care au murit însă în fragedă pruncie şi, finalmente, Jenõ – născut în anul 1875 la Budapesta.) Dintre ei, doar fiica va rămâne în Banat, căsătorindu-se cu Kristóffy József, prim-notar la Cenad, iar apoi prefect de Sătmar.

Despre aceste schimbări radicale din viaţa lui nu au ştiut mulţi în Ungaria. Au fost informaţi, prin intermediul scrisorilor, doar prietenii foarte apropiaţi care s-au şi străduit, dealtfel, să-i obţină amnistia. [inând cont de afinitatea vădit manifestată faţă de maghiari, apropiaţii lui Horváth au pledat pentru el în faţa împărătesei Elisabeta, cerându-i insistent să obţină de la Franz Joseph graţierea pentru unul din cei mai mari istorici ai Ungariei. Aceasta se va şi întâmpla în cele din urmă.

Pe data de 18 septembrie, Horváth s-a dus din nou la Paris, întrucât un prieten foarte apropiat, pe nume Simonyi Ernõ, îi strânsese multe documente despre perioada lui Francisc Rákóczi II. Va studia un timp la biblioteca Richelieux, după care, pe 15 noiembrie, revine la Brüssel. A considerat că oraşul este liniştit şi potrivit pentru a-şi putea termina cartea legată de istoria bisericii creştine maghiare. În plus, fiul baronesei Batthyányi venea la studii la universitate, iar Horváth îi promisese mai vechii sale cunoştinţe că va veghea cu atenţie şi asupra fiului ei.

Finalmente, după multe aşteptări şi speranţe, o mai veche şi arzătoare dorinţă a sa era pe cale de a se împlini. După îndelungi demersuri depuse cu insistenţă de către bunii săi prieteni de la Budapesta, pe data de 15 decembrie 1866, s-a anunţat că va primi amnistia. Trei zile mai târziu, ministerul de externe austriac a transmis un mesaj către ambasadorul elveţian, cerându-i să-l informeze pe Horváth că i se va trimite în curând şi paşaportul. A primit vestea cu mare bucurie, hotărându-se să se pregătească de drum. Din cauza unei răceli, a mai rămas un timp la Brüssel, până pe data de 28 decembrie 1866. De aici, a mers la Geneva, cazându-se la Hotel du

[41] Országos Széchényi Könyvtár – Budapesta, Fond: *Corespondenţa episcopului Horváth Mihály*, scrisoarea din data de 5 ianuarie 1863.

Rhone, iar, după ce şi-a strâns lucrurile, şi-a pregătit de drum şi familia care era la Ferney[42].

După o lungă călătorie, a ajuns la Viena în ziua de 15 ianuarie 1867, dimineaţa la ora 10. S-a întâlnit aici cu baronul Mayenburg şi cu cancelarul Majláth cu care a povestit îndelung, aflând în cele din urmă şi aceea că, deşi i s-a dat aministia, averea sa de acasă este încă pusă sub sechestru.

La finele acestui lung şi greu exil, Horváth ajunge în Ungaria, pe data de 19 ianuarie 1867. A ajuns iniţial, singur, fără familie, iar, într-o primă fază, merge la Esztergom pentru a se întâlni cu Primatul Simor János. Din câte susţin mărturiile, întâlnirea dintre cei doi nu a fost una foarte cordială, astfel că aici el nu a putut beneficia de acelaşi capital de simpatie de care se bucura în rândul multora dintre maghiari, ce îl şi vedeau deja episcop de Kassai. Mulţi nu au ştiut însă de marile transformări petrecute în viaţa lui Horváth, decât numai în momentul în care „doamna episcop" a venit şi ea în Ungaria împreună cu copiii. Ajuns acasă, el a continuat o strălucită carieră academică, dedicându-se în continuare studierii istoriei Ungariei.

Pe data de 21 noiembrie 1876, Horváth începe să se confrunte cu cele mai aprige crize de astmă. Având probleme serioase şi cu rinichii, medicul îi recomandă să meargă la băi la Karlsbad. Fapt care se va şi întâmpla, însă nu cu foarte mult folos. În dimineaţa lui 12 august 1878, a fost găsit în camera lui fără cunoştinţă. Întrucât suferise un puternic atac de apoplexie, a fost necesar să fie chemat doctorul Lumniczer Sándor, profesor universitar la Budapesta[43].

Fără a-şi mai putea reveni, Horváth primeşte ultima împărtăşanie în ziua de 18 august chiar de la arhiepiscopul de Eger, Samassa József. În ziua următoare, dimineaţa la ora 5, se stinge din viaţă din cauza unui nou atac de apoplexie. Trupul neînsufleţit ajunge la Budapesta în ziua de 23 august, iar funeraliile au avut loc două zile mai târziu. Ceremonia funebră a celebrat-o episcopul de Beszterczebánya, Ipolyi Arnold.

Potrivit mărturiilor, cu toate că, în decursul ceremoniei funerare, în Budapesta ploua intens, în momentul în care sicriul a ajuns la cimitirul Kerepesi soarele a început, dintr-o dată, să strălucească puternic.

Cu această ocazie, a mai luat cuvântul şi Deák Farkas din partea Academiei Maghiare de Ştiinţe, iar discursul său nu a fost decât un strălucit elogiu la adresa celui despre care şi presa maghiară a scris, atât de frumos şi atât de simbolic totodată: „Episcopus in partibus infidelibus..."

Un best-seller de epocă: Horváth Mihály, românii şi revoluţia lor „furată"...

Cu câteva zile înainte de încoronarea de la Budapesta a lui Franz Joseph, Horváth a fost primit în audienţă de către împărăteasa Elisabeta, căreia a dorit să-i

[42] Márki Sándor, *op. cit.*, vezi capitolul referitor la perioada de exil.
[43] Márki Sándor, *op. cit.* p. 211.

mulțumească personal pentru întreg sprijinul acordat, sprijin fără de care, indiscutabil, i-ar fi fost mult mai greu să revină acasă după lungul său exil.

Chiar în momentul în care intra în audiență, împărăteasa citea cu interes una din cele mai strălucite cărți ale sale: *Istoria războiului de independență în Ungaria*. În acel context al încoronării, când se punea problema marii reconcilieri, cartea mai sus amintită, fără doar și poate, era un best-seller. Momentul în sine o propulsase în asemenea ipostază. Lumea vorbea de împăcare, de îngroparea vechilor răutăți, însă ceea ce a fost nu putea fi dat uitării definitiv. Masiva lucrare scrisă de către cel care a fost unul din cei mai controversați oameni ai timpului, readucea în prim plan o epocă zbuciumată, însă maniera și erudiția celui care a redactat-o a făcut din ea una din cele mai valoroase cărți de istorie ale vremii[44].

Pentru Horváth, tot ceea ce se petrecea a fost mai mult decât un moment simbolic. Participase trup și suflet la acest război, plecase în exil din cauza lui, iar acum afla cu uimire că un cap încoronat, ce în trecut se numărase printre cei mai aprigi dușmani, manifesta deosebit interes pentru cele scrise de el. Ba chiar mai mult decât atât, invitat fiind să stea în pavilion unde era și prietena împărătesei, nimeni alta decât Ida Ferenczy, Horváth a discutat ore întregi cu Elisabeta despre carte și despre Războiul de Independență. Auzind vorbele împărătesei care l-au făcut să se simtă mândru de faptul că este maghiar: „Fiți sigur că, dacă s-ar putea, atât eu, cât și soțul meu am fi cei dintîi care i-am readuce la viață pe martirii de la Arad, dar și pe Batthyány Lajos", aflând apoi că este invitat să fie profesorul de istorie al prințului moștenitor Rudolf, nici chiar un om vehement și aprig ca Horváth nu putea rămâne indiferent. Fascinat astfel de persoana împărătesei, nu i-a mai rămas decât să afirme, la plecare, ceea ce și alții au spus despre cea pe care toți o alintau cu numele Sissi: „Împărăteasa este cu adevărat o femeie dumnezeiască!"

Din bogata activitate publicistică a fostului episcop de Cenad, această lucrare este una din cele mai bogate în relatări, referitoare la grupurile etnice care, alături de maghiari, au locuit spațiul fostului regat al Sf. Ștefan. Horváth și-a conceput lucrarea în două mari volume, toate însumând 1231 de pagini. În fapt, cu un an înainte de apariția acestei impresionanate lucrări, el mai publicase o altă cunoscută contribuție istorică, *25 de ani din Istoria Ungariei* operă care a fost, de asemenea, extrem de bine primită, însă nu s-a bucurat de succesul imens pe care l-a avut istoria războiului de independență.

Ca participant direct la evenimente, Horváth și-a propus să spună tot adevărul pe care îl știa despre oricine, precum și despre orice a văzut în timpul evenimentelor, aceasta cu retorica sa impecabilă și incisivă, indiferent dacă – spune el – multora le va plăcea sau nu. Iar acest adevăr al său, este cu atât mai important și mai interesant de știut, cu cât fostul episcop de Cenad și Ministru al Cultelor a fost mereu în toiul evenimentelor. El a cunoscut multe dintre cele petrecute în culisele politicii, ale cărei pârghii erau manipulate cu atâta abilitate de către elita revoluționară maghiară.

---

[44] Márki Sándor, *op. cit.*, p. 116.

Despre români, Horváth oferă informaţii cu generozitate, mai ales că, din punctul său de vedere, ei reprezentau unul din grupurile etnice cele mai numeroase, iar, prin poziţia lor, au deţinut un rol decisiv, un rol cheie în timpul revoluţiei. Relatările despre românii din Transilvania şi Banat sunt prezentate, mai pe larg, în cuprinsul cărţii a doua din volumul I. El îi prezintă pe românii bănăţeni şi ardeleni în manieră comparativă, plasându-i într-un context marcat de numeroase tensiuni, generate, mai cu seamă, de sistemul autoritar de guvernare, susţinut de către cancelarul Metternich.

De asemenea, el zugrăveşte acest context, insistând şi asupra faptului că, în preajma revoluţiei, Ungaria, la fel ca şi restul Europei, a fost străbătută de acel val de înnoire care s-a resimţit mai ales la nivelul gândirii, al limbii şi al literaturii. El a provocat, cu această ocazie, o ruptură în cadrul societăţii, ce a fost alimentată mai ales de către tendinţa de a nu mai accepta structurile şi parametrii vechiului regim, mult prea autoritar şi mult prea inflexibil faţă de noul ce nu mai putea fi ignorat[45].

În opinia lui Horváth, această contradicţie puternică dintre vechiul regim şi tendinţele de înnoire nu făcea decât să scoată în evidenţă o mare realitate şi anume pragul unei profunde transformări a societăţii, care a concentrat în ea delicatul proces de maturizare a naţiunii. Printr-o asemenea transformare – spune Horváth – a trecut naţiunea maghiară şi nu numai ea, mai ales în perioada cuprinsă între anii 1823 şi 1848.

Atunci, se produsese marea confruntare dintre vechi şi nou, dintre despotism şi libertate şi, nu în ultimul rând, dintre ingerinţa străină şi independenţă naţională. Reputatul istoric recunoaşte că, deşi naţiunea maghiară a beneficiat de un ascendent considerabil faţă de celălalte etnii conlocuitoare, inclusiv ele au cunoscut acest proces de transformare şi de maturizare, ce-i drept, în alt ritm şi într-o cu totul altă conjunctură. Un argument în plus, consideră el, de a prezenta acest proces într-un mod paralel, insistând cu precădere asupra românilor, care din punctul său de vedere, constituie un bloc etnic omogen şi, totodată, o uriaşă forţă[46].

Românii sub influenţa „capului bolnav al Dinastiei"

Pentru Horváth, revoluţia şi transformările pe care ea le-a adus au avut un rol nivelator, constructiv şi edificator, contribuind în bună măsură la cimentarea unităţii, în fond o condiţie esenţială pentru independenţa naţiunii. Aceasta mai ales în condiţiile în care, înainte de acest moment, Ungaria fusese un stat feudal slăbit care trăia din amintirea gloriei de altădată, un stat subjugat de absolutism care i-a şi distrus independenţa legislativă.

În acest sistem, predomina o elită privilegiată despărţită printr-o falie imensă de restul populaţiei ce era fără drepturi şi libertăţi, scufundată în cea mai mare sărăcie. Revoluţia şi reformele ei, au avut menirea deci, de a reduce din această

[45] Vezi Horváth Mihály, *Magyarország függetlenségi harcának története*, Vol. III, Budapest, 1872, p. 91.

[46] *Ibidem*, p. 98.

falie şi totodată, de a consolida naţiunea în faţa ingerinţelor Vienei, al „capului bolnav al dinastiei" manevrat din umbră de către camarilă sau de către forţe obscure, interesate de învrăjbirea etniilor, tocmai pentru a supune vehemenţa şi intransigenţa maghiarilor[47].

Cu alte cuvinte, în opinia fostului ministru al cultelor, dacă revoluţia şi reformele ei au avut un efect benefic asupra Ungariei, acelaşi lucru trebuia să se întâmple şi în cazul celorlalte etnii, al românilor cu precădere. Ei, spre exemplu, nu au reuşit să ajungă la acest efect şi nici să depăşească falia ce separa vârfurile societăţii de marea masă, tocmai din cauza jocului de interese obscur din spatele tronului, favorizat de multe ori şi de către elite, prin a căror orientare şi politică dezastruoasă, ei nu au făcut altceva decât să înlesnească „furarea" revoluţiei românilor.

Românii bănăţeni, patrioţi maghiari cu profund sentiment naţional

Referindu-se la românii bănăţeni, nuanţele descriptive ale lui Horváth sunt extrem de favorabile şi, uneori, chiar laudative. El remarcă deseori atitudinea lor neutră, subliniind că, după context, ei s-au alăturat maghiarilor, în general şi, foarte rar, sârbilor. Ba chiar mai mult decât atât, mai mereu au dat dovada unui simţ patriotic incontestabil, manifestând o puternică solidaritate precum şi un profund sentiment naţional maghiar.

A fost plăcut surprins de poziţia pe care au adoptat-o faţă de deciziile congresului de la Karloviţ, declarându-le nule, motiv pentru care le-a elogiat solidaritatea, forţa şi hotărârea cu care i-au înfruntat pe sârbi, nelăsându-se uşor influenţaţi. Dincolo de multe altele, atenţia sa se opreşte, în mod firesc, şi asupra liderilor românilor bănăţeni. Horváth l-a apreciat pe Emanuil Gojdu pentru talentul său politic, dar, cel mai mult, l-a elogiat pe Eftimie Murgu, pe care-l vede într-o ipostază de mare lider, cu o autoritate şi o influenţă covârşitoare în rândul românilor bănăţeni[48].

El remarcă faptul că, deşi are o origine umilă, s-a impus în sânul neamului său ca un puternic militant pentru eliberarea bisericii româneşti de sub ierarhia sârbă, dar şi ca un mare cărturar ce a propovăduit originea latină, ce era în fond o mare mândrie a demnităţii nobile a neamului său. Privind spre activitatea sa cu ochii savantului care ştie să aprecieze contribuţiile înnoitoare, dar şi realele valori, fostul episcop Horváth a ţinut să precizeze că tot lui Murgu i se datorează marele merit de a fi fost printre primii care a pledat pentru scoaterea, din limba română, a cuvintelor slave amestecate, precum şi aducerea de înnoiri care să apropie mai mult limba română de originea ei latină.

După detenţia de la Budapesta – remarcă el – Murgu, în calitate de deţinut politic, începe să fie ovaţionat de mulţime, care îl proiectează în lumina de martir al libertăţii. Horváth, chiar dacă nu subscrie pe deplin la această idee, totuşi lasă a se

[47] Vezi Mihály Miklós; K. Török, *A magyar egyházpolitikai harc története*, Budapest, 1933.
[48] Horváth Mihály, *op. cit.*, p. 104.

întrevedea un respect profund faţă de persoana lui Murgu, aceasta mai ales după adunarea de la Lugoj din data de 27 iunie 1848. Acest moment ca şi altele unde el a ieşit în prim plan, impunându-se ca unul din cei mai activi oratori, i-au întărit convingerea lui Horváth că, indiscutabil, el este una din cele mai reputate personalităţi a românilor bănăţeni şi, totodată, un exponent strălucit al luptei contra sârbilor[49].

Referindu-se la situaţia din Transilvania, comparativ cu Banatul, celebrul istoric remarcă faptul că, între naţiunile legal recunoscute, se includeau maghiarii, saşii şi secuii care se bucurau de privilegii şi de drepturi politice. Românii, care erau majoritari, nu beneficiau de toate acestea, suferind multe prejudicii. Ba chiar mai mult decât atât, iobagii români, la fel ca şi cei maghiari s-au confruntat cu multe nedreptăţi, prin urmare, în opinia sa, nu este bine de afirmat că unii au suferit mai mult decât alţii.

Şi în cazul românilor ardeleni, Horváth remarcă o uriaşă discrepanţă între pătura elitelor şi marea masă, care i se pare a fi uşor manevrabilă şi influenţabilă, motiv pentru care subscrie la grabnica soluţionare a problemei urbariale. Aceasta, este convins el, constituie cheia rezolvării multor probleme, mai ales în condiţiile în care reacţiunea austriacă şi-a început activitatea obscură în rândul românilor. Fostul episcop subscrie pe deplin la o teorie a complotului regizată de interese ascunse, care, manipulând revoluţiile celorlalte naţionalităţi, nu urmăresc altceva decât să îngenuncheze Ungaria pe căi directe, dar, mai ales, indirecte, împiedicând-o, astfel, să păşească pe noul curs trasat de evoluţia istorică apreciată de el ca firească.

Horváth este convins că această modalitate indirectă s-a raportat şi la tentativa reacţiunii de a fi încercat să îi câştige pe cei doi episcopi români, a căror influenţă asupra credincioşilor era aproape fără limită. Primul dintre ei este Ioan Lemeni, un personaj văzut ca un cleric virtuos, cu mult zel apostolic, rămas fidel libertăţii şi intereselor neamului său.

Cât priveşte pe cel de-al doilea, episcopul ortodox Şaguna, el este zugrăvit în nuanţe nu tocmai favorabile, prezentat fiind ca un ierarh şovăielnic, pe care reacţiunea uşor a reuşit să îl manipuleze. Din cauza aceasta, s-a putut crea, în modul cel mai simplu, o breşă prin care şi ceilalţi români, după părerea lui, au putut fi cumpăraţi cu bani şi cu promisiuni, manipulându-i împotriva maghiarilor şi a secuilor. Agitatorii, crede el, le promiseseră ţăranilor că, dacă rămân fideli împăratului, vor primi pământurile maghiarilor[50].

Prin toate acestea, Horváth nu caută decât să formuleze nişte judecăţi de valoare în favoarea istoriografiei maghiare, complet opusă istoriografiei române, accentuând că, în realitate, nu este deloc greu să manipulezi, în interes propriu, o populaţie săracă, marcată de multe lipsuri şi nedreptăţi. Acum, practic, el începe

[49] Vezi Horváth Mihály, *Magyarország függetlenségi harcának története*, Vol. III, Budapest, 1872, p. 95- 102.
[50] Horváth Mihály, *op. cit.*, p. 134.

zugrăvirea unui tablou mai detaliat referitor la români, care sunt prezentați în multiple planuri ale existenței lor, așa cum au fost ei, cu specificul propriu la mijlocul veacului al XIX-lea.

Pentru fostul ministru al cultelor, românii apar ca un popor care, secole de-a rândul, a fost obligat să stea sub jugul sclaviei, respectiv, în negura superstițiilor, a prejudecăților și a ignoranței. Tocmai din acest motiv, el nu a putut fi luminat în ceea ce privește țelurile mari pe care ar fi trebuit să le urmeze. Numai lipsa de iluminare explică – în opinia sa – faptul că țăranii români își umplu cea mai mare parte a timpului cu trândăvie, locuind în cocioabe pocite și derăpănate. Chiar dacă nu le lipsește blândețea și resemnarea, din cauza sărăciei și a ignoranței, ei sunt predispuși la violențe și tot felul de jafuri.

Cât îi privește pe preoții lor, mai ales cei ortodocși, aceștia –remarcă Horváth – zac și ei într-o adâncă ignoranță și abia dacă reușesc să se ridice puțin peste nivelul celor mai mulți dintre credincioși. Cea mai mare parte abia dacă știu să scrie și să citească, iar liturghia, memorată, o rostesc mașinal, învățându-și credincioșii numai la superstiții și prejudecăți. Tonul reputatului istoric nu este însă la fel de vehement cu întreaga structură clericală românească. Dimpotrivă, într-un mod destul de surprinzător, el emite aprecieri extrem de interesante legate de aceasta, subliniind punctul de vedere maghiar, respins de majoritatea românilor și a intelectualității lor, că uniunea cu Ungaria ar putea aduce românilor nu numai abolirea șerbiei, ci și calea spre o viață mai bună în civilizație. Mulți clerici filomaghiari au subscris la aceast punct de vedere[51].

Ne întâlnim aici cu un concept-cheie al discursului promovat de către Horváth. În fond, cum anume vedea el „Ziua cea mare a Izbăvirii?" Indiscutabil, în aceiași manieră cum a văzut-o și pentru Ungaria, adică, într-o primă fază, prin ruptura totală de Viena, iar, apoi, prin uniunea propriu-zisă. În cazul românilor, considera el, era o condiție *sine qua non*, căci, numai sub protecția unei Ungarii puternice și independente, se putea ajunge, în cazul lor, la egalitate confesională, la libertate individuală, respectiv la ruptura bisericească de ierarhia sârbă. Pentru cei mai mulți dintre români însă ziua „izbăvirii" la 1848 și mai târziu era realizarea Dacoromâniei.

Privită, astfel, la nivel general, poziția lui Horváth se înscrie foarte bine în linia principală a ideologiei revoluționare maghiare. Ideea unei Ungarii independente, centralizate și liberale, desființarea sistemului feudal multisecular, impunerea egalității civice, asigurarea de drepturi și libertăți pentru celălalte etnii, dar numai în interiorul statului maghiar, instituirea constituționalității burgheze liberale, toate acestea au avut menirea, și au și reușit, de altfel, să genereze cea mai mare întorsătură de la întemeierea statului maghiar încoace[52].

---

[51] *Ibidem.*

[52] Vezi Sarnyai Csaba Maté, *Állam és egyház a polgari átalakulás korában Magyarországon (1848-1918)*, Budapest, 2001.

Teoria conspiraţionistă din cadrul discursului său se mai fundamentează şi pe o confruntare imaginară dintre două lumi diferite, având drept miză câştigarea celui mai puternic bloc etnic, românii, a căror poziţie putea influenţa, în mod decisiv, soarta revoluţiei.

Horváth vede o dispută ireconciliabilă dintre un stat maghiar, puternic, unitar şi mirajul unei lumi imaginare. După părerea lui, este vorba despre fascinanata idee a Daco-României, nimic altceva – spune el – decât produsul propagandei perfide dusă de către Austria, cu care aceasta a încercat să-i seducă şi să-i monteze pe români împotriva maghiarilor. Practic, consideră el, ideea în sine a fost un instrument de bază prin intermediul căreia conspiraţia din spatele tronului ar fi „furat" revoluţia românilor, deturnându-le acestora atenţia de la ceea ce le-ar fi trebuit cu adevărat.

Din punctul de vedere al celebrului istoric, acesta şi numai acesta este motivul pentru care, la adunarea de la Blaj, din 30 aprilie, „reacţiunea" i-a incitat pe români împotriva maghiarilor, spunându-le că aceştia din urmă vor să îl detroneze pe împărat pentru a-şi face o ţară independentă. În plus, nu a omis să amintească nici aceea că, în ţinuturile de la Dunărea de Jos, slavii se pregăteau să se ridice împotriva maghiarilor, iar românii din Ungaria şi Transilvania vor să se unească cu cei din Moldova şi Ţara Românească pentru restabilirea vechii Dacii. Ba chiar mai mult decât atât, Curtea Rusă le va da, ca rege, un mare duce, garantând menţinerea noului regat românesc[53].

Pe acelaşi plan cu „conspiratorii din spatele tronului", Horváth îi plasează şi pe unii reprezentanţi de seamă ai clerului şi ai elitei intelectuale româneşti, acuzându-i, din punctul său de vedere, de faptul că au cedat prea uşor în faţa „reacţiunii", iar, „din cauza lipsei lor de consecvenţă şi de verticalitate", nu au făcut decât să pună umărul la demersul perfid al Vienei de manipulare a românilor în favoarea intereselor proprii.

Primul asupra căruia se îndreaptă tirul acuzaţiilor sale este nimeni altul decât cunoscutul ierarh ortodox Andrei Şaguna. Privitor la el, Horváth consideră că a fost „o pradă prea uşoară" pentru plasa ierarhiei sârbe. Aceasta mai ales în condiţiile în care, un anumit număr de ani, a stat alături de mitropolitul sârb de Karloviţ, Rajacici, fiind discipolul său preferat. În realitate, graţie lui a ajuns el să păstorească pe ortodocşii români din episcopia de Transilvania. La fel ca şi mitropolitul, episcopul Şaguna ar fi fost părtaş la „propaganda rusă", avându-l ca ajutor pe „fanaticul şi desfrânatul" Bărnuţiu, care, din cauza „neorânduielilor" făcute, a fost scos din funcţia de profesor. Apoi, spune el, privind la mişcările sârbilor şi croaţilor, ambii au voit să-i ridice pe români, dar nu pentru a-i scoate din lunga lor suferinţă, făcându-l astfel liber şi fericit, ci pentru a se folosi de poporul ridicat în interesul ambiţiilor şi egoismelor proprii.

[53] Vezi Horváth Mihály, *Magyarország függetlenségi harcának története*, Vol. III, Budapest, 1872, p. 102.

În realitate însă, aceste ambiţii şi egoisme reprezentau, după părerea sa, „tributul dezonorant" pe care liderii românilor erau gata să-l plătească prin colaborarea lor cu „conspiraţia camarilei tronului". Indiscutabil, Horváth este unul din istoricii maghiari care priveşte revoluţia românilor prin prisma intereselor maghiare. El era de părere că liderii românilor s-au lăsat manipulaţi de către camarila vieneză, după care i-au „manipulat" şi ei, la rândul lor, pe ceilalţi români, cerându-le „să lupte şi să-i distrugă pe maghiari". Toate aceastea numai în schimbul promisiunii că vor fi sprijiniţi să construiască Dacoromânia independentă[54].

Ideea în sine, consideră el, urma să se materializeze treptat, iar cele trei mari întruniri ale românilor din data de 14 mai, 15 mai, respectiv 28 decembrie 1848 au avut drept scop ca, între multe altele, să pregătească şi contextul propice în vederea demarării unui asemenea proiect. Horváth a analizat cele trei mari întruniri, a studiat atent documentele programatice, a urmărit în detaliu atitudinea liderilor, considerând, în final, faptul că, prin cuvântările lor, ei nu au făcut altceva decât să „aţâţe" mulţimile, îndemnându-le să se pronunţe împotriva uniunii Transilvaniei la Ungaria.

Despre marea adunare de la Blaj, din data de 14 mai 1848, el relatează că s-a deschis într-o zi de duminică, printr-o slujbă religioasă, după care a urmat cuvântarea lui Bărnuţiu ce a amintit despre: desfiinţarea obligaţiilor împovărătoare ale ţăranilor, recunoaşterea naţiunii române, precum şi dreptul lor de a se organiza şi conduce fără ingerinţa altora.

Din punctul său de vedere, adunarea în sine constituia „o agitaţie de proporţii" în sânul marii mase a românilor, „o agitaţie" artificial întreţinută de către lideri, care, proslăvind persoana împăratului, căutau să inducă mulţimii sentimentul de ataşament şi supunere faţă de acesta. El îşi menţine aceeaşi părere şi în cazul celorlalte adunări mai sus menţionate, criticând cu vehemenţă poziţia intransigentă a lui Bărnuţiu. El considera păstrarea naţionalităţii româneşti ca o problemă crucială, avertizându-şi compatrioţii să nu accepte uniunea până când nu li se vor fi asigurat drepturi depline ca naţiune. Prin aceasta, el respingea oferta maghiarilor în legătură cu sufragiul universal şi alte libertăţi, căci preţul acestora ar fi fost renunţarea la naţionalitate. El a subliniat că aceste „avantaje" erau oferite românilor doar la nivel individual, ca cetăţeni ai Ungariei Mari şi nu ca entitate distinctă, care are de urmat un destin propriu[55].

În felul acesta a conchis că libertatea nu avea nici un sens dacă nu se asigura la scară naţională, iar românii nu puteau spera să-şi păstreze darul cel mai de preţ, naţionalitatea, într-un teritoriu autonom în care ei reprezentau majoritatea populaţiei. Acest teritoriu autonom putea fi nu numai Transilvania, ci şi Daco-România independentă, proiect care, remarcă Horváth, este pregătit în secret şi, inclusiv la Blaj, a fost intens dezbătut, cu participarea lui Bălcescu şi Eliad, emisari din Valahia, care mai contribuiseră şi la pregătirea altor rezoluţii secrete.

---

[54] *Ibidem.*

[55] *Ibidem*, p. 115.

Pentru el, cei doi erau exponenţii unei intelectualităţi care, în [ara Românească şi Moldova, căutau să desfiinţeze protectoratul Rusiei, în timp ce, în Transilvania, respectiv în Banat şi Bucovina militau pentru unirea românilor într-un stat autonom, pe baza puternicelor legături etnice, lingvistice şi culturale dintre aceştia.

Desfiinţarea Ungariei Mari independente nu numai că a spulberat un vis de glorie, dar a şi risipit şi speranţele românilor de a forma un ducat unit şi autonom. Reflectând la deznodământul tragic al românilor, Horváth nu poate să nu susţină şi faptul că fragila alianţă dintre români şi Viena s-a destrămat în cele din urmă, astfel că noul aparat de stat, de după revoluţie, le-a impus celor majoritari să-şi reia locul de supuşi credincioşi şi anonimi ai Imperiului[56].

Tonul său este unul plin de incisivitate, voind parcă să mai aducă încă un reproş liderilor români pentru faptul că s-au lăsat „manipulaţi" de către Curte, iar, prin aceasta, „au nenorocit" soarta unei naţiuni. Acelaşi ton, destul de pesimist, pare să-l aibe şi în ceea ce priveşte epilogul nefericit al revoluţiei maghiare. Dincolo de toate acestea însă, el întrezăreşte o speranţă în viitor, în care alege să creadă cu tărie şi care, până la urmă, a şi fost sursa acelui optimism ce l-a încredinţat că, în ciuda eşecului, maghiarii vor fi din nou biruitori în înfrângere, aşa cum au şi fost în multe momente ale istoriei.

Chiar dacă a eşuat în multe dintre demersurile sale, Horváth se consideră împlinit prin faptul că a dus până la capăt lupta pentru o cauză nobilă pentru maghiari, iar ceea ce a spus Kossuth despre sine, în ultimii ani de viaţă, se potriveşte, în egală măsură, şi în cazul celui mai controversat ierah al bisericii romano-catolice maghiare din timpurile moderne:

„Acul ceasornicului nu reglează mersul timpului, ci el ne indică nouă timpul. Numele meu este şi el un ac de ceasornic, care indică timpul care va veni (...) aceasta dacă destinul nu împiedică viitorul pentru naţiunea maghiară. Acest viitor se numeşte o patrie liberă pentru cetăţenii maghiari! Acest viitor este independenţa de stat".

[56] Meszlényi Antal, *A magyar katolikus egyház és az állam 1848-1849-ben*, Budapest, 1928, p. 35.

DEPUTAȚII ARMENI DIN TRANSILVANIA LA PRIMA DIETĂ COMUNĂ DE LA PESTA DIN VARA ANULUI 1848

Bodor Marghiola

Anul revoluționar 1848 a deschis o eră nouă și în istoria vieții parlamentare ungurești.

Dieta comună din 2 – respectiv, 5 – iulie 1848 de la Pesta a fost cea mai importantă în istoria constituțională burgheză maghiară.

La ea, pentru prima dată în istoria maghiară, deputații au ajuns să participe nu numai pe baza prerogativelor originii, dar și pe baza votului popular. Astfel, printre parlamentarii de la Pesta, pe lângă înalții prelați bisericești și magnați îi găsim și pe reprezentanții clasei cu drepturi politice recent dobândite[1] „... învățători, cantori, medici, farmaciști, ingineri, avocați, arendași, într-un cuvânt întreaga clasă a surtucarilor – adică a honoraționorilor – a intrat în rândurile alegătorilor[2].

Legea nr. V/1848 din Ungaria, referitoare la alegerile pe baza reprezentanței populare, a fost aprobată după lungi tergiversări de către împăratul Ferdinand al V-lea în data de 10 aprilie 1848, fiind sancționată imediat în ziua următoare, împreună cu celelalte legi aduse de ultima Dietă din anii 1847-1848 de la Bratislava.

Această lege a împărțit țara în 377 de districte [electorale], la care s-au adăugat și cele 69 din Transilvania. Ea însă nu acordă încă o atenție specială alegerilor din Transilvania[3], rezolvarea acestei probleme lăsând-o în sarcina ultimei diete clujene, bazată pe Stări și Ordine.

Dieta clujeană, după votarea uniunii cu Ungaria, în data de 2 iunie 1848 a votat și legea nr. II/1848 referitoare la drept de vot și la alegeri, lege valabilă doar

[1] V. *Az 1848-1849. Évi első népképviseleti országgyűlés történeti almanachja*, Budapest, 2002.
[2] Csizmadia Andor, *A magyar választási rendszer 1848-1849-ben*, Budapest, 1963.
[3] În legea nr. V/1848 din Ungaria se menționează doar următoarele: „dacă Transilvania vrea să ni se alăture ea va trimite 69 de deputați, despre repartizarea lor îngrijindu-se ... Vezi Csizmadia Andor, lucrarea citată mai sus.

pentru o singură ocazie, adică pentru prima Dietă comună de la Pesta[4], sancţionarea ei având loc în 19 iunie 1848[5].

Legea nu poate fi considerată nici pe departe una perfectă. Nobilimea maghiară liberală care a elaborat-o, în dorinţa ei de a-şi menţine hegemonia economică, executivă şi legislativă, a impus asemenea criterii care au privat pături întregi de la exercitarea acestui drept. Ajunge dacă ne gândim la censul ridicat, care a ţinut departe marea masă a ţărănimii de la vot.

Noul criteriu adoptat pentru alegerile de la oraşe şi locurile taxaliste[6], a sporit întradevăr numărul alegătorilor, în unele locuri chiar în mod considerabil, dar prin caracterul preponderent maghiar al oraşelor, respectiv, prin puterea financiară a saşilor de a plăti impozitele mărite a reuşit să obţină ca, din cei 73 de deputaţi trimişi la Dieta pestană, doar 14 să fie români, deci o cincime din numărul deputaţilor, deşi românii constituiau peste jumătate din locuitorii Transilvaniei.

Dintre cei 14 deputaţi români aleşi, la Pesta au sosit doar 6[7]. În această stare a lucrurilor este de înţeles că intelectualii români au fost nemulţumiţi de întregul sistem electoral şi, în mod special, de rezultatele alegerilor; aceasta cu toate că ziarul român blăjean[8] a primit cu însufleţire şi a salutat legea referitoare la alegerile pe baza reprezentanţei populare.

Totuşi, această lege, cu toate neajunsurile, respectiv, cu toate rezultatele obţinute, a contribuit la extinderea dreptului de vot. Ea a creat o posibilitate pentru schimbarea componenţei dietei – organul de stat cel mai important din acea vreme – jucând prin aceasta un rol decisiv în viaţa statului[9].

Procesul apariţiei unei asemenea legi în circumstanţele vremii, cu aspectele ei pozitive, dar şi cu neajunsurile şi slăbiciunile ei, a influenţat întru totul viaţa social politică a societăţii transilvănene.

---

[4] Vezi Legea II/1848 prezentată sub nr. 13 în Cartea cu actele dietei transilvănene, publicată în *Documente privind Revoluţia de la 1848 în Ţările Române. C. Transilvania*, vol. V, Bucureşti, 1992. Vezi doc. nr. 69. Între cele două legi există o diferenţă numerică [69 de deputaţi stipulaţi în legea din Ungaria şi 73 din cea elaborată la Cluj] ceea ce se explică prin faptul că legea din Ungaria opera pe baza actelor dietale mai vechi în care Gherla şi Dumbrăveni nu figurau încă în statutul lor de oraşe libere regeşti.

[5] Înştiinţarea Palatinului Ştefan trimisă Dietei Stărilor privilegiate de la Cluj, în legătură cu aprobarea legii electorale ce i-a fost înaintată în data de 3 iunie 1848. *Documente privind Revoluţia de la 1848 în Ţările Române. C. Transilvania*, vol. VII, Bucureşti, 2005. Vezi doc. Nr. 67.

[6] Dreptul de vot se baza nu pe dreptul cetăţenesc, ci pe valoarea avuţiei. Vezi *Erdély története* vol. III, Budapest, 1987.

[7] Acest număr mic are mai multe explicaţii: alegătorii români au dat prioritate, mai degrabă, muncilor cîmpului decât alegerilor; apoi, au fost localităţi unde românii nu s-au prezentat la vot în semn de protest faţă de sistemul de alegere, dar ceea ce este mai important parese că nici nobilii români n-au renunţat la vechile obiceiuri electorale. Vezi şi *Erdély története*, vol. III, Budapest, 1987.

[8] „Organul Naţional" editat de Timotei Cipariu.

[9] Csizmadia Andor, *op. cit.*

Un exemplu grăitor în acest sens îl constituie şirul evenimentelor petrecute în urma aplicării acestei legi electorale în două oraşe libere regeşti din Transilvania care, totodată, au reprezentat şi centre puternice armeneşti.

Este vorba despre Gherla şi Dumbrăveni care, tocmai la ultima Dietă clujeană din data de 29 mai, au dobândit dreptul ca, în calitatea lor de oraşe libere regeşti[10], să trimită câte doi deputați la proxima Dietă pestană.

Cei patru deputați armeni inițiali au devenit cinci deoarece, prin îmbolnăvirea şi decedarea unuia dintre ei pe nume Sárosi Ferenc de la Gherla, s-au organizat alegeri complementare; în locul lui a fost ales Simay Gergely. Acesta împreună cu Korbuly Bogdán şi Karácsonyi István din Dumbrăveni au fost călăuziți, în general, de aceleaşi idei[11].

Din datele dietale de la Pesta reiese că, în cadrul adunărilor, ei adoptau poziții similare. Totuşi, deputații din Gherla s-au arătat a fi mai activi şi mai combatanți în anumite situații. În spatele lor se afla o puternică masă de alegători.

Trebuie să menționăm că, la mijlocul secolului al XIX–lea, oraşul Dumbrăveni nu mai deținea situația economică din secolul precedent, atunci când el s-a constituit ca fiind unul dintre cele mai importante emporii din Transilvania[12].

Poziția sa geografică – se situa în apropierea Sighişoarei şi a Mediaşului – nu a fost atât de favorabilă precum cea a Gherlei. Consecințele crizei şi ale restructurărilor economice i-au fost fatale[13].

---

[10] Armenii au jucat un rol important în istoria Transilvaniei moderne, un rol de care şi contemporanii au fost foarte conştienți. Prin capacitatea lor de a fi buni meşteşugari, dar mai ales buni comercianți prin întreaga lor activitate economică au contribuit la dezvoltarea economică a provinciei, dar şi a oraşelor din Transilvania, sporind astfel peste tot rândurile burgheziei. Astfel au contribuit la progresul localităților unde ei s-au şi aşezat. Vezi lucrarea lui Pál Judit, *Armeni în Transilvania*, Cluj-Napoca, 2005. În altă ordine de idei, Gherla şi Dumbrăveni, prin caracterul lor, au constituit cele mai importante aşezări armeneşti. Grație legii nr. 61 elaborată de către Dieta anilor 1790/1791 ele s-au ridicat în rândul oraşelor libere regeşti, înscriindu-se în rândul locurilor taxaliste. Astfel, ele au obținut aceleaşi drepturi şi privilegii ca şi celelalte oraşe libere regeşti din Ungaria şi Transilvania. Privilegiul dobândit se datora însă nu numai puterii economice pe care o dețineau aceste două oraşe, dar şi faptului că „prin structura populației, prin aspectul urban, ele au fost singurele aşezări care au putut rivaliza cu oraşele adevărate." Vezi Pál Judit, *op. cit.*

[11] De la stabilirea lor în Transilvania, armenii s-au integrat stărilor țării, începându-se cu această ocazie şi asimilarea lor.

Această asimilare a început încă în secolul al XVIII-lea, iar în parte s-a încheiat la mijlocul veacului următor, cu excepția Gherlei, unde, datorită proporției mai mari, dar şi a existenței şcolilor, respectiv a unei elite locale, procesul a continuat şi în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. La acea perioadă, armenii au adoptat limba maghiară, însuşindu-şi totodată şi cultura maghiară. Prin alăturarea lor la revoluția maghiară, legăturile au devenit şi mai strânse. Asimilarea, în schimb, n-a însemnat uitarea rădăcinilor. A fost caracteristică mai degrabă păstrarea unei părți a identității armeneşti. Dăinuirea lor se datorează acelor colonii închise în care au trăit şi în care au dominat atât regulile lor religioase şi economice severe, cît şi justiția lor proprie.

[12] Avedik Lukács, *Szabad királyi Erzsébetváros monográfiája*, Szamosújvár, 1896.

[13] Pál Judit, *op. cit.*, p. 82.

Decăderea îşi are debutul încă în ultimele două decenii ale secolului al XVIII-lea, oraşul începând să se depopuleze, astfel că a scăzut continuu şi ponderea armenilor.

În cele ce urmează, redăm câteva date biografice despre deputaţii mai sus meţionaţi.

Korbuly Bogdán (Gherla, 9 ianuarie 1803 – Gherla, cândva după 1875)

Korbuly Bogdán provine dintr-o familie înstărită. După definitivarea studiilor, potrivit obiceiurilor vremii, a reuşit să îşi ia examenele în drept la Târgu-Mureş. La întoarcere ocupă un loc între membrii comunităţii orăşeneşti de juraţi. În anul 1806-1807 este viceorator, iar în şematismele dregătoreşti ale anilor 1839-1842 din Transilvania figurează ca notar orăşenesc.

Fiind tot timpul preocupat de soarta oraşului şi a comunităţii, şi-a ridicat vocea împotriva mutării centrului comitatului Dăbâca la Gherla, iar în acest scop s-a alăturat în anul 1840 acelei delegaţii care a protestat împotriva acestui plan atât la nivelul adunărilor comitatense, cât şi la Viena, la împărat[14].

La întoarcerea de la Viena devine consilier orăşenesc, funcţie pe care o păstrează până la bătrâneţe[15].

Alături de Sárosi Ferenc este deputat al oraşului atât la ultima dietă transilvană bazată pe stări şi ordine de Cluj din 29 mai 1848, cât şi la prima dietă comună înfăptuită pe reprezentanţă populară de la Pesta.

Pentru această ultimă dietă, alegerile au avut loc în cadrul „adunării civile"[16] de la Gherla şi, tot la această adunare, s-au dat şi instrucţiunile corespunzătoare. Li s-a cerut printre altele: obţinerea de la Dietă acea mijlocire în vederea restabilirii

[14] În anul 1840, comitatul Dăbâca, care avea sediul când la Sic, când la Bonţida, a vrut să-şi mute centrul la Gherla. Adunarea populară a oraşului a dezbătut îndelung problema şi, în ciuda faptului că a existat o minoritate care ar fi fost de acord cu această „mutare", majoritatea, pornind de la ideea că prin aceasta oraşul ar avea mai de grabă de pierdut decât de câştigat, s-a împotrivit. Şi, întrucât Guberniul a sprijinit interesele comitatului, adunarea orăşenească s-a adresat palatinului, trimiţând o delegaţie la împărat. Din această delegaţie a făcut parte şi Korbuly Bogdán. În luna august a anului 1848, în urma actelor înaintate în acest sens de către Cancelaria Aulică, împăratul a hotărât păstrarea vechiului centru al comitatului. Vezi Szongott Kristóf, *Szamosújvár szab. kir. város monográfiája*, vol. III. *Idem*, *A magyar-örmény metropolisz*, Szamosújvár, 1901.

[15] Vezi Szongott Kristóf, *op. cit.*

[16] Întrucât legea electorală, votată la Dieta din 29 mai a fost sancţionată abia la 17 iunie 1848, în timpul scurt rămas de la această dată până la deschiderea dietei de la Pesta, nu s-au putut face pregătiri regulamentare pentru alegeri noi. Astfel, ardelenii aveau de ales între două posibilităţi: o opţiune ar fi fost ca comitatele, scaunele şi oraşele să trimită la Pesta deputaţii de la Dieta anterioară, ceea ce ar fi însemnat însă păstrarea deputaţilor conservatori. Guberniul şi nobilimea liberală au optat pentru cea de-a doua variantă: adică, alegeri noi. Acestea însă, din cauza timpului scurt, neputând fi pregătite regulamentar, s-au efectuat în cadrul adunărilor populare, respectiv civile. Această modalitate venea *volens nolens* în interesul nobilimii, întrucât majoritatea mandatelor au revenit nobilimii maghiare, secuieşti şi săseşti; ori, în cazul unor alegeri pregătite temeinic şi regulamentar, românii ar fi obţinut mult mai multe mandate. Vezi Csizmadia Andor, *A magyar választási rendszer 1848-1849-ben /Az első népképviseleti választások/*, Budapest. 1963.

episcopatului armean; scăderea impozitelor şi a preţului sării; trecerea şoselei prin oraş şi lărgirea hotarului oraşului devenit foarte îngust.

Printre instrucţiuni mai figura un punct, conform căruia „în numele oraşului să se voteze, înainte de toate, încredere faţă de Majestateta Sa Palatinul, dar şi faţă de guvernul maghiar responsabil; să se mijlocească – pe măsura puterii cetăţenilor oraşului reprezentat – tot ce este necesar pentru apărarea tronului, pentru întărirea şi menţinerea independenţei patriei, respectiv înlăturarea pericolului ce ameninţa tronul şi patria".

Korbuly, pe data de 14 iulie, a prezentat la Pesta procesul verbal al alegerilor, iar în ziua de 15 iulie comisia de validare a „declarat valabil" mandatele, adică pe al său şi pe cel al lui Sárosi Ferenc.

În urma unei petiţii[17] însă prezenţa şi activitatea lui a întâmpinat un obstacol, urmând o nouă verificare a mandatelor, verificare în urma căreia situaţia s-a lămurit în cele din urmă[18]. În consecinţă, pe data de 24 iulie 1848, ambii deputaţi au fost validaţi.

Participarea lui Korbuly Bogdan la lucrările dietei a fost una foarte activă: a luat parte cu regularitate la adunări, a cuvântul, a făcut propuneri, iar prin votul nominal a sprijinit diferite proiecte de legi şi măsuri propuse.

La şedinţa din 10 august 1848, când se revine asupra problemei învăţământului, a votat prin „da", la fel ca şi în ziua de 21 august în cazul proiectului de lege privind recrutarea.

---

[17] Ezitarea comisiei de verificare a mandatelor de la Pesta a fost cauzată de două motive: în primul rând, comisia efectua aceste verificări pe baza legii nr. V din Ungaria, care prevedea pentru Gherla un singur deputat. Ca atare, comisia l-a propus dintre cei doi deputaţi pe Sárosi Ferenc, cel care primise cu câteva voturi în plus la alegeri. Dieta însă nu a fost de acord cu această propunere, menţionând că alegerile din Transilvania s-au efectuat în sensul legii nr. II, votată la Dieta din 29 mai de la Cluj. Aceasta, pentru Gherla şi Dumbrăveni, a prevăzut câte doi deputaţi, ele fiind oraşe libere regale. (Vezi Csizmadia Andor, *op. cit.*). Apoi, un al doilea obstacol a fost provocat de petiţiile înaintate atât Dietei pestane, cât şi ministrului de interne, Szemere Bertalan, de către locuitorii suburbiei Kandia (locuită în acea vreme preponderent de către meşteşugari şi ţărani români, dar şi maghiari) care au protestat împotriva modului în care s-a constituit electoratul din care ei au fost excluşi, în ciuda faptului că îndepliniseră condiţiile de alegător. În acest sens, vezi petiţiile înaintate ministrului de interne Szemere Bertalan în data de 23 iunie 1848. (Sursele se află la Magyar Országos Levéltár din Budapesta, Fond. N. 70, Lada XX, 22, Fasc. 2A, nr. 113 a, respectiv 113 b). Această ultimă petiţie a fost semnată de către 40 de locuitori ai Kandiei în frunte cu protopopul greco-catolic Simion Bocşa – vezi şi petiţia din 30 iunie 1848 redactată de judele Nicolae Moldovan şi Farkas Samuel în numele locuitorilor din Kandia în care protestează atât împotriva alegerilor de la Gherla, declarându-le nule, cât şi împotriva censului de 8 florini. Comisia de validare de la Pesta, după analizarea situaţiei, pe baza instrucţiunilor primite din partea dietei şi a înştiinţărilor ce le-au parvenit din partea comisiei din Gherla însărcinată cu întocmirea listelor de alegători (Vezi extrasul procesului verbal întocmit în data de 24 iunie 1848 la Gherla cu ocazia adunării comisiei pentru întocmirea listelor alegătorilor – Magyar Országos Levéltár – Budapesta, Fond. N. 70. Lad. XX. 22. Fasc. 2A. nr. 113.c.), în data de 15 iulie dă curs validării mandatului lui Korbuly Bogdan.

[18] Vezi Szongott Kristóf, *op. cit.*

În şedinţa din 18 septembrie a luat cuvântul în legătură dezvoltarea amănunţită a proiectului de lege privind despăgubirea urbarială, votând pe data de 22 septembrie pentru despăgubirea de către stat a tuturor restanţelor jelerilor alodiali.

În 27 decembrie 1848, când se continuă discuţiile legate de această problemă, votează din nou cu „da", dar spune şi un hotărât „nu" la propunerea deputatului Páloczy, în 29 decembrie, propunere care urmărea o despăgubire generală de 400 florini pe sesie.

A luat atitudine şi în problema legii impozitului; la adunarea din 9 decembrie a sprijinit proiectul introducerii predării religiei la „Academia militară maghiară".

Evident, i-a informat cu regularitate pe alegătorii săi despre mersul lucrărilor, dar şi despre luările lui de cuvânt, respectiv despre măsurile propuse. Deputaţii din Gherla au fost, poate, singurii care, aproape zilnic, i-au informat pe alegătorii de acasă care aşteptau veştile cu sufletul la gură[19].

El a însoţit Dieta şi la Debrecen. În 9 şi 10 februarie 1849 a luat cuvântul la dezbaterile amănunţite legate de proiectul de lege privind judecătoriile statariale mixte [militare şi civile]. În 24 aprilie 1849, cu ocazia discuţiilor purtate asupra sporirii efectivelor armatei maghiare cu 50.000 de oameni, a propus ca numărul prevăzut pentru Transilvania să fie înglobat în noua recrutare.

În 25 mai 1849 a sugerat modificări în legea impozitului.

După înnăbuşirea revoluţiei maghiare a fost citat în faţa curţii marţiale de la Pesta, dar procedura purtată împotriva lui s-a suspendat în urma Ordinului de graţiere al împăratului din data de 21 august 1851.

În 1857, prin încuviinţare superioară, dregătoria şi reprezentanţa oraşului au fost reorganizate; în această nouă structură, Korbuly a ocupat din nou un loc de consilier, funcţie din care se va retrage în anul 1875.

În 1866 îl găsim printre fruntaşii mişcării constituţionale locale, căreia i se datorează restabilirea autoguvernării locale şi dietele anuale.

Sárosi Ferenc (Gherla 1793 – sfârşitul anului 1848)

Sárosi Ferenc a reprezentat alături de Korbuly Bogdan, în calitate de deputat, oraşul Gherla la ultima dietă bazată pe stări şi ordine de la Cluj din 29 mai[20], fiind ales şi pentru dieta comună de la Pesta, la care însă n-a mai ajuns.

Strămoşii lui Sárosi purtau un nume de familie armenesc adică Hadsi, Hadsian, respectiv, Boghosz şi s-au stabilit în Transilvania ceva mai târziu decât valul masiv al armenilor[21].

---

[19] *Ibidem.*

[20] Procesul verbal al celei de a treia adunări a Dietei din 29 mai 1848 de la Cluj, prezintă lista tuturor participanţilor. Vezi *Documente privind Revoluţia de la 1848 în Ţările Române. C. Transilvania*, vol. V, doc. 68.

[21] Valul masiv a venit din Moldova în jurul anului 1672, atunci când acestuia i s-a alăturat şi o parte a elitei armeneşti de acolo.Vezi Szongott Kristóf, *Szamosújvár szab.kir.város Monográfiája, 1700-1900*, vol. III; Idem, A magyar-örmény metropolisz.Szamosújvár [Gherla], 1901 şi Pál Judit *Armeni în Ttransilvania*, Cluj-Napoca, 2005.

Sárosi și-a maghiarizat numele în urma studiilor liceale făcute la Sárospatak (Ungaria), de unde și-a luat și noul nume.

După terminarea studiilor, a urmat dreptul, iar după susținerea examenelor de specialitate, obținând calificativul de doctor utriusque[22], s-a întors la Gherla, orașul său natal, unde devine membru al consiliului orășenesc, mai întâi în calitate de prim–notar, iar apoi consilier, funcție în care îl găsim timp de 25 ani. Personalitatea lui a câștigat prestigiul tuturor colaboratorilor săi[23].

Grație talentului său deosebit pentru limbi străine, el vorbea fluent toate limbile folosite în Transilvania și era cunoscut ca un bun orator, înzestrat cu un simț critic dezvoltat și îndrăzneț.

La adunarea orășenească din 6 mai 1848 a fost ales ca deputat pentru Dieta de la Cluj din 29 mai, Dietă la care și-a adus o contribuție deosebit de importantă.

Locuitorii orașului, fiind mulțumiți de activitatea celor doi deputați, s-au gândit să-i aleagă ca reprezentanții lor și pentru Dieta de la Pesta. Din acest motiv au fixat data alegerii pentru ziua de 30 iunie 1848. La scurtă vreme a urmat și plecarea celor doi deputați la Pesta. Sárosi Ferenc nu a putut însă pleca din cauza unei grave îmbolnăviri.

Mandatul împreună cu procesul verbal al alegerii, au fost duse la Pesta și au fost prezentate de către colegul său Korbuly Bogdan.

Comisia de validare, pe baza acestui proces verbal, a aprobat mandatul chiar și în lipsa lui. Sárosi Ferenc însă, cu mare regret, a trebuit să renunțe la deputație din cauza sănătății, devenită din ce în ce mai șubredă. A și decedat în cursul anului.

Unele comitate și scaune, menținând obiceiul dietelor anterioare, au recurs la alegerea unui deputat suplimentar pentru cel rămas vacant dintr-un motiv sau altul. Dieta, la început, a luat la cunoștință și a acceptat această formă de alegere, dar, conform legii adoptate la începutul lunii august, a renunțat la ea[24].

Astfel s-a procedat și în cazul locului rămas liber în urma îmbolnăvirii lui Sárosi. Data noii alegeri s-a fixat pentru 18 iulie 1848. Cei doi candidați, Jakab Bogdan și Simay Gergely, au pornit cu șanse egale. Alegerile au decurs într-un mod furtunos, câștigând până la urmă Simay Gergely cu un vot în plus provenit dintr-o banală întâmplare.

Simay Gergely (Gherla, 2 iulie 1823 – Cluj, 28 ianuarie 1909)

Dintre deputații dietali armeni, despre Simay Gergely dispunem de cele mai multe date atât biografice, cât și referiri legate de activitatea lui. Această popularitate se datorează, pe de o parte, familiei de unde aduce cu el respectul și

[22] Szongott Kristóf, Idem.

[23] Vezi *Az 1848-1849.évi elsõ népképviseleti országgyûlés történeti almanachja*, Budapest, 2002.

[24] Petiția înaintată de către comisia electorală a orașului Gherla, în data de 16 iulie, ministrului de interne Szemere Bertalan ne înștiințează și despre această greșeală electorală. Vezi Magyar Országos Levéltár, Fond. N.70. Lad. XX. 22. fasc. 2A.

simţul datoriei faţă de munca depusă în folosul obştei, dar şi a carierei, respectiv, activităţii sale bogate în merite.

Numele originar al familiei a fost Simávon[25].

Tatăl deputatului, Simay János, se trage dintr-o familie armeană înnobilată de către Maria Tereza[26]. Ca ocupaţie era comerciant, dar s-a angajat şi în viaţa publică, ani îndelungaţi activând în dregătoria oraşului, al cărui prim orator a fost timp de 8 ani[27].

Fiul, Simay Gergely, începe şi el activitatea în administraţia locală, dar nu înainte de a-şi termina studiile de drept, apoi perioada de practicant la Tabla Regală din Târgu Mureş şi luarea licenţei în drept[28].

Astfel, între anii 1847-48, este membru permanent al adunărilor orăşeneşti, iar la vârsta de doar 25 ani devine secretar la Dieta de la Cluj din 29 mai 1848.

La alegerile complementare, făcute pentru locul de deputat rămas liber în urma îmbolnăvirii lui Sárosi Ferenc, îşi depune şi el candidatura alături de prim notarul Jakab Bogdán. Ambii candidaţi pornesc cu şanse egale, dar dintr-o „întâmplare" Simay obţine un vot decisiv. Rezultatul fiind Simay cu 198 contra lui Jakab Bogdán cu 197 voturi[29].

Comisia de validare de la Pesta, la început, i-a acceptat mandatul, l-a şi validat în ziua de 8 august 1848, dar, în urma repetatelor petiţii înaintate de către alegători, totul a fost pus sub semnul întrebării: 140 de alegători gherleni au înaintat o plângere legată de alegerea lui Simay, menţionând că socrul acestuia, Novak Márton, prim-judele oraşului, s-a amestecat dur şi ilegal atât în decurgerea alegerilor, cât şi în procedura comisiei electorale. (Legat de această alegere, în lunile iulie–august 1848 au fost trimise mai multe petiţii reclamante

[25] Gudenus János József, *Örmény eredetű magyar nemesi családok genealógiája*, Budapest, 2000.

[26] Maria Tereza acordă diplomă de înnobilare lui Simay Lukács în ziua 26 mai 1760, ca semn de recunoştinţă pe de o parte pentru contribuţia substanţială adusă de familia acestuia la înflorirea comerţului din ţară, iar pe de altă parte pentru suma de bani acordată acoperirii cheltuielilor pricinuite de războiul de 7 ani aflat în plină desfăşurare. Vezi Temesváry János, *A magyar –örmény nemes családok czímerlevelei*, Szamosújvár, 1901.

[27] Szongott Kristóf, *Szamosújvár szab. kir. város monográfiája*, vol. III.; Idem, *A magyar-örmény metropolisz*, Szamosújvár 1901.

[28] Szongott Kristóf, *op. cit.*

[29] Acest vot decisiv i-a parvenit tocmai din partea protopopului greco-catolic Simion Bocşa, din suburbia oraşului numită Kandia. Protopopul, convins fiind că se aleg doi deputaţi suplimentari, a completat două buletine de voturi, unul pe numele lui Simay, iar altul pentru numele de Jakabbfy, necunoscând numele exact al celuilalt candidat. Aceste nume nu figurau însă între cele ale candidaţilor. Acest ultim buletin al lui a fost anulat. (Vezi petiţia înaintată ministrului de interne al Ungariei, Szemere Bertalan, în data de 16 iulie 1848 de către unii alegători din Gherla, în semn de protest faţă de modul decurgerii alegerilor. Magyar Országos Levéltár – Budapesta, Fond. N. 70. Lad. XX. 22. 2A).

prim-ministrului Szemere Bertalan care, la rândul său, le-a înaintat Dietei, respectiv comisiei de validare)[30].

Situaţia lui Simay a fost examinată şi pe baza părerii afirmative a comisiei de validare, camera acceptând definitiv mandatul.

În cadrul şedinţelor dietale a fost foarte activ. A participat la dezbateri, a luat cuvântul, ca, de exemplu, în ziua de 22 august, în problema proiectului de lege privind recrutările, discurs ce a avut un mare succes. Sau tot la fel a făcut în 19 septembrie 1848 în legătură cu despăgubirea urbarială. A luat parte la voturile nominale, implicându-se şi în dezbaterea legii impozitului.

În ceea ce priveşte problema despăgubirii urbariale, lege la care s-a revenit în repetate rânduri în cadrul şedinţelor, Simay a votat afirmativ în ziua de 24 decembrie 1848, dar nu a sprijinit prin votul său nici propunerile unor deputaţi care menţionau 3 categorii de despăgubiri conform comitatelor, nici propunerea deputatului Palóczy ce viza o despăgubire de 400 florini pe sesii.

A luat parte şi la adunările dietei refugiate la Debrecen, luând cuvântul în lunile aprilie-mai 1849 în problema diurnelor, a sumelor suplimentare alocate acestora, precum şi pe marginea proiectului de lege privind impozitele.

Ca şi ceilalţi camarazi deputaţi armeni, devine membru al Partidului Radical înfiinţat în 5 aprilie 1849. După înfrângerea revoluţiei maghiare a fost dus în faţa Curţii Marţiale din Cluj. Aici însă, un fost profesor îl recunoaşte ca fiind fostul lui

[30] Petiţiile înaintate dietei şi ministrului de interne Szemere Bertalan semnalează „abuzurile" comise în timpul electoratului în favoarea lui Simay Gergely de către prim-judele oraşului, Novák Márton, în calitate de socru al candidatului şi Simay János ca şi tată al acestuia. Înseşi petiţia evocată la punctul 5 din note redă câteva dintre aceste ilegalităţi, cum ar fi: biletele de voturi au fost întocmite în aşa fel încât să-i deruteze pe alegători, pe unele fiind semnalat doar numele de familie, adică cel de Simay, iar pe altele întregul nume, însă fără specificarea că este vorba despre notarul Simay. La acea oră, la Gherla, au existat 5 persoane cu aceeaşi nume. Prim-judele Novák a continuat înscrierea alegătorilor şi după încheierea listelor. Şi n-a lipsit nici recurgerea la forţa fizică, mai ales atunci cînd doi dintre membri comisiei au vrut să raporteze ilegalităţile comise. Ei au fost readuşi la tăcere cu bâta. Dintr-o altă petiţie, înaintată tot în data de 16 iulie 1848, reiese printre altele că: listele întocmite cu numele alegătorilor n-au fost expuse pentru vizionare şi n-au fost înaintate în cele 17 zile urmate conscrierii nici măcar ministrului de interne. Ilegalităţi s-au comis chiar şi în ziua alegerilor cînd, după masă, comisia a fost obligată să mai introducă încă 16 nume ca „simayani", adică adepţi ai lui; se mai evocă şi aceea cum că acea comisie întocmită pentru adunarea voturilor n-a expus pentru citire procesul verbal întocmit despre alegeri. (Vezi Magyar Országos Levéltár – Budapesta, Fond. N. 70, Lad. XX. 22, Fasc. 2A, nr. 218.m.). Adunarea generală a oraşului, constituită din comunitatea jurată şi reprezentanţii locuitorilor, în data de 17 iulie, a combătut aceste acuzaţii, considerându-le false, nefondate şi ilegale. În data de 9 august 1848, toate petiţiile înaintate în legătură cu alegerile au fost transferate preşedintelui Dietei, Pázmándy Dénes. Urmărind evenimentele semnalate în aceste petiţii, la care se mai adaugă şi cele emise de către locuitorii suburbiei Kandia (în care aceştia îşi manifestă nemulţumirile faţă de alegerile în cauză), putem înţelege că oraşul, în cursul verii anului 1848, se afla într-o agitaţie continuă. Astfel se explică şi aceea că baronul Vay Miklós, trimisul guvernului ungar în Transilvania în calitate de comisar regal plenipotenţiar, într-un raport trimis de la Cluj în data de 30 iulie ministrului de interne, arată că a primit regulamentele referitoare la ţinerea adunărilor populare şi s-a grăbit să le publice mai întîi la Gherla, oraş aflat în agitaţie. (Magyar Országos Levéltár – Budapesta, Fond. H.9, [Az 1848-49-i Minisztérium Levéltára], Belügyminisztérium, Elnöki iratok. nr. 682 /B).

discipol îndrăgit şi intervine, astfel că, în 7 octombrie 1851, în loc să fie condamnat la moarte este eliberat.

Anul 1860 este anul reîntoarcerii sale la viaţa publică, ocupând de două ori (în total, 6 ani) funcţia de primar al Gherlei. În prima fază, durata acestei funcţii n-a fost una lungă. La 23 ianuarie 1862, deci după un an, el a renunţat oficial la ea, întrucât a simţit că sfera sa de activitate este limitată de repetate îngrădiri. A dorit să aştepte „...până când, prin restabilirea vieţii constituţionale, legile din ţară vor reintra din nou în vigoare".

În noile condiţii constituţionale însă a fost dispus să preia această funcţie în care a şi fost reales pe data de 20 iulie 1867, păstrând-o timp de 5 ani de zile, deci până în toamna anului 1871. Atunci a acceptat preşedinţia tribunalului regal de primă instanţă, înfiinţată la Gherla. A acceptat această funcţie în detrimentul celei de comite suprem în care guvernul se gândea să-l instaleze pentru 5 oraşe înzestrate cu drept de municipiu: Cluj, Cojocna, Sic, Gherla şi Zalău.

Locuitorii oraşului doreau în continuare să fie reprezentaţi la Dietă de către Simay, motiv pentru care îl vor alege de 6 ori ca deputat al lor.

La adunarea din anul 1863 de la Sibiu însă nu participă, renunţă la mandatul său din motive constituţionale. Ia parte însă la Dieta de la Cluj, deschisă în 19 noiembrie 1865; apoi la cea din 1865/68 de la Pesta[31]; din nou la cea din 1869/72 şi, în sfârşit, ca preşedinte pensionat al tribunalului la ultimele adunări ale dietei din 1875/1878.

Pentru meritele sale obţinute în calitate de primar[32], de deputat dietal[33], dar şi de om a obţinut distincţia de consilier regal[34].

Másvilági István (Dumbrăveni,1806 – după 1866)

Másvilági István a fost unul dintre cei doi deputaţi ai oraşului Dumbrăveni atât la Dieta de la Cluj din 29 mai 1848[35], cât şi la prima dietă comună de la Pesta.

Numele armean al familiei a fost Anden, ceea ce însemna „de-acolo, din cealaltă parte". Pornind de la acest sens i s-a tradus numele în Másvilági[36]. Numele

[31] La aceasta, în cadrul dezbaterilor amănunţite a problemei uniunii, Dieta, în urma propunerii venite din partea lui, a introdus § 16 din Legea XLIII, prin care se prevedea asigurarea statutului de drept public pentru biserica armeano-catolice din Transilvania.

[32] Ca primar, între meritele sale un loc de frunte ocupă rezultatele obţinute în sistematizarea şi gospodărirea oraşului.

[33] Ca deputat la prima Dietă comună de la Pesta precum reiese din actele dietale, a participat la dezbaterea a unor legi importante, şi un mare merit al său este obţinerea abrogării taxelor de drumuri şi poduri, rămase în vigoare în părţile ardelene încă din perioada absolutistă, împovărând disproporţionat mai ales traseul: Cluj-Gherla-Dej-Bistriţa.

[34] Vezi Szongott Kristóf, *Szamosújvár, a magyar-örmény metropolisz, írásban és képekben*, Szamosújvár, 1893.

[35] Procesul verbal de la a treia adunare a dietei din 29 mai 1848 de la Cluj prezintă lista cu participanţii la Dietă. Vezi *Documente privind Revoluţia de la 1848 în Ţările Române. C. Transilvania*, vol. V, doc. 68.

[36] Szongott Kristóf, *Örmény családok geneológiája*, Szamosújvár..., şi Gudenus János József, *Örmény eredetű magyar nemesi családok geneológiája*. Budapest, 2000.

familiei figura deja în matricolele familiilor armeneşti din Dumbrăveni, încă din anii 1708[37].

Pe acest tânăr romano-catolic, între anii 1823-1826, îl găsim la liceul regal de la Cluj, unde a urmat doi ani de litere şi primul an de drept[38].

În ceea ce priveşte activitatea lui publică, indicii ne oferă şi în cazul lui doar şematismele dregătoreşti ale vremii, care îi prezintă numele începând din anul 1839. El figura ca vicenotar între anii 1839-1840 şi prim notar al oraşului între anii 1842-1848[39].

Dumbrăvenii i-au acordat de trei ori încrederea de a reprezenta oraşul la Dietă. Prima dată la Dieta convocată pentru 15 noiembrie 1841 la Cluj, a doua oară la cea din 29 mai de la Cluj şi, în sfârşit, la Dieta de la Pesta convocată pentru 2 iulie 1848.

Trebuie să subliniem că, în cadrul lucrărilor Dietei, activitatea, participarea şi luările de poziţii ale lui Másvilági au fost asemănătoare, „cu mici excepţii", cu cele ale colegului său, Karácsony János.

La voturile nominale, şi el a votat cu „nu" la 8 august 1848, pe marginea discuţiilor purtate în jurul legii învăţămîntului, schimbîndu-şi însă opţiunea pentru un vot afirmativ în şedinţa din 10 august, atunci când s-a revenit din nou la problema menţionată.

S-a pronunţat afirmativ privitor la legea recrutării, respectiv faţă de propunerea legată de acordarea unei sume suplimentare la diurna prim-ministrului.

La lucrările din 4 septembrie a avut loc o dublă dezbatere, una referitoare la trimiterea lui Beöthy Ödön în Transilvania, în calitate de comisar guvernamental plenipotenţiar, iar cealaltă problemă ridicată a fost trimiterea la Viena a unei delegaţii formată din 100 de membri.

Másvilági, în ambele cazuri, a votat afirmativ.

În 20 septembrie 1848, când s-a dezbătut proiectul de lege privind despăgubirea dijmei pentru vie, a sprijinit cu votul său afirmativ ambele propuneri făcute în acest sens: una dintre ele urmărea despăgubirea făcută de către proprietarul viei; cealaltă prevedea despăgubirea de către stat, acolo unde proprietarul deţinea mai puţin de ¼ sesie, iar în cazul posedării unei sesii mai mari decât cea menţionată, proprietarului urma să-i revină plata despăgubirii.

Ultimul vot nominal făcut prin „da" a fost în ziua de 22 septembrie şi se referea la despăgubirea de către stat a tuturor restanţelor jelerilor alodiali.

---

[37] Vezi Avedik Lukács, *Szabad királyi Erzsébetváros monográfiája*, Szamosújvár / Gherla /, 1896.

[38] *Erdély Nagyfejedelemség Tiszti névtára.*

[39] Alegerile au avut loc în data de 28 iunie şi, după toate probabilităţile, au decurs liniştit, oraşul Dumbrăveni alegându-i din nou ca deputaţi pe cei doi care l-au reprezentat şi la Dieta anterioară. Vezi Avedik Lukács, *op. cit.*

La voturile deschise din luna decembrie n-a mai participat, ceea ce ne face să credem că s-a întors acasă deja în această lună, cu atât mai mult cu cât atunci când s-a pus problema justificării absenţei sale de la lucrările dietei mutată la Debrecen, se menţiona că, în cursul lunii ianuarie 1849, se afla la Dumbrăveni.

Din unele manifestări ale sale putem vedea că, în primăvara anului 1849, se afla la Debrecen.

La fel ca ceilalţi trei deputaţi armeni, şi el a devenit membru al Partidului Radical format în 5 aprilie 1849[40].

După căderea revoluţiei ajunge în faţa curţii marţiale de la Pesta, unde pledează în favoarea nevinovăţiei sale evocând aceleaşi argumente şi motivaţii ca şi colegul său Karácsony János.

Prin ordinul de graţiere a fost eliberat în 20 iulie 1850 şi i s-a suspendat orice investigaţie.

După întoarcerea acasă îşi reia activitatea publică, devenind unul dintre cei doi consilieri ai magistratului reînfiinţat în 2 noiembrie 1854, cu acordul autorităţilor austriece.

Funcţia distinsă de consilier o menţine în perioada 1856-1859.

Şematismele anilor 1862-1866 îl prezintă ca prim-notar al oraşului, dar, în cele următoare acestei perioade, numele lui nu mai figurează. Ceea ce înseamnă că ori s-a retras din viaţa publică, ori a decedat.

Karácsony János (1814-1875?)

Karácsony János a fost unul dintre cei doi deputaţi ai oraşului Dumbrăveni care au reprezentat oraşul la Dieta din anii 1846/47 de la Cluj, apoi la cea din 29 mai 1848 tot din Cluj şi, în sfârşit, la prima Dieta comună programată pentru 2 iulie de la Pesta. Numele original al familiei a fost cel de Snorkhjan, Krecsunjan pe care el şi l-a scris în forma maghiarizată: Karácsony[41].

Referitor la acest deputat, dispunem de prea puţine date biografice. Chiar anul naşterii şi starea lui civilă pot fi deduse doar din paşaportul său eliberat la începutul anului 1849[42], paşaport în care figurează ca având 35 de ani.

Despre activitatea lui ne dau indicii şi date şematismele dregătoreşti ale vremii, procesele verbale ale adunării oraşului, precum şi cele dietale. Astfel, conform şematismelor dregătoreşti, între anii 1839-1840, Karácsony a fost registrator orăşenesc, iar din anul 1842 a fost vicenotar.

S-a deplasat la Dieta din anii 1846/47 şi a participat împreună cu Másvilági István la ultima Dietă bazată pe stări şi ordine de la Cluj din 29 mai 1848[43]. La

[40] Lozinca Partidului Radical („Partidul maghiar republican") a fost următoarea: Ungarie autonomă şi înfăptuirea republicii. Vezi Avedik Lukács, *op. cit.*

[41] Vezi Gudenus János József, *Örmény eredetű magyar nemesi családok geneológiája* Budapesta, 2000.

[42] Paşaportul a fost eliberat la începutul lunii martie. Vezi Magyar Országos Levéltár – Budapesta, Fond N. 70 (Archivum Regnicolare Lad. XX. 22. fasc. 3C. Nr. 17e).

[43] Procesul verbal de la a treia adunare a dietei din 29 mai 1848 de la Cluj prezintă lista participanţilor la Dietă. Vezi *Documente privind Revoluţia de la 1848 în Ţările Române. C. Transilvania*, vol. V, doc. 68.

această Dietă, ei au propus ca la apropiata dietă comună de la Pesta, Gherla și Dumbrăveni, în calitate de orașe libere regale, să aibe dreptul de a trimite câte doi deputați. Propunerea a fost îmbrățișată și sprijinită de baronul Wesselényi Miklós (comite suprem al comitatului Solnocul de Mijloc, iar la această Dietă deputat taxalist al orașului Sic) și a fost acceptată pe loc, fiind încorporată în articolul de lege nr. II din 1848[44].

Alegerile pentru Dieta de la Pesta au avut loc la adunarea generală din Dumbrăveni, în data de 28 iunie 1848 și, precum reiese din monografia orașului întocmită de către Avedik Lukács, acestea au decurs în liniște, orașul fiind mulțumit de activitatea celor doi deputați desfășurată la dietele anterioare. Din acest motiv i-a propus, în unanimitate, ca reprezentanți ai săi și pentru această nouă Dietă.

Cei doi deputați au ajuns la Pesta în ziua de 12 iulie, au înaintat procesele verbale ale alegerilor și, în data de 15 iulie 1848, comisia de validare le-a și validat mandatele. În ceea ce privește activitatea și participarea lui Karácsony la lucrările dietei, acestea nu au fost atât de intense precum cele ale deputaților din Gherla.

După cum reiese din documentele dietale, la început, a participat la voturile nominale, votând împreună cu guvernul, respectiv cu majoritatea deputaților. În ședința din 8 august, în care s-a dezbătut legea învățământului, a votat cu „nu", dar și-a schimbat opțiunea, iar la adunarea din 10 august, când s-au reluat dezbaterile pe marginea acestei legi, a votat afirmativ. Cu aceeași atitudine a sprijinit legea privind recrutările, dezbătută în 21 august 1848.

La ședința din 4 septembrie 1848 a votat pentru desemnarea lui Beöthy Ödön în calitate de comisar guvernamental plenipotențiar trimis în Transilvania, iar apoi pentru trimiterea la Viena a unei delegații parlamentare formată din 100 de membri.

În data de 22 decembrie, referitor la problema despăgubirii restanțelor jelerilor alodiali, s-a pronunțat împotriva despăgubirii acestora de către stat. În luna decembrie a anului 1848 nu a participat la voturi nominale, ceea ce se motivează prin faptul că, la sfârșitul lunii noiembrie, a cerut să i se acorde o învoire pentru a-și vizita familia. Dar, din cauza stării de război din Transilvania, nu a ajuns până la Dumbrăveni.

---

[44] Legea a II-a votată și acceptată de această Dietă în legătură cu alegerea deputaților pe bază de reprezentanță populară pentru proximul parlament (și sancționată în 19 iunie 1848) a fixat criteriile pentru cei ce puteau fi alegători sau, din contră, nu puteau fi; ea prezintă împărțirea celor 73 de deputați pe localități (acestea puteau trimite 23 de deputați) pe comitate, scaune, districte secuiești și săsești (care împreună vor trimite 50 de deputați).

Vezi *Original*, Magyar Országos Levéltár – Budapesta, Fond Gubernium Transylvanicum, Lista Diplomatica. Dietalia. vol.78. *Imprimat*. Erdély-Nagyfejedelemség 1848-ik május 30[án] Kolozsvár szabad kir. városába hirdetett s június 18-án bezárt Országgyûlésének Jegyzõ és Irománykönyve. Publicație autentică elaborată cu permisiunea Guberniului, Cluj, 1851. Publicat selectiv în *Documente privind Revoluția de la 1848 în Țările Române. C. Transilvania*, vol. V, doc 69.

Tovarăşii săi deputaţi au confirmat că, în 5 ianuarie 1849, s-a aflat încă la Cluj de unde, prin Gherla[5], mergând pe urmele armatei lui Bem, a ajuns acasă abia în ziua de 24 ianuarie 1849.

Nu peste mult timp însă armata locotenent-colonelului cezaro-crăiesc Carl Urban a ocupat din nou oraşul, iar casa lui Karácsony a fost jefuită, motiv pentru care s-a refugiat la Târgu-Mureş. De aici, cu paşaportul obţinut[45], s-a întors în ziua de 5 martie 1849 la Debrecen, ajungând acolo în 14 martie.

Între timp, aproape i s-a suspendat mandatul. Din procesele verbale ale Dietei reiese că diurna şi-a ridicat-o inclusiv în luna iunie. În primăvara anului 1849, Karácsony a devenit membru al Partidului Radical. Împreună cu colegul său deputat Másvilági István, au încercat să se apere, afirmând că au vrut să se întoarcă acasă încă în cursul lunii octombrie 1848, dar oraşul lor fiind „atacat în vâltoarea răscoalei populare", până la sfârşitul lunii ianuarie, ei s-au dus la Debrecen „să-şi trăiască zilele".

Dar aici, la adunările Dietei, nu au luat cuvântul, nu au participat la voturi şi n-au acceptat nici o funcţie. Ca atare, n-au sprijinit sub nici o formă străduinţele "partidului revoluţionar".

În ciuda acestor argumente a fost arestat, dar, după câteva luni de detenţie, în 20 iulie 1850, din ordinul împăratului a fost eliberat.

Începând cu anul 1854 îşi va relua activitatea în viaţa oraşului. Prin legea intrată în vigoare în 2 noiembrie al aceluiaşi an, guvernarea autonomă a oraşului Dumbrăveni a fost restabilită – cel puţin parţial. Karácsony devine din nou membru şi poliţist revizor al magistratului, iar în această ultimă funcţie îl găsim şi în şematismele anilor 1856 şi 1859.

Din anul 1861 este ales prim-jude al oraşului. În 1865 a participat ca deputat la ultima Dietă constituţională de la Cluj. Din monografia oraşului Dumbrăveni, scrisă de către Avedik Lukács[46], rezultă că, în realitate, Karácsony a fost primarul oraşului şi preşedintele oficiului sedranal, până în anul 1875.

În şematismul din anul 1877, dar nici în cele de după, numele lui nu mai figurează, prin urmare mai mult ca sigur că a decedat în anul 1875.

---

[45] Colegul său, Simay Gergely, deputat de Gherla, adevereşte oficial în data de 16 martie 1849 plecarea acasă în luna ianuarie a lui Karácsony, menţionând că şi pe el l-a vizitat la Gherla cu această ocazie. Vezi Magyar Országos Levéltár – Budapesta, Fond. N 70, Lad. XX. 22. fasc. 3 C, Nr. 17. d.

[46] În legătură cu paşaportul emis, vezi alte date la Magyar Országos Levéltár – Budapesta Fond. N.70, Lad. XX. 22. fasc. 3C. Nr. 17.e.

PICTORUL BARBU ISCOVESCU – ECOURI TRANSILVANE

Daniela Gui

În Țările Românești evoluția spre modern și laicizarea picturii a depins de tradiții religioase și de canoane. Până în secolul al XVIII-lea arta românească se limitează la icoanele pe lemn sau pe sticlă și la tehnica murală, de preferință în frescă. Deși au existat contacte cu Occidentul, mai ales prin Europa centrală, spiritul medieval cu modalitățile de expresie proprii epocii, persistă timp îndelungat. Dar oricât de stricte erau prescripțiile canonice, nu reușeau să împiedice pătrunderea unor artiști mireni, chiar dacă prezența lor era acceptată doar în pronaos. Tehnica consacrată, a frescei, este folosită până târziu pentru pictarea bisericilor. Termenul devine generic în pictura murală din secolul al XVIII-lea, chiar dacă culorile vor fi combinate cu tempera[1].

Fresca presupunea o limitare a expresivității atât sub aspectul tehnic și cromatic, cât și în privința interpretării. Este încă perioada când diversele încercări de eliberare a expresiei plastice se dovedesc relativ timide. Această moderație nu favoriza nici inovațiile picturii moderne, nici progresele realismului[2]. Apariția picturii de șevalet, desprinsă de suportul mural, înlocuit cu pânză, având și suprafețe cu dimensiuni mult mai mici, va permite înnoirea picturii. La început se picta pe panouri de lemn, apoi pe plăci de aramă, pentru ca în final să fie folosită pânza de in sau de cânepă întinsă pe șasiu. De asemenea, uleiul de in utilizat la început doar pentru vernisări, va fi un liant pentru dizolvarea culorilor. Pigmentul apare mai viu, cromatica este mai expresivă și mai variată prin nuanțe. Artistul dobândește împreună cu libertatea interioară și pe aceea a creativității, inovația picturii de șevalet completată prin tehnica realizării în ulei, stimulează progresul în artă.

Cultura inului era, de mult timp, foarte extinsă în Țările de Jos. Astfel, frații Hubert și Jan van Eyck vor prelua cu mai multă ușurință noua tehnică picturală, pe care o vor consacra în epocă. „Madona cancelarului Rolin" (1436, Paris, Musée de Louvre) sau „Altarul poliptic din Gand" (1432, catedrala Saint Bruno) constituie exemple elocvente ale noii modalități artistice. Prin Justus din Gand (Giusto di Guanto, Joos van Wasserhove) chemat la Urbino de către ducele de Montefeltro, în 1470, tehnica se

---

[1] I.D. Ștefănescu, *Iconografia artei bizantine și a picturii feudale românești*, București, 1973, p. 216.

[2] Theodora Voinescu, *Radu Zugravu*, București, 1978, p. 28.

răspândeşte în Italia[3]. Adoptat de Antonello da Messina şi de Leonardo da Vinci, noul procedeu este unanim acceptat. Spre deosebire de frescă, lucrată pe peretele umed, fără a permite reveniri, pictura în ulei lasă posibilitatea eventualelor corecturi şi schimbări. Durata de realizare nu se mai restrânge la intervalul cât peretele rămâne umed, ci se extinde după dorinţă şi după inspiraţie.

Leonardo estompează conturul formei, pierdut într-o aură de mister, aşa numitul sfumato, ce anunţă clarobscurul. Spaţiul dobândeşte sugestia de adâncime, formele au supleţe, efectele artistice sunt obţinute prin mijloace pur plastice[4]. Expresia picturală îngăduie materialitatea subtilă a pigmentului, treceri imponderabile între lumină şi umbră. Realul poate să fie perceput în detaliu, însă nu imitativ, cum va avea tendinţa academismul, ci cu o emoţie creatoare. Romantismul descătuşează complet modalităţile tehnice şi expresive. Din secolul al XIX-lea artistul deţine libertatea de exprimare a unor adevăruri personale, atât de căutată din Renaştere până la consacrarea spiritului modern.

Pentru a ajunge la asemenea experimente, pictura românească a trebuit să îşi rezume etapele şi să sintetizeze traiectoria spre modernitate. Depăşirea unor tehnici tradiţionale, ca fresca pentru pictura murală şi tempera pentru icoane, s-a înfăptuit destul de târziu. Revirimentul se schiţează din secolul al XVIII-lea, graţie legăturilor cu Viena. De aici provin portretele aulice pictate de artişti celebri ca Martin Meytens, trimise de curtea imperială în Banat şi în Transilvania. Galeria baronului Samuel von Brukenthal, căruia Joseph Hickel îi face portretul (1779, Sibiu, Muzeul Brukenthal), constituie un exemplu de abordare a picturii de şevalet, în ulei, ce apăruse în ambianţa săsească. Însă, nu doar patriciatul local a slujit de model, ci şi figuri istorice memorabile, ca Horea şi Cloşca, pictate de Sigismund Kore (1784, Aiud, Muzeul Orăşenesc). Completat cu chipul lui Crişan, tripticul conducătorilor răsculaţi este atribuit lui Anton Steinwald şi lui Johann Stock. Litografiat de Franz Neuhauser s-a păstrat la Muzeul Brukenthal din Sibiu. Johann Stock studiază la Viena, din 1771, fiind urmat peste câţiva ani, în 1777, de primul artist român Efrem Micu, văr cu Samuil Micu şi nepot al Episcopului Inochentie Micu. Student la Academia vieneză de Arte Frumoase este şi moldoveanul Eustaţie Altini, care face parte dintre „zugravii de subţire". Ca perspectivă pentru iniţierea artistică, Viena premerge Parisului, însă pictorii români nu vor întârzia să frecventeze mediul francez cu orizont cultural mai larg.

În dorinţa de a se deosebi de „zugravii de gros" (zugravi de case, boiangii etc.), pictorii din Ţara Românească şi-au atribuit apelativul de „zugravi de subţire", alcătuind la 1787 o breaslă aparte[5]. Primul staroste al breslei a fost veneţianul Iordache Venier (Giorgio da Veneto), printre membrii marcanţi, alături de Altini, erau şi Ion Balomir şi Nicolae Polcovnicul, autori ai unor portrete remarcabile.

---

[3] Traugott Stephanowitz, *Pictura în ulei*, trad. Ioan Comşa, Bucureşti, 1966, p. 6-10.

[4] Idem, *op. cit.*, p. 9.

[5] Vasile Drăguţ, Vasile Florea, Dan Grigorescu, Marin Mihalache, *Pictura românească în imagini*, ed. II, Bucureşti, 1976, p. 127.

Semnificativă rămâne pentru cultura românească ilustrarea „Alixăndriei" sau a „Erotocritului", cărți în care „zugravii de subțire" Petrache Logofătul şi Năstase Negrule includ personaje contemporane, înveşmântate în costume de epocă. Mai putem aminti pe cronicarul Ion Dobrescu, care introduce portrete şi chiar peisaje, în ilustrațiile sale. Imagini compoziționale cu numeroase personaje întâlnim deja la Grigore Zugravul, redând scena unde principele Nicolae Mavrogheni împarte daruri. O altă comparație ce ne-a rămas, atribuită lui Iordache Venier, are drept temă urcarea pe tron a lui Mavrogheni[6]. Prin urmare se poate observa că arta românească urmează făgaşul laicizării cu o tendință de individualizare a chipului uman şi de încadrare într-un alt ambient.

Aceştia sunt precursorii autohtoni ai unei arte susținute ulterior şi de pictori imigranți, majoritatea din Europa Centrală. Foşti studenți ai academiilor de renume din Viena, München şi Düsseldorf sau din Roma, ocazional din Paris, ei continuă să picteze portrete în ulei, francezii fiind mai ales graficieni. Joseph August Schoefft studiază la Paris, probabil concomitent cu Negulici, urmat fiind de Mihail Toepler, care a venit din Polonia. Din Italia sunt Giovanni Schiavoni şi Niccoló Livaditi, cel dintâi dascăl şi mentor al lui Negulici. Din Croația ajunge la noi Carol Wallenstein (Valştain), iar din Banatul iugoslav, cehul de origine Anton Chladek. În Transilvania poate fi menționat Miklos Barabás, care la invitația unor boieri români lucrează între 1831-1833, la Bucureşti. Timpul petrecut aici îl consacră portretului, perioadă consemnată, şi ca document de epocă, prin însemnările memorialistice[7].

Personalitate influentă, cultivând cele mai diverse preocupări, de la ştiințele exacte (inginerie, matematici, astronomie) la literatură şi artă, nu în ultimul rând preocupat fiind şi de politică, Gheorghe Asachi, este şi pictor amator. Pe lângă portretistică el încearcă să picteze şi compoziții alegorice cu substrat moralizator, precum şi subiecte mitologice interpretate în stil clasicist. Totodată a schițat desene pentru compoziții istorice, executate de pictori italieni şi transpuse prin litografiere. Episoade inspirate îndeosebi din faptele de vitejie ale lui Ştefan cel Mare, dar şi din antichitate, au fost litografiate şi multiplicate la *Institutul Albinei româneşti*, care funcționa din 1832. Generalul Kiseleff avea să emită o ordonanță cu privire la difuzarea în instituțiile şcolare şi în cabinetele publice a acestor lucrări cu influență, pentru a dezvolta patriotismul. Inițiativa avea să ia amploare datorită revoluționarilor de la 1848, a ideologiei şi aspirațiilor politico-sociale, dar mai ales culturale şi naționale, pe care aceştia doreau să le răspândească. Contribuții la inițierea picturii istorice îi revin şi lui Walenstein, el îl pictează pe Mihai Viteazul, cel dintâi înfăptuitor al unității naționale a poporului român. Meritele sale se cunosc şi pe plan cultural. În 1835 întemeiază prima Pinacotecă din Bucureşti, apoi publică lucrarea „Elemente de desen şi arhitectură" (1837), în calitate de titular al catedrei de desen şi

[6] Idem, *op. cit.*, p. 128.
[7] Traducere publicată de Andrei Vereş, *Pictorul Barabás şi românii*, Bucureşti, 1930.

litografie la Colegiul Sf. Sava. Tot în anul 1835 Gheorghe Asachi înființează la Academia Mihăileană o secție de pictură consacrată tehnicii în ulei și genului istoric. Chemat de Asachi, la Iași, Josef Adler concepe prin 1833, primul „Tratat de peisagii și flori", așa încât creează posibilitatea ca natura statică și peisajul să ia amploare.

Strădaniile pictorilor români și a celor străini veniți în țară, converg în prima jumătate a secolului al XIX-lea spre inițierea unui proces artistic ce avea să dezvolte, alături de portretistică, și celelalte genuri artistice. Spiritul nou, manifestat de prin 1840, vizează ramificarea tematică cu accent pe genul istoric, care oglindea preocupările veacului. Portretul nu se mai prezintă ca o efigie sau ca un model de epocă, respectând cerințele persoanelor înstărite. Redarea portretului se preschimbă în portretistică prin interesul de a surprinde caracterul și trăsăturile psihologice individuale. Sunt imortalizate figuri ale liderilor revoluției din 1848, cu particularitățile fizionomice și temperamentale. Arta începe să aibă un concept, romantismul tinde să evidențieze omul ca valoare și ca profil psihic. Această aplecare asupra omului și a condiției sale de ființă gânditoare cu emoții, idealuri și trăiri proprii, își găsește sursa în ideile și convingerile revoluției franceze de la 1789. Secolul al XVIII-lea împlinește un început cu ecou istoric, continuat în prima jumătate a secolului al XIX-lea de revoluția de la 1848.

Pe teritoriul românesc revoluția pașoptistă s-a distins prin aderarea la scopul social-politic ce viza progresul și prin acțiunea perseverentă pentru a dobândi drepturile naționale. Lupta românilor a cuprins deziderate ce aveau în vedere evoluția societății și a păstrat aspirația de unitate, prin înfăptuirea unirii într-un stat național. Viziunea istorică s-a apropiat de la început de cultură, interes manifestat preponderent în literatură și artă. Noua concepție implică scriitori și artiști plastici care au susținut prin cuvânt sau prin culoare și expresie, avangarda modernității, ce își va găsi sursa în contextul creat la 1848.

Atrași de curentul înnoitor, pictori precum Negulici, Rosenthal și Iscovescu își dăruiesc talentul. Dacă primii doi au studiat la Paris, prezența celui de-al treilea în capitala Franței este doar presupusă de Dan Grigorescu în lucrarea dedicată acestor pictori.

La 24 noiembrie 1816 se năștea, în Bucureștii vechi, fiul zugravului de biserici Iscovescu. Pe lângă îndeletnicirea de a picta sfintele lăcașuri, tatăl pictorului se mai apleca și asupra iconițelor, pline de migală și de rugăciune. Munca nu îi era răsplătită pe măsura dăruirii, așa încât venirea pe lume a acestui băiat cu înclinare spre meșteșugul icoanei îi mai ușura inima.

Era pe vremea când începuse emulația culturală[8]. Din alte țări soseau trupe de teatru, în casele boierilor se țineau întruniri și la librăria deschisă de curând se găseau cărți interzise în alte părți. Orașul prospera, Bucureștiul dobândea un aspect citadin. Desigur că tânărul Barbu Iscovescu nu avea când să ajungă în aceste medii și, potrivit puținelor informații pe care le deținem, se pare că deprinde pictura de la tatăl său și de

[8] Dan Grigorescu, *Trei pictori de la 1848*, ed. II, București, 1973, p. 32.

la nişte meşteri germani. Aceştia i-au fost dascălii datorită cărora deja la şaptesprezece ani ştia să picteze.

Urmărindu-i pe meşterii străini, tânărul de pe atunci, avea să îşi formeze ochiul şi să îşi îmbogăţească cunoaşterea, când ajunge în casele celor înstăriţi. Aşa bunăoară ar fi avut ocazia să vadă tabloul presupus al lui Iordache Venier, înfăţişând urcarea pe tron a lui Nicolae Mavrogheni. Compoziţia şi precizia desenului, a figurilor, denotă că primul staroste al breslei „zugravilor de subţire" nu urma canoanele picturii bisericeşti şi era familiarizat cu pictura veneţiană a veacului al XVIII-lea. Iscovescu avea să cunoască şi diversitatea tehnicilor de la peniţă şi cretă, la acuarelă şi ulei. Astfel învaţă să distingă mijloacele graficii de cele ale picturii, în portretele pictate de Mihail Toepler, aflat în Bucureşti la început de secol XIX, când la domnie era Constantin Ipsilanti. Îi mai reţin atenţia şi tablouri ori desene ale lui Miklos Barabás provenind din părţile secuieşti ale Transilvaniei.

Potrivit afirmaţiei istoricului şi criticului de artă Dan Grigorescu, este aproape sigur că viitorul pictor paşoptist a descoperit şi lucrări ale unor artişti autohtoni, care se desprinseseră de tradiţia bisericească şi înclinau spre „o viziune nouă, laică"[9]. De asemenea se ştie că a avut în mână „Erotocritul" datând din 1787, ilustrat de Petrache Logofătul sau mult mai răspândita carte „Alixăndria", împodobită cu desenele lui Năstase Negrule. Dacă ne referim la lucrări din anii de maturitate ai lui Iscovescu, se poate presupune că la începuturile formării sale, să fi văzut gravuri în lemn de la sfârşitul veacului al XVIII-lea, ale unor meşteri ţărani din Hăşdate, în Transilvania. În aceeaşi perioadă, la Blaj şi la Sibiu s-au tipărit penticostarii şi psaltiri ilustrate, precum cărţi româneşti imprimate la Buda şi la Viena, care, din câte se pare, nu îi erau străine. În 1835, când Walenstein inaugurează în sălile de la liceul Sf. Sava primul muzeu din Ţara Românească, vizitează expoziţia şi cu acest prilej vede, în copie, tablouri ale unor pictori vestiţi. Tot acum pătrund ideile sociale ale lui Fourier, prin boierul Teodor Diamant, care înfiinţează, la Scăieni, lângă Ploieşti, o societate agronomică şi manufacturieră[10]. Această doctrină pornea de la o teorie socială utopică, cu care Mihai Ghica, una dintre personalităţile de renume ale vremii, nu era de acord. Frate al domnitorului Alexandru Ghica, numit la 1834, viitorul ministru era adeptul chibzuit al cultivării mai raţionale a pământului. Alături de atribuţiile din ministerul de interne, Mihai Ghica se preocupa de numismatică, având o colecţie de specialitate. În 1834 el începe să constituie fondul ştiinţific al exponatelor unui muzeu naţional de istorie naturală şi de antichităţi. Remarcând înzestrarea şi talentul lui Iscovescu[11], îl apreciază aşa încât acesta îşi va desăvârşi studiile la Viena. Formaţia sa ca pictor este în mod prioritar datorată Vienei şi peisajului austriac. Se ştie că a petrecut aproape şapte ani în Austria, cu unele intermitenţe. În acea perioadă a domniei prinţului von Metternich, capitala ţării se

[9] Idem, op.cit., p. 35.

[10] c.f. Cojocaru-Zeicu Ornea, *Falansterul de la Scăieni*, 1966

[11] c.f. Grigore Zossima, *Biografii politice ale oamenilor mişcării din Muntenia*, 1884, p. 64.

dezvolta în pofida dorinţelor conservatoare. Deşi exista tendinţa de a persista într-o artă a convenţiilor cu portrete dinainte încadrate în ambient şi în reguli, această înclinaţie ce nu putea să aducă cu sine decât academismul, nu a reuşit să îşi manifeste influenţa. Curentul revoluţionar, ideile şi stilul cel nou, dobândesc şi în aceste părţi ale Europei, aderenţă culturală. Viena acelei epoci este în fapt un centru de emulaţie, arta şi literatura îşi vor găsi aici un filon fertil şi inovator. Se cunoaşte legătura Transilvaniei cu Viena, atât prin politică şi comerţ, cât şi pe cale culturală. Oraşul era de mai mult timp un loc de întâlnire al românilor şi este probabil ca Iscovescu să fi avut prilejul, încă de la Bucureşti, să vadă cărţi tipărite în capitala Austriei. Se poate presupune că a citit „Istoria Ţării Româneşti", publicată la începutul veacului sau observaţiile asupra gramaticii româneşti, amândouă cărţile scrise de Ienăchiţă Văcărescu.[12] Ca iubitor de artă, lui Iscovescu nu i-au rămas necunoscute cărţile ilustrate de meşteşugari vienezi, care ajunseseră la Bucureşti prin negustori lipscani şi braşoveni. Nu am avea cum să nu menţionăm „Lyrica" marelui vornic Athanasie Hristopul ieşită din celebra tipografie a lui Iosif Sneifer sau „Istoria Daciei Vechi" a lui Dionisie Fotino, în care remarcă gravurile. George Oprescu, în lucrarea de referinţă „Grafica românească în secolul al XIX-lea", emite ipoteza potrivit căreia probabil că Iscovescu, aflat în atelierul lui Livaditi, să fi copiat gravuri făcute cu dălţiţa, iscălite de C. Seipp[13]. Afirmativ aceste douăzeci şi patru de gravuri cu subiect mitologic, se găseau în cartea craioveanului Grigore Pleşoianu, despre „Întâmplările lui Telemah, fiul lui Ulise". A fost o modalitate de a avea tangenţă cu arta clasicistă şi cu oarecare infiltrare a roccoco-ului francez, acest aspect artistic fiind mai curând o modă prezentă în saloanele vieneze. Cu iz de epocă şi cu maniera consacrată unor gusturi burgheze, precum şi cu binecunoscutele preconcepţii, acest stil a rămas doar al acelor vremuri. Însă, pe atunci, străzile Vienei erau frecventate de artişti cu blocul de schiţe, desenând scenele ce se desfăşurau înaintea ochilor. Printre aceştia, Barbu Iscovescu a făcut desene nu numai din mediul vienez, ci şi pe acelea care au fost plăsmuite în călătoriile sale, destul de dese, prin Austria. Erau peisaje austriece înfăţişând specificul şi pitorescul, unul dintre acestea se pare că a rămas drept mărturie, ca fiind primul peisaj din pictura românească. Pentru a deprinde în profunzime meşteşugul picturii, aceste călătorii au însemnat un prilej de exerciţiu al tehnicii care devenea mai plină de acurateţe şi mai suplă în varietatea peisajelor şi a temelor picturale. Pe lângă străduinţa personală, Iscovescu a profitat şi de învăţământul artistic academic, datorită profesorilor Joseph Danhauser, Johann Ender sau Moritz Michel Daffinger. Studiile sale vieneze au reprezentat un început şi o bază pentru anii de maturitate[14].

Referitor la interferenţele franceze, Dan Grigorescu consideră că Iscovescu a ajuns prin 1842 sau 1843 la Paris[15], deşi un alt exeget al artistului, M. Nicolau, nu

[12] Dan Grigorescu, *Trei pictori de la 1848* , ed. II, Bucureşti, 1973, p. 40.

[13] George Oprescu, *Grafica românească în secolul al XIX-lea*, vol. I, Bucureşti, 1942, p. 233-234.

[14] Marin Nicolau, *Pictorul Barbu Iscovescu*, p. 27.

[15] Dan Grigorescu, *Trei pictori de la 1848*, ed. II, Bucureşti, 1973, p. 116-117.

aminteşte vreo călătorie în Franţa. Conform primei păreri este posibil să-l fi cunoscut pe Negulici în atelierul lui Drolling, ceva mai devreme faţă de întâlnirea de la Bucureşti. Aceeaşi supoziţie se referă şi la frecventarea atelierului lui François Picot, pictor istoric atras de temele antice, fiind, însă, un bun portretist. Contactele franceze au creat afinităţi şi au mediat o experienţă artistică graţie căreia Iscovescu îşi defineşte maniera.

Reîntors în 1847 la Bucureşti, artistul devine membru al grupului „Frăţia". Acum va picta pe drapelul revoluţiei, deviza „Dreptate şi Frăţie", coloanele de revoluţionari poartă steagul simbol pe străzile Bucureştiului, la 11 iunie 1848. Generalul Magheru dă citire „Proclamaţiei de la Islaz", în timp ce Nicolae Golescu, ales ministru de interne, va numi, împreună cu ceilalţi conducători ai revoluţiei, „Guvernul provizoriu". Lui Iscovescu i se încredinţează o misiune confidenţială la Focşani şi este deopotrivă solicitat să picteze sala teatrului din Bucureşti sau să pregătească decorul pentru primirea festivă a lui Suleiman Paşa. Cu toate că reprezentanţii Imperiului otoman exclud din „Constituţie" paragrafele referitoare la schimbările revoluţionare, vrând să reintroducă vechea ordine legală, „Regulamentul organic" va fi ars şi înmormântat. A fost voinţa de libertate şi de progres a conducătorilor revoluţiei împreună cu poporul român. Deşi mişcarea revoluţionară de la 1848 este înfrântă până la urmă, s-a păstrat victoria cauzei şi a tezelor emise, ceea ce a creat cadrul politic şi cultural, ca şi premise pentru formarea României moderne.

După înăbuşirea revoluţiei Iscovescu se retrage la Braşov şi se consacră, alături de Negulici, realizării unui album al liderilor revoluţionari. Negulici va executa portretele muntenilor, iar lui Iscovescu îi revine rolul de a picta efigiile conducătorilor transilvăneni. Trimis de Bălcescu, pleacă în iarna anului 1849, în Ţara Moţilor, pentru a tatona posibilitatea unei alianţe cu armata maghiară. În acest scop era necesar să fie consultaţi şefii mişcării revoluţionare a românilor din Munţii Apuseni. Totodată călătoreşte spre Banat şi va purta tratative la Semlin, cu conducătorii revoluţiei sârbe. Însă iniţiativa lui Bălcescu de solidarizare, cu dorinţa de a evidenţia caracterul universal propriu revoluţiei de la 1848, nu reuşeşte din pricina atitudinii separatiste a lui Kossuth.

După unele probabilităţi semnalate de Lucia Dracopol-Ispir, Iscovescu se afla în 1849 la Paris, unde frecventează atelierul lui Drolling[16]. Şi în metropola franceză continuă să urmeze misiunea sa astfel încât ne-au parvenit copii ale mai multor figuri istorice, precum şi ale unor domnitori români. Semnate de Sadler, Petit, Boschini şi Bianchi, gravurile originale alcătuiau patrimoniul renumitei Bibliothèque Nationale.

Barbu Iscovescu a rămas un portretist remarcat în istoria artei, datorită individualizării modelului, a naturaleţii şi a elaborării psihologice. Portretele sale prezintă interes ca lucrări plastice şi ca documente. Muzeul Naţional de Artă păstrează numeroase picturi şi opere de grafică, printre care putem aminti reprezentări ale poetului C.D. Aricescu, a lui Nicolae Golescu şi a generalului Magheru. Prestanţa

[16] Lucia Dracopol-Ispir, *Clasicismul în pictura românească*, Bucureşti, 1939, p. 45.

generalului este subliniată de atitudinea fermă, privirea caldă dar pătrunzătoare, evocă o fuziune a clasicului cu romanticul. Chipul lui *Avram Iancu,* cu trăsături regulate şi o expresie senină, sugerează echilibrul omului şi gândirea sintetică a conducătorului românilor din Munţii Apuseni, care a fost fidel idealului său, până în ultima clipă. Acestor portrete celebre li se alătură cel al lui *Petre Dobra* şi *Ion Buteanu,* pătrunşi de aceleaşi convingeri. Surprins într-o stare meditativă, dar concis, cel al lui *Nicolae Solomn* sau, redat cu eleganţă, portretul lui *Balint.* Însă Iscovescu înfăţişează şi personajul revoluţionarului ca simbol al epocii paşoptiste, al elanului şi patosului unei ideologii care şi-a propus să împlinească un ţel de anvergură. De asemenea, desenul ce redă revoluţionarii sârbi, denotă preocuparea sa, asemănătoare cu a lui Bălcescu, pentru unitatea mişcării revoluţionare. Contactul cu alte naţionalităţi mai are şi semnificaţia dorinţei de a cunoaşte omul, de a reda diferite stări cu expresiile fizionomiei. Portretele principalilor conducători vor fi reunite într-o stampă foarte răspândită executată la Paris, intitulată „Les défenseurs de la Nationalité roumaine en Transylvanie 1848-49". Gravura elocventă sub aspect plastic, dar şi ca material propagandistic al epocii, a fost difuzată în ţară, însă larg răspândită şi în străinătate, semnalând consecvenţa luptei pentru drepturi naţionale a românilor transilvăneni.

Figura *Românului Plăes din Banat* în veşminte tradiţionale, sprijinit pe flintă, evocă credinţa naţiunii în spiritul revoluţiei şi o conştientizare a tendinţelor înnoitoare. Lucrările lui Barbu Iscovescu se axează pe o comuniune de aspiraţii, pe o coeziune a ideilor şi principiilor progresiste. Compusă din peisaje şi portrete, opera sa relevă o concepţie artistică încadrată generaţiei, însă totodată personală. Profilul său de epocă, întregit printr-un autoportret al convingerilor artistului, rămâne mărturie de prestigiu şi încredere în progres.

După ce mai înregistrează o scurtă perioadă de succes, va muri în exil la 1854. Testamentul său emoţionează prin iubirea de patrie. Artistul lasă întreaga sa operă Muzeului Naţional, de curând, înfiinţat, precum şi lucrările de artă din colecţia personală. Cărţile rămân bibliotecii de la Colegiul Sf. Sava. Prietenii săi români i-au ridicat un mausoleu[17] şi au ales ca epitaf stihuri ale lui Bolintineanu:

„... Aşa pieri departe de patria-i iubită...
Cu anii săi cei tineri, cu fruntea înflorită
De vise graţioase, ce-n lacrimi s-au schimbat."

O privire retrospectivă ne lasă să ne întristăm într-un fel, dar şi să ne inspirăm de exemplul consecvent faţă de un ideal, atât de viu şi plin de abnegaţie, al artiştilor revoluţiei române. Legăturile cu Franţa nu erau, nici ele, întâmplătoare. Constatăm atitudinea comună aparţinând ideologiei davidiene, cât şi celei a pictorilor revoluţionari români. Căci David iacobinul enunţase funcţia educaţională a artei şi democratizarea prin răspândirea cât mai largă. Nu este exclus ca el să fi fost influenţat de pledoaria lui Diderot de la Salonul din 1763 şi din 1765, care vorbea despre pictura moralizatoare a

[17] Dan Grigorescu, *Trei pictori de la 1848*, ed. II, Bucureşti, 1973, p. 254-255.

lui Chardin şi Greuze, despre „pictorii stării a treia". David face aproape o maximă din aceasta când afirmă că o pictură trebuie să fie „expresia unei maxime, o lecţie pentru privitor, altfel rămâne mută". Concetăţenii erau luminaţi prin însuşirile eroismului şi ale virtuţii. În acest sens el recomanda calităţile artei greco-romane, în concordanţă cu teoria lui Winckelmann. Dar spre deosebire de teza artistică winckelmaniană, adeptă a principiului neoclasic al frumuseţii pure, David promovează ideea artei expresive, utile şi sociale.

Revoluţionarii români nu sunt tributari neo-clasicismului, sursa lor se regăseşte în evul mediu, printr-un pascism activ, actualizat în sfera trăirii din romantism. Pictorii paşoptişti au beneficiat de o dublă influenţă, cea davidiană şi cea romantică.

Din această perspectivă se conturează auspiciile artei moderne româneşti, care au permis şi prin specificul naţiunii române, coexistenţa clasicului cu romanticul. Această sinteză a generat caracterul aparte al artei noastre moderne. Pleiada de la 1848 rămâne în istorie cu o semnificaţie decisivă, individualitatea sa artistică se distinge prin patos, sinceritate şi dăruire.

PORTRETE PAŞOPTISTE

Daniela Gui

Portretele paşoptiste pe care le publicăm în acest al II-lea volum intitulat *Biografii paşoptiste transilvane*, vin să ilustreze studiul anterior (din vol. I), *Rolul pictorilor din generaţia paşoptistă în orientarea artei româneşti spre modernitate.*

Lista acestor portrete este foarte amănunţită, ceea ce ne introduce şi mai adânc în lumea paşoptistă. Valoarea imaginii este binecunoscută astăzi şi, trecând în revistă portretele epocii, ne dăm şi mai bine seama de importanţa acestor repere.

Se poate citi pe feţele portretelor o anumită demnitate şi grandoare, o aspiraţie la libertate pe care doar o revoluţie este capabilă să o transmită.

Cu ochiul liber se poate vedea cum Barbu Iscovescu, C. D. Rosenthal şi Ion Negulici degajă din penelul lor tensiuni revoluţionare şi aspiraţii panromâneşti.

Credem că reproducerea acestor imagini în încheierea celui de-al doilea volum de *Biografii paşoptiste transilvane* îi conferă acestuia o aură de spirit revoluţionar şi constituie totodată şi un îndemn la editarea a unui al III-lea volum, care să ne aducă date noi din bogata galerie a eroilor şi martirilor noştri paşoptişti.

1. Gheorghe Maghieru – P. Matteescu, 1848, semnat imag. Craioca, edit. Ralian şi Ignat Samitca (tipărită la Viena la J. Holfelich). Litografie colorată.
2. Portretul lui Niţă Magheru. Pictură de Barbu Iscovescu.
3. Avram Iancu [Anonim] Viena, Imprimat prin Reiffenstein şi Pasch. Litografie în culori (Proprietatea lui Ioan Constande pictor academic).
4. Avram Iancu. Fourquemin. Paris. [f.ed., f.a.]. Litografie în culori. Apărătorii naţionalităţii române în Transilvania.
5. Avram Iancu. Anonim. Ed. Carte Românească. Fotogravură (A.B. Inspirat după portretul semnat B. Iscovescu).
6. Portretul lui Avram Iancu. Barbu Iscovescu.
7. Avram Iancu. Portret de Barbu Iscovescu. Heliogravură.
8. Avram Iancu. Portret de Ioan Costande. Litografie.
9. Avram Iancu. Portret de G. Venrich. Cromolitografie executată după portretul lui Ioan Costande.
10. Cezar Bolliac. Anonim Repr. de gravură (c.f. însemnări manuscrise, decupare din Adevărul Ilustrat).
11. Alexandru Papiu Ilarian (semnat în imagine) Repr. de gravură.

12. Alecsandri (imprimat Alexandri). Viena, Lithografiat şi Tipografiat de Eduard Lieger. Litografie. „Notabilităţi Române, Colecţiune Adolph Wechser, Viena – Budapest.

13. Alecsandri. Anonim. Repr. litografică după o fotografie. Litografie.

14. Alecsandri. Anonim. Bucuresci. Stab. graf. J.V. Socecu. Litografie.

15. Alecsandri. Litografia lui Eduard Sieger. Viena. Litografie. Decupare din Dacia Literară. Ed. II- Iaşi.

16. Alecsandri. Wonnenberg G, Bucuresci. Litografie.

17. Nicolae Bălcescu. Negulici, Ion ideator. Litografie după portretul semnat de I. Negulici.

18. Nicolae Bălcescu. Portret de Ion Negulici.

19. Nicolae Bălcescu. Portret de Gheorghe Tattarescu.

20. Constantin Negri. Portret de Pappasoglu. Text în imagine: Reprezentantul României la Constantinopole. Bucureşti. Edit. D. Pappasoglu, Lit. A. Bilu. Litografie.

21. Ion Brătianu. Anonim. Gravură. Text în imagine: Bretiano Jean. Revolutionaire Moldo-Valaque de 1848. Ex libris, G. Sion.

22. Constantin Rosetti. Anonim. Gravură Text în imagine: Rosetti Constantin. Poète et Publiciste revolutionnaire Roumain. Né vers 1826 a Bucharest. Ex libris. G. Sion. Notă: Găsită la 1910 la St. Germain des Pris la Fraţii Saffay Anticq.

23. Presupus portret al lui Cezar Boliac. Anonim. Gravură. Text în imagine: Ex. Libris, G. Sion. Bossink. (E) Revolutionnaire Moldo-Valaque de 1848 Notă: Găsită la 1910 la Snt. Germain des Pris lângă Paris la fraţii Saffay Antiqu anil.

24. Gheorghe Bariţiu. Anonim. Litografie. Text în imagine: Gheorghe Bariţiu, Ex. libris. G. Sion.

25. Gheorghe Tattarescu. Autoportret.

26. Ion Negulici. Autoportret.

27. Ion Negulici. Autoportret.

28. C.A. Rosetti. Portret de C.D. Rosenthal.

29. Dimitrie Bolintineanu. Desen de Barbu Iscovescu.

30. Constantin Kypra. Desen de Barbu Iscovescu

31. Nicolae Solomon. Portret de Barbu Iscovescu.

32. Portretul unui revoluţionar. Pictat de Barbu Iscovescu.

33. Adam Balint. Desen de Barbu Iscovescu.

34. Adam Balint. Anonim. Desen.

35. Petre Dobra. Desen în cărbune.

36. Pictorul Rosenthal. Portret de Ion Negulici.

37. Revoluţionari sârbi. Desen de Barbu Iscovescu.

38. C.D. Rosenthal – România revoluţionară.

Gheorghe Maghieru

Niță Magheru

Avram Iancu

Avram Iancu

Avram Iancu

Avram Iancu

Avram Iancu

Avram Iancu

Avram Iancu

Cezar Bolliac

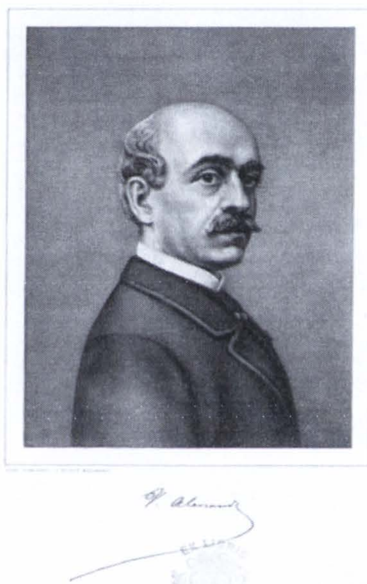
Alexandru Papiu Ilarian

Alecsandri

Alecsandri

Alecsandri

Alecsandri

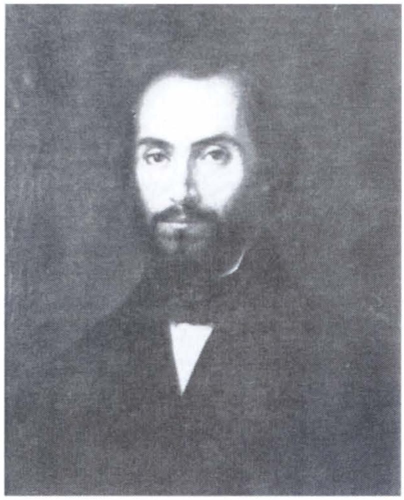
Alecsandri

Nicolae Bălcescu

Nicolae Bălcescu

Nicolae Bălcescu

Constantin Negri

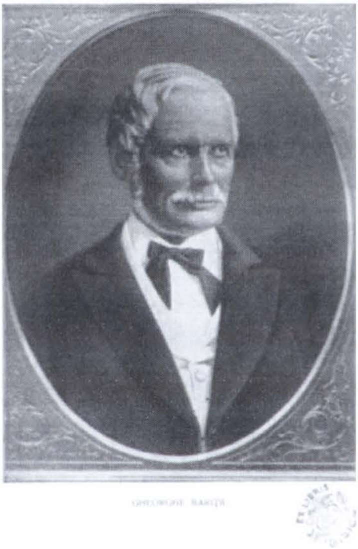
Ion Brătianu

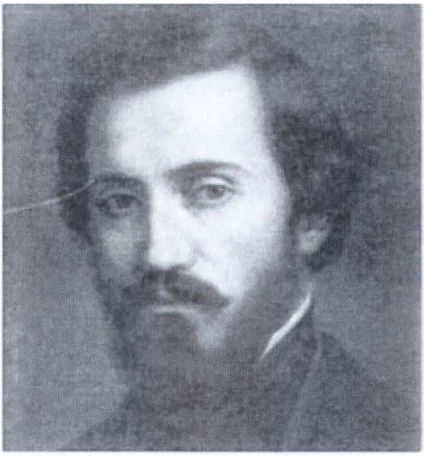
Constantin Rosetti

Presupus portret al lui Cezar Boliac

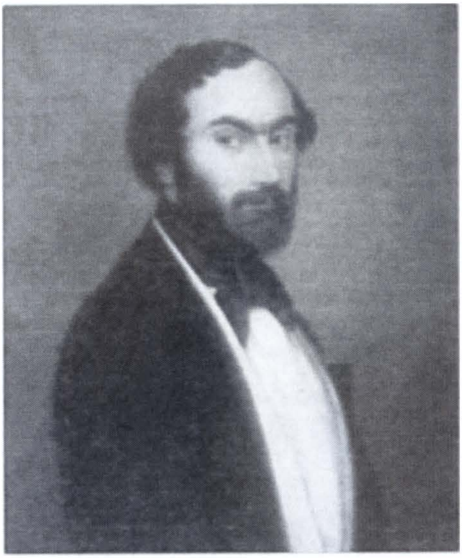
Gheorghe Barițiu

Gheorghe Tattarescu

Ion Negulici

Ion Negulici

C.A. Rosetti

Dimitrie Bolintineanu

Constantin Kypra

Nicolae Solomon

Portretul unui revoluționar

Adam Balint

Adam Balint

Petre Dobra

Pictorul Rosenthal

Revoluționari sârbi

România revoluționară

CUPRINS

9 789732 718902